326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

75 DE ANI DE LA UNIREA BASARABIEI ŞI BUCOVINEI CU ROMÂNIA

Tomul 38

1-2

1993

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Fas. 10261

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Director :

Acad. prof. ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Redactor-șef :

ALEXANDRU DOBRE

Membrii :

Prof. ALEXANDRU BALACI, membru corespondent al Academiei Române ; TIBERIU ALEXANDRU ; STANCA CIOBANU ; ION H. CIUBOTARU ; NICOLAE CONSTANTINESCU ; CONSTANTIN COSTEA ; ION CUCEU ; IORDAN DATCU ; GABRIEL GHEORGHE ; ION GHINOIU ; SABINA ISPAS (secretar responsabil de redacție) ; MARIN MARIAN ; ILIE MOISE ; I. OPRIȘAN ; MIHAIL M. ROBEA ; BORIS ZDERCIUC.

În țară vă puteți abona prin intermediul birourilor de poștă.

Toate comenzile externe pentru revistele apărute la Editura Academiei Române se vor adresa la ORION S.R.L., Splaiul Independenței 202 A, București 6, ROMÂNIA, PO BOX 74 —19 București, Tx 11939 CBTxR Fax (400) 424169.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colegiului de redacție al „Revistei de Etnografie și Folclor".

La „Revue d'etnographie et de folklore" paraît 6 fois par an. Toute commande de l'étranger pour les revues parues aux Editions de l'Académie Roumaine sera adressée à ORION S.R.L., Splaiul Independenței 202 A, București 6, ROMANIA, PO BOX 74 —19 București, Tx 11939 CBTxR Fax (400) 424169.

En Roumanie vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
București
Institutul de Etnografie și Folclor
„Constantin Brăiloiu"
70166, Take Ionescu, 25

https://biblioteca-digitala.ro

326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 38 1993 Nr. 1 — 2

SUMAR

75 DE ANI DE LA UNIREA BASARABIEI ŞI BUCOVINEI CU ROMÂNIA

ALEXANDRU DOBRE, *Academia Română, Basarabia şi Bucovina de Nord în anul de cumpănă 1940.* Documente inedite sau mai puţin cunoscute 5

ION I. NISTOR, membru al Academiei Române, *Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru.* Cu o anexă : *Memoriu asupra Republicei Moldoveneşti* 25

VALENTIN ZELENCIUC, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, *Populaţia dintre Prut şi Nistru.* Probleme de identitate etnică 41

GHEORGHE PAVELESCU, *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistrieni.* Credinţe şi obiceiuri 53

IORDAN DATCU, Nichita P. Smochină, *etnograf al românilor transnistrieni* 83

ION I. DRĂGOESCU, *Locuinţa şi gospodăria din Basarabia şi Bucovina de Nord.* Pe baza unor documente inedite 97

GEORGE MUNTEAN, *Folclorul — expresie a unităţii naţionale* 117

PRECIZĂRI BIOBIBLIOGRAFICE

ALEXANDRU DOBRE, *Testamentele — mistic şi de conştiinţă — ale lui Nicolae Titulescu.* Cinci scrisori inedite. Text stabilit, note şi comentarii de. 129

ALEXANDRU DOBRE, *O descoperire de senzaţie : MIORIŢA înregistrată la 1794 !* . . 135

SAVA PĂNZARU, *Ziarul „Moldovanul".* Cîteva constatări preliminare 138

ELENA MAXIM şi ION I. DRĂGOESCU, *Monografii săteşti buzoiene inedite aflate în Arhivele Statului din Bucureşti* 143

VICTOR CIRIMPEI, *Bibliografie selectivă a studiilor, articolelor şi colecţiilor de etnografie şi folclor apărute în revistele de la Chişinău : „Literatura şi Arta" („LA"), „Nistru" şi „Basarabia", între anii 1989 şi 1992* 147

NOTE ŞI DISCUŢII

FĂNUŞ BĂILEŞTEANU, *Folclorul şi Academia* 151

PETRE FLOREA, *Reflexe folclorice ale pactului Molotov-Ribbentrop.* Pe marginea cărţii „20 de ani în Siberia. Destin bucovinean", de Aniţa Nandriş-Cudla 153

REF, tom 38, nr. 1—2, p. 1—190, Bucureşti, 1993

Inv. 10261

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

https://biblioteca-digitala.ro

GEORGE MUNTEAN, *Folclor nord-bucovinean* 158
ION I. DRĂGOESCU, *Jalea prizonierului român.* Contribuţii etnologice la studiul celui de-al doilea război mondial 160
MONICA BUDIŞ, *Călătorie de studii în Ceho-Slovacia* 161

RECENZII

Creaţia populară *(Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria şi Bucovina).* Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1991, 768 p. (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie şi Folclor). *(Petre Florea)* 165
La izvoare. *Poveşti, poezie populară şi cercetări de folclor*, de Grigore Botezatu. Chişinău, „Hyperion", 1991, 240 p. *(Mihail M. Robea)*. 168
Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie şi Folclor, *Folclor din Maramureş.* Culegere şi alcătuire de Nicolae Băieşu, Grigore Botezatu, Ion Buruiană, Victor Cirimpei, Nicolae Demcenco, Iulian Filip, Andrei Hîncu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru. Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1991, 144 p. *(Mihaela Şerbănescu)* 170

REVISTA REVISTELOR

Număr special consacrat Basarabiei şi Bucovinei de Nord : „REVISTA ISTORICĂ" *(Dorina N. Rusu)* 172
Efortul de a răspunde tuturor cerinţelor : REVISTA DE LINGVISTICĂ ŞI ŞTIINŢĂ LITERARĂ *(Paul Leu)* 175
Reviste de ieri şi de azi din Basarabia : TRIBUNA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI, MĂRGĂRITARE BASARABENE, VIAŢA BASARABIEI, DIN TRECUTUL NOSTRU, MOLDOVA NOUĂ, BULETINUL INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA, BULETIN ŞTIINŢIFIC *(Iordan Datcu)* 177
Publicaţiile periodice ale Academiei Române. Repere bibliografice *(Al. Dobre)* 179
BREVIAR (rubrică organizată de *Al. Dobre*) : *Ortografia limbii române în practica şi publicaţiile Academiei. Comunicat oficial. Cronica vieţii academice româneşti. „Revista de Etnografie şi Folclor" recenzată de o prestigioasă revistă culturală. Românii în ştiinţa şi cultura universală. Dicţionarul enciclopedic al românilor din diaspora. O doamnă a etnologiei româneşti — Lucia Apolzan* (Al. Dobre). *Premiile Academiei Române pe anul 1986* (Al. Dobre). *Respectul pentru autentic — Ionică Oltean* (A.D.). *Copiii — continuatorii meşteşugurilor tradiţionale* (Aurelia Marcu). *Un fiu vrednic al Bucovinei — Adrian Fochi* (Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române). *„Memoriile Comisiei de Folclor", Tomul III (1989). Calendar 1993* (Iordan Datcu) 181

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 38 1993 Nos 1—2

SOMMAIRE

75 ANS DEPUIS L'UNION DE LA BESSARABIE ET DE LA BUCOVINE À LA ROUMANIE

ALEXANDRU DOBRE, *L'Academie Roumaine, la Bessarabie et la Bucovine du Nord en 1940.* Documents inédits ou peu connus 5

ION I. NISTOR, membre de l'Académie Roumaine, *L'ancienneté des habitats roumains d'outre Dniestr.* Avec une annexe : *Mémoire sur la République de Moldavie* 25

VALENTIN ZELENCIUC, membre correspondant de l'Académie de Sciences de la République de Moldavie, *La population vivant entre le Pruth et le Dniestr. Questions d'identite ethnique* 41

GHEORGHE PAVELESCU, *Sur la spiritualité des Roumains de Transnistrie. Croyances et coutumes* 53

IORDAN DATCU, *Nichita P. Smochină, ethnographe des Roumains de Transnistrie* . . . 83

ION I. DRĂGOESCU, *La maison et ses dépendances en Bessarabie et en Bucovine A partir de documents inédits* 97

GEORGE MUNTEAN, *Le folklore — expression de l'unité nationale* 117

PRÉCISIONS BIO-BIBLIOGRAPHIQUES

ALEXANDRU DOBRE, *Les testaments—mystique et de conscience — de N. Titulescu. Cinq lettres inédites.* Texte établi, notes et commentaires par 129

ALEXANDRU DOBRE, *Une découverte sensationnelle : la balade Miorița enregistrée en 1794!* 135

SAVA PÂNZARU, *Le journal „Moldovanul". Remarques préliminaires* 138

ELENA MAXIM et ION I. DRĂGOESCU, *Monographies inédites des villages de Buzău aux Archives de l'Etat de Bucarest* 143

VICTOR CIRIMPEI, *Bibliographie sélective des études, articles et collections d'ethnographie et de folklore publiés dans les revues de Chișinău : „Literatura et Arta" ; „Nistru" et „Basarabia" de 1989 à 1992* 147

NOTES ET DISCUSSIONS

FĂNUȘ BĂILEȘTEANU, *Le folklore et l'Academie* 151

PETRE FLOREA, *Reflexes folkloriques du pacte Molotov-Ribbentrop dn livre „20 de ani în Siberia. Destin bucovinean", par Anița Nandriș-Cudla* 153

https://biblioteca-digitala.ro

GEORGE MUNTEAN, *Folklore du nord de la Bucovine* 158
ION I. DRĂGOESCU, *La détresse du prisonnier roumain. Contributions ethnologiques à l'étude de la seconde guerre mondiale* 160
MONICA BUDIȘ, *Voyage d'etudes en Tchéco-Slovaquie* 161

COMPTES RENDUS

Creația populară *(Cour theorique de folklore roumaine en Bessarabie, Transnistrie et Bucovine)*. Chișinău, Editura „Știința", 1991 (Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie și Folclor) *(Petre Florea)*. 165
La izvoare. *Povești, poezie populară și cercetări de folelor*, de Grigore Botezatu. Chișinău, „Hyperion", 1991 *(Mihail M. Robea)* 168
Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie și Folclor, *Folelor din Maramureș*. Culegere și alcătuire de Nicolae Băieșu, Grigore Botezatu, Ion Buruiană, Victor Cirimpei, Nicolae Demcenco, Iulian Filip, Andrei Hincu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru, Chișinău, Editura „Știința", 1991 *(Mihaela Șerbănescu)* 170

REVUE DES REVUES

Numéro spécial consacré à la Bessarabie et à la Bucovine de Nord : „REVISTA ISTORICĂ" *(Dorina N. Rusu)* 172
L'effort de répondre à toutes les exigences : : REVISTA DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ *(Paul Leu)* 175
Revues d'hier et d'aujourd'hui en Bessarabie : TRIBUNA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI, MĂRGĂRITARE BASARABENE, VIAȚA BASARABIEI, DIN TRECUTUL NOSTRU, MOLDOVA NOUĂ, BULETINUL INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA, BULETIN ȘTIINȚIFIC *(Iordan Datcu)* 177
Les publications périodiques de l'Academie Roumaine. Repères bibliographiques *(Al. Dobre)* 179
BRÉVIAIRE (rubrique par *Al. Dobre*). 181

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ, BASARABIA ŞI BUCOVINA DE NORD ÎN ANUL DE CUMPĂNĂ 1940

— Documente inedite sau mai puţin cunoscute —

ALEXANDRU DOBRE

ACADEMIA ROMÂNĂ O INSTITUŢIE INDEPENDENTĂ, CU O SITUAŢIE SPECIALĂ ÎN ORGANIZAŢIA STATULUI

Într-o lucrare de mai întinse proporţii, publicată cu cîtva timp în urmă, am insistat pe larg, aducînd numeroase şi convingătoare argumente, asupra „contribuţiei esenţiale a Academiei Române, pe tot parcursul existenţei sale, pînă în zilele noastre, la dezvoltarea ştiinţei şi culturii româneşti şi puternica ei afirmare pe plan internaţional, la îndelungul şi dificilul proces de pregătire şi cucerire a Independenţei de stat a României, de înfăptuire a Statului Naţional Unitar Român, de consolidare a unităţii spirituale a poporului nostru" [1]. În aceeaşi împrejurare adăugam că: „În acest proces forul academic al ţării a avut un rol şi un loc distinct, integrîndu-se, în acelaşi timp, în mod organic, în coordonatele generale ale asprei şi statornicei hotăriri pentru realizarea aspiraţiilor seculare ale neamului nostru, de unitate, independenţă şi suveranitate, de progres şi civilizaţie, pentru o existenţă liberă şi demnă alături de celelalte popoare ale lumii" [2]. Aduceam, în sprijinul afirmaţiilor de mai sus, argumente, date şi documente, în mare parte inedite, care atestau implicarea nemijlocită, activă şi eficientă a Academiei Române în principalele evenimente politice care vizau independenţa şi unitatea naţională: *Pronunciamentul de la Blaj* (1868), *Serbarea de la Putna* (1871), *Mişcarea memorandistă* (1882, 1887—1894), *Realizarea statului naţional unitar român — România Mare* (1918).

Împrejurările de atunci, ca şi cele de acum, nu ne-au îngăduit continuarea publicării celui de al doilea volum al lucrării noastre. Iată de ce, aşa cum am procedat atunci, vom proceda şi în continuare, adică să publicăm pe secvenţe, pe capitole dispersate, rezultatul cercetărilor noastre [3].

„Încrezători, ne exprimam undeva optimismul, în destinul instituţiei şi în receptivitatea publicului cititor şi a editorilor poate vom reuşi, cu timpul şi cu răbdarea necesară, să cunoaştem Academia Română, în

[1] Alexandru Dobre, *Idealul unităţii naţionale în cultura română*. Lucrare distinsă cu premiul „Nicolae Bălcescu" al Academiei Române. Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 5.
[2] Ibidem.
[3] Unele dintre aceste studii şi articole au fost menţionate de Dorina N. Rusu în *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, Bucureşti, Editura Academiei, 1992, p. 305—306.

https://biblioteca-digitala.ro

toată măreția ei, în rosturile pe care le-a avut, le are și le va avea în societatea românească" [4]. Rosturi pe care, la 15 mai 1947, marele jurist care a fost Andrei Rădulescu, pe atunci președintele înaltului for științific și de cultură al țării, le sintetiza cum nu se poate mai exact : „*Anul acesta*, remarca Andrei Rădulescu, *Academia împlinește 80 de ani de la constituire, de la începerea propriu-zisă a activității sale. De atunci ea stă în fruntea culturii noastre, cu o poziție bine stabilită și cu un deosebit prestigiu. Păstrîndu-și totdeauna deplina ei independență și situația specială în organizația statului, Academia a avut la început drept scop principal cultivarea limbii și a istoriei poporului român. Cu timpul a intrat în cercul preocupărilor sale tot mai multe din înfățișările culturii noastre. Aceasta s-a făcut atît prin lucrări de diferite specialități, fie întocmite după indicațiile sale, fie apreciate prin premii, cît și prin alegerea în sînul ei a reprezentanților feluritelor forme de cultură, fie ca membri activi, fie ca onorari sau corespondenți*". Bilanțul celor 80 de ani de activitate îi dădeau dreptul lui Andrei Rădulescu să constate, pe deplin justificat și în cunoștință de cauză : „*Cu cît va trece vremea, cu atît se va vedea mai bine ce rol a avut și are Academia Română, cu toate imperfecțiunile ei și cu toate obiecțiunile ce i se aduc. Aici se poate spune pe bună dreptate că a fost un adevărat templu al culturii românești*" [5].

ACADEMIA ȘI ȚARA SUB VITREGIA STĂRUITOARE A VREMURILOR

Am arătat și am dat detaliile cuvenite la locul potrivit că, spre deosebire de alte perioade, anul academic 1939—1940, început la 1 iunie 1939 și încheiat la 1 iunie 1940, înregistrează desfășurarea unor evenimente internaționale de o gravitate deosebită [6].

Acum au loc ultimele pregătiri și declanșarea celei mai mari și mai pustiitoare conflagrații militare din istoria omenirii : cel de al doilea război mondial. România trece printr-una dintre cele mai primejdioase crize pe care le-a cunoscut vreodată. Puternicile presiuni și amenințări din exterior, deteriorarea situației internaționale, prăbușirea întregului sistem de alianțe pe care și-l construise cu atîta migală și trudă după primul război mondial, o izolează complet, o aduc în situația de a face față singură, complet nepregătită din punct de vedere militar, cu un guvern fără autoritate, fără o bază de mase, unor situații deosebit de dificile, care puneau în cumpănă însăși existența statului român. Nici în țară nu era mai multă liniște și siguranță. Ion Petrovici, vicepreședinte al Academiei Române, vorbește despre „*vitregia stăruitoare a vremurilor*", îndemnat la o astfel de apreciere sub impresia asasinării, la 21 septembrie 1939, a primului ministru Armand Călinescu, „*eveniment*, arată Ion Petrovici, *care n-a putut decît să turbure liniștea publică, expusă și fără asta la destule și legitime îngrijorări*" [7].

[4] Alexandru Dobre, *Un adevărat templu al culturii românești*, în „Academica". Revistă de știință, cultură și artă, Anul I (octombrie-1990), nr. 1, p. 30.

[5] Ibidem.

[6] Alexandru Dobre, *Cîteva probleme pe agenda de lucru a sesiunii anului academic 1939—1940*, în Academia Română, „Memoriile Secției de Științe Istorice", tomul XIV (1989), București, Editura Academiei, 1992, p. 13—24.

[7] *Analele Academiei Române*, LX (1939—1940), p. 15—16.

https://biblioteca-digitala.ro

Așadar, rezumîndu-ne doar la considerațiile lui Ion Petrovici, exprimate public în ședința de la 22 septembrie 1939, sesiunea acestui an academic *„are loc în pîcla unor timpuri aprige și grele, a căror vijelie a suflat pînă în nemijlocita noastră vecinătate"* [8].

Tot acum, în această ședință, se precizează sarcinile, rolul și menirea activității Academiei Române în împrejurările politice și militare date: *„O judecare a celor petrecute ar fi și prematură și deplasată*, considera vicepreședintele Academiei. *De aceea eu nu pot face alta decît să-mi exprim o sfielnică nădejde, urînd ca asprimea vremurilor să îngăduie, totuși, mai departe desfășurarea nestînjenită a îndeletnicirilor noastre spirituale, mai ales atunci cînd împrejurările crunte au trebuit să stingă ori să micșoreze pe aiurea focare de lumină intelectuală — în așteptarea zilelor senine, orice focar, fie dînsul cît de modest, care-și poate prelungi neîntrerupt scînteierea sa, aduce pe lîngă serviciul său local, un serviciu înseși omenirii, menținînd firicelul continuității în domeniul spiritualității dezinteresate"* [9].

Făcută public și oficial, în condițiile în care tăvălugul distrugător al războiului antrenase majoritatea țărilor europene și continua să se extindă cu o repeziciune uimitoare și asupra altora, venită de la București, capitala unui stat suveran și cu granițele încă intacte, stat care, la 7 septembrie 1939, își fixează ca normă *„observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții în actualul conflict"* [10]. precizarea lui Ion Petrovici privind condiția Academiei Române capătă semnificații de însemnătate relevantă. În aceste împrejurări internaționale extraordinare, Academia Română își asuma rolul de a deveni, prin întreaga ei ținută și activitate, simbolul perpetuării preocupărilor de ordin spiritual, își lua frumoasa, dar riscanta sarcină de a menține vie flacăra încrederii în capacitatea omenirii de a-și apăra și conserva propria condiție. În același timp, prin toate acestea, se dădea un sprijin moral, efectiv și eficient, popoarelor și cărturarilor din țările în care viața cultural-științifică și orice preocupări de natură spirituală fuseseră înăbușite și trebuiseră să cedeze în fața evenimentelor ce reclamau alte priorități.

Din această perspectivă trebuiesc înțelese și judecate multe dintre acțiunile întreprinse de Academia Română în această perioadă și în cea care i-a urmat.

LA DISPOZIȚIA STATULUI PENTRU COMBATEREA PROPAGANDEI PĂGUBITOARE ROMÂNIEI

Înțelegerea corectă și la dimensiunile sale reale a atitudinii și protestului energic al Academiei Române în fața actului banditesc al răpirii Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herței este condiționată de cunoașterea adîncită a întregii istorii a Instituției și, mai ales, a împrejurărilor și acțiunilor sale din perioada imediat premergătoare.

[8] Idem, p. 16.
[9] Ibidem.
[10] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933 — septembrie 1940, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.1000.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată de ce, trimiţînd la lucrările noastre deja citate, am socotit necesar să reproducem, întocmai şi în integralitatea lor, două documente, inedite după cunoştinţa noastră, care vor oferi, considerăm noi, o imagine cutremurătoare a situaţiei în care se afla România la începutul anului 1939 şi o explicaţie utilă pentru înscrierea acţiunilor ulterioare ale Academiei Române pe traiectoria cuvenită.

La 21 februarie 1939, sub numărul de înregistrare 704 şi cu menţiunea „personal şi confidenţial", Academia Română adresa ministrului Afacerilor Străine al României următoarea scrisoare :

„Domniei Sale
domnului Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru

În numeroase şedinţe colegii noştri, care au putinţa să urmărească literatura de propagandă răspîndită în străinătate în contra ţării noastre, au semnalat Academiei Române intensitatea cu care se desfăşoară în Apusul Europei şi în America această propagandă, în special ungară, de defăimare a ţării şi poporului nostru, cu intenţia bine vădită de a se îndreptăţi, la timpul său, o eventuală cerere de restituire a teritoriului nostru naţional.

În recenta şedinţă a Academiei de la 10 februarie curent, rînd pe rînd colegii noştri domnii N. Iorga, Alex. Lapedatu, Andrei Rădulescu, g-ral R. Rosetti, dr. Gr. Antipa şi George Oprescu, membru corespondent, au arătat din nou, că în străinătate apar fără întrerupere cărţi, broşuri, reviste, articole de ziare tendenţioase şi calomnioase împotriva ţării noastre, în limbile engleză, italiană şi, mai ales, franceză şi că mai toată această literatură, răspîndită pînă şi în hoteluri, rămîne fără răspuns din partea noastră [11].

Această stare de lucruri nemaiputînd dăinui fără de a păgubi bunului renume al neamului nostru printre celelalte popoare şi fără de a primejdui chiar integritatea graniţelor noastre, — Academia Română, prin consimţămîntul tuturor membrilor prezenţi în şedinţa amintită, a socotit că este de datoria ei să-şi dea întreg concursul în lupta de combatere a propagandei ce se duce în străinătate în contra ţării noastre.

În acest scop a luat hotărîrea de a se pune la dispoziţia Statului pentru a-i procura mijloace prin care să se poată răspunde cu succes în contra atacurilor străine în orice chestiune, nu numai de natură ştiinţifică, luîndu-şi pentru sine obligaţiunea ca să prepare răspunsurile de contra propagandă pentru străinătate.

În vederea împlinirii însă a acestei însemnate lucrări este absolută nevoia ca ataşaţii noştri de presă să urmărească de aproape literatura de propagandă contra noastră, care apare în diferite ţări, să o adune şi să o trimită Academiei Române, pentru ca ea să pregătească răspunsurile, cînd dînşii nu le-ar putea da.

Vă adresăm deci, domnule Ministru, stăruitoarea rugăminte să binevoiţi a stimula cu toată autoritatea domniei voastre pe ataşaţii noştri de presă la îndeplinirea datoriei lor şi a-i obliga — dacă domnia voastră veţi accepta

[11] Procesul verbal al şedinţei Academiei Române din 10 februarie 1939, publicat în *Analele Academiei*, LIX (1938 —1939), p. 62 —67, nu consemnează aceste discuţii.

https://biblioteca-digitala.ro

propunerea noastră — să împlinească cu stricteţe dezideratele arătate de Academie în adresa de faţă.

Primiţi, etc.

Preşedinte, /*Secretar general,*

ss. *C. Rădulescu-Motru* ss. *G. I. Siseşti*" [12]

O scrisoare cu un conţinut aproape similar, din aceeaşi dată şi cu acelaşi număr de înregistrare, era adresată şi ministrului de Interne-Biroul Presei şi Propagandei. Se deosebea numai în partea finală.

„*În acest scop*, se menţionează în finalul scrisorii, [Academia Română] *a luat hotărîrea de a se pune la dispoziţia Statului, respectiv Ministrului de Interne — Serviciul Presei şi Propagandei, — pentru a-i procura mijloace prin care să se poată răspunde cu succes în contra atacurilor străine în orice chestiune, nu numai de natură ştiinţifică, luîndu-şi pentru sine obligaţiunea să prepare răspunsurile care se cer să fie date pentru străinătate.*

Pentru împlinirea acestei imperioase nevoi, Academia Română e gata să delege pe unul sau doi din membrii săi, activi sau corespondenţi, pe lîngă Serviciul Presei şi Propagandei, în sensul de a li se pune la îndemînă publicaţiile ce se primesc la acest serviciu, spre a semnala pe acelea pe cari Instituţiunea noastră ar fi în măsură a le răspunde — fie prin scrieri personale ale membrilor săi, fie prin articole ce le-ar pregăti pe seama domniei voastre, spre a fi publicate ca răspuns din partea acelui Minister.

Supunem deci atenţiunii domniei voastre această propunere şi vă rugăm să primiţi, etc." [13].

Nu cunoaştem încă reacţia şi răspunsul Ministrului Afacerilor Străine la oferta Academiei Române, dar cel al Ministrului de Interne, pe care-l reproducem în continuare, ni se pare relevant :

România
Ministerul de Interne
Subsecretariatul de Stat *13 martie* 1939
al Propagandei
No. 01142

Domnule Preşedinte,

Ca urmare la adresa domniei voastre no. 704, avem onoarea a vă face cunoscut că Subsecretariatul de Stat al Propagandei ia act, cu cea mai vie mulţumire, de concursul pe care Academia Română îl făgăduieşte străduinţelor sale : sîntem fericiţi, să ştim că avem, alături, sprijinul Academiei, în această muncă de informare a străinătăţii, devenită extrem de anevoioasă în ultima vreme, atît prin înmulţirea mijloacelor de defăimare, pe care neprietenii le folosesc la adresa ţării noastre, cît şi prin posibilităţile materiale foarte reduse de care dispunem spre a le răspunde, fie de la caz la caz, fie printr-o acţiune generală şi organizată.

Ca urmare la aceasta, Subsecretariatul de Stat al Propagandei ţine la dispoziţia domniilor voastre depozitele sale de publicaţiuni, în prezent pe cale de a fi sporite prin noi imprimate, şi roagă să-i fie arătate toate cazurile, venite direct la cunoştinţa Academiei Române, care trebuiesc limpezite sau

[12] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-7, 1939, fila 246.
[13] Ibidem, fila 247.

https://biblioteca-digitala.ro

puse la punct. Aceasta îndeosebi în Europa pentru că, peste Ocean, planul de acțiune propagandistică metodic stabilit prin intermediul Comisariatului participării noastre la Expoziția Universală din acest an, de la New-York, credem că nu va întîrzia să-și dea roadele. În această ordine, menționăm că, încă de la începutul lunii trecute, a început să funcționeze la New-York, un Birou de Propagandă, alcătuit din d-nii Petre Neagoe, compatriotul nostru, azi unul din marii scriitori ai Americii, Jordan, profesor la Universitatea din Yale, Horia Babeș, atașat de presă, Paul Sterian, consilier economic, Andrei Popovici, consulul general al României la New-York, împreună cu cîțiva buni ziariști americani.

Acest Birou difuzează material anume trimis, publicațiuni, organizează conferințe, conform unui plan care atinge toate problemele interesînd cunoașterea și bunul nostru nume în țările de limbă engleză.

În afară de aceasta, Comisariatul imprimă, în prezent, versiuni în limba engleză ale cărților apărute sub însăși egida Academiei cu prilejul Expoziției de la Paris, iar Subsecretariatul tipărește broșuri și pliante (după un plan angajînd toate punctele cardinale ale propagandei românești de azi), dintre cari unele vor atinge un tiraj de 1 000 000 exemplare.

Totodată ținem să aducem la cunoștința Academiei Române, că Subsecretariatul de Stat al Propagandei, prin relațiile de prietenie și prin elemente recrutate în străinătate, în fiecare țară, dispune de o rețea întreagă, menită să asigure și să lucreze în cadrul situației actuale pentru o atmosferă cît mai favorabilă României.

Prin măsuri directe, cît și pe calea încurajării inițiativelor particulare ca aparență, Subsecretariatul de Stat al Propagandei a reușit în bună parte, cu posibilitățile extrem de reduse pe care le are și în timpul scurt pe care l-a avut, să strîngă cît mai multe acțiuni prietenoase pentru țara noastră.

Comunicîndu-vă toate acestea, vă rugăm să primiți, încă odată, cele mai vii mulțumiri pentru prețiosul concurs pe care Academia îl promite propagandei românești și adăugăm că sîntem, întru totul, la dispoziția sa.

Primiți, vă rugăm, domnule Președinte, încredințarea înaltei noastre considerațiuni.

Ministru
Secretar de Stat,
ss. *Eugen Titeanu*

Director,
ss. *V. Alboteanu*

Domniei sale,
Domnului Președinte al Academiei Române" [14].

„ȘTIINȚA, EA SINGURĂ, PRIN ADEVĂRURILE EI NEPIERITOARE, PRONUNȚĂ, ÎN ULTIMA INSTANȚĂ, JUDECATA SUPREMĂ ÎN CONFLICTELE DINTRE POPOARE"

Academia Română, *„cea mai calificată expresie și apărătoare spirituală a neamului românesc"* [15], *„care prin compunerea membrilor ei, a fost*

[14] Ibidem, fila 254. Documentul a fost înregistrat la Academia Română la 16 martie 1939, cu nr. 1044 și poartă următoarele rezoluții: „La ședința de la 17 martie 1939"; „17 martie 1939. Dl. general Rosetti va însărcina pe un funcționar al Bibliotecii care să ia cunoștință de publicațiile care pot interesa Academia în scopul colaborării propuse. ss. C. Rădulescu-Motru"; „27 m. 1939. S-a însărcinat dl. A. P. Todor. ss. general Rosetti".

[15] Liviu Rebreanu, *[Cuvîntare rostită în ședința intimă a Academiei Române de la 5 iulie 1940]*, în *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

de la început un simbol al unității culturale a tuturor românilor" [16], nu putea și n-a putut să rămînă nepăsătoare în grelele împrejurări ale anului 1940 prin care trecea țara. Credincioasă menirii ei, statuată încă de la 1866, anul înființării Societății Literare (Academice) Române, de a lupta pentru consolidarea unității spirituale a tuturor românilor, ca act premergător și pregătitor al realizării statului național unitar și al întăririi, pe aceeași cale, a României întregite în granițele ei naturale, Academia Română și-a cîștigat merite ce nu-i pot fi contestate în apărarea suveranității și integrității teritoriale a țării.

În această grea misiune, Academia a pornit de la principiul potrivit căruia „*știința, ea singură, prin adevărurile ei nepieritoare pronunță, în ultimă instanță, judecata supremă în conflictele dintre popoare*" [17].

Principiul enunțat și-a dovedit caracterul imuabil și viabilitatea, fiind confirmat de desfășurarea evenimentelor istorice ale ultimei jumătăți a veacului în care ne aflăm. Este adevărat că, și înainte de enunțarea lui publică, la Academia Română de către C. Rădulescu-Motru, președintele de atunci al înaltului așezămînt, și după aceea, acest principiu a fost încălcat cu brutalitate și nesocotit în adevărurile sale fundamentale. Guverne și conducători politici, state ce dispuneau de o forță economică și militară impresionante, și-au imaginat, în trufia lor bolnăvicioasă, că vremelnicia acestor atu-uri ale puterii le vor îngădui să nesocotească legile istoriei, să forțeze destinul și să se cocoațe odată pentru totdeauna pe coama valului, de unde să dispună după bunul plac de soarta popoarelor și a lumii. Pînă la urmă lecția istoriei s-a dovedit dură, iar echilibrul a fost restabilit. Ceea ce nu înseamnă că, între timp, nu s-au ridicat sau nu se vor ridica alți „contestatari" ai legilor istoriei care, din nou și încă cu ce preț, vor încerca să forțeze destinul și să-l atragă de partea lor. Lecția rămîne valabilă, iar eșecul este deja previzibil.

Este adevărat, enunțarea unui principiu, este el însuși un act, extrem de curajos în împrejurările date, de natură să indice o atitudine, o poziție față de împrejurările vieții politice cotidiene. Dar, pentru a-i spori gradul de credibilitate, principiul odată enunțat trebuie susținut de argumente, iar argumentele cele mai convingătoare rămîn, totuși, faptele, acțiunile concrete.

Alcătuită, la acea dată, din personalități de incontestabil și real prestigiu științific, cultural și politic, uniți prin înalta lor cultură și printr-un patriotism de cea mai aleasă calitate, Academia Română a avut și forța morală și capacitatea de a se institui într-un organ reprezentativ pentru întreaga națiune, în numele căreia înțelegea să acționeze, să-și ridice glasul.

Agresiunea, din luna iunie 1940, de o brutalitate și de un cinism fără seamăn a Uniunii Sovietice, a paralizat și stupefiat întreaga opinie publică românească și toate instituțiile statului român. Termenii în care a fost dat ultimatum-ul sovietic din 26 iunie 1940, susținut de masarea a 24 de divizii întărite cu brigăzi blindate și zboruri continue ale aviației sovietice

[16] C. Rădulescu-Motru, *[Cuvîntare rostită în ședința publică a Academiei Române* de la 5iulie 1940], în *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p.11.

[17] C. Rădulescu-Motru, *[Cuvîntare rostită la deschiderea ședinței Academiei Române de la 20 septembrie 1940]*, în *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

de-asupra teritoriului României, au obligat guvernul să ordone retragerea trupelor și funcționarilor de pe teritoriul strămoșesc al Basarabiei, Bucovinei de Nord și al ținutului Herței. Întreaga națiune a fost cuprinsă de o descurajare ce putea deveni periculoasă pentru însăși ființa neamului românesc. Cu atît mai mult cu cît, peste nu multă vreme, au urmat alte încercări, la fel de brutale, de nedrepte și de dureroase.

În aceste împrejurări grele pentru țară, Academia Română se regăsește și, în numele întregii națiuni, trece la acțiune. Speranță și încredere în destinul neamului românesc, iată ce a reușit să ofere Academia conaționalilor săi.

Să ne adresăm din nou lui C. Rădulescu-Motru care, într-o cuvîntare rostită la Academia Română, marca tocmai această încredere într-o dreptate ce va să vină:

„În urma dureroaselor mutilări aduse trupului neamului nostru, care pe mulți dintre frați i-a aruncat pe drumul pribegiei și al mizeriei, o singură mîngîiere ne-a rămas. Constatarea solidarității naționale. Suntem în aceeași credință, astăzi, ca și înainte. Popor nefericit, pus la răscrucea tuturor primejdiilor, dar popor cu încredere în destinul său. Restriștea nu ne-a abătut. Tineretul nostru este mai viu ca oricînd. În virtuțile sîngelui său stau neclintite hotarele prevăzute de Dumnezeu pentru spațiul vital al românismului" [18].

Vorbind, în numele și din însărcinarea Academiei, la deschiderea Universității din Cluj, transferată la Sibiu în urma criminalului Diktat de la Viena, Emil Racoviță întărea spusele și convingerea lui C. Rădulescu-Motru, le potența cu prestigiul personalității sale:

„Academia Română nu putea să lipsească de la această sărbătoare de înaltă însemnătate culturală și românească. Doar de trei pătrare de secol în analele sale se oglindesc toate întîmplările fericite sau jalnice prin care a trecut neamul nostru. Chiar unirea tuturor românilor s-a făcut simbolic de la începutul ființării ei, căci tot poporul nostru, cel cuprins în strînse hotare politice și cel de dincolo de aceste hotare, a fost reprezentat prin membrii ei. Și evenimentul ce-l serbăm astăzi își va avea răsunetul său în Academie, căci va fi comentat și cercetat istoricește astfel cum merită, adecă, ca o dovadă reînnoită că românul nu se lasă abătut de restriștile soartei. Cu răbdarea poporului nostru călit de prigoanele vremurilor, și cu rezistența neînvinsă ce a arătat-o în cursul veacurilor, va fi odată din nou ceea ce a fost" [19].

În această ambianță, pe care am încercat s-o sugerăm numai, are loc la Academia Română, la 5 și 12 iulie 1940, discuția în legătură cu acțiunea incalificabilă a guvernului sovietic și adoptarea deciziei de a se întocmi un *Memoriu în problema Basarabiei și Bucovinei de Nord, străvechi teritorii românești răpite sub amenințarea forței de Uniunea Sovietică, memoriu care să fie adresat și înaintat tuturor Academiilor din lume și membrilor corespondenți și de onoare străini ai Academiei Române.*

Documente științifice, istorice și politice de o valoare ce nu poate fi îndeajuns estimată, *Memoriul* și *dezbaterile* ce l-au însoțit se cuvine să fie repuse în circulație și aduse la cunoștința opiniei publice, cu atît mai mult

[18] *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 16.

[19] Dr. Em. Racoviță, *[Cuvîntare rostită, ca delegat al Academiei Române, la deschiderea Universității din Cluj, mutată la Sibiu]*, în *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

cu cît, dintr-o neînțeleasă ezitare, istoricii și oamenii politici contemporani n-au prea apelat la ele.

Vom face noi acest lucru acum, reproducînd întocmai, după *Anale* sau după actele aflate în *Arhiva Academiei*, toate aceste documente. Nu înainte însă de a reaminti componența Academiei Române la data amintită. Așadar, la ședințele din 5 și 12 iulie 1940 au participat : Lucian Blaga, I. Al. Brătescu-Voinești, Theodor Capidan, D. Caracostea, Ștefan Ciobanu, George Murnu, Gheorghe Petrașcu, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu și Nichifor Crainic (din *Secțiunea literară)*; Nicolae Bănescu, A. C. Cuza, Silviu Dragomir, Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga, Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaș, P. P. Negulescu, Ion Nistor, preotul Nicolae M. Popescu, Andrei Rădulescu, generalul Radu Rosetti și Victor Slăvescu (din *Secțiunea istorică)*; Grigore Antipa, dr. Mihai Ciucă, Gh. Ionescu-Sisești, Gh. Macovei, Ludovic Mrazec, C. I. Parhon, Dim. Pompeiu, Emil Racoviță, Traian Săvulescu, Ion Simionescu, Gheorghe Spacu, Nic. Vasilescu-Karpen și Dimitrie Voinov (din *Secțiunea științifică)*.

Ședința din 5 iulie 1940 este deschisă și condusă de C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române, care pronunță următoarea alocuțiune :

CUVÎNTAREA PROFESORULUI C. RĂDULESCU-MOTRU, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE, ROSTITĂ ÎN ȘEDINȚA PUBLICĂ A ACADEMIEI ROMÂNE DIN 5 IULIE 1940

„Domnilor colegi,

Unitatea neamului nostru a fost grav știrbită în cursul săptămînii trecute. Silit de conjunctura nenorocită produsă de războiu, guvernul M. S. Regelui a fost nevoit să primească nota cu caracter de ultimat a Uniunii Sovietelor Ruse și în consecință a ordonat armatei să evacueze teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord, care fuseseră încorporate patriei române, prin libera determinare a populației acestora, în anul 1918. O parte din trupul nostru a căzut astfel jertfă pentru a asigura Statului Român pacea de care el avea nevoie în aceste clipe tragice.

Jertfa este dureroasă. Ea retează două dintre cele mai viguroase vlăstare ale ființei românismului. Dar românismul are rădăcini puternice. El a luptat cu încercări încă mai grele în trecut, și le-a biruit. Seva ființei lui este departe de a fi pe sfîrșite. Va ieși, suntem siguri, și de astă dată biruitor, fiindcă dreptatea este de partea lui.

Academia Română, care prin compunerea membrilor ei, a fost de la început un simbol al unității culturale a tuturor românilor, își va îndeplini cu sfințenie datoria sa în viitor, așa cum și-a îndeplinit-o în trecut.

Ziua de doliu, pe care guvernul țării a decretat-o în urma evacuării Basarabiei și Bucovinei de Nord, este pentru Academia Română nu numai o o zi de reculegere sufletească, ci și o dată de la care ea începe o activitate îndoită pentru a face să învingă în istoria lumii dreptatea cauzei românești" [20].

[20] *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

Urmează o comunicare ştiinţifică a lui Nicolae Iorga despre *Individualism şi solidarism în dezvoltarea istoriei.*

Trecîndu-se în şedinţa intimă se dă citire scrisorilor prin care Alexandru Marcu şi Giulio Bertoni mulţumeau pentru alegerea lor ca membru corespondent şi, respectiv, membru de „onoare" ai Academiei Române" [21].

Şedinţa intimă a Academiei, din 5 iulie 1940, se continuă cu o cuvîntare a lui Liviu Rebreanu, cuvîntare în care marele scriitor abordează tocmai subiectul ce preocupa întreaga opinie publică românească, subiect care face şi obiectul studiului de faţă.

CUVÎNTAREA LUI LIVIU REBREANU, ROSTITĂ ÎN ŞEDINŢA PUBLICĂ A ACADEMIEI ROMÂNE DE LA 5 IULIE 1940

„Academia Română, cea mai calificată expresie şi apărătoare spirituală a neamului românesc, nu poate rămânea nepăsătoare cînd, sub ameninţarea mulţimii avioanelor de bombardament şi a carelor de asalt, România e silită să cedeze, de azi pe mîine, fără măcar un simulacru de tratative, aproape o pătrime din teritoriul naţional împreună cu milioane de români neaoşi.

Samavolnicia aceasta, fără precedent în istoria modernă, e cu atît mai monstruoasă cu cît răpitorul vrea să o justifice prin afirmaţiile ştiut neadevărate că Basarabia ar fi locuită în majoritate de ucraineni şi că ar fi fost smulsă cu sila din patrimoniul Uniunii Sovietice. Iar „argumentele" acestea au fost temeiu pentru a ni se pretinde, drept despăgubire, jumătate din Bucovina şi chiar o porţiune, nu se ştie cît de mare, din pămîntul Vechiului Regat [22].

Tari pe drepturile noastre fireşti imprescriptibile şi încrezători în marea dreptate care totdeauna vine, noi ştim că mutilarea ce trebue s-o îndurăm azi va fi reparată mai curînd sau mai tîrziu.

Dar Uniunea Sovietică, prin imensele-i mijloace de propagandă, stăruie a ne şi ponegri, căutînd să convingă lumea că actul ei brutal ar fi o simplă reparaţie a unei nedreptăţi.

Îmi permit a crede că Academia Română e chemată pe de o parte să facă apel la conştiinţa lumii civilizate împotriva raptului unor provincii româneşti, iar de altă parte să lumineze opinia publică de pretutindeni restabilind adevărul asupra situaţiei istorice şi etnografice a provinciilor ce ne-au fost luate.

Vă rog să binevoiţi a supune propunerea aceasta plenului Academiei pentru luarea hotărîrilor ce se vor crede de cuviinţă" [23].

Se trece neîntîrziat la dezbaterea celor conţinute în scrisoarea lui Liviu Rebreanu şi a măsurilor de adoptat în situaţia dată.

Pentru a facilita şi oferi posibilitatea celor interesaţi să-şi facă o imagine cît mai apropiată de realitate şi ţinînd seama şi de faptul că aceste

[21] Idem.

[22] Este vorba de Ţinutul Herţei din judeţul Dorohoi (nota A.D.).

[23] *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 11—12.

https://biblioteca-digitala.ro

dezbateri nu au fost reproduse în *Anale* [24], fiind deci inaccesibile pînă acum cercetătorilor, le reproducem și pe acestea întocmai :

DISCUȚIILE PURTATE LA ACADEMIA ROMÂNĂ, ÎN ȘEDINȚA DE LA 5 IULIE 1940, PE MARGINEA ACTULUI SAMAVOLNIC AL RĂPIRII BASARABIEI, BUCOVINEI ȘI ȚINUTULUI HERȚEI

„D-l Vicepreședinte **I. Petrovici** *se referă la propunerea citită de dl. coleg Liviu Rebreanu. Această propunere nu trebuie pierdută din vedere. Ea trebuie să fie în orice caz discutată. D-l Rebreanu a propus ca Academia să facă apel la conștiința lumii civilizate împotriva raptului Basarabiei și a unei părți din Bucovina. Este vorba așadar ca Academia să întocmească și să răspîndească în lume un memoriu, în care să fie îmbrățișată problema acestor provincii românești.*

D-l **Em. Racoviță** *este de părere ca să se facă memoriul propus. El trebuie să aibă un caracter pur științific, iar nu polemic. Combaterea afirmațiilor sovietice cu privire la pretinsele drepturi rusești asupra Basarabiei cere o lucrare de lungă durată și care cade în sarcina Secțiunii istorice. Această lucrare va trebui să fie bine sistematizată, cu adunarea tuturor probelor, mai ales a celor de caracter istoric. În ce privește chestiunea oportunității trimiterii memoriului către Academiile din lume, d-sa e de părere ca expedierea lui să n-o facem acum, ci s-o amînăm pînă ce vom cunoaște ce se petrece în dosul graniței. Acum el ar cădea într-o perioadă cînd n-ar putea atrage atenția lumii.*

D-l **I. Nistor** *zice că propunerea nu comportă discuții. Memoriul trebuie făcut și răspîndit la toate Academiile. În ce privește Basarabia, memoriul trebuie redactat de d-l coleg Ciobanu, iar d-sa își ia sarcina să întocmească memoriul pentru Bucovina. Aceste memorii vor fi traduse în cîteva limbi și vor fi trimise de Academie la momentul potrivit.*

D-l **Gusti** *comunică știri culese din propaganda sovietică făcute în ultimele zile la diferite posturi de radio.*

D-l Vicepreședinte **I. Petrovici** *observă că impresia generală în țară produsă de această catastrofă națională este că, noi, în fața marii puteri a statului vecin ce ne-a somat la evacuarea Basarabiei și a unei părți din Bucovina, ne-am pierdut orice curaj și că nu mai sîntem capabili nici chiar de o reacțiune sufletească. Cu toții am rămas cu impresia că chiar am recunoscut drepturile rusești asupra părților din țară invadate. Căci de nicăieri nu s-a ridicat nici un protest. Dar, dacă Guvernul țării nu putea să ridice acest protest, au putința și este de datoria organelor și instituțiilor intelectule și culturale ale țării să o facă.* **Datoria noastră este ca să facem ca chestiunea Basarabiei și Bucovinei să rămînă deschisă** (subl. ns. A. D.) *Am căzut de acord ca reacțiunea noastră să se facă printr-un memoriu științific. Deosebit de acest memoriu, dl. I. Petrovici este de părere să se facă îndată și un protest mai scurt dar viu, de nerecunoașterea pretinselor drepturi sovietice asupra teritoriilor ocupate și de afirmare că nu renunțăm la drepturile noastre.*

[24] În procesul verbal publicat se consemnează doar că : „După o discuție la care iau parte d-nii I. Petrovici, Em. Racoviță, Dim. Gusti, Alex. Lapedatu, Șt. Ciobanu și I. Nistor, se cade de acord ca Academia să întocmească și să răspîndească în lume un memoriu, în care să fie înfățișată problema Basarabiei și a părții evacuate din Bucovina. D-l I. Nistor e **delegat** cu redactarea memoriului" (*Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 12).

https://biblioteca-digitala.ro

D-l Secretar general **Alex. Lapedatu** *zice că memoriile ce se vor redacta de domnii colegi I. Nistor și Șt. Ciobanu, ținînd seama de propaganda pe care Sovietele o fac prin posturile de radio, trebuiesc trimise imediat, fără să mai întrebăm Guvernul, întrucît memoriile vor cuprinde numai faptele definitiv fixate de istorie. Memoriile s-ar putea să fie traduse cel puțin în limbile franceză, germană, engleză și italiană. În ce privește propaganda noastră în străinătate, d-sa e de părere că țara noastră va trebui să inunde cu hărțile ei etnografice, cu memoriile și broșurile ei chiar de acum lumea, dar mai ales Germania și Italia. Orice amînare va însemna un neiertat păcat național. Este necesar să dăm toată colaborarea noastră la opera de propagandă a Statului.*

D-l **Șt. Ciobanu** *zice că împrejurările îl împiedică să facă memoriul privitor la Basarabia. Arată greșelile făcute de noi în chestiunea Basarabiei ; că broșurile sale despre această provincie n-au fost luate în seamă, iar unele, depuse la Ministerul Propagandei, stau și acum netipărite ; în sfîrșit, că chiar statisticile noastre au fost în așa fel întocmite că acolo unde statisticile rusești arată că în Basarabia sunt 155 000 ruși, noi am venit să arătăm prin statistice întocmite de evrei 350 000 ruși. Arată, în sfîrșit, cît românism întruchipat în tineret, în învățătorimea și preoțimea din Basarabia a rămas cotropit acolo. Face apel ca acest popor, care suferă de pe urma și a greșelilor noastre, să nu fie uitat de cei de aici, care au obiceiul de a uita ușor și încheie că amărăciunea pe care o trăiește îl împiedică să facă memoriul cu care Academia îl însărcinează.*

D-l **I. Nistor** *înțelege amărăciunea d-lui coleg Șt. Ciobanu. Durerea însă să nu ne tulbure judecata clară și să nu ne destrame voința. Căci în joc este însuși destinul neamului nostru, pentru salvarea ființei căruia trebuie să ne unim forțele cu toții. Pentru ajutorarea propagandei noastre în străinătate d-sa este de părere să se traducă în limbile italiană și germană și să se răspîndească o parte din literatura care de 20 de ani încoace s-a scris despre Basarabia și Bucovina. Să nu pierdem curajul și să lăsăm la o parte reproșurile. Prin vrednicia noastră vom putea îndrepta ceea ce s-a făcut rău. Și mai înainte de orice trebuie să întărim Statul liber românesc, căci, precum în trecut de la el ne-a venit mîntuirea, tot lui i-o vom datora și de aci înainte*" [25].

În urma acestor discuții se hotărăște, așa cum am arătat, ca „*Academia să întocmească și să răspîndească în lume un memoriu, în care să fie înfățișată problema Basarabiei și a părții evacuate din Bucovina. Domnul I. Nistor e delegat cu redactarea memoriului*" [26].

Memoriul a fost elaborat și prezentat plenului Academiei în ședința de la 12 iulie 1940, care, în urma unor modificări și corecturi mai mult formale, îl adoptă în unanimitate. Memoriul în care este „*înfățișată științific și fără caracter polemic problema Basarabiei și a părții din Bucovina, recent rupte din trupul României de Uniunea Sovietelor rusești*" [27], este un răspuns, punct cu punct, la născocirile propagandei sovietice, la așa-zisele argumente prin care Guvernul de la Moscova încerca, eludînd adevărul istoric elementar, să-și justifice agresiunea.

Pentru ca cititorul să aibă în față, ca pe o oglindă, acest act de sfruntată minciună, și pentru a-i oferi posibilitatea unei aprecieri și analize în

[25] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-4, 1940, filele 3 —5.

[26] *Analele Academiei*, LXI (1940 —1941), p .12.

[27] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro

cunoștință de cauză a soliditătii argumentelor aduse de Academia Română, vom reproduce, mai întîi, textul ultimatum-ului Guvernului sovietic adresat, la 26 iunie 1940, orele 22, Guvernului regal al României :

NOTA ULTIMATIVĂ

transmisă la 26 iunie 1940, orele 22,
de Guvernul Uniunii Sovietice Guvernului Regal al României

„În anul 1918 România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea secular a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi. Acum cînd slăbiciunea militară a URSS e de domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, URSS consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să păsească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cît și prin comunitatea de limbă și compoziție națională. Un astfel de act ar fi cu atît mai just cu cît transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS-ului și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul URSS propune Guvernului Regal al României ;

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia ;

2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale URSS și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre URSS și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent" [28].

Deși ne-am impus că prezentăm faptele doar în limita documentelor și cu referire anume la ele — căci ele singure sînt atît de elocvente încît orice comentariu pălește în fața lor — nu putem să nu atragem cititorului atenția asupra grosolanelor mistificări conținute în nota ultimativă. Dar ceea ce trebuie să ne pună pe gînduri într-o mai mare măsură este poziția de forță de pe care sînt tratate chestiunile, amenințarea directă cu agresiunea armată. Și cum astăzi poziția și mentalitatea Kremlinului

[28] apud Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 1110—1111.

https://biblioteca-digitala.ro

a rămas aceeași, este bine, nu să ne temem, ci să fim preveniți, să cunoaștem și să înțelegem „argumentele" la care puternicul vecin ar putea apela oricînd. Să fim, deci, pregătiți pentru orice eventualitate și să o întîmpinăm așa cum se cuvine.

Memoriul Academiei Române trebuia, așa cum deja ne-am dat seama, să constituie un act de nerecunoaștere publică a „realității" impuse de agresiunea sovietică, un protest față de amenințarea cu forța și folosirea forței în acțiunea criminală de rupere din teritoriul României a unor provincii autentic românești, un document de informare corectă și obiectivă a opiniei publice internaționale asupra dreptului istoric și natural al României asupra teritoriului său național și a monstruozității pretențiilor și agresiunii sovietice.

MEMORIUL

adresat de Academia Română lumii civilizate, opiniei publice, Academiilor și cărturarilor din întreaga lume în problema Basarabiei și a părții din Bucovina, recent rupte din trupul României de Uniunea Sovietelor rusești.

„După înfăptuirea unității sale politice și naționale, România se găsea în plin avînt cultural și economic, străduindu-se, cu încordarea tuturor forțelor sale morale și intelectuale, să completeze lipsurile din trecut și, **dornică de pace,** *să-și deschidă drum larg între țările civilizate din lume. Ea nu deține decît ceea ce era al ei și nu avea de revendicat nimic vecinilor săi. Dar în această atmosferă de muncă și creație căzu asupra ei, ca un fulger din senin, nota ultimativă a URSS din 26 iunie prin care, sub amenințarea imediatei intervenții armate, cerea evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord.*

Uniunea Sovietică cerea evacuarea **Basarabiei** *pe motivul că această provincie s-ar fi găsit* **în unitate seculară** *cu Rusia, că ea ar fi* **„populată în principal cu ucraineni"** *și că ar fi fost* **„luată cu forța"** *de către România.*

Față de aceste motive ținem să constatăm că teritoriul revendicat de Uniunea Sovietică între Prut și Nistru a făcut timp de cinci veacuri parte din Principatul Moldovei și numai la 1812, în urma războiului ruso-turc, a fost rupt din corpul Moldovei și încorporat imperiului rusesc, ca oblastie autonomă moldovenească, împotriva protestelor unanime ale populațiunii autohtone românești și ale membrilor obștestei adunări a Moldovei. Guvernul rus a numit noua sa achiziție teritorială Basarabia, nume împrumutat de la vechea dinastie românească a Basarabilor. Noua oblastie cuprindea o suprafață de 45 631 km pătrați și o populație de 482 630 de suflete. Timp de una sută de ani Basarabia a stat sub stăpînirea rusească, păstrîndu-și însă cu sfințenie tradițiile, instituțiile și vechea sa legislație românească. Iată la ce se reduce pretinsa unitate seculară a Basarabiei cu Rusia.

Populațiunea principală a Basarabiei a fost și a rămas cea moldovenească sau românească, care, din prisosul ei, a populat, în scurgerea veacurilor, și regiuni întinse dincolo de Nistru pînă la Bug , fapt care a determinat Uniunea Sovietică să creeze pentru acea populație românească o **republică sovietică moldovenească** *proprie în acea regiune. Cît privește popu-*

https://biblioteca-digitala.ro

lația ucraineană, aceasta s-a infiltrat în masa compactă românească în cursul vremii, emigrînd din Podolia învecinată, dar această infiltrație a rămas restrînsă, numai asupra regiunilor periferice ale Basarabiei, precum sunt județele Hotin și Cetatea Albă, restul teritoriului basarabean rămînînd populat în covîrșitoare majoritate de români.

Ca element etnic autohton populația românească și-a păstrat în Basarabia și sub stăpînirea rusească situațiunea sa dominantă, cum rezultă aceasta din însăși datele oficiale ale **statisticelor ruseşti din epoca ţaristă.** *Ultimul recensămînt din 1930 arată în Basarabia 1.610.750 români față de 351.912 ucraineni, în procente 56,2% față de 12,3%. Proporția aceasta arată că Basarabia este populată în principal de români și nicidecum de ucraineni cum încearcă să susțină nota ultimativă a Uniunii Sovietice.*

Dar cea mai convingătoare dovadă pentru predominanța elementului românesc în Basarabia ne-o dă geograful ucrainean Ștefan Rudnicki în lucrarea sa apărută în traducere germană în 1916 intitulată : **Ucraina, ţară şi popor.** *El stabilește chiar o linie de demarcație între români și ucraineni precum urmează :*

« În Basarabia linia pornește de la brațul Chiliei și de la Delta Dunării trece pe la Ismail, atinge limanul Nistrului la Cetatea Albă și de acolo o ia pe Nistru în sus pînă la Dubăsar de unde atinge în curbe nedefinite Orheiul și Bălțile și continuînd pe obcina dintre Nistru și Prut atinge acest fluviu la Sulița Nouă » (p. 132). Deși Rudnicki cuprinde în linia sa de demarcație etnică zeci de mii de suflete românești, el totuși este silit să recunoască că cea mai mare parte din teritoriul basarabean este populat de români, contra afirmațiunilor cuprinse în recenta notă ultimativă.

La izbucnirea revoluției sovietice din 1917 populația din Basarabia n-a făcut cauză comună cu Rada Ucraineană din Chiev ci s-a constituit la 2 decembrie în **„republica democratică federală moldovenească"** *reprezentată prin* **Sfatul Țării,** *pentru ca la 24 ianuarie 1918 să se proclame* **Republica Moldovenească Independentă.** *Cum însă nici așezarea geografică, dar nici condițiunile economice nu chezășluiau nouei Republici o viață de stat independentă, Sfatul Țării, care reprezenta suveranitatea teritorială a Basarabiei, în virtutea dreptului de autodeterminare a popoarelor, a proclamat, în ziua de 27 martie 1918, unirea Basarabiei cu Regatul României. Iată și cuprinsul acelui memorabil act istoric :*

« Republica democratică Moldovenească Basarabia, în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de ruși acum o sută de ani și mai bine din trupul vechei Moldove, în partea dreptului istoric și al dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România».

« România a primit hotărîrea de unire cu Basarabia, izvorîtă din propriul îndemn al Sfatului Țării, și, în baza votului liber exprimat, a reintegrat Basarabia în hotarele etnice și istorice ale statului român. Ba mai mult chiar Rada Ucraineană de la Chiev a recunoscut formal unirea Basarabiei cu România, la 26 iulie 1919 dînd următoarea declarație, prin șeful misiunii sale diplomatice la București.

https://biblioteca-digitala.ro

«Guvernul ucrainean declară că nu voieşte sub niciun chip, de a pune în discuţie fruntaria actuală între cele două state, considerînd Nistrul ca graniţă definitivă între ele şi dorind să stabilească la această fruntarie cele mai bune relaţii de vecinătate».

Nota ultimativă din 26 iunie consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei ar fi legată în mod organic cu chestiunea „transmutării" către URSS a părţii de Nord a Bucovinei, a cărei populaţie ar fi legată de Uniunea Sovietică **„prin comunitatea soartei istorice"** *şi* **„prin comunitatea de limbă şi compoziţie naţională".** *La citirea notei te puteai gîndi la fâşia de pămînt din Bucovina aşezată între Prut şi Nistru şi locuită în majoritate de ucraineni. Dar cînd veni la ocupare pe teren, trupele sovietice au cuprins în cordonul lor de demarcaţie mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei cu oraşele Cernăuţi şi Storojineţ şi un număr de 40 de sate, pe care însăşi statistica austriacă din 1910 le arată cu o populaţie curat românească.*

Linia de demarcaţie sovietică mai cuprinde şi un număr de sate din judeţul Dorohoi care n-au aparţinut niciodată Bucovinei ci fac parte din vechiul Regat al României.

Oraşele şi satele ocupate de Uniunea Sovietică în Bucovina n-au fost niciînd legate cu Ucraina, nici prin comunitatea soartei şi nici prin comunitatea de limbă şi compoziţie naţională. Ocuparea lor de trupele sovietice nu găseşte justificare nici în **criteriul etnic,** *întru cît caracterul etnic românesc al acestei populaţiuni este mai presus de orice îndoială.*

Puşi de nedreptate în faţa acestei tragice situaţiuni, vedem cu durere cum se repetă faţă de Bucovina jocul diplomatic din 1775 şi cum un teritoriu românesc, cu o veche mitropolie ortodoxă, cu o universitate românească şi cu alte numeroase aşezăminte de cultură şi asistenţă, precum şi instituţiuni industriale de tot felul, este ocupat de trupele sovietice cu scopul mărturisit de nota ultimativă, de a servi ca despăgubire pentru pretinsele pierderi, pe care Uniunea Sovietică le-ar fi îndurat în urma dominaţiunii româneşti în Basarabia în curs de 22 de ani.

Faţă de pretenţiile Uniunii Sovietice asupra Bucovinei de Nord ţinem să precizăm că Bucovina, nici întreagă şi nici în parte, n-a aparţinut niciodată Ucrainei sau imperiului rusesc. Pînă la 1775 Bucovina a făcut parte din Moldova. De atunci pînă la 1918 ea a constituit o provincie de coroană austriacă, asupra căreia însă Austria renunţase formal în favoarea României prin art. 59 din tratatul de pace de la Versailles.

La 28 noemvrie 1918 populaţiunea Bucovinei s-a unit, din propriul său îndemn şi nesilită de nimeni, cu ţara mamă România, din corpul căreia fusese ruptă.

Actul Unirii a fost votat de Congresul General al Bucovinei din 29 noemvrie 1918, din care făceau parte şi reprezentanţii populaţiunilor minoritare.

Realipirea Basarabiei şi Bucovinei la ţara mamă România, n-a fost deci, precum susţine nota ultimativă a Uniunii Sovietice, o „luare cu forţa" ci o reîntoarcere din voie liberă la matcă.

Din constatările de mai sus se vede deci lămurit că, prin ocuparea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord de către trupele Uniunii Sovietice, s-a săvîrşit un act de o evidentă nedreptate politică, care atinge în mod evident

https://biblioteca-digitala.ro

drepturile etnice şi istorice ale naţiunii române asupra teritoriilor situate între Prut şi Nistru.

Dar deodată cu pierderea suveranităţii teritoriale asupra Basarabiei şi Bucovinei de Nord, naţiunea română suferă prin deslipirea acestei provincii din teritoriul său naţional şi o simţitoare atingere a bunurilor culturale. Pămîntul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord este presărat cu monumente istorice. Vechile cetăţi moldoveneşti Cetatea-Albă, Tighina, Soroca Hotin şi Ţeţin, care au fost ridicate de români pentru apărarea vadurilor Nistrului şi Prutului contra invaziilor duşmane de la răsărit, sunt azi ocupate de trupele sovietice. Sute de biserici şi mănăstiri cu preţioase urme de pictură, sculptură şi arhitectură moldovenească au rămas în teritoriul ocupat de Soviete în paguba culturii noastre naţionale. Tot acolo au rămas două mitropolii româneşti, una la Cernăuţi şi alta la Chişinău, două episcopii istorice la Ismail şi Hotin, precum şi trei aşezăminte de înaltă învăţătură şi anume Universitatea Carolina din Cernăuţi, Facultăţile de Teologie şi Agricultură din Chişinău. La aceasta se mai adaugă şi sutele de şcoale primare, secundare şi profesionale pentru răspîndirea şi luminarea populaţiunii româneşti, care ajunsă sub ocupaţiune străină, este ameninţată să rămînă fără învăţătură în limba sa maternă. Iată pentru ce ocuparea Basarabiei şi Bucovinei de Nord constituie pentru naţiunea română una din cele mai grele şi mai simţitoare lovituri pe care o naţiune conştientă a suferit-o cîndva.

În împrejurările acestea tragice, Academia Română, care de trei sferturi de veac de cînd fiinţează, a continuat să reprezinte unitatea culturală a poporului român de pretutindeni a îndurat cea mai grea lovitură din cîte se pot închipui. De aceea ea, în durerea ei, se adresează către Academiile surori din lumea întreagă pentru a le împărtăşi durerea ei şi a le solicita sprijinul moral de care simte nevoie, pentru repararea nedreptăţii şi redresarea culturii şi ştiinţei româneşti, încercată aşa de greu, pe urma recentelor întîmplări" [29].

Textul *memoriului* urma, aşa cum asigura Alexandru Lapedatu, secretarul general al Academiei Române, „să fie tradus în limbile germană, italiană, franceză şi engleză". Tot secretarul general al Academiei Române considera necesar şi util ca la *memoriu* „să se anexeze şi hărţi etnografice" [30].

Nu vom continua să urmărim pe mai departe destinul şi ecourile, pe plan naţional şi internaţional, ale acestui memoriu şi a dezbaterilor, cum s-a văzut multe dintre ele publice, care au avut loc la Academia Română în anul de cumpănă 1940 în problemele raptului de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, Bucovinei şi ţinutului Herţei. O vom face, dacă vom găsi audienţa necesară, cu un alt prilej.

Altfel vom încheia expunerea noastră şi anume cu angajamentul, mărturisit public încă de atunci, din acel an de cumpănă 1940, că Academia Română va desfăşura :

O ACTIVITATE ÎNDOITĂ PENTRU A FACE SĂ ÎNVINGĂ ÎN ISTORIA LUMII DREPTATEA CAUZEI ROMÂNEŞTI.

Aşa cum deja am văzut în textul reprodus integral mai sus, încă de la 5 iulie 1940 C. Rădulescu-Motru, preşedintele Academiei Române,

[29] *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 12—15; Originalul memoriului se află în *Arhiva Academiei*, Dosar A-4, 1940, filele 273—276.

[30] *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 15—16.

https://biblioteca-digitala.ro

exprima public și într-un text tipărit imediat hotărîrea Academiei Române nu numai de a nu recunoaște, juridic vorbind, actul samavolnic al răpirii Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herței, nu numai de a protesta energic în fața lumii civilizate și a aduce dovezi de incontestabilă valoare științifică și istorică în sprijinul cauzei românești, nu numai de a acționa pentru informarea, sensibilizarea și obținerea sprijinului moral al instituțiilor culturale și științifice de pe întreg globul, dar și decizia fermă a Academiei Române de a nu renunța la luptă, de a nu accepta starea de lucruri impusă prin forță, de a acționa fără răgaz pentru revenirea teritoriilor răpite la patria mamă — România. Să ne reamintim acest text :

„Ziua de doliu, pe care guvernul țării a decretat-o în urma evacuării Basarabiei și Bucovinei de Nord este pentru Academia Română, nu numai o zi de reculegere sufletească, ci și **o dată de la care ea începe o activitate îndoită pentru a face să învingă în istoria lumii dreptatea cauzei românești**" (sublinierea în textul original — A.D.) [31].

C. Rădulescu-Motru nu este singurul membru al Academiei Române care face astfel de declarații. I se alătură, de pildă, la 20 mai 1941, generalul Radu Rosetti care, într-o intervenție în cadrul discuțiilor pe marginea modificării Statutelor Academiei considera că mai vechea propunere *„de a se spori numărul Secțiilor și al membrilor Academiei se întemeia și pe cerința unei astfel de Academii în cadrul României Mari, dar,* atrăgea atenția generalul-academician, *nu e mai puțin adevărat că și astăzi trebuie să ne afirmăm pe ogorul științei, la nivelul dezvoltării ei universale,* **în convingerea hotărîtă și în nădejdea că mîine ne vom reface fruntariile**" (subl. ns. — A.D.) [32].

Într-un document colectiv — semnat de academicienii : general Radu Rosetti, Dimitrie Gusti, Ion Simionescu, Petre P. Negulescu, Gheorghe Spacu, Gheorghe Ionescu-Sisești, Liviu Rebreanu, Traian Săvulescu, Victor Slăvescu și dr. Mihai Ciucă — , se preciza fără înconjur : *„Găsim că a venit timpul acum pentru o nouă revizuire a lor* (a Statutelor — n.n.A.D.) *și anume pentru o îndoită adaptare a statutelor de organizare a Academiei la noile cerințe ale vremii care sunt de două feluri : 1) o intensificare a culturii naționale pentru* **a întări frontierele spirituale și veșnice ale Națiunii,** *ca o compensație* **a mutilării provizorii a frontierelor statului** *și apoi 2) o, adaptare a organizării Secțiilor Academiei, ca organe constitutive ale ei la situația actuală a ramurilor de cultură națională*" (subl. ns. — A. D.)[33].

★

Deși în bună parte publicate la vremea respectivă, documentele pe care le-am reprodus nu au fost, așa cum arătam, suficient puse în va-

[31] C. Rădulescu-Motru, *[Cuvîntare rostită în ședința publică a Academiei Române de la 5 iulie 1940]*, în *Analele Academiei*, LXI (1940—1941), p. 11.

[32] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-3, 1941, fila 60.

[33] Radu Rosetti, Dim. Gusti, Ion Simionescu, P.P. Negulescu, G. Spacu, Gh. Ionescu-Sisești, Liviu Rebreanu, Traian Săvulescu, Victor Slăvescu, Mihai Ciucă, *Propuneri pentru reorganizarea Academiei Române.* Expunere de motive, *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-3, 1941, fila 24.

https://biblioteca-digitala.ro

loare. O facem acum cu gîndul mărturisit de a informa cît mai bine opinia publică românească asupra acestor probleme vitale pentru ființa neamului nostru. O facem, de asemenea tot cu gînd mărturisit, pentru a notifica poziția demnă, patriotică, a Academiei Române, care, cu prestigiul ei și al membrilor ce o alcătuiau la acea dată, și-a expus în modul cel mai direct punctul de vedere, nerecunoscînd valabilitatea smulgerii din trupul țării a acestor vechi provincii românești. În sfîrșit, încercăm astfel să sensibilizăm pe cei chemați și datori să lupte pentru reîntregirea țării să urmeze exemplul și tradiția Academiei Române, care, am văzut, atunci, în anul de cumpănă 1940, și-a făcut datoria față de țară și poporul român.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VECHIMEA AȘEZĂRILOR ROMÂNEȘTI DINCOLO DE NISTRU

ION I. NISTOR
Membru al Academiei Române

— Ședința Academiei Române de la 10 martie 1939 — *

În ediția *Institutului de Limbă și Cugetare* de pe lîngă Academia de Științe din Moscova a apărut de curînd o publicație interesantă, privitoare la românii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (R.A.S.S.M.) de dincolo de Nistru. Publicația este scrisă în limba rusă sub titlul de „*Studii Moldovenești*". Autorul publicației este d-l M. V. Sergievski, care, după propriile sale mărturisiri din prefață — urmînd pilda precursorului său T. T. Burada[1] — a colindat în anii 1925—1930 satele din Republica Moldovenească în lung și în lat, pentru a aduna „*Materialuri pentru studiul graiurilor moldovenești de pe teritoriul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Rusești*" (U.R.S.S.). În călătoriile sale de studii și cercetări prin Republica Moldovenească, autorul a fost însoțit de P. P. Svești-nicov, directorul Muzeului Noroadelor din Moscova, de studenții : F. P. Știrbul și D. M. Andon, precum și de tovarășii : Buciușcan, Teleuță și Chiorul, ca cunoscători ai graiului și folklorului moldovenesc. Materialul adunat astfel a fost dat publicității chiar în limba moldovenească sub titlul : *Moldova : Materialuri statistice*, Balta, 1928.

Întemeindu-se pe acest material, d-l Sergievski încearcă o sinteză lingvistică și istorică în publicația sa : *Studii Moldovenești*, de care am amintit mai sus. Lucrarea cuprinde două părți distincte : una lingvistică și alta istorică. În ceea ce privește limba, autorul crede a putea distinge în Moldova Transnistriană două dialecte românești : unul de Nord și altul de Sud, ambele caracterizate prin transformarea offr. tš și dž și palatalizarea labialelor f și v. Și unele și altele se transformă în regiunea de la Nord în siflante moi ś și ź, iar în regiunea de Sud, în șuerătoarele moi š și ž. Linia de despărțire între ambele graiuri este marcată de cursul rîurilor Iagorlic ce se varsă în Nistru și Codîma ce se revarsă în Bug. Rîurile acestea formau din vechime granița politică între regatul polono-lituan și hanatul tătăresc din Crimeea, sau mai precis între Podolia și Ucraina Hanului sau Olatul Oceacovului. Analiza fonetică între ambele dialecte transnistriene arată

* Textul se reproduce după „Memoriile secțiunii Istorice", seria III, Tomul XXI, București, 1939, p. 203-220, 221-225

[1] T.T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din Gubernia Cherson*, în „Conv. Lit", XVII, pag. 286 ; idem : *O călătorie la românii din gubernia Camenitz-Podolsk*, în „Arhiva" din Iași pe 1906.

REF, tom 38, nr. 1—2, p. 25—40, București, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

că între acestea și limba românească din vechea Moldovă există o strînsă legătură precum admite de altfel și d-l Sergievski. Asupra dialectelor românești de dincolo de Nistru a stăruit mai întîi regretatul Burada în publicațiile sale menționate mai sus. În anexă la studiul său autorul publică 13 „*cîntici și baladi norodnici*", drept model din graiurile vii ale moldovenilor transnistrieni [2].

Asemănarea graiurilor vorbite dincoace și dincolo de Nistru, constatată de cercetătorul rus, nu ne surprinde de loc întrucît știm că elementul românesc de dincolo de Nistru își datorește originea sa unui descălecat — al treilea în seria descălecatelor Moldovei — al cetelor de emigranți români de dincoace de Nistru, care, minați de felurite nevoi, își căutau o patrie nouă în meleagurile podolice și în stepele Oceacovului. Și astfel, pe calea unei colonizări lente, ținutul stîng al Nistrului și al afluenților săi, umbrit de sălcii și crînguri, s-au împopulat în scurgerea vremurilor cu așezări moldovenești după chipul și asemănarea așezărilor de acasă din vechea Moldovă.

Descălecătorii moldoveni atinseră cu vremea și Bugul, și, trecînd chiar peste acest fluviu, ei ajunseră pînă la „Târg la Lisaveta" (Elisabetgrad). Satele românești din regiunea dintre Nistru și Bug se grupează în jurul tîrgului Balta, capitala Republicii Moldovenești, ramificîndu-se de acolo în două direcțiuni : Balta-Iampol și Balta-Tiraspol. Un alt grup de așezări românești se întinde de-a lungul Bugului, pe ambele maluri, cu centre importante la Novo-Crasnoe, Vosnesensc, Arnautovca, Șerbani și Vitezevca. Un șir de sate neaoșe moldovenești pornește de la Olviopol și duce la Elisabetgrad, cu vetre puternice la Siniukin-Brod, Olșanca, Dobrianca, Glodoși, Vâsca și Gruscaia, unde, în timpul războiului mondial, refugiații din Ardeal și Bucovina găsiră duioasa ospitalitate moldovenească. La Nord-Est de această linie se mai găsesc sate moldovenești cu centre remarcabile la Novomirgorod, Târgovița și Târnauca. Avînd în vedere șiragul neîntrerupt de sate moldovenești, așezate pe ambele maluri ale Nistrului, îl putem cu drept cuvînt considera drept fluviu românesc.

D-l Sergievski ne înșiră un număr de 62 sate cu populație românească și anume : 37 în olatul Oceacovului și 41 în palatinatul de la Bračlav. În Olatul Oceacovului d-l Sergievski menționează următoarele 25 sate cu populație curat moldovenească și anume : Ananiev, Buturi, cu nume de familie ca : Gură-multă, Dicusară și Căprior ; Valea-Hoțului, Handraburi, Ghiderim, Goiani, Doibani, Dubăsari, Caragaș, Coșnița, Coșieri, Lunga, Mahala, Mălăești, Malovata, Perișori, Rogii, Slobozia, cu numele de familie : Balan, Josean, Codru, Țăran, Rotar, Sandu, Neta, etc., Speia, Teia, Tocmagea, Târnauca, Tocila, Șipca și Vrabievca. Pe lîngă acestea el mai menționează încă alte 12 sate, cu nume românești dar cu populație în parte ucrainizată și anume : Bârzula (Barza), Ciobureni (ciob), Bodiulova (Bodiu), Ghinculova (Hâncu), Giugastrovo (Jugastru), Georgești, Căprița, Nourovca (nour), Piatra, Ursulova, Șepterediuri și Moldavca [3].

În Podolia numită palatinat de Bračlav, d-l Sergievski menționează 41 sate cu populație moldovenească sau cu nume toponimice românești. Populație curat moldovenească este arătată în următoarele 18 sate : Boto-

[2] M. V. Sergievski, *Studii Moldovenești*, Prilojenie, I, pp. 68—75.

[3] M. V. *Sergievschi*, *o.c.*, pp. 49—52 ; cfr. pag. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

șani, Bolocea, Vadu-Turcului, Valea-adâncă, Găvănos, Harmați, Hrușca, Jura, Jujuseni, Culeana, Lăbușca, Molochis, Mocra, Nestorita, Plopi, Popenchi, Tisculung, Topala și Cerna. Alte 23 sate cu populație ucrainizată trădează originea lor moldovenească prin toponimia lor și anume: Budei (Budești), Haraba, Glambocec, Domnița, Iftodie, Mosnegi, Pasat, Raculova (Rac), Sarata, Strâmba, Bușteni, Cosar, Lupolovo, Moldovanca, Troiani, Troianca, Balanovca (Balan), Bolohan, Verbca Voloscaia, Jugastra Cucului, Chetroasa (Pietroasa), Flămînda și Ianculov (Iancu)[4]. La sfîrșitul lucrării sale, d-l Sergievski publică: „*Izvorul localităților cu populațiune moldovenească din cuprinsul Republicii Moldovenești, așa cum se găsesc menționate în izvoarele istorice*" [5]. Izvodul cuprinde 41 nume de sate din olatul Oceacovului și 20 nume de sate din fosta gubernie a Podoliei, toate cu arătarea datei primei lor menționi în izvoarele istorice, între 1736 și 1795. O listă de localități cu populație românească din regiunea transnistriană ni s-a păstrat și de la arhiepiscopul Gavriil Bănulescu, în care, între cele 43 de sate cu populație românească, găsim 20 de sate care nu sînt menționate în lista d-lui Sergievski, probabil din motivul că acestea nu sînt astăzi cuprinse în granițele Republicii Moldovenești [6]. Se știe doar că în hotarele Republicii Moldovenești nu sînt cuprinse toate așezările moldovenești de dincolo de Nistru. D-l Sergievski, cu ocaziunea cercetărilor sale pe teren, a rămas de bună seamă surprins de toponimia moldovenească a satelor și crîngurilor, dîndu-și silința să o identifice cu ajutorul studiilor toponomastice ale d-lui Iorgu Iordan, profesor la Universitatea din Iași [7].

După recensămîntul sovietic din 1926 populația Republicii Moldovenești cu o suprafață de 8134 verste pătrate, circa 9000 km², se cifra la 572.339 suflete, din care, după d-l Sergievski erau: ucraineni 48,5%, moldoveni 30,1%, ruși 8,5%, evrei 8,5%, iar restul de 4,4% din populație se repartiza asupra nemților, bulgarilor, polonilor, țiganilor, cehilor și alții. Datele acestea statistice oficiale sînt interesante prin faptul că din ele deslușim numărul moldovenilor, recunoscut în mod oficial de guvernul sovietic. Or, 30,1% din totalul populației Republicii Moldovenești ar reprezenta 172.000 suflete moldovenești care viețuiesc astăzi în Republica Moldovenească transnistriană [8]. În numărul acesta nu sînt însă cuprinși moldovenii din afară de hotarele Republicii Moldovenești. Nu sînt cuprinși în această cifră moldovenii din întreg teritoriul fostelor gubernii ale Podoliei, Tauridei și Ecaterinoslavului, unde, după datele statistice rusești antebelice, trăiau și trăiesc pînă azi zeci de mii de moldoveni. Înglobîndu-i și pe aceștia în numărul moldovenilor transnistrieni, atunci numărul acestora întrece cu mult cifra dată de d-l Sergievski, precum am arătat la vremea sa în lucrarea mea asupra românilor transnistrieni, apărută la Cernăuți [9].

[4] M. V. Sergievschi, *o. c.*, pp. 52—54.

[5] Idem, *o. c.*, pp. 77—79.

[6] „An. Soc. Ist. și Ant".., II, pp. 140—210.

[7] Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, I—III. Bonn und Leipzig, 1924—1926; Sergievski, *o. c.*, p. 49 urm.

[8] M. V. Sergievski, *o. c.*, p. 25 urm.

[9] I. Nistor, *Românii Transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 6 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

Cunoscînd numărul și așezările conaționalilor noștri de dincolo de Nistru, rămîne să stăruim asupra vechimii așezării lor acolo, vechime față de care d-l Sergievski formulează oarecare nedumeriri. În privința originei și vechimii așezărilor moldovenești dincolo de Nistru, am insistat pe larg în lucrarea mea menționată mai sus, sprijinindu-mă pe un bogat material istoric ce mi-a stat la îndemînă. Regret însă foarte mult că rezultatele cercetărilor mele n-au avut darul să convingă pe d-l Sergievski asupra vechimii acestor așezări. Și totuși mărturiile istorice, pe care se întemeiază această vechime, sînt destul de convingătoare. Temeiul lor n-a fost clătinat prin nici una din afirmațiile d-lui Sergievski, care afară de negațiuni formale, nu aduce nici un argument serios contra lor. Or, cu simple învinuiri de tendențiozitate nu se pot răsturna adevărurile istorice [10].

Poporul român, ca închegare etnică daco-romană, se distinge de la începuturile sale, față de neamurile alogene din jurul său, prin o neobișnuită vitalitate și putere de expansiune. De pe pămîntul clasic al Daciei Traiane, el a descălecat dincoace de munți, atingînd succesiv valea Moldovei și Sucevei, apoi a Siretului și Prutului și la sfîrșitul veacului al XIV-lea albia Nistrului, pe care, după o declarație polonă din 1703, însuși bunul Dumnezeu ar fi săpat-o ca graniță a Moldovei [11]. Dar frontiera *politică* de la Nistru n-a împiedecat pe români de a trece, în scurgerea vremurilor, din felurite nevoi peste ea și de a cuprinde pămînturi întinse dincolo de acest fluviu, împingînd hotarul *etnic* al neamului nostru departe spre răsărit, pînă la Bug și chiar dincolo de acest râu pînă spre Nipru. Legăturile comerciale cu Polonia, dar mai ales cu Caffa Genovezilor din Crâm, dedea prilej moldovenilor să bătătorească mereu „*șleahul valahic*" din cîmpiile ce se așterneau între Nistru și Nipru și să cunoască oamenii și împrejurările de acolo [12]. Îmbelșugarea pășunilor transnistriene ademeneau adesea pe păcurarii moldoveni să treacă cu turmele lor dincolo și să hălăduiască acolo [13]. În timpul frămîntărilor interne din Moldova, pribegii politici treceau Nistrul pentru a găsi adăpost în Podolia sau în Ucraina Hanului. Mulți dintre ei nu se mai întorceau acasă în Moldova, ci căutau să-și creeze o nouă patrie dincolo de Nistru, unde vaste terenuri productive ispitiau dragostea de muncă și dorul de cîștig mai lesnicios al pribegilor moldoveni. La 1455 voievodul Moldovei Petru puse prin surprindere stăpînire pe cetatea genoveză *Illex* sau *Lerici* din limanul Niprului și o stăpîni cu vitejii săi un timp oarecare, pînă ce ea căzu sub puterea tătarilor. Aceștia războtezară cetatea după limba lor *Ozù*, românește *Vozia*, rusește *Oceacov*, după care hinterlandul cetății s-a numit Olatul de la Oceacov [14]. Informațiuni precise asupra pribegilor moldoveni așezați dincolo de Nistru în Podolia deținem dintr-o adresă a sultanului Soliman-cel-Măreț trimisă la 1541 regelui polon Sigismund-August. Sultanul

[10] M. V. Sergievski, *o. c.*, p. 27.

[11] Hurmuzaki-Bogdan, *Doc.*, *III*, supl. II, p.293 : „Inter nos et Valachiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit".

[12] St. Sarnicki, *Descriptio Poloniae*, la Dlugosz. Ed. Lips., II, col. 1895, 1897, 1923.

[13] Hurmuzaki, *Doc.*, II, I, p. 54 urm. ; N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 184 ; M. Hršewski, *Ist. Ukr. Russ.*, VII, p. 60.

[14] Heyd, *Geschichte des Levante-Handels*, II, p. 397 urm. ; N. Iorga, *Studii și Documente*, IX, p. 44, nota 5.

https://biblioteca-digitala.ro

se plîngea că niște pribegi dintre supușii săi moldoveni, năvălind în țară lîngă Cetatea-Albă și Tighina, au prădat sate, au ucis mulți oameni, au furat oi și alte animale, și-au însușit mărfuri, pentru a se refugia cu pradă bogată în Țara-Leșească și a se așeza statornic acolo [15]. Supușii moldoveni, la care sultanul face aluzie, erau oamenii lui Alexandru-Vodă-Cornea, cari încercară, cu ajutor polon, să alunge pe turci din nou înființata raia a Tighinei (Bender). Ei pătrunseră de fapt în raialele de la Bender și Akkermann și pricinuiră turcilor multă stricăciune pentru a fugi apoi cu mare pradă peste Nistru, de unde nu se mai putură întoarce în Moldova, ci se colonizară în Podolia, descălecînd sate moldovenești după obiceiul de acasă.

Referindu-mă la această *primă mențiune documentară* asupra așezării moldovenilor dincolo de Nistru, adăogam: „Se pare că cu acel prilej s-au înjghebat satele românești Kitrosy, Malojeszty și Piscolung (Pietrosu, Mălăești și Pisculung)", de care face mențiune Ion Bogdan în ediția documentelor de la Ștefan-cel-Mare (I, p. 109) [16]. D-l Sergievski se ridică contra acestei probabilități cu observația că pentru ctitoria satelor menționate mai sus n-ar exista acte originale; de acord, întrucît nici eu și nici regretatul Ion Bogdan n-am susținut asemenea lucru [17]. Nu este însă mai puțin adevărat că în secolul al XVI-lea *existau sate moldovenești* dincolo de Nistru, și Chetrosu, Mălăești și Pisculung puteau fi unele din aceste sate; și aceasta cu atît mai mult, cu cît Grigore Ureche menționează în cronica sa de *„niște sate, mai sus de Tighina, pe decindea (de cea parte) de Nistru, care sate erau descălicate pe hotarul leșesc, de turcii ciutatici și de moldoveni foarte mulți, cari ieșiseră din țară de nevoile ce erau în zilele Ianculuи-Vodă (1579—1582)* [18]. Existența acestor sate moldovenești este confirmată și prin o scrisoare a lui Ali-Bei din Tighina, adresată starostelui din Râșcov, de care ascultau acele sate. Scrisoarea poartă data de 1582 și era *redactată în românește*, cuprinzînd asigurarea căpeteniei turcești *„ca să știți d-voastră să nu va hie nici o grijă, nici o teamă de nimică, ce să hiți foarte cu pace bună de către noi, c-am auzit că vă temeți. Atîta doară de veți bănui pre noi, căce c-am mărs de-am lovit* nește sate *de-am luat cîți-va robi, pentru căce c-au fost vina lor, căce c-au prins nește spahei de-ai noștri; deci pentr-acel lucru s-au făcut acesta*" [19]. Într-o scrisoare adresată Sultanului, regele polon Ștefan Báthory recunoștea că regiunile de dincolo de Bug și Nistru erau populate de o adunătură de oameni compusă din Poloni și litvani, dar și din moscali și *moldoveni* [20]. Cum în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, românii transnistrieni sînt menționați și de alte izvoare contemporane, nu mai poate încăpea nici o îndoială că în vremea aceea, emigrația românească dincolo de Nistru făcuse mari progrese [21]. Faptul acesta n-a putut fi contestat nici de d-l Sergievski, care pentru regiunile podolice este silit să admită o colonizație moldovenească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea [22].

[15] *Fontes Hist. Ukr. Russ.*, VIII, Nr. 6, pag. 8 urm.
[16] I. Nistor, *Românii Transnistrieni*, pag. 21.
[17] M. V. Sergievski, *o. c.*, pag. 30.
[18] Grigore Ureche, *Letopisețe*, I, 236.
[19] N. Iorga, *Studii și Documente*, V, pag. 391.
[20] N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, pag. 25.
[21] *Fontes Hist. Ukr. Russ.*, VIII, Nr. 12 și 13; Hrușewski, *o. c.*, VII, pp. 62 și 120.
[22] M. V. Sergievski, *o. c.*, pag. 40 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

În secolul al XVII-lea valuri proaspete de pribegi moldoveni buluceau la vadurile Nistrului pentru a trece în cea parte. Tulburările interne și asupririle de tot felul mînau populația pe calea pribegiei. Pe la mijlocul secolului, elementul românesc transnistrian era destul de numeros și bine închegat, pentru a putea juca chiar un rol politic și militar destul de accentuat. Atunci Cazacii zaporojeni, chemați de Bogdan Hmielnicki la viață independentă, găsiră la românii transnistrieni sprijin efectiv. Un martor ocular, Samuil Kuzewicz din Leov, „utriusque juris doctor", considera pe moldovenii de dincolo de Nistru drept urmași ai *Dacilor*, cu apreciabile virtuți militare. La asedierea Leovului „*cohortele de veterani ale Dacilor Transnistrieni*" luptau la centrul liniei de foc, avînd la dreapta pe cazacii lui Hmielnicki iar la stînga pe tătarii din Crâm [23]. La bătălia de la Berestezko din 1651 luară parte și 4.000 de Daci Transnistrieni [24].

Răzmerița Orheienilor sub Hâncu și Durac aruncă un nou val de pribegi peste Nistru. Nicolae Costin arată că „după înfrîngere, Hâncu, Durac și căpeteniile celelalte fugiră cu toții peste Nistru" [25]. Un raport din februarie 1672 arată că Hâncul a trecut Nistrul la Râșcov însoțit de 300 de oameni [26]. Râșcovul ajunse în proprietatea Ruxandei, văduva lui Timuș Hmielnicki. Ea se simțea în văduvia ei foarte bine acolo și cu toate stăruințele fratelui ei Ștefăniță ea nu voia să se reîntoarcă în țară [27]. Diaconul Paul de Aleppo, vizitînd Râșcovul, o găsi înconjurată de fecioare române și cazace, delectîndu-se la cîntecele lor [28]. Mai apoi Râșcovul trecu în posesiunea mănăstirii Golia din Iași. Costake Jora stăpînea malul stîng al Nistrului unde se înjghebă localitatea Jora după numele său. De la Gligore Miclescu el primi și satul Dubăsari, iar Movilăul se ridică pe moșia Cantacuzineștilor [29].

La sfîrșitul veacului al XVIII-lea Movilăul ajunse un însemnat centru cultural. Acolo, „la tîrgul Movilăului care iaste între hotarul Rusiei și al Moldovei", înființă protopopul Mihai Strilbițchi o tipografie românească, unde apăru „*Psaltirea proorocului și împărat David*" [30]. Strilbițchi își mută apoi teascurile la Dubăsari, din care apăru la 1794 „*Ceaslovul Mare cu rînduieli ale bisericii*", iar la 1796 „*Psaltirea*" și „*Istoria lui Alexandru-cel-Mare Machedon*" [31]. Cu ocazia recensămîntului rusesc din 1817, tîrgurile Movilăul și Râșcovul sînt arătate ca ținînd de Soroca [32], ceea ce dovedește că tîrgurile acestea rămăseseră din vechime sub influența politică moldovenească. Proprietarii Movilăului erau atunci Alexandru și George Cantacuzino [33].

[23] S. Kuszewicz, *Arma Cazacie*, în *Font. Hist. Russ.*, IV, pag. 56. Cfr. pp. 61 și 158.

[24] N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, pag. 206.

[25] *Letopisețe*, II, pag. 7.

[26] Hurmuzaki-Hodoș, *Doc.*, XVI, Nr. XXIII, pag 10.

[27] Miron Costin. *Letop.*, I, pp. 267, 290 și 368.

[28] *Călătoria lui Macarie*, ed. Cioran, pag. 60; cfr. *Font. Hist. Ukr. Russ.*, XII, Nr. 280 și 284.

[29] N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, Nr. 483 și 1069.

[30] Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia*, Chișinău, 1923, pp. 33, 160 și 190.

[31] Șt. Ciobanu, *o. c.*, pag. 109 urm.

[32] I. Nistor, *Populațiunea Basarabiei*, în „Arhiva pentru Știință și reforme sociale", I, pag. 90 urm.

[33] I. Nistor, *o. c.*, pag. 90 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

La Movilău pe Nistru semnă țarul Petru-cel-Mare ucazul, prin care Dimitrie Cantemir primi azil liber în Rusia [34]. G. I. Zavira, traducătorul în grecește a „*Evenimentelor Cantacuzinilor și Brâncovenilor*" susține, în prefața traducerii sale, că țarul ar fi conferit lui Dimitrie Cantemir titlul de „*Principe de Movilău*", o afirmație care nu s-a adeverit [35].

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea regiunile transnistriene ajunseră sub supremația otomană. Nicolae Costin arată că sultanul Mohamed al VI-lea „începu gânduri înalte asupra creștinilor, că pe atunci turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porneau, nu era să nu biruiască" [36]. Prin tratatul de pace de la Buczacz din 1672, olatul Podoliei ajunse raia turcească, iar hatmanul Ucrainei recunoscu vasalitatea otomană. După moartea lui Iuri Hmielnicki, hătmănia Ucrainei fu încredințată Voevodului Moldovei George Duca, care, după mărturia lui Nicolae Costin, „de atunci a început a se înălța și a se scrie la tituluș: „Gospodar zemli Moldavskoi i zemli Ucrainskoi", adică „Domn Țării Moldovei și Ucrainei" [37]. Îndată după instalarea sa în hătmănia Ucrainei, „Duca-Vodă au făcut curți lîngă Nemirova, în marginea Buhului, și au făcut și alte curți în marginea Nistrului ca Țicanovca, împotriva Sorocii", precum relatează cronicarul Ion Neculce [38]. Un alt cronicar al Moldovei, Nicolae Mustea susține că după ce au venit Duca-Vodă la Iași, îndată iar a început a sili pe boieri și pe toată țara și a asupri cu dajdii, „*de fugeau oamenii la Ucraina peste Nistru și nici zlotașii nu puteau să-i oprească, și ziceau oamenii atunci, că Duca-Vodă avea de gând să lase Moldova* și să meargă să se așeze la Ucraina, și acest lucru era de crezut, că făcuse și curți Duca-Vodă, în Țigănauca pe Nistru și în satul Pecera pe malul Buhului" [39]. Nicolai Costin ne spune că la moșia sa Pestera de pe Bug, Duca-Vodă „a început o gospodărie moldovenească cu stupi, vaci, oi, pluguri de boi, pe la toate târgurile de pe acea parte de Nistru, velniți de holircă, de bere și altele, cumpăra miere și domnească ce era, o ducea la Ucraina, de făcea mieduri de vindea" [40].

Din mărturile cronicarilor noștri aflăm deci, că, pe timpul lui Duca-Vodă, elementul românesc transnistrian primise un puternic spor etnic din Moldova, care se găsea politicește în *uniune personală* cu Ucraina. Constelațiunea aceasta politică a favorizat foarte mult migrațiunea, care era încurajată și patronată de însuși Domnul Moldovei și de boieri. Aceștia, cuprinzînd pămînturi întinse dincolo de Nistru, aveau nevoie de brațe de muncă pentru cultura lor. În condițiunile acestea „multă gloată" au trecut Nistrul, pentru a-și dura acolo casă și masă și a contribui cu hărnicia și priceperea ei la ridicarea agriculturii și la înviorarea negoțului. La 1 aprilie 1683, anul aședierii Vienei de către turci, *șoltuzul* din *Țigănauca* împreună cu toți *căpitanii* săi, semnau un act de vînzare redactat în *românește* [41].

[34] *Operele lui Dimitrie Cantemir*, V, pag. V din Prefață, ed. G. Sion, Buc., 1878.
[35] I. Nistor, *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir*, în „Anal. Acad. Rom. Ist.", III, tom. II, pag. 242.
[36] *Letopisești*, II, pag. 24.
[37] *Letopisești*, II, pag. 20.
[38] *Letopisești*, II, pag. 215 urm.
[39] *Letopisești*, III, pag. 20.
[40] *Letopisești*, II, pag. 22.
[41] N. Iorga, *Ucraina moldovenească*, în „Anal. Acad. Rom. Ist.", XXXV, pag. 360.

https://biblioteca-digitala.ro

Înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei se resimţi curînd şi în regiunile transnistriene. Stăpînirea turcească în Podolia şi Ucraina se prăbuşi subit, îngropînd sub dărîmăturile ei şi prestigiul de care Poarta se bucura la cazacii zaporojeni. Prin tratatul de pace de la Carlovăţ (1699) olatul Podoliei cu Cameniţa fu retrocedat Poloniei, iar de-a lungul rîurilor Codîma şi Iagorlic se restabili din nou vechea graniţă a olatului de Oceacov. Românii din Podolia reintrară din nou sub influenţa polonă, aşa că la 1703 palatinul Kievului putu trimite în Maramureş două cohorte de Daci Transnistrieni în ajutorul principelui Francisc Rakoczy. Acesta primi unităţile moldoveneşti cu mare bucurie şi le făgădui să le răsplătească în mod cuvenit pentru osteneala lor. Aceasta ne-o mărturiseşte însuşi Rakoczy în interesantele sale memorii ce apărură la Haga în 1839 [42]. Românii din olatul tătărăsc al Oceacovului împărtăşiră soarta conaţionalilor lor din Bugeacul basarabean. Prezenţa moldovenilor la Oceacov este adeverită prin mărturii contemporane. Din rîndurile lor recrutase hanul acele cete de luptători neînfricoşate, pe care, după mărturia lui Voltaire, le trimise în ajutorul lui Carol al XII-lea, la Poltava [43].

Pentru grijania sufletească a credincioşilor din olaturile turceşti şi tătărăşti de la Dunăre şi Nistru luă fiinţă, la sfîrşitul veacului al XVI-lea, episcopia *Proilaviei* sau Brăilei [44]. La 1715 izbucnise un conflict de competenţă între Yorest, episcopul de Huşi şi Ioanichie, episcopul Proilaviei, conflict care fu aplanat de Nicolai-Vodă Mavrocordat în sensul că drepturile episcopale ale lui Ioanichie asupra localităţii Dubăsari, ca situată în afară de graniţa Moldovei, să fie respectate de vlădica de la Huşi [45]. Unul din urmaşii lui Ioanichie se intitula pe la 1765 „*Daniil, mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, al ţărmurilor Dunării şi Nistrului şi al Ucrainei Hanului*". De la Daniil ni s-au păstrat mai multe gramate de hirotonie în limba moldovenească. Cu binecuvîntarea sa arhierească s-au sfinţit bisericile din Malovata, Dorotcoe, Mahala, Pogrebu şi Dencov, toate sate româneşti din Olatul Oceacovului [46]. În timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, se ivi un nou conflict între Ioachim episcopul Proilaviei şi Inochentie episcopul de Huşi, conflict ce se lichidă în folosul lui Ioachim, acesta continuînd să exercite drepturile sale episcopale asupra credincioşilor de dincolo de Nistru [47].

În cursul secolului al XVIII-lea emigraţia românească în regiunile transnistriene continua mereu. Un ofiţer din armata lui Münnich aminteşte în memoriile sale că la plecarea oştirii ruseşti din Moldova, la 1739, toţi soldaţii primiră ordin de a prăda ţara şi de a lua cu sine oameni şi animale. În urma acestei porunci au fost ridicaţi şi duşi în Rusia peste 100.000 de Moldoveni [48]. Despre nemiloasa robie de oameni din ţinutul Hotinului şi de pe marginea Cernăuţilor la purcesul lui Münnich aminteşte

[42] *Histoire des Révolutions de Hongrie*, V, pp. 48 şi 60; *La Haye*, 1839.

[43] Voltaire, *Histoire de Charles XII*, pag. 178; cfr. I. Neculce, *Letop.*, II, pag. 290.

[44] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, pag. 129 urm.

[45] Melchisedec, *Cronica Huşilor*, pag. 312.

[46] A. G. Lebedinţez, *Ucraina Hanului*, în „Mem. Soc. Ist. şi de Antichităţi din Odessa", vol. XXXI, pag. I urm. Asupra literaturii vezi: I. Nistor, *Românii Transnistrieni*, pag. 64, nota 2.

[47] Melchisedec, *o. c.*, pag. 312.

[48] N. Iorga, *Studii şi Documente*, VI, pp. 20, 68, 70; cfr. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, III, pag. 484.

https://biblioteca-digitala.ro

și Ion Neculce în cronica sa [49]. Dar pe lîngă ridicările forțate, numeroase familii moldovenești treceau Nistrul din propriul îndemn și cum emigrația moldovenească luase proporții îngrijorătoare, Constantin Vodă Racoviță se simți îndemnat la 1756 să orînduiască o anchetă formală în chestiunea emigranților. „*Am cercetat* — zice Constantin-Vodă în hrisovul său — *și pentru părțile străine cu care se megieșește țara aceasta, cum și în ce chip se află pentru mulțimea de noroade, și am aflat adevărul că în toate părțile mulțime de noroade se află și moldoveni foarte mulți... Și s-au pus la cale de s-au trimis acolo la dânșii ca să vie cîțiva dintre dânșii, aice, să se întrebe să cercetăm lucrul acesta, să putem cunoaște adevărul, care s-au și făcut. Și iată au venit aici doi trei preoți și patru cinci oameni din cei mai de ispravă și scoțîndu-i însuși înaintea Domniei-Mele și a toată boerimea, s-au întrebat ca să arete tot adevărul din ce pricină s-au stricat, s-au dus de aici din pămîntul Moldovei în părți străine, într-alte țări și lângă altele au arătat tot temeiul stricăciunii lor, l-au arătat că este din pricina vremelnicei nestări, adecă neștiind și nefiind hotărît ce să dee biruri pe an, și aceasta i-au strămutat de s-au dus în țeri străine, și s-au cunoscut a fi oarecum adevărul*” [50]. Pentru a determina pe bejenari să se reîntoarcă, domnul hotărî să li se asigure, la întoarcere, o scutire de impozite pe șase luni, iar după expirarea acestui termen să intre într-o așezare fiscală regulată și bine stabilită pentru toate bunurile impozabile. „Și pentru ca să nu aibă vreo călcare sau să-i supere vre-unul din dregători cu gloabe, hotărîm și aceasta, ca după ce vor strînge mulți, acești străini să-și aleagă pe vre-o unul dintre dînșii care a fi mai cu socoteală, și să se facă judecători între dînșii, să caute pricini ce vor avea mai mici, iar lucruri mai mari ce vor avea, să li se caute judecata cu divanul domnesc” [51]. Nu cunoaștem îndeajuns care a fost rezultatul acestor măsuri, știm doar că emigrația continuă și după hrisovul lui Constantin-Vodă, fiind încurajat și prin numeroși agenți de emigrare, care îndemnau și smomeau lumea la emigrare în Rusia pravoslavnică, unde vaste terenuri recucerite de la tătari așteptau să fie desțelenite și redate culturii. Istoricul rus Kostomarov arată că în anii 1753 — 1765 polcovnicul Vasile Lupu, zis Zverov, aduna emigranți pentru întărirea rîndurilor cazacilor de la Bug. Zamfir Arbore reproduce în cartea sa despre Basarabia versuri dintr-un cîntec căzăcesc din comuna Cantacuzinovca, care preamărea înfrățirea româno-cazacă [52].

Prin tratatul de pace de la Cuiciuc-Cainargea (1774), granița imperiului moscovit se întinse pînă la Bug. Noua achiziție teritorială dintre Nipru și Bug, numită Rusia Nouă, era în bună parte pustie și nelocuită. Pentru punerea ei în valoare era nevoie de brațe de muncă pe care Rusia căuta să le scoată din Moldova. Aliniatul 5 din art. XVI al susmenționatului tratat de pace impunea Porții obligația de a lăsa liberă emigrarea celor ce ar dori să se colonizeze în noile teritorii rusești [53]. Întemeindu-se pe dispozițiile acestui alineat, rușii încearcă să scoată un număr cît de mare de emigranți români din Moldova pentru colonizarea noilor ținuturi rusești. Agenți ruși, travestiți în călugări sau negustori ambulanți, cutreerau

[49] *Letop.*, II, pag. 412.
[50] T. Codrescul, *Uricariul*, I, pag. 354.
[51] T. Codrescul, *Uricariul*, I, pag. 356.
[52] Z. Arbore, *Basarabia*, pag. 121 urm.
[53] D. A. Sturdza, *Acte și Documente*, I, pag. 132.

https://biblioteca-digitala.ro

Moldova dintr-un capăt la altul, ademenind populația să emigreze în pămîntul făgăduințelor ruseşti, unde după exagerările lor curgea lapte şi miere [54]. Consulatul rusesc care, în urma aceluiaşi tratat de pace, luase ființă la Iaşi, se străduia din răsputeri să adune *„dezertori"* pentru Rusia. Sub masca pretinşilor dezertori se ascundeau cetele de moldoveni ce fuseseră cîştigaţi pentru emigrare. Între aceştia se găseau şi „dezertori" din Ardeal şi Bucovina, pe care consulatul austriac din Iaşi îi reclama pentru sine. În împrejurările acestea boierii începură să-şi dea seama că moşiile lor rămîneau în paragină din cauza lipsei de braţe de muncă. Pentru a evita dezastrul, ei reclamau cazurile Principelui, care făgăduia să avizeze la măsuri pentru stăvilirea emigraţiei. Maiorul rus Salonski veni în Moldova pentru a griji de transporturile de pretinşi dezertori. În scopul acesta el organiză echipe de 80—100 de oameni, pe care îi îmbrăca din cap pînă în picioare în haine ruseşti, pentru a înşela vigilența divanului domnesc şi a-l face să creadă că emigranţii ar fi ruşi sadea. Astfel echipaţi, ei defilau pe străzile Iaşilor intonînd cîntece ruseşti. Unii dintre pretinşii dezertori erau căsătoriţi, iar nevestele lor făceau încercări disperate pentru a-şi împiedeca bărbaţii de a părăsi ţara [55]. Salonski se încumetă de a extinde propaganda sa pentru emigrare şi asupra Bucovinei. Îndrăsneala aceasta determină pe cancelarul Kaunitz să ridice proteste foarte energice contra ridicării de „dezertori" ruşi „nel cordone austriaco", întrucît între Austria şi Rusia n-ar exista „alcun cartello per la reciproca restituzione" [56]. Emigraţiunea românească cuprindea între pretinşii „dezertori" şi elemente *muntene* şi *transilvănene*. Aşa se explică şi deosebirile dialectale în graiul transnistrienilor de la Nord faţă de cel de la Sud.

Acţiunea de colonizare în regiunile transnistriene primi un puternic imbold la 1792, cînd, în temeiul tratatului de pace de la Iaşi, graniţa Rusiei fu aşezată la Nistru, cuprinzînd Ucraina Hanului sau Olatul Oceacovului dintre Bug şi Nistru. Cu prilejul împărţirii a doua a Poloniei din anul următor, Rusia îngloba în graniţele sale şi Podolia de la Nord de Iagorlic şi Codîma, astfel că românii şi din acele meleaguri transnistriene ajunseră sub oblăduirea rusească. Noua „oblastie a Oceacovului" fu împărţită în patru uezduri sau judeţe cu centrele administrative la Ananiev, Tiraspol, Odessa şi Nicolaev. Dar regiunile dintre Bug şi Nistru, la încorporarea lor în imperiul moscovit, erau foarte puţin populate. Pentru împopularea lor, împărăteasa Caterina a II-a porunci prin ucazul de la 27 Ianuarie 1792, promulgat îndată după încheierea păcii, ca oblastia dintre Bug şi Nistru să fie în cel mai scurt timp colonizată. În scopul acesta întreaga suprafaţă a regiunii a fost împărţită în loturi pentru *slobozii de stat* şi pentru *slobozii boiereşti*. Arnăuţii şi volintirii lui Potemkin se bucurau de preferiţi la distribuţia loturilor de colonizare, iar *boierii moldoveni*, cari de voie bună şi cu mare osîrdie s-au făcut supuşi ruşi, *primiră în dar loturi pentru slobozii* [57]. Ucazul împărătesei şi propaganda rusă pentru emigrare par să fi găsit un puternic răsunet în Moldova, întrucît la 7 Iunie 1792 ambasadorul Prusiei din Constantinopol putea raporta la Berlin, că *„locuitorii Moldovei părăsesc cu duiumul ţara. Ei sunt încurajaţi de guvernul rus să se*

[54] Hurmuzachi, *Docum.*, VI, pp. 58 şi 61.
[55] Hurmuzachi-Nistor, *Doc.*, XIX, I, Nr. CLIII, pag. 169 urm.
[56] Hurmuzachi-Nistor, *Doc.*, XIX, I, Nr. CLXXIII, pag. 191 ; cfr. CCL, pag. 274.
[57] „Memoriile Soc. Ist, şi de Antichităţi din Odesa", II, pag. 770.

https://biblioteca-digitala.ro

așeze dincolo de Nistru. Toată țara cuprinsă între acest fluviu și Bug urmând să fie ridicată la rangul de principat, sub numele de Moldova-Nouă. Se vorbea chiar de așezarea fostului principe al Moldovei, Alexandru Mavrocordat în scaunul noului Principat" [58]. Planul de organizare al nouei oblastii cuprindea și izvoadele cu numele boierilor care primiseră loturi pentru noile slobozii. Între aceștia găsim și 56 de nume de boieri moldoveni, care primiră terenuri de colonizare într-o extindere de 377.445 desetine în locuri de 1500 pînă la 24000 desetine. Între boierii împroprietăriți acolo întîlnim nume simandicoase ca : Rosetti, Cantacuzino, Catargiu, Sturdza, Cananău, Nicoriță, Săcară, Măcărăscu, Filodor, Balș, etc. [59]. Boierii împroprietăriți se grăbiră să atragă colonișți din țară pe loturile lor ceea ce și izbutiră, căci din cele 41 de sate din oblastia Oceacovului, menționate de d-l Sergievski, 30 se menționează pentru prima dată numai la 1792 [60].

În urma tratatului de pace de la București, din 1812, granița imperiului moscovit a fost împinsă din nou spre apus pînă la Prut, astfel că Nistrul încetă pentru un secol de a-și îndeplini vechiul destin al unui rîu de hotar. Cu dispariția graniței de la Nistru, românii transnistrieni intrară în strînsă legătură cu frații lor din Basarabia, împărtășind cu ei o soartă comună și bucurîndu-se împreună cu ei și de ocrotirea duhovnicească a mitropolitului Gavriil Bănulescu, arhipăstorul nou-înființatei arhiepiscopii a Chișinăului și Hotinului. Legătura aceasta bisericească între românii Cis- și Transnistriei a contribuit foarte mult la edificarea sufletească a acestora și la consolidarea vieții lor naționale. Această legătură eparhială a continuat pînă la 1837, cînd luă ființă noua arhiepiscopie a Odesei și Chersonului, care veni să înglobeze pe transnistrieni în noile sale granițe eparhiale [61]. Aceasta însă nu stînjeni de loc contactul economic și intelectual, ce dăinui neîntrerupt pînă la 1918, cînd granița rusească fu împinsă înapoi la Nistru care deveni din nou rîu de hotar. Conștiința națională la românii Transnistriei era atunci așa de puternică și vie, încît nicio prefacere politică n-o mai putea înăduși. Cînd Sfatul Țării de la Chișinău votă mai întîi autonomia Basarabiei și apoi unirea ei cu țara-mamă România, glasul românilor transnistrieni răsună prin rostul unui fruntaș din rîndurile lor, Toma Jalbă, care spunea :

„Dar eu vă întreb, fraților, care sunteți moldoveni, cum ne lăsați pe noi moldovenii, cei ce suntem rupți din această Basarabie, să trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămînem ca șoarecii în gura motanului! Dar să știți, că de ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pămîntul nostru, căci mai bine să-și schimbe rîul mersul decît să rămînem noi despărțiți unii de alții" [62].

În fața acestei așa de vii expresii a conștiinței naționale moldovenești, guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Ruseți s-a simțit îndemnat să respecte glasul moldovenilor Transnistriei și să unească raioanele Rîbnița, Dubăsari, Tiraspol și Ananiev într-o *„Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească"*, care ființează dincolo de Nistru de la 1924 încoace. Populația moldovenească din această republică a

[58] N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, pp. 339 —341.
[59] „Memoriile Soc. Ist. și de Antichități din Odessa", IX, pp. 319 —331.
[60] M. V. Sergievschi, *o. c.*, pag. 77 urm.
[61] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, pag. 319 urm.
[62] I. Nistor, *Românii Transnistrieni*, pag. 78 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

trezit interesul d-lui M. V. Sergievski, căruia trebuie să-i rămînem recunoscători pentru contribuţiile sale la cunoaşterea trecutului şi graiului conaţionalilor noştri transnistrieni.

Vechimea aşezărilor moldoveneşti dincolo de Nistru se pierde deci în negurile vremurilor. În secolul al XVI-lea prezenţa lor acolo este bine dovedită prin mărturii narative şi documentare. Aceasta o recunoaşte în parte şi d-l Sergievski. De atunci încoace menţiunea lor devine tot mai frecventă în izvoarele timpului iar caracterizarea organizaţiilor lor militare drept „*cohorte de veterani ale Dacilor Transnistrieni*"—veteranae Dacorum Transnistrianorum cohortes — este semnificativă, atît cu privire la originea, cît şi la forţa lor combativă. Extinderea succesivă a graniţei ruseşti pînă la Bug, la Nistru şi în urmă pînă la Prut, a contribuit la sporirea numărului lor. Ideea lui Panin de a crea o „*Moldovă-Nouă*" dincolo de Nistru, a fost realizată numai la 8 Octomvrie 1924 de guvernul sovietic sub numirea de „*Republică Moldovenească*", cu vădite scopuri politice, a căror deslușire nu intră în succinta noastră expunere academică. Dar oricare ar fi fost scopurile ce s-au urmărit cu înfiinţarea acestei republici, fiinţa ei constituie totuşi cea mai puternică dovadă pentru existenţa elementului românesc dincolo de Nistru, existenţă recunoscută oficial de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste Ruseşti. Această recunoaştere îşi are însă semnificaţia ei în timpul de faţă, cînd problema etnicităţii ocupă un loc de frunte în preocupările diplomaţiei internaţionale.

În faţa acestei situaţiuni, de fapt şi drept, credem că, dacă la hotarul Nistrului, din motive etnice s-ar ridica vreodată pretenţii teritoriale, îmbinate cu revizuiri de graniţă, atunci poporul român, bizuindu-se pe numărul cel mare al conaţionalilor săi de dincolo de Nistru, va găsi de bună seamă temeiuri etnice destul de puternice, pentru a putea răspunde la asemenea pretenţii cu revendicări similare. Şi aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît *neamul nostru n'a râvnit nicodată la bunul altora, dar a înţeles totdeauna să-şi apere cu îndîrjire patrimoniul său naţional.*

ANEXA

MEMORIU ASUPRA REPUBLICEI MOLDOVENEŞTI

Bucureşti, 1924, Noemvrie 4.

Încă din luna august a.c., ne soseau ştiri privitoare la proiectul elaborat de Guvernul din Moscova, pentru înfiinţarea unei Republici Moldoveneşti pe malul stîng al Nistrului.

De altfel ziarul „Isvestia" confirmă aceste ştiri, publicînd în numărul său din 29. 08. 1924 că Comitetul Gubernial din Odesa aprobase deja unificarea regiunilor populate de moldoveni într-un singur ţinut moldovenesc, care urma să cuprindă următoarele districte :

Ribniţa (cu 48. 748 loc. din care 25.387 moldoveni) ;
Duboşari (cu 57.371 loc. din care 33.600 moldoveni) ;
Tiraspol (în întregime moldovenesc) şi
Ananiew (cu 43.545 loc. din care 24.249 moldoveni).

https://biblioteca-digitala.ro

Tot din presa rusă eram informaţi că hotărîrea susnumitului Comitet se afla, dinainte de 21 august, la Harkov, spre întărire şi că, după declaraţiile tovarăşului Ciubăr, Preşedintele Consiliului Comisarilor din Ucraina, noua Republică va număra 3—400.000 locuitori cu capitala în oraşul Ananiew.

★

Pentru a justifica această hotărîre anterioară oricăror simptome de revendicări naţionale din partea populaţiei moldoveneşti de pe malul stîng al Nistrului şi pentru a ascunde adevăratele scopuri urmărite prin crearea noii Republici, — eram informaţi că autorităţile bolşevice pregăteau de la centru o aprigă şi intensă propagandă moldovenească printre populaţia transnistriană din raioanele Slobozia-Tiraspol, Grigoriopol-Dubosari, Ananiew-Rîbniţa, Crut, Camenca şi Velico-Cosniţa.

În această privinţă ni se mai raporta, că Secţiunea Moldovenească a Învăţămîntului Obştesc, ce se înfiinţase de la 24 iunie la Odesa de către Comitetul Gubernial din acel oraş, fusese însărcinată să provoace şi să îndrumeze o mişcare naţională în centrele moldoveneşti, care, prin petiţiuni, congrese şi rezoluţii trebuiau să solicite autonomia în cadrul Federaţiei Republicilor Socialiste Sovietice.

Numita secţiune devine astfel sufletul acelei acţiuni de propagandă, iar ziarul „Plugarul Roşu", tipărit şi editat de dînsa în Odesa, principalul ei instrument.

Într-adevăr, găsim în acest quasi-oficios, următoarele ştiri interesante, publicate în numărul său din 21 august 1924 :

„Secţiunea Moldovenească pentru Învăţămîntul Obştesc este creată pentru a organiza şi îndruma învăţămîntul moldovenesc".

„Pentru moldovenizarea cît mai grabnică a tuturor instituţiunilor şi aşezămintelor din centrele moldoveneşti, au fost trimişi, în guberniile Odesa şi Nicolaev, studenţi, din sectorul român de pe lîngă Universitatea din Moscova, pentru a studia, din punct de vedere cultural şi politic, starea populaţiei moldoveneşti".

„S-a hotărît deschiderea unor cursuri pregătitoare, unor cursuri pedagogice superioare, unei şcoli încăpătoare de gospodărie şi unor şcoli de agricultură pentru ţăranii şi muncitorii moldoveni, în folosul cărora Editura Gubernială din Odesa a şi început să publice, în limba moldovenească, cărţi şcolare pentru începători şi broşuri pentru vîrstnici".

„Pentru controlul instituţiunilor culturale şi economice moldoveneşti a sosit în Odesa delegatul Comisarului Instrucţiunii Publice al Ucrainei, care va lua măsuri pentru introducerea cît mai urgentă a limbei moldoveneşti în toate instituţiunile din centrele moldoveneşti".

„În 21 de sate din Gubernia Odesa a şi început să se grăiască numai moldoveneşte. Toţi judecătorii, învăţătorii, preoţii şi primarii din sate sînt obligaţi să înveţe şi să vorbească limba moldovenească".

„În aşezămintele de cultură şi în şcoli se va preda treptat şi limba românească, care fiind mai bogată decît limba moldovenească, nu va mai constitui o piedică la luminarea norodului moldovenesc. Cuvintele ruseşti create însă de revoluţie ca bolşevic, soviet, ispolcon, comisariat ş.a. vor fi întrebuinţate şi mai departe, fiind pe veci alipite de graiul moldovenesc".

https://biblioteca-digitala.ro

Spre a determina un curent național printre moldovenii transnistrieni și a le da mai ales un imbold în sensul țelului propus, „Plugarul Roșu" mai publică în același număr și sub formă de știri, că numeroase sate moldovenești au și adresat rezoluții către Secțiunea Moldovenească a Învățământului Obștesc din Odesa, cu rugămintea de a susține pe lîngă Guvernele Sovietice din Harkov și Moscova chestiunea organizării Republicii Moldovenești și teritoriul ținuturilor Odesa și Balta.

Tot în scopul de a se justifica în ochii lumii, Comisariatul Afacerilor Străine din Moscova dădea, pe la sfîrșitul lui August, instrucțiuni misiunii sovietice din Berlin să adune de la diverse Societăți și studenți atlați în străinătate cît mai multe petiții colective, prin care să ceară concursul Comitetului Executiv Ucrainian pentru înființarea Republicii Moldovenești.

Iar în ceea ce privește valoarea faimoaselor congrese locale organizate cu sutele între Bug și Nistru, cu ale căror rezultate bolșevicii se laudă în presa mondială, ajunge să amintim darea de seamă a oficiosului „Isvestia" din 9 sept. trecut, asupra Congresului pretinșilor moldoveni din Odesa, care fusese organizat în acel oraș cu cîteva zile mai înainte. Un oarecare Vadeev, rus sau evreu cu nume rusificat, a fost acela care s-a găsit să zugrăvească, în susindicatul congres, ca raportor „tabloul mișcării naționale care a cuprins populațiunea moldovenească a satelor din apropierea Nistrului" și „entuziasmul cu care, nu numai satele moldovenești, dar și acele rusești și ucrainiene susțin ideea înființării Republicii Moldovenești".

Cu toată lipsa de sinceritate a unei asemenea manifestațiuni pusă în sarcina elementului moldovenesc, organizatorii congresului n-au pierdut prilejul să adreseze, în numele lui, numeroase telegrame organelor superioare bolșevice pentru a le „mulțumi de generozitatea ce o arată minorităților și pentru a le ruga să rezolve de urgență chestiunea creării Republicii moldovenești".

Din organizarea unor asemenea înscenări apare în mod neîndoios grija ce o au guvernanții Sovietelor de a da un aspect de realitate pretinselor manifestațiuni naționale pe care vor să le atribuie populației moldovenești de dincolo de Nistru.

În orice caz dacă n-au fost pretutindeni simulate, este sigur că aceste manifestațiuni n-au avut nicăieri un caracter de spontaneitate. Aceasta pentru că elementul moldovenesc, deopotrivă cu celelalte minorități străine din Rusia, zace sub jugul tiraniei moscovite, fără a mai da vreo încredere principiilor amăgitoare de autodeterminare, proclamate de regimul bolșevic cu aceeași tărie cu care le-a nesocotit sau le-a contestat oriunde ele s-au aplicat împotriva intereselor lui revoluționare.

★

Am stabilit deci că, nu din respectul ce l-ar datora principiului de autodeterminare a popoarelor, bolșevicii s-ar fi gîndit să creeze Republica Moldovenească, tocmai atunci cînd sugrumau Georgia.

Rațiunea acestui act, de un aspect atît de generos, este cu totul alta și natura ei subversivă se desprinde, chiar de la început, din știrile ce ne sosesc de pretutindeni.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel, la 29 August eram informați de presa engleză că Moscova a elaborat noi planuri pentru a provoca turburări în Basarabia, „aceste planuri pe lîngă atîtarea directă la răscoale pe teritoriul românesc prin agitatori comuniști, mai prevăd și crearea unei noi Republici Sovietice Moldovenești pe malul Nistrului, care va urma să servească ca centrul de agitațiune și ca exemplu atractiv pentru Basarabia Românească".

De asemenea, la începutul lunii septembrie eram informați că presa polonă, comentînd știrea înființării unei Republici Moldovenești autonome, constată că prin realizarea acelui proiect, bolșevicii nu urmăreau decît să amenințe România, după cum amenințaseră Polonia cu ficțiunea Republicei Bieloruse.

Concluziile la care ajunge presa polonă sînt pline de interes și merită a fi semnalate, pentru a da la lumină scopurile oculte urmărite de bolșevici cu îndeplinirea noului lor proiect peste Nistru.

„Autonomia populațiunii moldovenești din sud-vestul Rusiei n-ar fi decît o desrobire de la ucrainizarea ce o amenință și prin urmare mărirea, iar nu micșorarea, influenței rusești".

„Întreaga inteligență rusă bolșevică, factorul național productiv al tuturor Republicilor create pe teritoriul vechiului Imperiu, va fi detașată *la lucru*, în noua Republică Moldovenească, de către centrala partidului comunist din Moscova", în fine însăși denumirea Republicii Moldovenești și limba moldovenească, care nu va juca de fapt nici un rol de Stat în noua Republică creată, vor urma să constituie un magnet puternic, față de moldovenii basarabeni".

Am mai fost de asemeni informați, că presa germană la rîndul ei denunță, precum urmează, în „Boersen-Courrier" din 10 octombrie, scopurile urmărite de bolșevici prin înființarea Republicii Autonome Moldovenești în cadrul Federațiunii R.S.S.

„Pentru politica imperialistă de la Moscova, dorințele populațiunii la care se face apel pentru a justifica acest pas, nu sînt cîtuși de puțin hotărîtoare.

Cum România a opus un refuz definitv pretențiilor Rusiei, și cum Rusia nu pare a voi să lase ca lucrurile să ajungă la un război, ea încearcă să provoace o iredentă prin crearea unei Republici vecine comuniste. Acest stat național, privilegiat probabil de Rusia, se crează cu scopul bine lămurit de a exercita o putere de atracție asupra populațiunii înrudite din Basarabia".

Dar scopurile oculte pe care le urmăresc fără nicio îndoială bolșevicii prin îndeplinirea acestui proiect, mai sînt date la iveală pînă și de propria lor presă, cînd pretinde că Racovski ar fi culeș, pentru a le duce la Londra, peste 1500 de adeziuni de pe la diferite asociații țărănești din Bucovina, Basarabia și Moldova și cînd „Isvestia" din Odesa (Nr. 1429 din 9 sept.) publică următoarele, în articolul privitor la Congresul Moldovenesc despre care am vorbit mai sus :

„Tratînd despre însemnătatea agitațiunii pricinuite cu înființarea Republicii Moldovenești, raportorul Vadeev, arată că toți moldovenii asupriți de peste Nistru (adică din Basarabia) „privesc de pe acum la viitoarea Republică ca la un far luminos, care răspîndește lumina libertății și a demnității omenești".

https://biblioteca-digitala.ro

Este prin urmare evident că, neputînd în momentul de față să atace problema basarabeană pe un front militar, bolșevicii tind să-și ajungă scopul prin alte mijloace.

Unul din aceste mijloace este formarea de bande armate destinate să hărțuiască malul românesc al Nistrului; altul este pricinuirea cît mai multor turburări și nemulțumiri în interiorul Basarabiei prin propaganda subversivă pe care o fac în acea provincie și, ca un ultim mijloc, față de primele două, plăsmuit acum în urmă de bolșevici contra Basarabiei, trebuie considerat a fi crearea unei Republici Moldovenești între Bug și Nistru.

Într-adevăr că înființarea la însăși granițele României a unui focar moldovenesc, va permite bolșevicilor să îmbogățească literatura lor de propagandă cu o nouă temă: ei își vor propune să convingă pe basarabenii de ale căror sentimente patriotice nu pot face abstracție, că Rusia Sovietică nu le cere să se rupă de la Patria Mumă, ci să se unească numai fraților lor de peste Nistru, pentru a constitui împreună un singur Stat Moldovenesc în Federațiunea Republicilor bolșevice.

Astfel făurită noua Republică Moldovenească, nu poate fi considerată decît ca un mijloc de propagandă contra României, ca un centru de atracțiune pentru Basarabia, ca un mijloc de presiune morală continuă asupra acelei provincii și a Bucovinei, ca un cuib, în fine, de agitație și de atentate în care va căuta să întărîte 400.000 de moldoveni împotriva României.

★

Un ultim punct trebuie scos în evidență; lipsa de dibăcie a acestei manevre bolșevice.

Este nedibace această manevră pentru că bolșevicii stabilind Republica Moldovenească pe un fundament național, recunosc astfel în mod implicit caracterul moldovenesc, adică românesc pur, a populațiunii care locuiește chiar la est de Basarabia, peste malul stîng al Nistrului.

Or, dacă conștiința moldovenească a locuitorilor de dincolo de acest fluviu ar fi determinat Sovietele să-i întrunească într-o entitate națională și politică distinctă în cadrul Federației Republicilor rusești, — o conștiință națională cu atît mai vie, aceea manifestată dincoace de acel fluviu, adică în Basarabia, trebuie să împiedice Sovietele să mai poată pretinde a obține consimțămîntul basarabenilor de a se despărți de Patria lor Mumă.

Această manevră mai este nedibace și dintr-un al doilea punct de vedere:

Sovietele recunosc azi, într-un mod cu totul concret, că și la răsăritul Nistrului mai trăiesc încă 400.000 de români, pe care își propun chiar să-i întrunească într-un nou Stat, creînd astfel o adevărată Republică Moldovenească, adică Românească, înăuntrul granițelor ucrainiene.

Recunoscînd aceasta, după ce contestaseră pînă acum caracterul național românesc Basarabiei, provincie situată totuși la vest de Nistru, adică într-o regiune și mai omogenă încă, — deoarece face corp cu masa compactă a poporului român, — Sovietele dau astfel cea mai evidentă confirmare întinderii rasei noastre între Prut și Bug.

https://biblioteca-digitala.ro

POPULAȚIA DINTRE PRUT ȘI NISTRU

— Probleme de identitate etnică —

VALENTIN ZELENCIUC,

membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova

Problema identității etnice este una dintre cele mai dificile și importante în cadrul studierii istoriei unui neam. Elucidarea chestiunilor de identitate etnică se complică prin faptul că istoria atestă și diferite cazuri de transformare a conștiinței etnice.

În consecință celor relatate este evidentă necesitatea de a determina mai întîi caracteristicile unei etnii.

Cercetătorii preocupați de problema în discuție au menționat un șir de factori obiectivi și subiectivi ce definesc o etnie. La primii se atribuie : comunitatea originei, unitatea lingvistică, comunitatea culturii. Acești factori sînt considerați obiectivi, deoarece existența lor nu depinde de vrerea unora sau altora dintre indivizi.

Grupul factorilor subiectivi în mod obligatoriu include un atare fenomen ca atitudinea oamenilor față de apartenența lor etnică. Conștiința etnică sau națională este aprecierea dată de un grup social, de o persoană apartenenței sale la o etnie sau alta, cît și estimarea intereselor naționale, a idealurilor și motivelor unei anumite comportări. Identitatea națională reprezintă un fenomen secundar în raport cu modul de viață, cu factorii politici și social-economici, care o determină. Dar odată formată, identitatea națională capătă oarecare autonomie și poate exista independent de factorii ce au determinat-o. Mai mult ca atît, ea îi poate influența de pe pozițiile idealurilor naționale.

Sociologii canadieni R. Breton și M. Pinard consideră că persoana aderă la o anumită etnie prin intermediul unor „legături emoționale și simbolice, care pot să apară ca o consecință a originii comune reale sau fictive" [1]. Astfel, identitatea etnică poate exista nu numai în baza prezenței obiective a factorilor unității etnice a unui grup de oameni, dar și în baza ideilor subiective.

Fenomenul este menționat și de către sociologii americani T. Șibutani și K. Kvan, după care „categoriile etnice sînt subiective, deoarece ele există numai în gîndirea oamenilor, însă ele nu sînt subiective reieșind din considerentul că omul poate el însuși să-și identifice originea. Aceste categorii sînt obiective, fiindcă ele sînt temeinic cimentate de viziunile îm-

[1] Breton. R., Pinard M., *Group formation among imigrants : Criteria and processes*, în „Canadian Journal of Economics and Political Science", 1960, V. 26, p. 465—477.

https://biblioteca-digitala.ro

părtășite de majoritatea oamenilor, ele sînt obiective deoarece există independent de dorințele unor indivizi luați aparte" [2].

Conștiința etnică apare la o etapă timpurie de formare a poporului și, în perioada inițială, poate să se manifeste într-o formă insuficient conștientă. Fenomenul în chestiune este caracteristic mai multor popoare europene din epoca feudală, cînd în documentația oficială a diferitelor țări nu se dădea atenție apartenenței etnice a populației, remarcîndu-se doar apartenența confesională sau socială.

De exemplu, în urma primului recensămînt în Moldova la 1591 („Condica lui Petru Șchiopul"), populația dintre Prut și Nistru număra aproximativ 16 mii de familii sau 80.000 oameni [3]. În condică era indicată componența socială a populației (nemeși, curteni, popi, vătași, țărani, săraci), dar nu se pomenește nimic de apartenența etnică.

Abia în cadrul recensămîntului din 1772—1774 se fac primele încercări de identificare a apartenenței naționale, fiind menționați cei de obîrșie străină—unguri, țigani, greci, sîrbi ș.a. [4]. Acestea pot fi considerate ca încercări inițiale de a fixa apartenența națională și ca primele mărturii de apariția treptei superioare a conștiinței — celei naționale. Spre deosebire de țările apusene (Anglia, Franța), unde națiunile s-au format pînă în sec. XVII, în țările sud-est europene ele se formează mai tîrziu — la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX. Fenomenul este determinat de constituirea într-o perioadă mai tardivă a statelor naționale, dezvoltarea cărora a fost reținută timp de cîteva secole de dominația străină.

Pentru populația română a Valahiei, Transilvaniei și Moldovei este caracteristică o diversitate de etnicoane la diferite etape ale dezvoltărilor etnice. Cel mai vechi etnicon, referitor la populația est-romanică în perioada formării ei, este cel de „romanus". Apariția lui a fost generată de romanizarea triburilor tracice ale dacilor, geților, carpilor în primele secole ale erei noastre. Locuitorii provinciilor romane aveau în primele secole e.n. statut politic diferit, conform căruia se și numeau. Locuitorii Romei se numeau „Romanus"; cei ai provinciilor — corespunzător statutului dat: „Provinciali" sau „Populi Romani". În sec. III e.n. (pe la anul 212), împăratul Caracala a dat tuturor provincialilor, inclusiv celor din Dacia și Moesia, dreptul de cetățenie romană. De atunci ei au început a fi numiți „Romanus". Imperiul Roman de Răsărit (Imperiul Bizantin mai tîrziu) a fost numit „Romania", în unele izvoare — „Rumania", „Rumeion" [5].

Ulterior romanitatea de est își pierde etniconul remarcat. Excepție fac doar aromânii din Balcani, care continuă să se numească „armâni". Din secolele IX—X e.n. la populația est-romanică apare și se răspîndește un etnicon nou — „vlah", „voloh". Apariția lui a coincis cu încheierea procesului de constituire a etniei române, ce are loc către sec. IX e.n. Acest nume dat românilor de către străini confirmă caracterul lor romanic

[2] Shibutani T., Kwan K. M., *Ethnic Stratification : A Comparative Approach.* Macmillan Co. New York, 1965. p. 40.

[3] Nistor I., *Populația Basarabiei*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială", Nr. 1 Buc., 1919, p. 88.

[4] Дмитриев П. Г *Реценземинтеле популацией Молдовей дин аний 1772 —1773 ши 1774*, în *Молдова ын епоча феодализмулуй* V. УП. партя I, Кишинэу, 1975, p. II.

[5] Hagi-Gogu T., *Romanus și Valachus sau ce este romînis, roman, romîn, aromân, valah i vlah*, Buc., 1939, p. 1 6.

https://biblioteca-digitala.ro

deoarece astfel germanii denumeau popoarele romanizate. El a fost preluat de populația română a Munteniei, care își numeau țara Valahia Mare și a Moldovei, care se numea Valahia Mică. Domnii moldoveni se intitulau „domnitori ai valahilor". Alexandru cel Bun scria în hrisoavele sale: „Autocrator al întregii Moldovlahii și al țărmului mării" [6].

Prin termenul de „vlah" în Moldova din epoca feudală se subînțelegea țăranul-român. Mărturii despre aceasta se conțin în diferite documente. Ștefan cel Mare într-o adresare epistolară către locuitorii județului Buzău menționa „boieri, cnezi și vlahi" [7].

Însă, în același timp, denumirea veche de „roman" nu a dispărut definitiv, rămînînd să persiste în conștiința poporului.

La începutul mileniului II e.n. neamul unic al românilor s-a divizat în cadrul statelor feudale, dintre Carpați, Dunăre și Nistru. Cei care locuiau în Moldova s-au numit moldoveni, în Muntenia — munteni, în Transilvania — ungureni, ardeleni.

Pe parcursul unui semimileniu de existență a Țării Modovei, populația băștinașă a sintetizat trăsături specifice în domeniul social-economic și cultural. Noțiunile „moldoveni", „neam moldovenesc" au devenit tradiționale în popor, fiind folosite pentru identificarea locuitorilor cu ocazia recensămînturilor sau în actele interne.

Astfel, se poate relata că în Moldova, începînd cu sec. XIV, capătă o circulație largă etniconul „moldoveni". Cu toate acestea denumirea veche de „roman" nu a fost dată uitării. Sursele medievale atestă permanent existența ei în conștiința poporului. Călătorul italian Niccolo Barsi, care a vizitat Moldova la 1633—1639, afirmă că „ei înșiși (moldovenii) se bucură să fie numiți « romani » [8]. În sec. XVIII francezul d'Hoteriv, vizitînd Moldova, scria: „există în Moldova bătrîni care își numesc țara „Țara Rumânească", iar moldovenii sînt la fel de mîndri de originea lor, ca și italienii" [9].

Începînd cu sec. XVI în mediul cărturarilor transilvăneni se intensifică viziunea apartenenței lor romane. Aceasta se manifestă și prin faptul că ei încep a-și numi limba „română" spre deosebire de termenul „vlahă", cum era numită anterior. În procesul conceperii acestui fenomen un rol însemnat îi revine diaconului Coresi, care a editat în sec. XVI la Brașov un șir de cărți în limba națională, și care accepta denumirilor „rumân", „rumânesc" sensul de „roman", adică popor și limbă de origine română. În sec. XVI țăranii dependenți au fost numiți „rumâni", mai tîrziu pe timpul domniei lui Matei Basarab în Valahia a apărut denumirea „Țara Rumânească".

Cercetătorul A. Armbruster a menționat că termenul „rumân" în sec. XVI—XVIII avea trei sensuri: 1) *cel național* („neam rumânesc", „limba rumânească"); 2) *cel politic* (Țara Rumânească"); 3) *cel social* („rumân", șerb, dependent) [10].

[6] Iorga N., *Patrahirul lui Alexandru cel Bun. Cel dintîi chip de domn român*, în Analele Academiei Române, „Memoriile Secției istorice", ser. II, T. XXXV, Buc., 1913, p. 6.
[7] Bogdan I., *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*, Buc., 1901, p. 282—283.
[8] Armbruster A., *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, Buc., 1972, p. 159.
[9] Stoicescu N., *Unitatea românilor în evul mediu*, Buc., 1983, p. 164—165.
[10] Armbruster A., *Op. cit.*, p. 144.

https://biblioteca-digitala.ro

În procesul de dezvoltare a avut loc o anumită evoluție a termenului de „rumân" în ceea ce privește forma și conținutul lui. La sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII apare termenul „român", în care *u* este înlocuit cu *o*.

Lingvistul N. Constantinescu, studiind acest proces, consideră că termenul „român" redă exact sensul etnic, pe cînd termenul „rumân" conține un aspect social ce înseamnă țăran dependent (șerb). Cu sens etnic termenul „român" este atestat prima dată în letopisețele lui Miron și Nicolae Costin [11].

Lui Grigore Ureche îi aparține vestita expresie „de la Râm ne tragem". Conform opiniei marelui cărturar, conștiința romanității nu s-a bazat la românii de rînd pe latinitatea limbii lor, căci nu cunoșteau limba latină, ci pe tradiția descendenței „de la Râm". Ureche printre primii a menționat că toți românii, indiferent de statutul ce-l au, sînt de seminție romană : „Rumanii, cîți se află locuitorii la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Râm se trag" [12]. Concepția romanității românilor bazată pe etniconul propriu și pe tradiția descendenței romane, care determină, la rîndul ei, conștiința unității naționale, era preluată și dezvoltată mai departe de către marii cărturari moldoveni Miron și Nicolae Costin, de Dimitrie Cantemir.

Exemplele, ce demonstrează existența permanentă a conștiinței comunității între moldoveni și români sînt multiple.

Această idee și-a găsit reflectare în unul din importantele documente de stat, „Pravila lui Vasile Lupu", editată la Iași, în anul 1946. În preambulă logofătul Eustratie scria despre „limba românească", „Rodul (poporul) românesc" [13].

Astfel, se poate constata că pentru perioada ce urmează după formarea Statului feudal moldovenesc este specifică folosirea concomitentă a cîtorva etnicoane : a celui mai vechi — „roman", a celui ulterior — „vlah", cu care românii au fost numiți de popoare vecine și a celui mai tîrziu apărut, termenul „moldovean".

Analiza izvoarelor relevă că etniconul „vlah", „voloh" avea o circulație restrînsă, fiind utilizat mai cu seamă în documentele cancelariei domnești. Către mijlocul sec. XIX s-a constatat o atitudine negativă a populației din Transilvania, Muntenia și Moldova față de acest termen, ce era considerat străin și pe urmă a dispărut.

Drept argument al creșterii conștiinței naționale a românilor din Transilvania poate servi și adresarea colectivă către împăratul Austriei adoptată în cadrul Adunării Naționale de la Cîmpul Libertății lîngă Blaj în anul 1848. Pe lîngă alte revendicări de ordin politic, adresarea prevedea și cerința de a scoate termenul „vlah" din uz, iar populația românească să fie numită „români". De atunci în documentele austriece față de români se folosea denumirea „românische Nation" [14]. Atitudinea negativă a populației românești față de termenul „vlah" este elucidată convingător

[11] Constantinescu N., *Dicționar onomastic românesc*. Buc., 1963, p. 363.

[12] Ureche Gr., *Letopisețul Țării Moldovei*, Buc., 1958, p. 67.

[13] *Carte românească de învățătură* de la pravile împărătești și de la alte giudeațe cu driza și cu toată cheltuiala lui Vasile Voivodului și Domnul Țării Moldovei..., Iași, 1646, p. 38.

[14] **Walach.** *Enciclopedia Română*, V. III, Sibiu 1904, p. 1186.

https://biblioteca-digitala.ro

în articolul cunoscutului filolog Ar. Densușianu, editat la 1911, în care autorul a emis o ipoteză că termenul „vlah" își trage obîrșia de la porecla disprețuitoare dată de către greci populației romanizate [15].

Așadar se poate conchide că cele mai răspîndite etnicoane în Moldova erau cele de „român" și „moldovean". Care din ele exprimă mai adecvat identitatea etnică a poporului? Pentru o rezolvare justă a problemei e necesar să fie consultate părerile cercetătorilor din diferite țări, care au studiat într-o măsură mai mare sau mai mică subiectul analizat.

Istoricienii, lingviștii, etnografii români din sec. XIX—XX, care cunoșteau bine cultura și traiul moldovenilor, considerau, unanim, că adevăratul etnicon popular este termenul de „român", etniconul „moldovean" avea inițial un conținut politico-geografic, iar mai tîrziu i s-a atribuit și sensul de etnicon regional. Literatura europeană și cea rusă (prerevoluționară și sovietică) propune răspunsuri contradictorii la chestiunea luată în dezbatere. Reprezentanții istoriografiei europene de peste hotare în mod indiscutabil considerau moldovenii drept parte integrantă a poporului român.

Pentru a ne convinge, putem apela la lucrările savanților francezi, englezi, nemți, italieni, care au cercetat problema în discuție — E. Babel, Ch. U. Clark, E. Gamillscheg, I. Jung, F. Lot, E. Ficher, P. Mutafciev, R. Pic, C. Reichenkron, L. Rety, I. Peiscker, M. Ruffini, R. Seton-Watson, I. Thunman, T. Tamm, C. Tagliavini, W. Wartburg [16].

Istoriografia acestei probleme este imensă. Aceleași opinii le susțineau și majoritatea istoricienilor, lingviștilor și etnografilor ruși de pînă la revoluție. Vor fi remarcate doar cîteva nume: N. Boreţchi-Bergfeld, A. Veselovski, L. Berg, A. Sobolevschi, A. Budilovitch, S. Palauzov, A. Iațimirschi [17]. Este semnificativ că filologul rus, de origine moldovenească, P. Sîrcu a dat lucrării sale consacrate tradițiilor și obiceiurilor titlul „*Din viața românilor basarabeni*". [18] L. Berg, autorul cărții „*Basarabia. Țara, oamenii, gospodăria*", scria în anul 1918: „Moldovenii sînt

[15] Densușianu Ar., *Originea cuvîntului Vlahû*, în „Revista critică literară", 1894, Nr. 1, p. 1—15.

[16] Babel A., *La Bessarabie: Etude Historique, Ethnographique et Economique*, Paris, 1926; Gamillscheg E., *Westliche and östliche Romanität*, Bukarest, 1943; Clark Ch.U., *Bessarabia*, Paris, 1926; Iung I., *Romanen in den Donaulaendern*, Insbruck, 1877; Lot F., *Fin du mond antique et les debuts du Moyen Age*, Paris, 1937; Fischer E., *Die Herkunft der Rumänen*, Bamberg, 1904; Mutafciev P., *Bulgares et Roumains dans l'historie des pays Danubiens*, Sofia, 1932; Peisker I., *Die Ankunft der Rumänen*, Graz, 1917; Pic L.L., *Über die Abstommung der Rumänen*, Leipziq, 1880; Reichenkron G., *Die Entstehung des Rumänentums nach den neursten Forschungen*, în „Südost — Forschungenm", XXII, 1963; Ruffini M., *Il probleme della romanita nella Dacia Traiana*, Roma, 1941; Rethy L., *Die italische Herkunft der Rumänen* Budapest, 1897; Tagliavini C., *Le origini della linque neolatine*. Introduzione alla filologia romanza, Bologna, 1959; Tamm T., *Über den Ursprung der Rumänen*, Bonn, 1891; Seton-Watson R. W., *History of the Roumanians*, Cambridge, 1934; Wartburg W., *Die Entstehung der romanischen Völker*, Tübingen, 1951.

[17] Борецкий — Бергфельд Н., *История Румынии*. СПБ. 1910; Скальковский А. А., *Румынские доблести*, în „Записки императорского одесского общества истории и древностей", Т. XX, Одесса, 1897; Соболевский А. И., *Румыны среди славянских народов*, Пг., 1917; Палаузов С. Н., *Румынские государства Валахия и Молдавия в историко-политическом отношении*, СПБ, 1859; Яцемирский А. И., *Значение румынской филологии для славистики и романских изучений*, în „Журнал Министерства народного просвещения", г. 17, отд. 2, СПБ, 1908.

[18] Сырку П., *Из быта бессарабских румын*, Пг., 1914.

https://biblioteca-digitala.ro

români ce au populat Moldova, Basarabia şi teritoriile limitrofe Basarabiei — o parte din guberniile Podolsc şi Herson. De românii din Valahia sau de valahi ei se deosebesc doar prin nişte neînsemnate particularităţi dialectale. Românii sînt pomeniţi şi în cronica rusească, fiind numiţi volohi" [19].

Filologul A. Iaţimirski nu recunoştea existenţa limbii moldoveneşti, considerînd-o ca limba română. În anul 1908 el scria; „Din cauza rusificării românilor basarabeni importul cărţilor româneşti de peste hotare a fost interzis ... Numai începînd cu anul 1906 în clasele V şi VI ale Seminarului teologic din Chişinău, după cerinţele preoţimii şi cu permisiunea Sinodului, s-a introdus predarea limbii « moldoveneşti" » [20].

Cercetările etnografice demonstrează că tipurile de bază ale culturii populare materiale şi spirituale moldoveneşti şi cele române sînt comune, deoarece ele au luat naştere de la aceeaşi bază — cultura tracilor romanizaţi, iar dezvoltarea lor a avut loc în aceleaşi condiţii ale regiunii Carpatice. Identitatea culturii moldoveneşti şi a celei române este confirmată prin existenţa modului comun de a vedea şi a concepe structura universului şi firea lucrurilor - ceea ce Lucian Blaga numeşte „matrice stilistică". Românii şi moldovenii au una şi aceeaşi matrice stilistică.

Conştiinţa unităţii de neam poate fi folosită în scopuri politice, de aceea nu de rareori, aşa şi s-a mai întîmplat în istorie, se recurge la falsificarea faptelor istorice.

Începînd cu anii '40 ai sec. XIX în mişcarea socială din Rusia încep să se răspîndească ideile panslavismului. Mişcarea, ce se proclama întru apărarea culturii slavilor, se transforma într-o mişcare reacţionară naţionalistă, scopul căreia era instaurarea dominaţiei Imperiului Rus în Orientul Apropiat şi la Balcani, cucerirea Constantinopolului şi crearea unei „monarhii atotslave". În destinele popoarelor neruse din cadrul Rusiei răspîndirea ideilor panslavismului în cercurile guvernante a jucat un rol nefast, manifestîndu-se în tendinţa administraţiei ruse de a lichida specificul naţional al acestor popoare şi de a înfăptui o politică de rusificare forţată. După anii 1775 şi 1812, cînd trupul Moldovei a fost dezbinat în 3 părţi, din care două au fost anexate de Austria şi Rusia, dezvoltarea conştiinţei naţionale a moldovenilor s'a desfăşurat în condiţii cu totul nefavorabile. Dacă pînă la momentul indicat este remarcată o dezvoltare liberă şi nestingherită a culturii naţionale în cadrul statului Moldovenesc, ulterior în regiunile anexate cercurile administrative promovau o politică de subjugare naţională a moldovenilor.

Anume atunci în cercurile panslaviştilor şovini a luat naştere noţiunea de „popoare minoritare" („inorodţi") sub care se înţelegeau toate popoarele neruse, lipsiţi de drepturi politice, economice şi culturale, fiind trataţi ca popoare de categoria a doua. Printre aceste popoare minoritare erau şi moldovenii.

Lucrările istoricilor I. Nistor, Şt. Ciobanu, L. Boga, A. Suga, L. Kasso, N. Durnovo, conţin o relatare amplă şi convingătoare despre po-

[19] Берг Л. С., *Бессарабия. Страна, люди, хозяйства*, Петроград, 1918. с. 87.
[20] Яцемирский А. И., *Цит. соч.*, с. 140.

https://biblioteca-digitala.ro

litica țaristă de rusificare și oprimare a culturii naționale în regiunea Basarabia din componența Rusiei [21].

Politica de rusificare este ilustrată și de dările de seamă ale funcționarilor basarabeni M. Crupenschi și A. Crîmov pe anul 1903, în care se dă o caracterizare a situației din învățămîntul primar: „Procesul de învățămînt în școlile ministeriale cu două clase este pus la un nivel foarte convenabil, deoarece în școlile de acest tip toate persoanele străine odată întrate excelent sînt prelucrate în cetățeni ruși. Acel bagaj de cunoștințe, pe care ei îl primesc în școală, le dă posibilitatea pe deplin de a se transforma în oameni pur ruși, care gîndesc în rusește și comunică în limba de stat" [22].

În Basarabia au fost lichidate orice manifestări de autonomie în administrare. Moldovenii au fost înlăturați din organele de conducere, au fost interzise învățămîntul și presa în limba moldovenească. În anul 1870 unul din promotorii politicii de rusificare în Basarabia, arhiepiscopul Pavel, a închis 330 de biserici, în care slujba se înfăptuia în limba moldovenească, cărțile sfinte scrise în limba moldovenească au fost confiscate și nimicite [23]. Statistica oficială s-a străduit din plin să micșoreze datele despre numărul populației moldovenești.

Însă politica de rusificare din Basarabia nu a rămas neobservată. În presa românească din perioada anilor 1860—1870 deseori apăreau materiale în sprijinul și apărarea basarabenilor. Ziarul „Buciumul" de la 1864, Nr. 175, într-un articol consacrat Basarabiei a cerut cu insistență să fie luată sub ocrotire cultura românilor din Basarabia. Au fost exprimate și cerințe de reîntoarcere a Basarabiei la România [24].

Concomitent cu românii, în sprijinul și apărarea populației moldovenești din Basarabia s-au pronunțat și unii fruntași ai vieții publice din Rusia. În presa rusă au avut un larg răsunet apelurile lui N. Durnovo, activist pe tărîm social, care a demascat politica de rusificare a țarismului. În lucrarea sa „*Politica panslavistă rusă în Orientul slav și Rusia*", publicată în 1908, N. Durnovo scria: „Poporul moldovenesc din Basarabia, grație unei asimilări forțate, a fost transformat într-o gloată de robi inculți, ce nu știu carte... Mii de desetine de pămînt ce le aparțineau au fost distribuite coloniștilor ruși, bulgari și nemți, pentru a strîmtora moldovenii și a-i impune să-și părăsească baștina" [25].

Încă în perioada evului mediu în rîndurile nobilimii moldovenești, ale cărturarilor și orășenilor apare și crește conștiința apartenenței sale la poporul român. Cu toate acestea, straturi largi ale populației Moldovei — țăranii — se numeau „moldoveni" și recunoșteau existența poporului

[21] Nistor I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923; Boga L. T., *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chișinău, 1932; Ciobanu Șt., *Din istoria mișcării naționale în Basarabia*, Chișinău, 1933; Kacco Л. А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, Москва, 1913; Suga A., *Die Völkerrechtliche Lage Bessarabies in der Geschichtlichen entwiclung des Landes*, Köln, 1958; Дурново Н.Н., *Русская панславистская политика на православном Востоке и в России*, М., 1908.

[22] Дурново, Н. Н., *Одни радуются, другие печалятся*, în „Literatură și artă", 1990, Nr. 45.

[23] Дурново Н. Н., *Русская панславистская политика на православном Востоке и в России*, М., 1908, с. 70.

[24] Череску И., *Бессарабия и претензии ромын*, în „Бессарабские областные ведомости", 1864, № 23.

[25] Дурново Н. Н., *Русская панславистская политика*... с. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

moldovenesc. Mărturii despre existenţa noţiunii „poporul moldovenesc", „limba moldovenească" se întîlnesc şi în documente oficiale. Domnitorul Valahiei Matei Basarab (1623—1654) în adresarea sa mitropolitului Petru Movilă îl ruga să organizeze în Cîmpulung o tiparniţă „ca toţi să audă cuvîntul lui Dumnezău... fie moldovlahi, ugrovlahi, ruşi, sîrbi sau bulgari" [26].

În anii 20 ai sec. XIX în literatură la fel ca şi în actele diplomatice se întîlneşte pentru prima dată termenul „naţie a Moldovei" [27].

La sfîrşitul sec. XIX „teoria" existenţei naţiunii moldoveneşti era susţinută de cunoscutul istoric moldovean A. Nacco, care nega originea română a moldovenilor. În lucrarea sa „*Istoria Basarabiei*" el scria : „Prin numele de moldoveni nu se înţeleg deloc descendenţii vechilor Români, după cum cred unii scriitori români" [28]. Populaţia romanică a Moldovei, dezvoltîndu-se în condiţiile propriului stat, avea anumite posibilităţi să se transforme într-o etnie aparte. Procese de separare etnică, avînd ca rezultat o apariţie a etniei nouă sînt cunoscute — valonii în Franţa şi în Belgia, unde ei au format un alt popor, germanii şi francezii în Luxemburg şi Lotaringia etc.

Însă, cum vom arăta mai departe, în Moldova asemenea procese de separare nu au primit dezvoltare definitivă.

Într-o măsură anumită în masele largi ale moldovenilor se plămădea conştiinţa de identitatea sa etnică aparte de români. Dar fiind slabă şi vagă, ea n-a reuşit să prindă rădăcini puternice. Drept mărturie a acestor stări de lucruri servesc multiplele dovezi despre lipsa la populaţia romanică din Basarabia a conştiinţei bine conturate a identităţii sale moldoveneşti sau dovezi despre existenţa conştiinţei româneşti. Conştiinţa identităţii moldoveneşti permanent se destabiliza sub influenţa a două curente în domeniul gîndirii politice şi culturale — cel românesc şi cel rusesc. Primul fiind mai puternic întorcea cultura moldovenească la izvorul ei romanic pe cînd cel de al doilea se străduia să lichideze în fond orice manifestări de origine romană, înlocuindu-le cu cultura şi mentalitatea rusă. Această luptă spirituală şi ideologică permanent distrugea conştiinţa identităţii naţionale a moldovenilor.

În primele decenii ale sec. XX, în preajma revoluţiei, apar primele semne ale renaşterii naţionale. Unele ziare şi în primul rînd „Cuvîntul Moldovenesc" duc o luptă permanentă pentru afirmarea culturii româneşti. În articolul „*Şi cîntecul pierdem*" autorul M. V. scria : „Însă în unele părţi ale ţării frumoasele cîntece strămoşeşti, singurul dar ce l-a păstrat prin atîta amar de vreme moldovanul, de la o vreme încoace încep a se uita. Fraţi moldoveni ! Păstraţi-vă cîntecul străbun, cîntaţi-l totdeuna, ţineţi minte că el este un dar dat românului de Dumnezău spre a-şi putea răsfrînge în el tot sufletul şi toată inima sa" [29].

În februarie al anului 1917 unul din activiştii vieţii politice basarabene, P. Cubolteanu, afirma : „Noi moldovenii din Basarabia după na-

[26] Călinescu G., *Istoria literaturii române de la origine pînă în prezent*, Buc., 1986, p. 9.

[27] *Поезия молдовеняскэ модернэ ла ынчепуториле еї (1770—1840)*, Кишинэу, 1977, p. 280—281.

[28] Накко А., *История Бессарабии с древнейших времен*, v. II. Кшн., 1876.

[29] *Ши кынтекул пьердем*, în „Кувынт Молдовеняск", 1916, № 91, 13 ноембрие.

https://biblioteca-digitala.ro

ționalitate sîntem români, fiindcă ne tragem din neamul românilor, care numără... 15 milioane..." [30]

În articolul de fond al ziarului „Cuvîntul moldovenesc" din iulie 1917 putem citi: „Multora din moldovenii noștri, mai ales care știu ceva rusește..., parcă li-i rușine să spună că sînt moldoveni" [31]. Un alt autor scria cu amărăciune: „Nici un popor în lume nu are așa de mare număr al oamenilor care și-au perdut sentimentul național ca la moldoveni". Numele de moldovean „este privit de străini ca un nume înjositor" [32].

În aceste condiții de luptă concepțiilor și ideilor opuse la sfîrșitul sec. XIX — începutul sec. XX s-a creat o situație de dualism în aprecierea identității naționale: unii se considerau români, iar alții — moldoveni.

După primul exod al intelectualilor români din Basarabia către sfîrșitul sec. XIX centrul vieții spirituale al basarabenilor s-a mutat la Iași și București. Orientarea la cultura românească era mai puternic pronunțată la intelectuali. Menționînd această stare de lucruri filologul Gh. Cardaș a observat că o bună parte dintre cei mai talentați scriitori basarabeni au trecut Prutul venind la Iași și București, unde și-au tipărit operele lor literare. „Dacă Alecu Ruso, Costache Stamati, Teodor Vârnav, Alexandru Donici, Bogdan P. Hașdeu, Ștefan Basarabeanu (Victor Crăsescu), Zamfir C. Arbore, Dumitru C. Moruzi, Sergiu Cușbă ar fi rămas în Basarabia sau dacă și-ar fi tipărit operele lor în această provincie, cultura românească de aici s-ar fi putut menține mai multă vreme, rezistînd în fața nefastei influențe rusești. Scriitorii rămași acasă: Ion Sârbu, Alexandru Hașdeu, Alexis Nacco, Matei Donic, Gheorghe Păun, Todose Roman, Alexe Mateevici, Pantelimon Halippa, Ion Buzdugan și alții, au avut de dus o grea luptă pentru menținerea limbei și spiritului românesc" [33].

Aprecieri interesante despre dezvoltarea proceselor naționale în Basarabia ne-a lăsat istoricul român O. Ghibu, care a menționat că moldovenii aflați după 1812 în componența Rusiei „au avut pe parcursul întregului secol de despărțire..., o dezvoltare tot mai diferențiată de cea a românilor din celelalte provincii" [34]. Acești factori au contribuit în anii primei revoluții ruse la apariția în rîndurile activiștilor politici a două orientări naționale principale — moldofilă și românofilă. Într-o măsură anumită asemenea situație s-a repetat și în prezent.

Cu toate că în sec. XIX-începutul sec. XX au existat toate premisele pentru consolidarea națiunii moldovenești ea așa și nu s-a format. În anii puterii sovietice conducerea ideologică a URSS a întreprins o încercare de a crea națiunea moldovenească. În această direcție mult s-a făcut în anii 20—30 cînd era declarată „națiunea moldovenească socialistă". Este știut că politica națională stalinistă declarînd „înflorirea națiunilor" în realitate făcea tot ca să le asimileze cu scopul formării așa numitului „poporul sovietic".

[30] Куболтяну П., *Чева деспре националитатя*, în „Кувынт молдовенеск", 1917, №. 212.

[31] „Кувынт молдовенеск", 1917, № 52.

[32] Плугарю Г., *Чева деспре нямул ностру*, în „Кувынт молдовенеск", 1917, № 14.

[33] Cardaș Gh., *Poeții și prozatorii Basarabiei până la unire (1812—1918)*, Buc., p. 7.

[34] Ghibu O., *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926, p. CLXXXVI.

https://biblioteca-digitala.ro

Situaţia în care s-a aflat cultura moldovenească în anii puterii sovietice a fost pe larg elucidată de către sovietologii din Apus, mai ales în lucrările lui Ş. Fischer — Galaţi, Ch. Clark, C. Ciorănescu, M. Bruchis, A. Suga, W. Kolarz şi alţii [35].

În lucrările menţionate sînt analizate principalele direcţii ale politicii promovate de URSS faţă de moldoveni : crearea concepţiei despre un popor moldovenesc deosebit de cel român şi despre limba lui ; crearea în scopuri politice a republicii autonome moldoveneşti în 1924 şi a celei unionale în 1940 ; promovarea politicii de deportare a moldovenilor ; tendinţa de a împiedica dezvoltarea culturii şi limbii naţionale, mascată prin lozinci despre dezvoltarea internaţionalismului, mutarea forţată în Moldova a ruşilor, ucrainenilor, bielorusilor cu scopul de a micşora ponderea moldovenilor. În faţa savanţilor preocupaţi de ştiinţele sociale le-au fost puse sarcini strict determinate : de a confirma dezvoltarea istorică deosebită a poporului moldovenesc în raport cu cel român. La indicaţia liderilor comunişti o fost creată a concepţie pseudoştiinţifică despre existenţa aşa-ziselor trei popoare est-romanice : poporul moldovenesc, român şi cel al vlahilor din Balcani. Aceste concepţii erau cu insistenţă susţinute şi propagate în lucrările ştiinţifice, în presa periodică, la emisiunile televizate, la radio ş.a.

Sub pretextul luptei împotriva românizării, timp de multe decenii a fost distrusă fiinţa spirituală a Moldovei, limba, cultura şi istoria. În consecinţa promovării politicii de deznaţionalizare şi a implantării sistematice a ideilor românofobiei, conştiinţa identităţii naţionale româneşti a populaţiei din Moldova a fost puternic lezată.

Deşi termenul „moldoveni" era folosit atît în mediul popular, cît şi în documentaţia oficială, totuşi s-a păstrat şi s-a cultivat ideea unităţii etnice a neamului românesc, cu prevalare printre intelectuali. Faptul acesta a devenit mai evident îndeosebi în ultimii ani, cînd mişcarea de renaştere naţională a luat o mare amploare în toate straturile societăţii, creînd condiţii favorabile pentru libera determinare a identităţii naţionale şi în special a comunităţii poporului moldovenesc cu cel român. Această stare de lucruri şi-a găsit reflectare în documentul final al Marii Adunări Naţionale din 31 august 1989, în care a fost adoptată hotărîrea „*Să fie restabilite : numele istoric al poporului nostru pe care el l-a purtat de-a lungul veacurilor ... nume de român şi denumirea limbii lui — limba română*" [36].

Cu toate acestea, o parte considerabilă a populaţiei băştinaşe din Moldova, în virtutea tradiţiei istorice existente, continuă să se considere moldoveni.

Astfel, în prezent, în problema determinării identităţii naţionale de către populaţia republicii se păstrează ca şi în trecut o situaţie de dualism : unii se consideră români, iar alţii — moldoveni.

[35] Fischer-Galaţi S., *The Moldavian Soviet Republic în Soviet Domestic and Foreign Policy*, în Szporluk R. The Influence of East Europe and the Soviet West on the URSS. N.Y. Washington, London, 1976 ; Clark Ch. U., *Bessarabia*, Paris, 1926 ; Ciorănescu C. et al. *Aspect des Relations Russo-Romanies : retrospectives et orientations*, Paris, 1967 ; Kolarz W., *Die National-tätenpolitik der Sowjetunion*, Frankfurt/M., 1956 ; Peyfuss M.D., *Ethnopolitische Fragen des Rumänentums*, Wiena, 1978 ; Bruchis M., *Rossiya, Ruminiya i Bessarabiya (1812—1918—1924—1940)*, Tel-Aviv. 1979 ; Bruchis M., *The Politics of Language in Soviet Moldavia, 1951—1955*, în „Slavic and Soviet Series", t. 3, N 2, 1978.

[36] *Ziua ce va lumina un veac*, în „Literatura şi Arta", n. 36, 31 august 1989.

https://biblioteca-digitala.ro

Noțiunea de „Român" trebuie să fie considerată ca etnicon generic comun al tuturor românilor, iar cea de „Moldovean" — ca etnicon regional. Existența a două etnicoane reprezintă un fenomen destul de răspîndit la multe popoare, însă fără a fi în opoziție unul cu altul. În societatea noastră, sub influența propagandei ideologice, în ultimul timp au apărut încercări de a reînvia tendința perioadei de stagnare ce constă în opunerea etniconului „moldovean" celui de „român".

Termenul regional nu-l poate înlocui pe cel generic. Precum se știe legea obiectivă a evoluției etnice constituie o strînsă legătură între identitatea etnică și etnicon de o parte și esența etniei (originea, limba, cultura) de altă parte. Aceste două componente ale etniei nu pot fi în opoziție unul față de altul. Direcția generală a dezvoltării constă de regulă în concordanță între etnicon și esența etniei, ceea ce în viitor o să aducă la consolidarea identității românești.

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE DIN SPIRITUALITATEA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI

— Credinţe şi obiceiuri —

GHEORGHE PAVELESCU

Povestea acestor pagini începe cu cincizeci de ani în urmă. Era în ianuarie 1942, cînd am fost invitat de profesorul Traian Herseni la locuinţa sa din Bucureşti, Str. Dr. Staicovici. M-a primit în cabinetul de lucru, o impresionantă cameră cu pereţii acoperiţi de cărţi pînă în tavan. După o scurtă introducere protocolară, m-a informat că se proiectează un sondaj interdisciplinar la românii de peste Nistru, din echipă urmînd să facă parte : Traian Herseni (sociologie), Ivan Făcăoaru (antropologie), N. Al. Rădulescu (etnografie), Dumitru Şandru (lingvistică), Liviu Rusu (folclor muzical) şi Gh. Pavelescu (folclorul obiceiurilor).

La început, am protestat categoric, motivînd că sînt ocupat cu redactarea tezei de doctorat la profesorul Dimitrie Gusti. Herseni mi-a replicat că tocmai calitatea de ,,doctorand" mă obligă, într-un fel, să nu refuz invitaţia. Discuţia a urmat pînă după miezul nopţii. Cînd, în sfîrşit, ,,m-am lăsat convins", Traian Herseni a luat un exemplar din ultimul său studiu tipărit, *Probleme de sociologie pastorală*, pe care a scris : ,,Domnului Gh. Pavelescu, cu simpatie şi preţuire şi bune urări pentru Transnistria. 10.I.1942. T. Herseni". După cîteva zile am pornit pe drumurile troienite ale Transnistriei. Cercetarea a decurs în ritm alert, timp de două săptămîni, pe o temperatură ce varia între minus 40 şi 50 grade Celsius.

Rezultatele cercetării le-am prezentat în februarie (1942) la ,,Seminarul de sociologie" al profesorului Dimitrie Gusti. Cu această ocazie autorul a fost acuzat, de unii membri ai seminarului, de ,,*pro-sovietism*". După publicarea materialului în revista ,,Sociologie românească" (1943), calificativul a fost schimbat în cel de ,,anti-sovietism". E de prisos să precizăm că nici unul din aceste epitete nu corespunde adevărului, studiul fiind scris în cel mai autentic spirit ,,*obiectiv*". Cu toate acestea, articolul a constituit pentru autor, de-a lungul celor cincizeci de ani, un veritabil ,,călcîi al lui Achile".

Lecturînd astăzi textul, nu am nimic de modificat. Păstrez însă, un gînd de pioasă amintire pentru ,,colegii de drum", din iarna anului 1942, astăzi dispăruţi, precum şi neuitaţilor moldoveni de peste Nistru, care şi-au deschis sufletul şi inima cu multă .încredere şi speranţe.

REF, tom 38, nr. 1—2, p. 53—82, Bucureşti, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE

Românii din Transnistria încep să ne fie din ce în ce mai cunoscuți și în același timp mai aproape de suflet. Suferințele îndurate în ultimele două decenii din cauza comunizării Rusiei au atras privirile noastre și ale Europei întregi, cu tot mai multă stăruință dincolo de Nistru. Totuși pînă de curînd nu s-a putut face mult pentru ei, nici în ceea ce privește cunoașterea lor, nici mai ales pentru îmbunătățirea situației nefericite în care se găseau. Abia desrobirea din anul 1941 a deschis o perspectivă mai largă pentru cunoașterea și ajutorarea acestei fărâme din sufletul românesc resfirată de la Nistru pînă în inima Rusiei.

Firește, aveam și pînă acum câteva cunoștințe despre românii transnistrieni, de la începutul modest, dar important, al folkloristului Th. Burada de acum 60 de ani și pînă la studiile și articolele publicate astăzi în periodicele închinate exclusiv Transnistriei : „Moldova Nouă" și „Transnistria", ai căror colaboratori sînt în primul rînd intelectualii transnistrieni în frunte cu d. N. P. Smochină.

În special istoria moldovenilor de dincolo de Nistru a preocupat și preocupă încă atenția cercetătorilor cu o vădită precădere. Desigur, e important să se știe și în ce împrejurări s-au răsfirat românii la răsărit de Nistru și care au fost manifestările și destinul lor istoric. S-ar putea ca documente indiscutabile, găsite în vreo arhivă sau vreo cronică inedită, să stabilească o cronologie precisă referitoare la istoria Transnistriei. Dar cu aceasta n-am rezolvat decât o mică parte din cunoașterea moldovenilor de peste Nistru. Cine au fost și cine sînt ei astăzi nu se găsește scris în nici o cronică, dar se poate ceti fără multă greutate din viața și sufletul lor. Cunoașterea moldovenilor de peste Nistru e în primul rând o problemă de teren, de cercetări intense în satele moldovenești din Transnistria și atunci se vor deslega multe enigme, chiar dacă chestiunea originelor nu s-ar lămuri prea mult. Sperăm că vor veni vremuri prielnice și pentru aceasta. Deocamdată am fost bucuroși că ni s'a oferit prilejul să facem și numai o simplă excursie pentru a prinde câteva aspecte din satul transnistrian.

Observațiile de față au fost prilejuite de o scurtă anchetă făcută peste Nistru în cursul lunii ianuarie 1943 în cadrul unei echipe de cercetători invitată de d-l Profesor Gh. Alexianu, Guvernatorul Civil al Transnistriei. Echipa s-a compus din d-nii : T. Herseni , N. Al. Rădulescu. I. Făcăoaru, D. Șandru, I. Rusu, I. Danciu și subsemnatul.

Scopul anchetei a fost de a lua un prim contct cu realitățile transnistriene și de a urmări cunoașterea reală a satului românesc de dincolo de Nistru în aspectele sale esențiale, atît din punctul de vedere al cadrelor de viață, cît mai ales din punctul de vedere al manifestărilor. Au fost anchetate trei sate din diferite puncte ale Transnistriei : Speia din județul Tiraspol, Vasilcău din județul Dubăsari și Handrabura din județul Ananiev, culegîndu-se material sporadic și din alte localități.

În ceea ce privește aspectele spiritualității transnistriene cercetate de noi, le socotim interesante prin ele însele, încît ne-am silit să înlăturăm pe cît a fost cu putință comentariile noastre, faptele vorbind de la sine.

Ceea ce te surprinde când treci în stînga Nistrului și intri într-un sat moldovenesc este identitatea lui cu cele din Basarabia, Moldova sau chiar din Transilvania. Rămîi mirat că te întîmpină oameni cu aceleași vorbe,

https://biblioteca-digitala.ro

dar mai ales cu acelaşi suflet, cu aceeaşi ospitalitate de bunăvoinţă, ca în satele din preajma Carpaţilor. Firul discuţiei se leagă atît de uşor, încît după cîteva clipe nimeni şi nimic nu te-ar putea convinge că te afli în altă lume, decît în aceea în care a pulsat de veacuri sîngele şi destinul românesc.

Românitatea Transnistriei se poate descifra şi din aspectul exterior al satelor, al gospodăriilor, din estetica şi aranjamentul lor, cît mai ales din studiul manifestărilor spirituale.

Satele româneşti cercetate sînt de tipul îngrămădit, dar fără ca gospodăriile să fie înghesuite una în alta, ci fiecare gospodărie păstrează o notă de independenţă, fiind întotdeauna înconjurată de un „ocol" mare, sau chiar de o grădină împrejmuită cu zid. (Sovieticii, pentru a mai reteza din acest individualism, au luat măsura ca zidurile curţii să nu depăşească jumătate m. înălţime). **Speia**, primul sat cercetat, e aşezată pe o pantă uşor înclinată spre Nistru, dar accidentată, încît „satul" e format din gospodării care îşi caută loc pe coastă, neţinînd seama de vre-o uliţă a satului. Uliţe sînt peste tot şi dacă nu sînt, se fac cînd cineva circulă mai des într-o direcţie. **Vasilcăul** din jud. Dubăsari e aşezat de-a-lungul unei văi avînd şi case risipite pe coastă sau chiar în „matcă" (luncă). La fel şi **Handrabura** din jud. Ananiev.

Ocupaţiile locuitorilor sînt agricultura şi pomăritul, mai ales în apropierea Nistrului. Există însă pronunţate urme ale unui păstorit foarte dezvoltat odinioară. „Mocanii" din Basarabia sau chiar din Transilvania se găsesc destul de mulţi. U.R.S.S. a distrus însă şi păstoritul ca şi economia casnică, încît gospodăriile au început a se ruina în ultimul timp. Colhozul, gospodăria colectivă, a luat locul celei individuale.

Casa moldovenilor de peste Nistru e alcătuită de cele mai multe ori din trei încăperi : tinda, casa mare şi cea de locuit. În camera de locuit e de remarcat prezenţa cuptorului mare pe care se doarme şi care e înflorit cu tot felul de desene, în special motive florale. Casa mare e împodobită cu scoarţe, chilimuri şi „păretare". Arta textilă a început însă să dispară din cauza dezorganizării vieţii economice casnice. Icoanele şi crucea de asemenea nu lipsesc din nici o casă şi n-au lipsit în general nici sub ruşi. Se mai constată o mare dragoste pentru „flori", pentru plante ornamentale, care împodobesc „coarda", ferestrele şi icoanele.

Dar elementul cel mai simpatic şi cel mai plin de surprize au fost pentru noi, *oamenii*. Ei îşi spun : „moldoveni" şi într-adevăr nu se desmint. Graiul lor e mult mai apropiat de cel basarabean, la fel şi obiceiurile şi chiar fizicul. Întîlneşti fireşte şi trăsături care îţi întorc privirea spre Răsărit. În general transnistrienii au un temperament mult mai molatec, decît moldovenii de dincoace de Nistru. Există şi sate amestecate cu ucrainieni. Convieţuirea însă e dintre cele mai ideale. Aproape nu-şi dau seama, uneori nici nu sînt lămuriţi dacă sunt moldoveni sau ucrainieni, singură datina, „zaconul" le mai ţine oarecum socoteală, căci nici limba nu-i interesează, toţi fiind bilingvi perfecţi. Ei ştiu numai că ţin „zaconul" ucrainean, sau pe moldoveneşte „şi atunci moldoveni sântem". Aceasta chiar şi în cazul căsătoriilor mixte, foarte frecvente în satele amestecate.

Trăind în Transnistria alături de români şi ucrainieni, germani, precum şi alte neamuri în număr mai mic, se naşte întrebarea, dacă s-a putut păstra în aceste condiţii o spiritualitate specific românească. Tre-

https://biblioteca-digitala.ro

cînd peste dificultăţile pe care ni le pune noţiunea de „specific" putem răspunde afirmativ, prezentînd cîteva din aspectele principale ale spiritualităţii românilor din Transnistria.

Cît *graiu şi suflet* românesc păstrează moldovenii de peste Nistru se poate deduce fără comentarii din materialul pe care îl prezentăm. În ceea ce priveşte limba, greutăţile de înţelegere cu informatorii n-au fost cu nimic mai mari, de cum ar fi fost în oricare sat din România. Chiar şi ei au remarcat de la început că ne înţelegem perfect, doar „unele vorbe îs schimbate" şi în al doilea rînd limba „moldovenească" din Transnistria îi mai „lată", a noastră e mai repede. În general însă caracterul „limbii moldoveneşti" e mult mai arhaic decît al celei dela noi. Pare a fi în gradul de arhaism în care era limba sec. XVI în Transilvania, cu care are foarte multe asemănări. Rotacismul este destul de frecvent. *Aceeaşi strînsă legătură cu românii de dincoace de Nistru o prezintă şi literatura populară şi obiceiurile moldovenilor de peste Nistru.*

Balada e mai puţin răspîndită, dar urme din Miorița, din Cântecul ciobanului care şi-a pierdut turma şi balade haiduceşti se pot întîlni din cînd în cînd.

Cîntecele sînt numeroase, transnistrienii fiind foarte buni cântăreţi. Coruri şi instrumente muzicale (chitări, cobză, mandolină) întîlneşti mai în fiecare casă. E de remarcat că se cîntă şi cîntece ruseşti, uneori se spune că sunt „mai frumoase". Soldaţii noştri au dus prin cucerirea Transnistriei şi cîntece din „ţară", din nefericire, de proastă calitate. De multe ori aveam impresia cînd ni se cîntau cîntece de la „moscali" (soldaţii noştri) că sînt într-o mahala a unui oraş. (Soldaţii noştri au adus şi ei cîntece transnistriene care au „prins" şi la noi. Ex. „Şapte mere într-o basma").

Colindele sînt bogate şi vechi. În unele se vorbeşte despre Ştefan cel Mare. Cea mai răspîndită e „Colinda lui Adam".

Există şi *Pluguşoare* în care se amintesc localităţi din Moldova : Hârlău, Bălţi, Orhei. Melodiile cîntecelor rituale religioase (colinde, cîntece de stea) prezintă de asemenea un arhaism pronunţat.

Basmul este extrem de bine reprezentat. S-ar putea culege sute de basme, unele cunoscute şi la noi. Cele mai multe dovedesc o fantezie foarte bogată şi o influenţă a basmului ucrainean.

Arta populară se resimte şi ea de influenţa celei ucrainiene, mai ales în arhitectura casei şi ornamentaţia cuptorului. Casa transnistriană este în exterior o operă de teatru. Curăţenia lor, culorile, de obicei albastru deschis, în care sînt vopsite, îţi dau impresia că sînt ireale, sau că sînt pictate pe un fundal de scenă. Există şi sculpturi în lemn la pridvor, straşini sau acoperiş, reprezentînd de obiceiu un cap de cal sau o pasăre. Arta textilă mai veche manifestă prin anumite discreţii, nuanţe de culori şi motive, o strînsă legătură cu cea de la românii din dreapta Nistrului.

Am amintit că pentru transnistrieni criteriul de etnicitate nu este nici limba, nici sîngele, ci tradiţia, datina, „zaconul". Aci deci trebuie să căutăm mai sigur specificitatea spiritualităţii transnistriene. Datina e mult mai organic legată de fiinţa cuiva chiar decît limba. Limba se poate învăţa printr-un efort individual, pentru datină trebue concursul înaintaşilor ; tradiţia nu se învaţă, în tradiţie „creşti". La fel şi sîngele. Cu el te naşti, dar poate să te trădeze prin moşteniri atavice, tradiţia nu săvîrşeşte trădări.

https://biblioteca-digitala.ro

Există însă și aci o mică excepție. Unele obiceiuri sînt de natură generală, cu o circulație mai largă decît grupurile etnice (etniile). Aceste obiceiuri vor putea fi găsite la două popoare învecinate, chiar și atunci cînd nu s-ar putea vorbi de o influență reciprocă pronunțată. Ceea ce am urmărit noi în satul transnistrian a fost în primul rînd legătura tradiției din Transnistria cu cea dela noi, interesîndu-ne mai puțin formele speciale pe care le ia această tradiție peste Nistru. De aceea cercetarea noastră s-a mulțumit mai mult „să constate" datinele, decît să le cerceteze amănunțit. Aceasta și din cauza timpului scurt, pe care l-am avut la dispoziție, abia trei-patru zile pentru un sat.

I. OBICEIURI ȘI CREDINȚE DE SĂRBĂTORI

1. SĂRBĂTORILE DE IARNĂ

Crăciunul. Pregătirile pentru sărbătorile Crăciunului se fac cu mult înainte [1]. Tăiatul porcului la Ignat, învățarea colindelor și tocmirea muzicanților pentru „gioc" sînt cele mai importante. Cu ajunul Crăciunului încep propriu zis sărbătorile. Atunci se pregătesc mîncările pentru Crăciun și se coc colacii, căci în ziua de Crăciun nici mâncare nu trebuie să se facă. În unele părți copiii încep chiar colindatul sub forma numită „cu ajunul", o simplă urare de sărbători pentru care sînt răsplătiți cu daruri [2].

Colindatul propriu zis se face în ziua de Crăciun după ce ies oamenii de la biserică, uneori chiar înainte (Handrabura). Și anume copiii colindă în timpul zilei, iar flăcăii și oamenii mai în vîrstă, seara. Fetele și nevestele nu colindă, cel mult dacă iau parte la cîntare cînd sînt „colindate" de cetele de flăcăi.

Copiii încep a colinda de la vârsta de 5—6 ani. În acest caz ei nu umblă decît pe la cîteva case, de obiceiu pe la neamuri și pe la vecini și în loc de colinzi spun numai cîteva cuvinte :

colindeț, colindeț
toți mălădeți [3]
numai eu nu-s de nică,
dă-mi moșule o căpică [4].

[1] Informatori pentru sărbători : Pavel Darie, 34 ani ; Toader Bădescu, 60 ani și Iacob Coronean, 64 ani (Speia) ; Vasile Berin, 64 ani (Vasilcău) ; Parfentie Vasile, 70 ani ; Tănase Gheorghiță, 62 ani (Handrabura) ; Nichita Colțea, 29 ani (Subsân).

Bibliografie pentru sărbătorile la români : S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I—III, București, 1898, 1899, 1901 ; T. Pamfile, *Sărbătorile la români*, I—II, București, 1910, 1914 ; T. Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, București, 1927 ; I. A. Candrea, *Iarba fiarelor*, Buc., 1928. Pentru asemănări apropiate cu folclorul basarabean, vezi ; P.V. Ștefănucă, *Folklor din județul Lăpușna*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", II, 1933, p. 89—180 ; idem, *Cercetări folklorice în valea Nistrului-de-jos*, ibid., vol. IV., 1937 p. 31—227, iar pentru materialul publicat în rusește : Idem, *Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folklor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conclocuitoare publicate în rusește*, ibid., vol. III, 1935, p. 177—188. Pentru obiceiurile din Transnistria vezi bibliografia dată de N. P. Smochină : *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", V, 1939, p. 7.

[2] Cf. Diomid Strungaru, *Datinile de Crăciun la românii dintre Prut și Bug*, în rev. „Transnistria", Buc., an. I, Nr. 32, dec. 22, 1941, p. 2.

[3] „Is brava".

[4] ban rusesc.

https://biblioteca-digitala.ro

Copiii mai mărișori de opt-zece ani, colindă în cete de 4—6 inși, de cînd ies oamenii de la biserică și pînă seara. În Vasilcău copiii se duc la fereastra gospodarului și strigă : „Moșna [5] să colindăm ?" și hăzeainul [6] răspunde : „Moșna, moșna !". După ce termină de colindat, gospodarul le dă cîte o pereche de colaci, numiți de obiceiu „lucuni", sau mere, nuci, pere, iar în casă, care îi cheamă, îi cinstesc cu bucate și vin. Ei închină, mulțumesc și pleacă. Darurile primite le păstrează fiecare pentru dînsul.

După ce înserează, a „amurgit" bine, încep să colinde flăcăii și chiar oamenii însurați, aceștia din urmă mai mult pe la rude. Flăcăii umblă în cete de cîte 5—6 pînă la 10 inși. Ei încep să colinde dintr-un capăt al satului, pînă „mîntue" tot satul. Și flăcăii încep colinda tot la fereastră și numai dacă sînt invitați intră în casă la gospodari. La fereastră se cîntă de obicei versurile următoare :

Grașe murgu grașe
Și-n fășele late
Și coamă îmbujorată
Și coadă înfiorată.
Drag Domnului de-a nostru [7].

sau :

Sculați, sculați, oameni buni,
Că vin oaspeți buni,
Oaspeți buni colindători.
Noi umblăm și colindăm
Și pe Dumnezeu purtăm,
Dumnezeu mititel și înfășețel,
Fașă dalbă de mătase
Și cu scutic de ușunic,
Cu chichie de-alămîie,
Și mai este-n cea chichie
Chiatră albă destrămată
De plătește lumea toată
Și pe noi și pe voi [8].

În timp ce flăcăii cîntă la fereastră, „hăzeainul" iese afară și le dă cîte o pereche de colaci. Alții îi cheamă în casă și îi cinstesc cu vin sau cu rachiu. Colacii pe care îi string din tot satul, de la 2—300 de perechi (Speia) îi „grămădesc" într-o casă închiriată și îi vînd apoi creștinilor, de obiceiu oamenilor mai săraci, să-i mănînce. Banii cîștigați astfel îi dăruesc bisericii pentru a se cumpăra lumînări, icoane, „steaguri" (prapori), candelabre sau popii straie ș.a. Acest obiceiu de a se da banii cîștigați din colindat bisericii se găsește și în Basarabia, aci însă se întrebuințează uneori și pentru alte fapte creștinești cum ar fi de pildă facerea unei fîntîni [9].

Cît privește temele din colinzi, ele sînt aceleași pe care le întîlnim și în alte provincii românești, prezentînd o mare asemănare cu cele din Moldova și Transilvania [10].

Tot în ziua de Crăciun flăcăii umblă cu steaua și cu „luceafărul" [11]. În Speia „steaua" este combinată cu „Irozii", în Subsîn cu „capra", iar la Handrabura cu unele elemente ale „Vifleimului". În această din urmă comună merg cu steaua și oamenii mai în vîrstă pînă la 40—50 de ani.

[5] e voie?
[6] gospodarul, gazda.
[7] Vasilcău.
[8] Handrabura.
[9] Cf. P. V. Ștefănucă, „Anuarul Arhivei de Folklor", IV, p. 63.
[10] Cf. P. V. Ștefănucă, *op. cit.*, p. 58, 108—121 ; Idem, vol. II, p. 93, 127—129 ; T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din Cherson*, Iași, 1893, p. 26—32 ; N. P. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", V, p. 31—35. În privința temelor de colinzi vezi și D. Strungaru, *op. cit.*, p. 2.
[11] D. Strungaru, *op. cit.*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

„Se grămădesc 3—4 oameni, iau steaua din biserică și încep dintr-un capăt de sat și merg toată partea. Alții merg pe altă parte. Da, dacă au oamenii dragoste și vrea nărodul, trece și de cea parte. Se colindă după ce au ieșit oamenii de la biserică. Din biserică aleg un om mai mare care conduce. Steaua o duc cu rîndul. Steaua e făcută din lemn, înăuntru are o iconiță și arde o lumînare. Colindătorii se bagă în casă la gospodar, iau căciulile din cap și pun steaua pe masă în fața icoanei din colțul dinspre răsărit al casei și încep a colinda. Din toată casa se dă o pereche de colaci, mai dă făină, ce poate omul. Se adună la o casă și cînd termină vînd colacii la oamenii mai săraci, iar banii îi dau la biserică să se cumpere ce trebue". Cu steaua merg și copii nu numai flăcăi. Mai de mult pe „vremea lui Nicolae" (Țarul) se umbla cu steaua și în Vasilcău, dar numai flăcăii, copiii nu. Colindau de obicei pe rusește.

În Speia umblă cu steaua numai copiii, câte 4—5. Am amintit însă că aici „steaua" este combinată cu „irozii". „Se îmbracă cu cușmă de hîrtie albăstrie, cu buzdugane mîndrite (frumoase). Cu buzduganul bate în pămînt (ritmul). Colindele le începeau în ogradă și cîntau pînă în casă". De obicei cîntau „Christos se naște". În casă probabil începea teatrul religios. Informatorul nu-și aduce aminte decît următoarea discuție: „Ce fel de crai mare ești? — Dar tu?". Iar la sfîrșit se cînta „Bucură-te sfîntă cruce", una din cele mai răspîndite colinzi.

În Subsîn merg cu steaua 6—7 flăcăi. Unul din ei duce steaua și altul se face capră. „Se îmbracă cu un cojoc pe dos, din mînecă îi gîtul caprei și-i face capul de capră. Cînd intră în casă și colindează el bate din buze, cleampăe din buze. Le dă toți părale și colac".

A doua și a treia zi de Crăciun flăcăii fac „gioc", „înănesc" (tocmesc) muzicanți pe 7 zile (pentru sărbătorile Crăciunului, Dumineci, Anul Nou și Bobotează). Flăcăii au un „zborciu" (staroste) care adună paralele de la flăcăii care joacă (Vasilcău).

Anul Nou, — „Cu plugul". În ajun de Anul Nou, copiii de la 8—12 ani umblă cu „plugul". Vin la fereastră și strigă:

Plugul moșului cu 12 boi
La „iuri" prieni[12].
La coadă cudalghei,
Păziți cu sămînța
Că să usucă brăzdița.
Da păziți cu colacul
Că fărîmă boii pragul[13].

sau:

Scoală, bade, nu durmi
Că nu-i vremea de durmit,
Da-i vremea de arat
La cîmp curat[14].

La fiecare colindător i se dă un colăcel. Cînd vin mai mulți colindători, li se dă și covrigi. Copiii mai mititei nu pot învăța tot plugușorul și cînd merg cu „plugul" în vecini sau la rude, spun numai două versuri:

Plugul moșului cu două vaci,
Scoate, babă, doi colaci.

[12] tărcați
[13] Speia, Subsîn.
[14] Subsân.

https://biblioteca-digitala.ro

Flăcăii şi chiar oamenii mai în vîrstă umblă şi ei cu „hăitul" (plugușorul) în seara anului nou. Cînd ajung la fereastră fac o urare :

Sara, sară dintr-aiasta sară,
Cine s-o aşteptat
Cu bucurie şi cu veselie
Ca aieşti hăitori
O avut să vă vie
Că ni-l aşteptaţi
Pe Sfîntu Vasile să-l hăiască[15].
sau :
„Scoală, Sfîntu Vasile,
Sculaţi, sculaţi, boeri mari".

Urmează apoi „plugușorul". Unul din flăcăi „cetereză" (recită), iar ceilalţi, „lăturaşii", mînă boii şi strigă : „Hăi, hăi" [16]. În Subsîn se aleg dintre flăcăi doi mai mari numiţi „cămăraşi". Ceilalţi stau afară şi urează iar cămăraşii intră prin case de iau darurile, colaci, parale, beau cîte un pahar de vin şi ies. Ei intră în casă înainte de a începe urarea. Cine are dorinţă îi poftește în casă pe toţi şi-i ospătează.

În ziua de anul nou copiii, flăcăii şi fetele dela 10—12 ani umblă cu „sămînţa" sau cu „semănatul". Îşi umplu buzunarele cu sămînţă de răsărită (floarea soarelui), păpuşoi, grîu, de obiceiu le amestecă şi aruncă prin casă, sau peste vite, zicînd : „*Sănătate, an nou! Să crească grîiele, păpuşoaiele şi cînechile!*" (Handrabura), sau :

Sănătatea Noului
Şi la anul cu sănătate.
Să trăiţi, să-nfloriţi,
Ca merii, ca perii
La mijlocu verii
Şi la mulţi ani cu sănătate[17].

Li se dă colaci şi covrigi. Cînd intră un om în casa cuiva zice : „*Să trăiască ghitele, să şeadă ghiţălu la vacă, partea şi sănătatea, mirele şi miresă*" [18].

Un alt obiceiu de anul nou este „capra" [19]. Am văzut că în Subsîn era combinată cu „steaua". În Vasilcău, capra se cunoaşte mai des sub numele rusesc de „coza" sau „cozauă". Capră se făceau flăcăii, dar de cînd au venit bolşevicii nu s-au mai făcut. „Flăcăii şi chiar oamenii mai bătrîni se făceau amarnic de urît. Cînd îl vedeai te spăriai singur". Cu capra umblă 4—5 inşi. Unul purta „cozaua" (făcută din lemn), se îmbrăca într-un cojoc pe dos şi capra scotea capul în sus pe o mînecă a cojocului. În urma lui era un om mai mic, îi zice „malanca" [20], care îi „fumeea caprii, era îmbrăcat în straie femeieşti, era urîtă tare". Al treilea flăcău avea o „scală" (sucală), o „maşincă" şi dădea cu mîna pe roată şi atingea cu ea straiele la oamenii pe care îi întîlnea şi atunci întindea mîna să-i dea ceva bani. Se dădeau cam 30—40 căpici. Cel cu „maşinca" se numeşte „croicie" (croitor). Alţi trei erau cu ciocane, cu harapnic şi trăznea cu el. Aceştia

[15] Vasilcău.

[16] Cf. plugușor asemănător în T. Burada, *op. cit.*, p. 22—26 ; Ştefănucă, „Anuar", II, p. 129. Vezi şi N. P. Smochină, *Anul nou la românii de peste Nistru*, în „Ramuri", an XIX, 1925, Nr. I, p. 26—30.

[17] Subsân.

[18] Subsân.

[19] Cf. T. Pamfile, *Crăciunul*, Bucureşti, 1914, p. 162—196 şi Ştefănucă , „Anuarul", IV, p. 65.

[20] În Basarabia se întrebuinţează termenul de „malancă" pentru desemnarea obiceiului în general, dar există şi cel de „capră". Ştefănucă (op. cit., p. 65) crede că malanca şi capra sînt două obiceiuri deosebite. În Basarabia (Tighina), „malanca" umblă pe la casele oamenilor însoţită de lăutari, care îi cîntă pînă moare. După aceia i se cîntă o doină şi învie (se ridică de jos) şi începe să joace. Informator, d-l Dombrovski, student, Facultatea de Drept, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

erau păzitorii lor. Îi păzeau să nu-i rupă copiii. Cu capra umblau pe drum, nu pe la case. Cînd erau curțile boierești, la ele se duceau că-i dăruiau cu „jertfe" (daruri). Umblau numai în ziua de Anul Nou, după ce ieșeau oamenii de la biserică, „mai mult nu" (Vasilcău).

Firește că toate aceste obiceiuri au dispărut în cea mai mare parte în timpul bolșevicilor. Mărturiile sînt precise în această privință : „De 12 ani noi n-am auzit colindă". „Cînd o fost bolșevicii de fel n-o fost cozaună". E interesant însă că rușii au încercat totuși să introducă la anul nou un fel de „pom de Crăciun", numit pe rusește „iolcă". El se făcea dintr-un brad de obiceiu din thuia orientalis, împodobit cu busuioc, funde de hîrtie colorată, confettii, covrigi și alte obiecte. „Pomul se punea în școală la Anul Nou unde rămînea cîteva zile și apoi se împărțeau obiectele la copii. „Iolcă" se făcea din mîndreție". „Asta numa de cînd o venit bolșevicii, înainte nici nu auzeam de iolcă de-asta" (Vasilcău).

La „*Bobotează*" umblă popa cu „iordanu", în unele sate în ajun (Vasilcău), în altele în „ziua de Botează"(Handrabura), după ce termină sfințirea apei. Dacă nu termină în prima zi, continuă în zilele următoare. În unele sate în ajunul „Botezei" se umblă și cu „Chiraleisa" (Slobozia[21], Alinaia [22], așa după cum se umbla și în Moldova din timpul lui D. Cantemir [23].).

Dintre credințele și datinile de Crăciun și Anul Nou ne-au fost comunicate următoarele : „La Crăciun se ia usturoi, tărîțe, fîn și le ții în casă toate sărbătorile Crăciunului. Dacă îți fură cineva calul, iei din acest usturoi și ungi căpăstru. Iei apoi o vîrtelniță, te sui cu ea pe casă și o învîrtești. Cum se învîrtește vîrtelnița așa să se învîrtească calu și să se întoarcă înapoi" (Vasilcău). „Cînd eram mic părinții făceau „ajun" (colac în formă de 8) din colacii dela Crăciun și-l dădeau la vite în ajun de Anul Nou. Din colacii care-i coceau la Anul Nou dădeau în ajunul Botezei și cel dela ajunul Botezei îl țineau și-l dădeau la Sfîntul Gheorghe ca mană pentru vite" [24].

În seara de Anul Nou fetele își fac vrăji pentru a vedea cu cine se mărită. Se pun sub o farfurie : parale, un buchet de flori, cenușă și pîine. Fata închide ochii și ridică unul din obiecte. Viitorul soț va fi în ordinea de mai sus : bogat, frumos, prost sau plugar. Un alt procedeu : pun într-o strachină cu apă două capici (monete rusești) și dacă le poate ridica cu gura se mărită cu grabă (Speia). Se face de asemenea și calendarul de ceapă. În general credințele și datinile legate de aceste sărbători sînt destul de numeroase, deși noi n-am avut timpul necesar de a le studia [25].

Probabil că unele credințe întîlnite în alte regiuni românești să lipsească din Transnistria, deși faptul că nu ne-au fost comunicate nu indică numai decît inexistența lor. Astfel ni s-a răspuns că în noaptea de Anul Nou nu se ține lampa aprinsă și nu există credința că se deschide cerul, deși se crede că în această noapte vitele vorbesc cu Dumnezeu (Speia). De asemenea nu se obișnuește ca fetele să ia din busuiocul cu care botează popa, cînd umblă cu Iordanul.

[21] Cf. P. V. Ștefănucă, *op. cit.*, IV, 65.
[22] Cf. V. Netea, *Transnistria* (Cunoștințe folositoare, Seria C., 122), 1941, p. 16.
[23] Cf. *Descrierea Moldovei* (ed. G. Pascu), p. 243.
[24] Speia, vezi și Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 70.
[25] Vezi o seamă de astfel de practici în N. P. Smochină, *op. cit.*, p. e0—32 ; V. Netea *op. cit.*, p. 15 și Ștefănucă, *op. cit.*, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre *sărbătorile de iarnă* multe din cele cunoscute în alte ținuturi românești au fost cu totul uitate în Transnistria. Astfel nu se cunosc sărbătorile: Sf. Haralambie, Sâmpetru de iarnă, Cernovii de iarnă, Trei Ierarhi, Filipii de iarnă și Dragobetele. Motivarea românilor este că ei serbează „numai când le spune preotul în biserică". Schimbarea calendarului, lipsa preoților în timpul bolșevicilor au contribuit în mare parte la uitarea sărbătorilor mai mărunte. Se cunosc totuși: Stretenia (2 Februarie), Sântoaderul, Baba „Hodochia", Patruzeci de sfinți, Sf. Alexie (17 Martie) și Blagoveștieniile.

La *Sîntoader*, ca și în alte părți, fetele își spală părul și se trag de el ca să le crească, zicînd:

Sîntoadere, Sîntoadere,
Crească „gîtile" [26] *fetelor*
Ca și coada iepelor [27].

La *Patruzeci de sfinți* „toată pasărea duce la cuibul ei 40 de paie, de bețe. Așa ziceau bătrînii. Oamenii bat cu toiagurile în pămînt să se încălzească pămîntul. Dacă bat cu toiagurile se încălzește pămîntul" [28] (Vasilcău). În această zi creștinii fac patruzeci de colaci în formă de opt, numiți „sfinți", îi ung cu miere și îi duc la biserică unde se împart oamenilor de „sufletul morților și de sănătatea viilor" (Handrabura). În alte părți „sfinții" se pun într-o strachină, împreună cu fasole, „răsunoi" și se dau de pomană la un „măhălean" (Subsîn).

Sfîntul *Alexie* „făcătorul de minuni pe apă" se serbează mai ales de către pescari și de oamenii care umblă pe apă. La Sfîntul Alexie se începe primăvara (Speia).

La *Blagoștenie* „nu se face focul în casă, că-i ca în ziua de Paști. Bătrînii zic că Blagoșteniile îi mai mare ca Paștile. Atunci se mănîncă pește" (Speia).

2. SĂRBĂTORILE DE PRIMĂVARĂ

Dintre sărbătorile legate de ciclul Paștilor se serbează „Niezul păreților" de la mijlocul postului mare. „Zi primejdioasă. Toată ziua nu lucrăm. Atunci se numără și ouăle de Paști" (Vasilcău).

Sărbătorile Paștilor încep însă propriu zis cu *Floriile*. Sîmbăta înainte de Florii oamenii se duc și aduc la biserică „mâțișori" de salcie și le așternîn jurul bisericii. Se face un fel de procesiune. Preotul înconjoară biserica și sfințește sălciile, după aceea sălciile sînt duse în biserică și puse grămadă lîngă altar. Acolo rămîn pînă a doua zi. După ce se termină vecernia norodul se duce acasă. Duminecă dimineața se duce popa la biserică, bat clopotele (erau clopote, acum nici clopote nu sînt), face utrenia și „peutcii" (cîntăreții) cîntă. După ce termină serviciul popa da cîte un mâțișor și miruia pe tot omul. Le da și „pristenie" (cuminecătură). Mîțîșorii îi duc acasă și îi răsădesc de obiceiu lîngă fîntînă sau unde este loc, în grădină sau înaintea casei. Alții îi pun la „coardă" și îi țin pentru du-

[26] Chicele.

[27] Vasilcău. Sau: *Sfinte Toadere,/ Sfinte Toadere,/ Cît codița iepei/ Să crească codița fetii* (Handrabura).

[28] Obiceiul de a ocoli casa cu foc nu este cunoscut.

https://biblioteca-digitala.ro

rerea de cap. Se spală cu leşie de salcie pe cap [29]. Dacă îl răsădeşte, cînd creşte mare, la Florii, duce din el mîţişorii (Vasilcău). La Subsîn se aduc pe lîngă mîţişorii de salcie sau de plop şi toporaşi din pădure, îi sfinţesc la biserică şi îi pun în streaşina casei.

Miercuri înainte de Paşti nu se lucrează decît pînă la amiază (Handrabura).

La *Joi Mari*, în săptămîna patimilor, „tot hăzeainu făcea foc din gunoi, cînd se făcea ziuă. Se aprindea focul prin gunoaie să se încălzească morţii. Da o venit un popă şi ne-o spus zaconu că nu-i moşna" (Handrabura). Se crede că dacă joi dimineaţa cerul este acoperit cu nori atunci se face „pîinea", dacă-i senin nu se face nimic. Pîinea se face încotro sînt norii (Vasilcău). Tot joi se „boiesc" ouăle, sau le „crăstîm" (crească = boială). Se vopsesc : roşii, galbene, albastre, verzi, pentru neamurile mai apropiate le „crestesc", le face cruce, stele şi altele (Subsîn). Pentru facerea diferitelor modele se servesc de ceară.

Joi seara „se duceau făclii de acasă şi le aprindeau la biserică. Îngenunchiem de 12 ori şi bătem mătănii. Veneam cu făcliile aprinse pînă acasă (erau de la Dumnezeu aprinse) şi cu ea aprinsă făceam cruce pe „coardă". Făcliile le ţineam de pacoste, de nevoie, la zile mari. Le aprindeam cu tămîie" (Vasilcău).

La *Vinerea Mare*, numită şi Vinerea seacă, se aprind la biserică făcliile cele mari şi se face procesiune în jurul bisericii. Oamenii nu mănîncă nimic în acea zi (Vasilcău). Cei din Subsîn cînd merg la biserică cumpără două lumînări, una o pun la sfeşnic sau policandru şi una o ţin aprinsă în mînă pînă se „mîntuie" slujba.

Se crede că dacă plouă în ziua de Vinerea Mare, nu mai plouă toată vara (Vasilcău).

Pentru slujba *Învierii* oamenii se duc la biserică de sîmbătă seara, cu pască de casă. Pasca, un fel de cozonac, şi-o face fiecare acasă, din făină, lapte, ouă, şofran, „straşide", scorţişoară, cuişoare, smochine. În afară de pască, mai duc purcel, miel şi alte alimente. Norodul se roagă pînă la miezul nopţii cînd vine popa şi începe slujba Învierii. Se fac trei procesiuni în jurul bisericii. Norodul stă în picioare şi pasca se pune pe un ştergar la picioare. Popa trece, o tămîiază şi o sfinţeşte. Rugăciunea se mîntuie în zori. După ce se termină slujba, oamenii pleacă acasă. Cei de acasă nu mănîncă nimic pînă nu vine hăzeainul cu pasca sfinţită. Mai de mult cei care rămîneau acasă în ziua de Paşti se spălau cu ou bălan (alb), cu bani de argint şi cu ou roşu (Speia).

În ziua de Paşti copiii de 7—10 ani umblă cîte doi-trei pe la casele vecinilor sau neamurilor şi zic : „Hristos a înviat" ! Gospodarii răspund : „Adevărat a înviat" ! şi le dau ouă şi daruri. Obiceiul se mai numeşte şi „de-a ouăle" [30].

În ziua de Paşti flăcăii trag clopotele toată ziua (se schimbă cu rîndul). Fetele nu trag („omu-i curat, muierea nu-i curată, ea face copii"). Flăcăii fac jocuri numai a doua zi de Paşti. În ziua de Paşti, nu făceam joc, nu

[29] Din mîţişorii sfinţiţi nu se dă şi la vite (Vasilcău).

[30] Cf. Ştefănucă, „Anuar", IV, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro

era moşna, îi păcat, noi ţinem strîns zaconul". „În ziua de Paşti de asemenea nu se doarme, că se ia somnul mieilor şi dormi toată vara" (Vasilcău).

A doua zi de Paşti flăcăii şi fetele fac joc la care se duc şi oamenii însuraţi. Tot în această zi, după ce ies dela biserică, se adună 5—6 flăcăi şi umblă peste tot satul, spunînd : „Hristos a înviat ! — iar oamenii le dau cîte o pereche de colaci pe cari îi vînd, iar banii primiţi îi dau la biserică să cumpere cele de trebuinţă (Vasilcău).

După Paşti se ţin *9 Joi* pentru ca să nu bată piatra.

După Paşti se culeg buruienile de leac : busuioc, visdogi, mărul lupului şi altele (Handrabura).

Sîngiorzul e sărbătoarea cea mai importantă dintre cele de primăvară, „Sf. Gheorghe a fost cel mai mare biruitor". Sărbătoarea e specific păstorească şi e împreunată cu o mulţime de credinţe şi practici magice în legătură cu creşterea vitelor. În această zi să „năniesc" văcarii şi ciobanii, iar mai demult popa sfinţea sămănăturile (Handrabura) şi se culegeau florile de leac. Pentru ca să fie sănătoşi tot timpul anului, oamenii se spălau în dimineaţa de Sîngeorz cu apă de rouă. Roua se crede că e bună şi pentru durere de ochi. Se crede că ea poate da puteri magice. „Am auzit că în noaptea de Sf. Gheorghe sînt muieri şi oameni cari se desbracă pînă în ziuă în chelea goală şi se scaldă în rouă. Ştie el ceva, lua puterea la vaci" (Speia).

Cele mai multe credinţe şi practici magice sînt în legătură cu mana vacilor [31]. Iată cîteva din ele : „În noaptea aceea se luptă strigoii să ia laptele de la vaci. Pentru a-i împiedica, la Paşti oamenii sfinţesc mac şi înspre Sf. Gheorghe samănă mac împrejurul grajdului, spunînd : „Pînă a strînge tot macu să nu poată intra strigoaia la vaci în grajd". Pentru aceasta se mai pune în noaptea de Sf. Gheorghe un spine la uşa grajdului" (Speia).

„În noaptea de Sf. Gheorghe se lua mana vacilor. Am auzit că se duc cu un „săculeţ" (traistă). Mergea în jurul cirezii şi o fost şi caii acolo şi cînd o dus căpestrele acasă cură laptele din căpestre" (Speia).

Tot în această noapte se adună buruienile vacilor, se dă la vaci ca „ajun" (colac de la Crăciun sau Bobotează)". Buruieni : „hăişor" (aişor), „polobocel" (potbeal) [32]. ş.a. Cînd dădeau „polobocel" la vacă ziceau :

Poloboc, boc,
Să vie untul la loc.

„Sînt femei cari umblă noaptea şi iau laptele de la vaci, numite strigoaice. Ele se aruncă (prefac) şi mîţă şi cîne. Dacă le întîlnesc oamenii şi le bat, a doua zi muierile acelea erau ca bătute, ucise. Sînt strigoi şi strigoaice cari umblă noaptea de Sf. Gheorghe călare pe limbă de meliţă şi stuh. Ei se strîng la răscruci" (Vasilcău).

Strigoaicele iau mana vacilor. Cînd mor dau seama. În casă se ţine apă sfinţită. Se pune borona (grapă de fier) la uşa grajdului să nu intre strigoaia (Handrabura).

[31] Pentru ca să nu-i poată lua mana, cînd fată mai întîi o vacă se tocmeşte. Faci o borticică în corn şi pui : mac, piper negru sfinţit, tămîie şi pască (Vasilcău).

[32] Rostopască nu se dă la vaci, ea îi bună pt. norod, pt. pîntece (Vasilcău).

https://biblioteca-digitala.ro

„Sînt muieri de iau mana dela vaci. Umblă dimineaţa pînă la ziuă cu o traistă. Sînt de o aduc (mana) înapoi. Dacă nu ştie ea, plăteşte la alta" (Subsîn).

Sărbătorile legate de Paşti, Ispasul şi Rusaliile sau Dumineca Mare sînt de asemenea împreunate cu diferite obiceiuri.

Despre *Ispas* se spune că este al doilea Paşti [33]. Atunci se coace din nou pască şi se roşesc ouă (Handrabura). La Ispas se pune leuştean în borş că „aniroasă el bine" (Subsîn).

Înainte de *Rusalii*, Vineri sau Joi, se pune la grajdurile vacilor şi la case pelin, să nu te muşte purecii. Iar la Sîmbăta Rusaliilor se pune la fiecare poartă cîte un frunzar (arminden) din stejar, vişin, nuc, ulm, frasin, acăţ înflorit, dar mai ales din tei, că-i mai frumos şi „mai bun decît tot lemnul", îi bun de leac [34].

Frunzare se duc şi la biserici şi se pun prin ungher şi pe la iconostas, iar pe jos se pune iarbă verde. Frunzele se ţin la casă pînă luni în a doua săptămînă după Rusalii, cînd se iau şi se dau pe Nistru, sau le udă cu apă la fîntînă ca să fie anul „slotos", adică cu umezeală. Cu ocazia aceasta se face un fel de serbare în grădinile de pe malul Nistrului, se dau şi ulcioare şi „stăcane" (pahare) de pomană la oameni (Speia). Această serbare se numeşte la Vasilcău „pe pajişte" sau la „iarbă verde" [35]. Lucrurile se petrec la fel. „La o săptămînă după Dumineca Mare (dar luni) strîngem frunzarii şi-i ducem la fîntînă şi-i udăm să ne dea Dumnezeu mană pe pămînt, să se facă chită. Frunzarii şed lîngă fîntînă pînă putrezesc. Frunzarii dela case îi strîngem pînă răsare soarele. După ce se udă se dă de pomană : doi colaci, străchini, ulcioare şi apă. Se dau la un copil, la un om bătrîn, de sufletul celor morţi şi de sănătatea viilor" (Vasilcău). În Subsîn frunzarii sînt duşi luni după Dumineca Mare la fîntînă şi sînt udaţi trei dumineci de-a-rîndul. Acolo rămîn pînă singure se fărîmă şi dacă sînt din tei, se iau cîteva crăngi şi se aruncă în pod de leac.

3. SĂRBĂTORILE DE VARĂ ŞI TOAMNĂ

La *Sînzîiene* se pun prin casă orice flori. Se pun şi „sînzîiene" pe la păretare, pe la ferestre, pe acoperămînt, se pune iarbă verde. „Aşa-i ghine" (Subsîn). În această zi se stropesc unii pe alţii sau stropesc fetele cu apă din fîntînă. Aceasta se face pe la amiază. Uneori, cînd este secetă mare, ori pe cine ai întîlni la fîntînă în ziua de Sînziene, fată ori babă, torni pe ea apă cu căldarea (Handrabura). La Sînziene se făcea „jertfă" (daruri la biserică) cu vişine sau cireşe, fiind întîiele poame (Speia). Un alt obicei dela Sînziene este cel întîlnit în Tîrnauca, unde plungarii „aruncă prin ierburi şi holde mere şi pere sfinţite cu aghiasmă, ca să fie spicul greu ca para" [36].

„La *Sînchetru*, îi jumătatea anului. Atunci începe vara şi începem să strîngem chita".

[33] La fel scrie Smochină despre Dumineca Mare că „se serbează cu aceeaşi evlavie ca şi Paştele", în „Calendarul Ligei Culturale", Bucureşti, 1924, p. 44.

[34] Tot tei se aduce şi în Bucovina, unde se crede că Dumineca Mare păzeşte cîmpurile de piatră. Cf. T. Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Bucureşti, 1910, p. 12—17.

[35] Tot „la iarbă verde" se numeşte şi în Basarabia. Cf. Ştefănucă, „Anuar", IV, p. 73.

[36] V. Netea, *op. cit.*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfîntul Ilie se serbează că-i rău de trăsnet. La Sfîntul Ilie se duc de asemenea poame la biserică. „Pînă atunci nu se mănîncă nicio poamă. Pînă nu le sfinţea nici din grădina lui nu gusta. Sigur dacă mîncam din grădina mea, gîndeam că-i otrăvit" (Speia).

Pantilimonul, sau „Pintilie călătorul". Atunci se mîntuie vara. Se ţine cu post pentru furtuni, uragane. „Odată o fost o furtună mare, ploaie cu chiatră şi foc. Oamenii lucrau pînă atunci la Pintilie, de atunci, nu" (Vasilcău).

La *Macovei* se sfinţesc florile cîmpului şi fîntînile satului. Oamenii duceau flori la biserică : mac, vizdogi, busuioc, mărar (de lăutoare la cap), pelin, pelinul calului, poala Sfintei Mării, rostopască, ţigăncuşi, răsărită (pentru dinţi), băşicări (spini de iarbă) şi o cruce sau cunună („vinoc") de grîu (Vasilcău). Macoveiul e „cap de post" şi se sfinţesc de către preoţi fîntînile satului. Se începea dela fîntîna cea mai departe pînă le termina pe toate. La fîntînă se aduceau pentru sfinţire tot felul de flori (Speia).

La 6 august sînt *Probaşniile* sau *Obrejenia*. Atunci se sfinţesc merele, poama (strugurii), harbugii şi fagurii. Poamele se duc la biserică, se pun jos pe iarbă şi popa le „tămîiază" şi le sfinţeşte. După aceea se aduc acasă şi se dau din ele la sărmani „de sufletul morţilor şi sănătatea viilor" (Handrabura). Pînă nu se sfinţesc poamele îi păcat să mănînci din ele. „Adam o văzut că pomu îi mîndru şi o mîncat din pom şi atunci şi-o văzut goliciunea. Şi de atunci mărul nu se mănîncă pînă nu-l sfinţeşti. Îi spurcat. Atunci se face curat" (Vasilcău). Această restricţie priveşte mai ales pe cei care au morţi în familie şi numai pe cei care au trecut de 7 ani, căci pînă la această vîrstă poţi să mănînci (Handrabura). Credinţa circulă şi în Bucovina [37].

La *Ziua Crucii* „se mîntue şerchii de umblat, ei se bagă în pămînt. Numai şarpele care muşcă vreun om nu-l primeşte pămîntul [38]. Umblă pe pămînt pînă îngheaţă, sau îl omoară omul. Iacă, cocostîrcul cînd se duce la vărat de la noi leapădă cîte unul pe aici să se prăpădească. Da de ce-l leapădă, Dumnezeu ştie" (Vasilcău). La Ziua Crucii se culege şi busuiocul pentru leac.

Fireşte că se ţin şi sărbătorile : *Adormirea Maicii Domnului*, hramul bisericii din Vasilcău, *Tăierea*, cînd nu se mănîncă de fruct şi chiar sărbători mai mici : *Foca*, *Ulita* şi altele precum şi *Sfînta Paraschiva*, *Simedru*, cînd se „dă seama oilor", *Arhanghelii*, *Sf. Nicolae*, *Varvara* şi altele.

★

Ce soartă au avut însă în timpul bolşevicilor sărbătorile şi datinile legate de ele? În acest timp ele erau oprite cu străşnicie. Sărbătorile şi duminicile se ţineau numai pe ascuns, uneori chiar cu ferestrele camuflate. De obicei la sărbătorile mari (Crăciun, Paşti, etc.) se făcea un control sever să nu lipsească nimeni dela muncă. Dar dacă rugăciunile şi semnul crucii se puteau face şi pe ascuns, datinile, ritualul, au trebuit să dispară în timpul sovieticilor. De aceea cei mai mulţi mărturisesc că de ani întregi

[37] „Multe gospodine şi citeodată unii gospodari se păzesc să mănînce mere, pere sau perje pînă la această zi, în această zi încă pot mînca, deoarece cerul este deschis" (El. Voronca). Apud T. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului*, Bucureşti, 1914, p. 3.

[38] În judeţul Putna se crede că pşămîntul se închide nu numai pentru vietăţi dar chiar şi pentru ierburi. Cf. T. Pamfile, *op. cit.*, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro

n-au mai auzit colinde, sau n-au mai văzut capră de Anul Nou. Dispărînd datinele, au fost uitate la rîndul lor și ordinea sărbătorilor și chiar numele. Ni s-a întîmplat adesea să întîlnim informatori cari nu mai erau în stare să fixeze timpul unei sărbători, sau să îi confunde numele cu al alteia. Doar cîte un bătrîn evlavios mai îndrăsnea să indice celor tineri rînduielile tradiției. O asfel de pildă a fost moș Vasile Bogatul din Sucleia, de lîngă Tiraspol, care la întrebarea dacă și-au mai putut păstra credința strămoșească în timpul sovietelor a răspuns : ,,Ne-o țineam. Cu greutate, cu chin, da n-am lăpădat-o. Eu arătam sărbătorile la oameni, că uitaseră sărmanii de atîtea necazuri. Inmormîntările se făceau fără rugăciuni. Pe mine mă chemau la cetit, la psaltiri și eu mă duceam bucuros. Da, nu chiar totdeauna, pentru că rușii aflaseră că țin la Dumnezeu și mă pîndeau" [39].

Acum însă se bucură cu toții de revenirea ,,zaconului". ,,Ne pare ghine, că-s bătrînă și acum pot merge la biserică, ținem și Dumineca. Pînă acum cum ne-o cîntat așa am jucat" (Vasilcău). Acum cei mai tineri întreabă pe cei mai bătrîni cum era mai demult ,,zaconul" și-l învață și ei. ,,Sînt părinți, bătrîni, care ne spun cum a fost înainte și ne luăm cum a fost înainte de bolșevici" (Vasilcău).

Același lucru s-a ptrecut și cu obiceiurile dela naștere, nuntă și înmormîntare. Orice ritual era interzis. Totul se făcea pe ascuns, dacă era posibil și cît mai simplificat. Oficial nici nu exista botez, nuntă și înmormîntare, ci numai registre de stare civilă! Ceea ce am culeș privește mai mult epoca dinaintea revoluției, din vremea lui ,,Niculae" (Țarul).

II. CREDINȚE ȘI OBICEIURI ÎN LEGĂTURĂ CU VIEAȚA OMULUI

1. NAȘTEREA ȘI BOTEZUL

Femeia însărcinată [40] ,,groasă", ,,grea", trebue să respecte anumite interdicții în interesul ființei ce se plămădește în straturile ei. Să nu dea cu piciorul în mîță sau în cîine, că face copilul cu păr pe față. Să nu vadă ,,pojar" (incendiu) că face copilul pojar. Să nu fure prune sau alte poame, că face copilul cu pete pe față. Unele interdicții privesc numai anumite timpuri. Să nu taie nimic la zile mari, că taie urechea, sau buzele copilului [41] (Vasilcău). Să nu se uite la cine-i urît tare, sau să nu privească la un animal cînd moare, cînd se taie un porc sau o oaie (cînd animalul cască gura, scoate limba, face ochii mari), că face copilul așa. Dacă îi e poftă de ceva, să mănînce că altfel prăpădește copilul (Subsin).

Copilul care se naște la zi mare îi tîlhar, curvar și becisnic.

Pentru a naște mai ușor i se dă femeii să bea apă de pe o ,,lăcată" descuiată sau i se despletește părul (Vasilcău).

După ce a născut, mama execută anumite ocupații cu care dorește să se îndeletnicească noul născut : cioplește un lemn pentru a fi un bun

[39] *Un păstrător de slovă românească* : *Moș Vasile Bogatul din Sucleia* , în rev. ,,Transnistria", An. I, Nr. 6, (1 sept. 1941), p. 1.

[40] Informatori : Vasile Berin, 60 ani : (Vasilcău) și Nichita Colțea, 29 ani (Subsin). Material comparativ a se vedea în S. Fl. Marian, *Nașcerea la români*, 1892 și P. V. Ștefănucă, în ,,Anuarul Arhivei de Folklor", vol. II, p. 94 —97 și IV, p. 78 —81.

[41] Cf. Ștefănucă, ,,Anuar", IV, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

lemnar, sau bate cu ciocanul cînd dorește să fie fierar ș.a. Aceste acțiuni cu valoare magică țin locul obiectelor ce se pun în leagăn în restul pămîntului românesc, pentru determinarea calităților celui care se naște.

Urmează apoi prima scaldă a copilului, care se face de obicei cu apă rece, să fie voinic, călit la frig (Vasilcău). În prima scaldă (mai tîrziu și în leagăn) se pune busuioc, trandafir și cuțit „să nu se lichească duhul cel rău de el", „să nu-l schimbe duhul rău" (Vasilcău). Buricul îl taie moașa, o femeie mai pricepută din sat, și-l îngroapă într-un colț al casei, ca să nu-l calce cu picioarele (Subsîn). Sau îl ascunde într-o ladă și îl dă copilului cînd împlinește trei ani să-l deslege, că atunci îi mare meșter (Vasilcău). Copilul care se naște cu „cămașă" pe cap îi cu noroc. Această cămașă se strînge pe o rădăcină de busuioc și e bună de leac [42].

E important de remarcat faptul că nu se știe nimic despre „ursitori", nici măcar din auzite. Cu toate că, după cum am văzut, la naștere se cunosc o mulțime de determinări magice ale vieții noului născut. Aceste determinări au rămas însă numai pe planul acțiunilor magice fără a ajunge la personificări mitologice.

Botezul [43] se face la 7—8 zile. Copilul este dus la biserică de „cumetri". Numărul lor e de obiceiu de trei, două femei și un bărbat, dar poate ajunge pînă la șase. Cînd vine cu copilul dela botez îl țin pe brațe, pe „mînuri", și unul din cumetri face pe coardă (meștergrindă) o cruce cu lumînările dela botez care se aduc aprinse dela biserică [44]. După aceea copilul este dat mamei sale (Subsîn).

Numele de botez se pune întotdeauna după Sfîntul din ziua în care s-a născut copilul. În cazul cînd acest nume nu e destul de potrivit sau de frumos se pune și un al doilea, dar numai pentru uzul familiei, în registrele de stare civilă fiind trecut numai primul.

„Lăuza" fiind considerată ca „spurcată", nu are voie 40 de zile să iasă din casă, să treacă drumul, sau să meargă la fîntînă. Se crede că atunci „arde pămîntul sub ea". După 40 de zile popa îi face „molivă" și-i „face drum" (Vasilcău).

În timpul rușilor, copiii n-au mai putut fi botezați, fiindcă nu era preot. Oamenii mai înstăriți străbăteau distanțe de sute de kilometri pentru a-și boteza copiii la Odesa. După cucerirea Transnistriei s-au produs adevărate procesiuni de botez. Erau sate, în primele zile de misionarism, în care se botezau zilnic zeci de copii, unii din ei fiind de mai mulți ani.

2. LOGODNA, CUNUNIA ȘI NUNTA

La obiceiurile de nuntă ale transnistrienilor se observă o tradiție bogată împreunată cu o variație dela sat la sat. Se poate spune că din toate obiceiurile rituale transnistriene, nunta este cea mai bogată în manifestări. Totuși, în liniile sale generale, ea este aceeiași peste tot. Noi

[42] Cf. Ștefănucă, Ibidem, p. 79 : „Îi bun pentru fetele care nu se pot mărita".

[43] În Basarabia și în alte părți se cunoaște un obiceiu „rodina", la trei zile dela naștere, cînd lăhuza se scaldă și cere iertare femeilor care asistă. Se face și un mic ospăț. Cf. P. V. Ștefănucă, „Anuarul", II, p. 94—95 și IV, p. 79—80, precum și Marian, *op. cit.*, p. 135—141.

[44] Cf. și Ștefănucă, „Anuar", II, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro

vom schița numai momentele principale, așa cum ne-au fost relatate de informatori [45].

Pentru aducerea miresii există mai multe procedee, ce se folosesc după împrejurări : furatul fetii, fuga pe cuptor, căderea pe cuptor și logoditul.

Furatul fetii. Dacă doi tineri se plac, iar părinții fetii se opun unei căsătorii, atunci flăcăul vine și fură fata. Se pare că acest obicei era mult mai general altădată. „La noi prostul dacă i dragă fata, se duce și o fură" (Vasilcău) [46]. Uneori fata simulează o împotrivire față de flăcău, alteori „fata aleargă înainte". Furatul se face cu ajutorul prietenilor sau chiar cu al părinților flăcăului. Tinerii află din vreme părerea părinților fetii și dacă aceștia se împotrivesc, fata zice : „Hai și mă fură". Flăcăul vine cu căruța însoțit de prieteni sau de părinți și ia fata cu dînsul dela horă sau dela casa ei. În cazul din urmă tinerii se înțeleg ca după ce înserează, flăcăul să ciocănească în fereastră și fata iese afară. Părinții fetii abia după un timp oarecare își dau seama că fata le-a fost furată și se duc să o caute în aceeași seară sau a doua zi la flăcăul pe care îl bănuiesc. Cînd părinții fetii intră în casa flăcăului, tinerii cad în genunchi înaintea lor și zic : „Mă rog și mă iartă !" Părinții dacă vreau îi iartă dacă nu, se mai ceartă. Dar fata nu vrea să meargă acasă. „Sînt și părinți care strică ferestrele mirelui" (Handrabura).

În Subsîn flăcăul care vrea să-și aducă mireasă își caută un „staroste", un om mai bătrîn dintre neamuri și merge cu el la fată. În cazul cînd știe că părinții fetii se împotrivesc, recurge la furatul fetii. Prezența „starostelui" are în acest caz rolul de girant moral, pentru ca flăcăul să nu „amăgiască" fata. Se duc apoi toți trei la casa mirelui și fac o mică cinste și de atunci tinerii „se numără mire și mireasă". A treia zi se duc mirii și starostele la „iertăciune", să ceară iertare dela părinții fetii. Ei nu zic nimic cînd intră în casă, ci se duc drept la părinți, care șed unul lîngă altul pe laviță și zic : „Vă rog să ne iertați !" Dacă li-i voia, ei răspund : „Dumnezeu să vă ierte!" Și mirii „pupă mîinile" părinților. Dacă nu le place de mire îi mai ceartă, îi mai trage de chică, iar dacă nu li-i voia, iau fata și pe mire îl alungă. E de remarcat faptul că în nopțile următoare furatului, mireasa nu doarme cu mirele („dacă n-are cu el nimic"), ci își cheamă o fată, o prietenă, cu care doarme (Subsîn), sau doarme chiar cu soacră-sa (Vasilcău).

Fuga pe cuptor. După cum am văzut, furatul fetii se face din inițiativa flăcăului, cu asentimentul fetii și în contra voinței părinților fetii. Se poate întîmpla ca fata să nu mai aștepte să fie furată, ci să fugă ea la flăcău. Acest procedeu se numește „fuga pe cuptor" [47]. La fuga pe cuptor recurg mai ales fetele însărcinate, care nu mai au altceva de făcut [48]. Fata

[45] Informatori : Timoftei Tătar, 56 ani ; Catia Straton, 58 ani (Speia), V. Berin, 60 ani (Vasilcău), Ileana Robu, 78 ani (Handrabura), Nichita Colțea, 29 ani (Subsîn). Bibliografie : S. Fl. Marian, *Nunta la români*, București, 1890 ; Elena Sevastos, *Nunta la români*, București, 1889 ; P. V. Ștefănucă, „Anuarul Arhivei de Folklor", vol. II, p. 97—104 și vol .IV, p. 81—88.

[46] Cf. Marian, *op. cit.*, p. 150—160 ; Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 82 ; N. P. Smochină în rev. „Transnistria", I, Nr. 4, 17 august 1941, relatează că „furtul fetii s-a întrebuințat pînă la dictatura comunistă", în realitate el este curent și astăzi.

[47] Obiceiul se întîlnește și la ucrainieni și bulgari și a format obiectul unui studiu interesant al lui P. Caraman : *Une ancienne coutume de mariage. Etude d'ethnographie du Sud-Est européen.* Lud Slowianski, Krakau, tom. II (1931) p. B. 27—B. 55.

[48] Cf. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 97 ; IV, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

în cazul acesta intră în casa flăcăului și atingînd cu mîna cuptorul cel mare, se adresează părinților : „Iertați, părinți !". Se poate întîmpla uneori ca fuga pe cuptor să se facă împotriva voinței nu numai a părinților flăcăului, dar chiar și a flăcăului care a sedus-o. Fata își impune voința ei în baza unui drept obișnuelnic, ce decurge din faptul de a fi fost sedusă. Flăcăul, firește, trebue să se supună, căci el nu are dreptul să alunge din casă pe aceea pe care a sedus-o. Despre o astfel de mireasă se zice că i-a „căzut pe cuptor" [49].

Furatul fetii și fuga pe cuptor se face mai mult în împrejurări anormale, altfel se face „logodnă" (pețire), „că-i mai bine". Mai ales oamenii fruntași consideră lucru rușinos să le „fugă fata pe cuptor", sau să vină la flăcău mireasă „pe cuptor" [50].

Logodna. Pentru logodit, mirele își alege dintre neamuri sau vecini un „staroste" și se duc amîndoi la mireasă. De obicei în casă intră numai starostele și vorbește cu părinții fetii. El se poate adresa direct : „Iacă am venit dela cutare, vreți să-l faceți mire, iacă cine-i el, cum îl cheamă, moșna să vie ?" (Handrabura). Dar de cele mai multe ori starostele se exprimă metaforic, spunînd că urmărește o „vulpe sau căprioară" [51]. Sau : „Am auzit că aveți o ghițică, ori o mînzată de vîndut". Și ei atunci se pricep de ce-o venit. Dacă li-i cu voia, spun că le-o dă, dacă nu, zic : „N-o vînd !". Dacă li-i voia, cheamă și pe mire în casă. Îl întreabă pe mire : „Ți-i dragă dînsa ?" — „Ni dragă". Și o întreabă și pe ea : „Ți-i drag el ?" — „Ni drag". Și atunci se logodesc" (Subsîn).

În Vasilcău intră și flăcăul în casă. Starostele întreabă pe părinții fetii : „Iacătă, am venit, că am auzit că ai o fată și am vrea s-o logodim". Și dacă părintele vrea s-o logodească, s-o mărite, zice : „Se poate. Iacă, să luăm pe acești tineri și să-i trimitem în altă casă să vorbească. Și dacă se plac, hai să se iee unul cu altul". Ei dacă s-or plăcut, vin din cea casă și spun că : „Iacă ne-am plăcut din vorbă". Și atunci stau la masă. Se pune mirele în capul mesii și starostele lîngă dînsul. Și mireasa ia un tulpan (basma) și-l pune pe un talger. Da mirele scoate parale. Și atunci zic părinții fetii [52] : „No, jupînească mireasă, șe ți dragă, paralele o tulpanu ?" Și atunci dacă i drag mirele, ia paralele, dacă nu, ia tulpanu. Dacă o luat paralele, ia o sticlă de vin și toarnă în două pahare, ciocnesc unul cu altul și închină. Apoi dau și starostelui și părinților. După aceasta se pun la vorbă. Și-l întreabă pe mire ce „pocolmie" (neam) de oameni îi el. Și mirele spune. Pun și zi de nuntă. Și după asta s-o mîntuit. Înhamă caii și se duc acasă" (Vasilcău).

În Subsîn, la logodit se pune în farfuria de pe masă și grîu prin care se amestecă inelele tinerilor. După logodnă tinerii se duc la primărie, pri-

[49] P. Caraman se întreabă (*op. cit.*, p. B-54) pe drept cuvînt ce motive contribuie la păstrarea acestui obicei și răspunde că „societatea în care pierderea fecioriei e socotită ca o crimă sau un mare păcat, poate garanta cu atît mai mult existența și continuitatea obiceiului". Se citează Pravila lui V. Lupu după care seducătorul trebue condamnat la moarte.

[50] Cf. și P. Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 82.

[51] Cf. și D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, capitolul 18-lea, în care ni se dau amănunte interesante asupra nunților din Moldova de la începutul secolului al 18-lea.

[52] La Handrabura întreabă „stărăstoaica" miresei, de obicei o vecină (o cheamă din vecini : „Du-te și cheamă pe lele-ta, că avem mire").

https://biblioteca-digitala.ro

marul le dă „mitrecă", să vadă dacă nu-s din același „butuc". Cu scrisoarea de la primar se duc la popa să-i cunune [53].

În Handrabura, cînd starostele aduce mirelui un răspuns afirmativ, mirele se duce la viitorii socri pentru logodit cu doi colaci împletiți în șase, cu pîne și sare, și le dă părinților : „Poftim la chită și la sare". Alteori, tot în această comună, părinții mirelui, după cîteva zile dela logodit, se duc la părinții miresei cu colac, iar mireasa le dă o ștergură și se duc apoi la popa să-l tocmească la nuntă.

Răspunsul. După cîteva zile, sau chiar după o săptămînă, socrii mari chiamă la el pe socrii mici la „răspuns", să „bee răspunsu" și să fixeze ziua de nuntă [54]. „Ș-o venit mirele călare la o săptămînă și-i poftește pe socrii la răspuns. Ei vin odată cu el, dar nu trag la părinții flăcăului, ci la o gazdă sau la staroste. Mirele vine acasă și spune părinților că a venit cu socrii. Socrii mari gătesc mesele. Îl cheamă pe staroste și-i dau o pereche de colaci și o sticlă de vin. Se duce starostele după socrul mic și-l poftește la socrul ist mare. Și atunci vine aici cu starostele, cu mirele, cu socru mic și dau mîna. Și grămădește socru mare neamurile lui, soră, frate și chiar un vecin bun la răspuns. Și pun pe socrii mici în capu mesii și iau un pahar cu vin și închină, și al doilea pahar și închină.

Și după ce o băut două pahare, se pun la tîrguială. Intreabă socru aist mic pe socru aiest mare : „Ce-i răspunzi (dai) feceru(lui) tău dacă-l însori ?". Da el îi zice : „Iacă, cuscre, eu îi dau o pereche de cai, căruță, îi dau loc (dacă are)". Și socrul cel mic răspunde dacă-i place. La răspuns socru mare pune tulpanul luat dela logodnă și socru mic paralele. Dacă socrului mic îi convine răspunsul ia tulpanul. Apoi întreabă socrul mare pe socru mic : „Cuscre, tu ce-i dai fetii ?" El răspunde : „Apăi, iacă, cuscre, eu îi dau fetii mele o vacă, oare zece oi, o pereche de ghițăi". Și deamu cuscru cel mare, dacă i-o plăcut ce-i dă fetii, îi spune : „Iacă, cuscre mic, ce-ți place amu, paralele o tulpanu ? Poftim și ie !". Și dacă i-o plăcut mirele, el o luat paralele. Dacă nu i-o plăcu mirele, atunci ia tulpanul. Și dacă o luat tulpanu, să scoală din capu mesii, mulțumește, înhamă caii și să duce acasă. Să chiamă că s-o stricat nunta lor. Dacă i-o plăcut mirele, o luat paralele, stau la masă și încep a bea, „beau mireasa". Tot atunci pun nănași. După ce o băut, s-or sculat și cîți or fost chemați la cuscru ăl mare începe a pofti. Atunci nănașu poftește pe cuscri (mari și mici) la dînsul acasă și „hulesc" (chefuesc). Apoi îi poftește altul, pînă să mîntue tot norodul care a fost la răspuns. Răspunsul începe sara și ține pînă la ziuă. Și a doua zi socrii se duc acasă după ce au pus zî de nuntă" (Vasilcău).

La răspuns nu asistă nici mirele, nici mireasa (afară de cazul cînd mirele e un văduv). Mirele se duce dimineața la mireasă și stă de vorbă cu ea. Da el să duce cu dînsa în tîrg, la oraș, și-i cumpără papuci buni, rochie bună. Da ea îi cumpără lui de cămeșe, îi face cămeșe. Ei vin acasă și se gătesc de nuntă (Vasilcău).

Nunta se fixează la două, trei săptămîni după răspuns, după cum se pot pregăti. De obicei nunțile se fac în cîșlegi, — „în tot anul nu se fac

[53] „Strigări" la biserică sau afișări la primărie nu se fac.

[54] Vezi și P. V. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 98 și IV, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro

atîtea nunți ca atunci" (Handrabura) — sau toamna, cînd sînt bucate și vin.

Chematul. Cînd sosește ziua de nuntă, mirele trebue să aibă tocmiți muzicanți (dobă, scripcă, vioară, hărmonie) și să-și aleagă un „vornic" (un flăcu cu cal bun). „Starostele se duce cu muzicanții după vornic și-l aduc pîr la casa mirelui. Și-l ia în casă și-i dă să bee. Și-i spune părinții mirelui : „Iacă, tu, jupîne vornice, noi ți-om spune ție să poftești să ne asculți, să ne chemi pe cine om zîce noi". (Părinții îi spun cîte părechi de oameni și pe cine să cheme la nuntă). El ascultă pe cine să cheme. Vornicul se scoală din capu mesii, mulțămește părinților și să sue pe cal și pleacă. Vornicul merge călare însoțit de „codașu" (un băețel mai mic, așa să numără). Socru mare îi dă vornicului o sticlă de vin în mînă și atunci el se duce drept la nănaș și-l poftește : „Iacă s-o rugat părinții de casă și noi ne rugăm, poftim pîr la Vasîle și-i dați o mînă de ajutor". Da nănașu mulțămește : „Spasiva!" Și să duce vornicu pe la toți care vrea să-i cheme. Pe neamuri îi chiamă din casă, pe străini îi poftește de afară. Merge la fereastră și strigă :

Gazdă, Moldoveni de țară,
poftim mă rog, pîr afară!

Și dacă iese gazda, toarnă un pahar de vin și cinstește dintîi el și după aceea dă la fumeia sau la omu care iese. Atunci își ia vornicu cușma din cap și zice :

S-o rugat jupînu mire — *dela mic pînă la mare*
(Oare jupîneasa mireasa — *și cu fete și ficiori*
și părinții (care mai are) — *să le dați mînă de ajutori.*

Și ei mulțămesc. Și-i întreabă : „Îți veni, o nu-ți veni?" Și ei spun care cum au de gînd.

Chematul se face sîmbătă seara (Vasilcău) și în tot timpul chematului muzica cîntă la mire. După ce s-o mîntuit chematul vornicul vine la casa mirelui și-i dă sticla. Și-i spune că „eu te-am ascultat ce mi-ai răspuns (poruncit) d-ta mie". Și după asta se așează mirele și cu nănașii la masă și cu norodul chemat. Și încep a drege băutura ; îi poftește : „Poftiți și uspătați" (Vasilcău).

În Handrabura astăzi, atît mirele cît și mireasa își chiamă fiecare oaspeții, de obiceiu duminecă dimineața înainte de cununie. Mirele își ia muzicanții lui, mireasa pe ai ei, și pornesc fiecare prin sat, pe jos sau cu sania, ori căruța, să-și cheme oaspeții. Acest obiceiu se practică și în Basarabia [55].

[55] Cf. Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai demult însă și în Handrabura erau cîte doi „conăcari", care se duceau călare și chemau, unul pentru mire, altul pentru mireasă. Ei strigau la fereastră :

Moldoveni din țară,
poftiți vă rog pîn afară.
(Închinau din ploscă)
S-o rugat părinții mirelui
(sau ai miresei)
și jupînul mire
să poftiți să faceți cale
și cărare
pîn la coliba dumisale[56]

Simbătă seara se adună fiecare la mireasă sau la mire, care unde a fost chemat.

În Subsîn chematul se face dumineca dimineața de către mire și vornicei, mergînd fiecare separat.

Darurile. Altădată erau trei zile de cununie : miercurea, vinerea și dumineca (Speia). De obiceiu însă cele mai multe nunți se făceau dumineca. Nunta începea propriu zis sîmbăta, cînd mirele trimetea miresei darurile [57]. Pentru aceasta mirele își adună acasă oamenii lui și pe nănași și-i trimete la mireasă cu daruri.

În Handrabura darurile sînt duse de vornic, staroste și neamurile mirelui. Cînd ajungeau la mireasă găsiau ușa încuiată. Vornicelul strigă de la ușe :

Dați-ne drumu, oameni buni,
că noi sîntem oameni drumeți
că afară plouă și ninge
și bune strae ca strică.

După ce improvizează mai multe discuții spirituale, li se dă drumul înăuntru. Vornicelul duce miresii darurile puse pe un colac mare numit „coraghie", prezentîndu-le printr-o orație specială numită tot „coraghie" :

Poftim, jupîneasă mireasă,
și ține dar dela jupîn mire!
(Cînd mireasa vrea să-l ia ;)
Hei, jupîneasă mireasă,
nu te grăbi cu luatu
cum te-ai grăbit cu măritatu.
Te măriți după un putregai
lenios și putregăios,
el de cîte ori se scula,
cioara în car era ;
pîn să-nălța
soarele se-nălța ;
dela masă pîn la prag
afele la dînsul se trag.
Mă-sa pîn să scula de pe cuptioriu
lua un sucitoriu,
de pe vatră l-o dat cu lopata,
s-o dus în țindă după ușe
și bătea brînză într-un cap de țăpușe ;
țăpușa să frînge,
da el să punea în cap și plînge.
Da măsa o luat o osîndă (?)
și l-o dat și din țindă.
De bogat ce era avea o șubuleață
și era într-însa de-o rublă ață ;
dela soare era bortă mare,
dela lună era numai bună ;
s-o dus la popa în gunoi
și urlă ca un dihănoi.
De bogat ce era
avea șapte locuri de stoguri,
pe un vîrf de scai
avea o groapă de mălai.
Vă poftesc, jupîneasă mireasă,
că aici este cîte o coarnă uscată
și-i mai da la cele guri căscate[58].

[56] Acești „chemători" călări împreună cu imaginile din „poftirea la nuntă" *(Moldovenii din țară, cale și cărare, pîn la coliba dumisale)* indică o străveche origine păstorească a românilor transnistrieni. În Carpații meridionali chematul „călare" — descris mai întîi de Em. de Martonne — se practică și astăzi pe înălțimile munților.

[57] Cf. și S. Fl. Marian, *Nunta la români*, 1890, p. 238.

[58] Vezi orații asemănătoare la P. V. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 130—133 și IV, p. 121—p. 121—123.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce a luat darurile, mireasa îi pune pe oaspeți în capul mesii și-i cinstește. Mireasa trimite și ea mirelui daruri : un căpătîiu (perină) și lăicere (Vasilcău). Nuntașii apoi se împrăștie pînă duminecă dimineața.

În Subsîn mirele se duce personal la mireasă simbătă seara, împreună cu flăcăi, nănași, vornicei și „drusce" (fete legate cu băsmăluțe la mînă). Acolo îi așteaptă socrii mici, mireasa, vornicei și drusce. Vorniceii mirelui întreabă : „Bucuroși de oaspeți ?" — „Bucuroși !" Unul din vornicei îi dă miresei o „coffa" (bluză) și mireasa îi dă mirelui o cămașă. Se așează apoi la masă și mănîncă. După aceea o scot pe mireasă și o așează cu zestrea într-un căruț tras de cai și o duc la mire. Acolo se începe nunta, joacă flăcăii cu fetele pînă la jumătate noaptea, apoi se duc fiecare pe acasă. Mireasa rămîne la mire și se culcă cu o drușcă. Același obiceiu este și în Speia.

Cununia. Cununia se face de obiceiu dumineca după ce se termină slujba la biserică. În Vasilcău mirele se duce duminecă dimineață și ia pe nănași și împreună se duc la mireasă și-o iau la biserică. „Intrînd în biserică pupă icoanele, bat mătanii și șed și ascultă cum cetește preotu, cum cîntă „peutcii" (cîntăreții). După ce s-au mântuit toate, „oghiceiurile" bisericești, stau la cununie. Și dacă stau la cununie, nănașii stau din urmă și le țin „cununia" (cununile). Preotul îl întreabă pe dînsul și pe dînsa dacă se „liubesc". Dacă nu se „liubesc", atunci nu să cunună.

Dacă i-o cununat, vin acasă. Mireasa se duce acasă la dînsa, el acasă la dînsul. Oamenii mirelui merg la el, ai miresii la ea. Ospătează și joacă fiecare.

În Subsîn, mirele, ajutat de vornicei, poftește duminecă dimineața neamurile la el și pornesc cu toții la biserică (mireasa este adusă de simbătă seara). În biserică se răsletesc, fiecare merge unde-i locul, numai mirii și nănașii stau la un loc. Fata stă la stînga lui, nănașul la dreapta lui și nănașa la stînga ei. După ce se cunună, nănașii stau la spate. Cununia se face după ce se termină slujba. Oamenii care se interesează rămîn acolo. După ce-i cunună vin acasă, iau masa și apoi joacă pînă sara. Sara să mîntuie nunta, fieștecare se duce acasă".

În legătură cu mersul la cununie sînt cunoscute următoarele credințe : „Cînd merg la cununie mirele și mireasa trebue să meargă ținîndu-se de mînă". „Cînd mergi la cununie nu trebue să lași pe nime să treacă printre tine (printre miri), că atunci mori" (Subsîn).

Aducerea miresei. În satele în care mireasa nu se aduce simbătă seara, se aduce duminecă seara. În ambele cazuri duminecă după masă, începînd de pe la orele 3—4, oaspeții se adună și „hulesc", fie separat la mire și mireasă, fie numai la mire, în cazul din urmă. Aducerea miresei duminecă seara se face în Vasilcău în modul următor : „După ce au jucat toată ziua pînă seara, se duce mirele cu oamenii lui și cu muzicanții după mireasă. Iau două, trei căruțe și să duc. Cînd ajung la mireasă, muzicanții mirelui se „mănîncă cu cîntările" cu ai miresii. Socrul cel mic poftește toată nunta în casă. Și mirele ia mireasa de mînă și merg la prag afară și se opresc. („Hoara" este afară, în fața casei). Mirele stă cu mireasa în prag și nu intră în casă pînă nu vine socru mic și-l poftește. Socru mic le iese înainte cu pîne, o icoană (Maica Precista mai degrabă la fete, la ficiori Isus Hristos sau Sfîntu Nicolae) și un pahar de vin. Ei nu beau, ci numa moae buza și-l aruncă peste cap și udă pe nuntași. „Să le șie traiu frumos".

https://biblioteca-digitala.ro

Și după aceea pun pe nuntașii mirelui în capul mesii și uspetează. Și atunci îi leagă cu tulpan, cu șterguri, întîi pe nănași în cruce peste umeri. Apoi leagă și pe ceilalți care sînt neamuri. După ce o uspătat, pune pe talger o ștergură să se șteargă pe mîni nănașul. Și atunci nănașul pune acolo trei carboave. Și apoi ies din casă, îi dă zestre (o ladă cu haine), încarcă în căruță și se duc acasă. Socrii mici cu oamenii și cu muzicanții lor rămîn aici (Vasilcău).

În Handrabura, înainte de a pleca dela casa părinților, mirele și mireasa se așează în genunchi în fața icoanelor și se roagă de părinți să-i ierte. În acest timp un vornicel spune „iertăciunea" [59]. În „iertăciune" se povestește cum Dumnezeu a făcut cerul și pămîntul, dar a văzut că „tare rău îi șede fără duh de om". Atunci a făcut pe Adam și i-a dat de tovarășă pe Eva [60].

Dacă au ajuns acasă, flăcăii joacă zestrea. Apoi mirele și cu mireasa intră în casă și părintele iasă în prag cu o icoană, cu pită și cu vin. Ei pupă icoana și pita. Le dă un pahar de vin, da ei nu-l bea, îl aruncă peste cap, peste nuntași. Părintele mirelui întreabă pe mireasă: „Draga tatii, cu ce-ai venit la noi?" Da ea-i răspunde: „Cu chită și cu sare și cu ficioru dumitale" [61]. Și atunci ei le pupă mîna părinților. Și-i ie părintele de mînă și-i poftește în casă. Dacă o venit în casă, se așează la masă. Se apucă de cinstit (Vasilcău).

În Handrabura, după ce-au venit la mire, mirele și mireasa se duc amîndoi după socrii mici.

Masa mare. Adunați cu toții la mire, pe la orele 10—11 seara sau chiar pe la miezul nopții, se începe masa mare [62]. Mirele și mireasa se așează în capul mesii, în dreptul icoanelor. Cineva din ai casei dă cu păharul. Toarnă vin în două „stăcane" (pahare) și închină starostele cu nănașul: „Să hie traiu curat tinerilor". Și atunci nănașul dă daruri: „Iacă, eu dau șinilor, le dăruesc la casă nouă o sută de ruble". Dăruește după aceea socru mare: pîine, sare și parale. Și continuă cu ceilalți. După ce s-a terminat cinstirea, nănașul numără paralele și spune căți bani s-au adunat. Atunci îi poftește pe muzicanți și le dă cîte o pereche de colaci și un stăcan de vin. Cu aceasta nunta la mire s-a terminat (Vasilcău).

În Subsîn se cinstește în afară de bani și vite. Pun o bucățică de pîine și-i „juruește"; „Poftim și dela mine o ghițică, o oiță, purcei", etc. După ce s-au terminat darurile, nănașul ia o băsmăluță, leagă băsmăluța cu darurile și o dă finului. Finul îi pupă mîna. După ce s-a făcut cinstea, nănașa și cu alte femei îi duc pe miri la culcare în altă casă, la alt gospodar („măhăleancă, mai departe o leacă") și ele se întorc și cinstesc în casă toată noaptea (Subsîn). De obicei după plecarea mirilor nunta continuă la nănaș și rude, invitînd fiecare pe rînd pînă luni dimineața, iar în alte vremi două, trei zile.

Colacul. Luni dimineața, dinspre ziuă, se duce nănașa cu două, trei femei mai tinere la miri și aduce cămașa miresii. Dacă mireasa a fost cin-

[59] Cf. T. Burada, *op. cit.*, p. 35—36; N. P. Smochină, *op. cit.*, An. V, p. 36—38, iar pentru Basarabia P. V. Ștefănucă, *op. cit.*, An. II, p. 101, 133—135, An. IV, p. 86, 125—129.

[60] Vezi cele spuse la Problema cosmologică: „Facerea omului".

[61] Cf. și P. V. Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 86.

[62] Ștefănucă, vol. II, p. 102, vol. IV, p. 87. În Speia atunci se face și legarea neamurilor cu prosoape.

https://biblioteca-digitala.ro

stită, „mintioasă", se învelește cămașa cu petică roșie, în cazul contrar cu albă (Subsîn). În alte părți femeile se leagă cu basma roșie sau albă (Speia). Acasă la mire, socru și cu soacra mare chiamă pe nănași și pe neamuri la „colac" (Vasilcău), sau „ostropăț" (Subsîn) [63]. Oaspeții aduc daruri: talgere, nănașa aduce o găină și nănașu un cocoș.

În Vasilcău se ia un băț legat cu panglică roșie, dacă a fost curată, și albă, dacă n-a fost „mintioasă", pe care se pune cămașa. Atunci se joacă cămașa. Dela socru mare se duc cu „prădanca", să-l mai lege pe nunul mare cu șterguri, îl leagă cuscrul cel mic. Cu această ocazie se taie un colac într-un talger, se pune zahăr și apă și ia fiecare cîte o bucățică de colac, să „le fie viața dulce". Se duc apoi la socrul mic, apoi iar la cel mare și de aci norodul se duce acasă.

În Handrabura se trimit luni dimineața doi oameni la părinții mirelui legați cu ștergare roșii (semn că-i bine) și stau acolo pînă vine mirele și mireasa după socrii mici și-i duc la mire acasă să-i ospăteze. Mirii duc socrilor mici un colac, ei merg însoțiți de neamuri, chiuind, cîntînd și jucînd.

Astăzi, nu se ține prea mult seama dacă mireasa a fost sau nu „mintioasă". Mai demult însă chiar și astăzi la ucrainieni, „îi mai ciudată. Dacă nu-i curată mireasa, cînd vine socru mic, se suie cineva în pod și toarnă pe el lături (Vasilcău), sau i se aruncă soacrei un ham în gît" [64]. Desigur că aceste procedee sînt mult mai convenabile decît cele practicate de moldovenii de acum două veacuri, pe care le descrie Cantemir [65].

Dela colac sau „ostropăț", pe la „ochindie" (vecernie), lumea se împrăștie pe la case sau contiuă să „hulească" (cinstesc și beau) la nănași, staroste și neamuri. Mai demult „cumpăniile" de nuntă țineau cîte o săptămînă întreagă.

În timpul comuniștilor, ritualul, atît de bogat al nunții, era cu desăvîrșire interzis. Nunta se reducea la înregistrarea cununiei la ofițerul stării civile, care era primarul. De aceea această nuntă era numită „nunta sovietschi". Ca ritual, această nuntă sovietică se reducea la legarea mirilor și a nănașilor cu o panglică roșie.

3. MOARTEA ȘI ÎNMORMÎNTAREA

Dintre semnele care prevestesc moartea într-o familie, sînt cunoscute în Transnistria [66] cîntecul de cucuvea și urlatul cînelui. Vulturii cînd vin în sat, vin a boală (Vasilcău).

Dacă cineva zace mult și nu moare, sînt chemați nouă copii să facă fiecare nouă mătănii [67], sau scaldă pe bolnav în „scalda mortului" (se păstrează puțină scaldă dela alt mort), că atunci „se alege" (Subsîn).

Dacă cineva moare fără lumînare, atunci n-are lumină pe cealaltă lume. Chiar și la bolșevici se punea lumină. De asemenea se pune foarte multă grijă ca bolnavul să nu moară ne „grijit" (împărtășit).

[63] Cf. El. Sevastos, *Nunta la români*, p. 316.
[64] Cf. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 104, IV .88 și El. Sevastos, *op. cit.*, p. 314—315.
[65] D. Cantemir, *op. cit.*, capitolul XVIII.
[66] Informatori: Pavel Darie, 34 ani (Speia), Vasile Berin, 60 ani (Vasilcău) și Nichita Colțea, 29 ani (Subsîn). Cf. și Marian, *Înmormîntarea la români*, București, 1892, și P. V. Ștefănucă, *op. cit.*, „Anuar", n.p. 104—107 și IV, p. 88—91.
[67] Cf. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 104.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe mort îl țin în casă trei zile. Pe copii mai puțin, o zi, pînă termină pregătirile. Mortul este spălat de către o muiere străină, chiar și dacă e bărbat. Uneori se întîmplă să-l spele și careva dintre neamuri (Subsîn).

Clopotul se trage numai în ziua cînd a murit și cînd îl duce la groapă (Speia).

Cît timp e ținut mortul în casă sufletul în chip de „hulub" stă deasupra ușii, sau mai umblă cîteva zile prin casă (Speia), pînă îl duc îngerii la „vămi" (12 vămi) și de acolo la „poarta Raiului" (Subsîn). Cît stă mortul în casă nu se stinge lumina (Vasilcău)[68].

Groapa mortului poate fi lăsată și singură, numai să pune în cruce peste ea sapa și hîrletul (Speia). La înmormîntare se aruncă în groapă cîțiva bani (Subsîn) [69].

În timpul bolșevicilor nu se mai trăgeau clopotele la înmormîntare, oamenii care aveau bani „năniau" muzicanți să cînte un marș funebru, dacă nu, „îl duceau ca pe un cîne" [70]. La înmormîntare femeile se bocesc [71].

După ce mortul a fost îngropat, se ține pe masă trei zile o luminare aprinsă, un „stăcan" (pahar) cu apă și pîine. Aceasta în baza credinței că după înmormîntare sufletul mortului vine să bea apă și să mănînce și pe întuneric nu vede [72].

Trei zile după înmormîntare membrii familiei tămîiază în fiecare dimineață mormîntul. Se duce o farfurie de jăratic și tămîie și o luminare de ceară. Tămîiază de trei ori în jurul mormîntului și bocește (Speia). Cînd se întoarce acasă dă colac, plăcintă și un pahar de vin la săraci [73].

Se crede că mortul nou străjuește pe ceilalți, îi străjer pînă moare altul (Speia).

Pentru a se face ușurare sufletului, să i se ierte păcatele, trebue ca rudele să facă pomeni, parastase sau „panahidă". Pomenile se fac la 3, 9 și 40 de zile după înmormîntare, sau la diferite sărbători, de peste an. Se crede chiar că sufletul nu poate zbura la cer pînă la 40 de zile, cînd se ridică cu ajutorul aburilor și al fumului de tămîie [74].

„Panahidă" sau praznic se face „mai pe scurt, fără canon" la trei și nouă zile. Iar „praznic" cu vase la 40 de zile. Se mai face uneori și la un an. Pentru „panahida" de patruzeci de zile se pregătesc colaci, colivă, mîncare și băutură. Se face un colac mare rotund și patru mai mici în formă de cruce, numiți „cristeți" și se pun într-un ciur (sită). În colac se implîntă un „pom" împodobit cu fructe. În ciur se mai pun „lucuni" (pătrățele din aluat cu zahăr), mere, nuci și bomboane. În general „panahidă" se face acasă, în Subsîn se face însă la biserică. Aici se mai pune în „pom" un „hulub" făcut din pîine, ca să fie „ușor ca un hulub pe haia lume."

[68] La oamenii mari se face și priveghi. Cf. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 106; IV, p. 89.

[69] Cf. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 107.

[70] Muzica de coarde la înmormîntare e probabil destul de veche. În Basarabia a fost studiată la 1883. Cf. Ștefănucă, „Anuar", III, p .186.

[71] Cf. T. Burada, *op. cit.*, p. 19; Ștefănucă, „Anuar", II, p. 136—137; IV, p. 132—133.

[72] În Basarabia se crede că „În cele trei nopți, după înmormîntare, pămîntul îl întreabă pe suflet unde este. Sufletul, dacă-i lumină la casa din care a plecat, zice: „Dela casa unde se vede lumină. Dacă-i întuneric, sufletul se luptă cu pămîntul". P. V. Ștefănucă, „Anuar", II, p. 107.

[73] Cf. Ștefănucă, ibid, II, p. 107; IV, p. 91.

[74] Cf. și Ștefănucă, „Anuar", II, p. 107; IV, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe masa astfel împodobită cu „ciur" și cu colivă, se mai pun diferite mîncăruri : sărmanie, tocană de porc sau vită, plăcinte, vin, etc. Acestea toate pentru ca morții să „se îndulcească pe lumea cealaltă".

La „panahidă" participă în afară de membrii familiei și de preot, „dascălul" (diacul), rudele și vecinii. În tot timpul oamenii țin în mînă lumînări aprinse învelite în niște șervete numite „tătușei" [75]. În timpul rugăciunii și oamenii, dar mai ales femeile fac „închinăciuni", stau în „genunchi" și sărută pămîntul : „aduc smerenie sfîntului pînă la pămînt" (Speia). Cînd se cîntă „Cu drepții odihnește, Doamne, pe robii Tăi" se ridică în sus ciurul și se balansează, iar oamenii se prind cu mîinile unii de alții. Prin ridicarea ciurului cu pomul și a aburilor și fumului de tămîie, se crede că se ridică și sufletul răposatului la cer.

După ce se termină rugăciunile parastasului, se pune o masă comună pentru pomenirea sufletului răposatului, din care mănîncă mai mult preotul și dascălul, iar ceilalți numai gustă.

Aceștia din urmă mănîncă din nou și pe îndelete după plecarea preotului. După ce au terminat și cu masa, oaspeții încep a se împrăștia. La despărțire femeile se sărută pe gură, dau mîna, iar cele mai tinere sărută și mîna celor mai în vîrstă (Speia).

Grija față de sufletul morților se manifestă și periodic de cîteva ori în cursul anului. Astfel în sîmbăta morților, înainte de săptămîna albă, se duce la mormînt : tămîie, colac, vin, apă, iar cei cu jalea tămîiază mormîntul. Dacă întîlnesc pe cineva în drum, îi dau pomană (Handrabura). Am văzut apoi că la *Joi Mari* se aprinde foc în curte pentru ca să se încălzească morții, iar la „*iarbă verde*", *Probajnii* și *Sfîntul Nicolae* se dă, pomană de „sufletul morților". Chiar și anumite interdicții, ca de pildă, de a nu mînca mere pînă la Probajnii, sînt tot în legătură cu morții familiei [...].

CONCLUZII

Trăiesc, după cum se știe, în Transnistria, în afară de români și ucraineni, germani și alte neamuri pripășite, astăzi de mai puțină importanță. Totuși cînd intri într-un sat moldovenesc simți un duh particular ce plutește peste el, destul de greu de exprimat în cuvinte, dar care emană din felul cum e aranjată o gospodărie, dar mai ales din convorbirile cu „Moldovenii". Există un sentiment inconștient, un magnetism al etnicului, care îți leagă mai repede firul vorbelor și al gîndurilor cu acei care se trag din „copită moldovenească".

Iar dacă pătrunzi în viața lor de toate zilele, constați din ce în ce tot mai multe deosebiri între români și ucrainieni, cu toate asemănările aparente. Același lucru se poate observa și cînd e vorba de arta populară. Cu toate că se resimte o ușoară influență ucraineană, mai ales în decorarea „cuptorului", totuși după o oarecare obișnuință am ajuns să ne dăm perfect de bine seama cărei „etnii" aparținea artistul, care firește nu era

[75] În Basarabia numai preotul la prohod are „tătușii". Vezi Ștefănucă, „Anuar", IV, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro

decît gospodina casei. Iar cînd artistul era rezultatul unei căsătorii mixte, deduceam după stilul operii, dacă artistul a moștenit însușirile sufletești ale tatălui sau ale mamei. Sîngele se transmite adesea și prin suflet.

Dar dacă aceste imponderabile spirituale sînt mai greu de identificat, moldovenii înșiși își dau seama de valoarea spiritualității în deosebirea grupurilor etnice. Tradiția, datina, constituie pentru ei criteriul de „etnicitate". Sîngele se poate amesteca, limba se poate învăța sau uita, dar „zaconul" nu poate fi decît sau „ucrainian" sau „moldovenesc". Tradiția pare a se bucura de privilegiul unei „sfințenii" deosebite, care nu se acordă nici limbii, nici sîngelui.

★

Cînd și cum au ajuns românii în Transnistria e o problemă de istorie sau de etnografie care ne interesează mai puțin. Se pare totuși că e vorba de străvechi expansiuni păstorești, a-istorice, de mocani ardeleni și moldoveni, care fiind surprinși de dispariția condițiilor favorabile păstoritului și de începuturile agriculturii intense și rentabile, s-au stabilit pe acele meleaguri, nu fără regretul și melancolia spațiilor natale. Un bătrîn „mocan" din Zahareuca, jud. Dubăsari, ne spunea că ar vrea să meargă să-și vadă satul, undeva în jurul Sibiului, și apoi să se întoarcă iar în Transnistria, unde trăește de 60 de ani.

E important însă că acești români au venit aci cu avutul lor material și spiritual. Ei păstrează încă o civilizație cu vădite caractere ciobănești. Au avut pînă mai eri o industrie casnică desvoltată, pe care au împrumutat-o și ucrainienii. Termenii și tehnica țesutului este cea moldovenească, chiar și la ucrainieni. Românii n-au avut nevoie să împrumute nimic, ei au dat numai. Cît privește manifestările spirituale, s-a putut vedea din capitolele prezentate de noi, cît sînt de asemănătoare cu cele din alte provincii românești. Acest lucru îl vedea clar încă dela 1883 Th. Burada cînd, referindu-se la moldovenii din Gubernia Chersonului, spunea: „*Crèdințele, datinile, și năravurile lor, le-am găsit fără nicio deosebire de credința locuitorilor din Moldova*" (op. cit. p. 18—19).

Datorită acestui avut material și spiritual, transnistrienii au putut să se păstreze „moldoveni", cu toată conviețuirea și uneori amestecul de sînge și de vorbe. Datorită acestei forțe nici timpul, nici istoria, n-au avut prea mare importanță. Deși izolați prin granițe politice, ei nu s-au desnaționalizat, căci au avut toate cele necesare unei îndelungate rezistențe. Ochii sufletului lor au privit desigur mereu spre „țară" și așteptau să dispară iarăși granița Nistrului. Căci nu trebue să uităm că aceasta durează abia dela 1918. Pînă aci pentru „mocani" nu erau granițe politice. Din Poiana sau Săliștea Sibiului pînă în Crimeea și Caucaz se întindea spațiul ciobănesc fără de hotare.

După Unirea cea mare, românii transnistrieni au fost surprinși de o nouă fază a istoriei, de epoca naționalităților. Ei, care se depărtaseră prea tare, în sens spațial, de „copita moldovenească", au rămas în afara granițelor. Desigur, regretele au fost reciproce. Dar, toate ar fi fost cum ar fi fost, dacă n-ar fi existat comunism. Românii din Transnistria au fost cei mai refractari comunismului. Mulți au fugit în țară cu riscul vieții. Cei care au rămas, s-au păstrat însă „Moldoveni", fiind mîndri de originea

https://biblioteca-digitala.ro

lor: „Da noi, moldoveni sîntem". Am văzut că această „moldovenie" se bazează în primul rînd pe tradiția spirituală.

Prin situația periferică în care se află față de masa românilor și pentru dîrzenia lor de conservare, moldovenii de peste Nistru s-ar putea numi pe drept cuvînt contraforturile spirituale ale românismului.

ANEXE

PLUGUȘORUL DE LA SPEIA

Sculați, sculați boeri mari,
că nu-i vremea de dormit
da-i vremea de plugărit,
la cîmp curat
dela mori înrotat,
unde o înnoit
domnu bine de arat.
Aho, aho, copii și frați,
stați puțin și nu mînați.
Ara, ara,
brazdă neagră răvărsa,
grîu roșu sămîna,
cu borona[76] borone,
cu grapa[77] grăpuie,
din urmă grîu verde răsare,
da bădiții bine-i păre.
S-o sculat marți dimineața,
la luna, la săptămîna,
s-o dus la deal[78]
să vadă grîu
de verde, de-nflorit.
Cum o ajuns bădița la deal
grîu era copt, răscopt,
nant ca-n streșină
des ca-n părete,
la schic era ca vraghia,
la grăunte ca mazărea.
O frecat un schic
o luat un miertic,[79]
cîn o frecat două
o luat nouă.
Bădița s-o spăimătat
și acasă o alergat.
— Bre, nevastă,
grîu nouă o să ne piară,
— Bre, bărbate, nici în samă nu băga,
dă herghelia-n ocol
și-ncalecă un tertel[80]
cu dunga murgă pe schinare
și du-te la tîrg la Orhei
și cumpără nouă săcerele
cu mărunchi de floricele.
Da bădița n-o nimerit
la tîrg la Orhei,
da o nimerit la tîrg la Hîrlău,
unde al știu și eu
și n-o găsit să cumpere săcerele
da o cumpărat oale și ulcioare
care nu-s lelii Marghioale trebuitoare.
Au venit bădița acasă
și o început iar a se văicăra:
— Bre, nevastă, grîu nostru o să piară.
Da lelea Marghioala
iar pe bădița îl îndeamnă
să dee herghelia în ocol,
să-ncalece un tertel
cu dunga pagă[81]
pe schinare
să plece iar la tîrg la Orhei
să cumpere nouă chile[82] de oțel
de unde să facă nouă săcerele
cu dinții de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iar bădița la tîrg plecînd

[76] grapa de fier sau lemn (cu cuie).
[77] grapă din spini.
[78] cîmp.
[79] măsură de 8—10 kg.
[80] cîrlan.
[81] bălan cu negru.
[82] kilograme.

https://biblioteca-digitala.ro

la Orhei nimerind
oțăl au găsit
și-napoi venind
o nimerit la Petrea țiganu
auzind că bate bine cu ciocanu.
Unde i-au dat acele 9 chile de oțăl
să-i facă acele nouă săcerele
cu dințîi de găurele,
cu mărunchi de floricele.
Iară Petrea țiganu
pînă le-o gătit
cu chila[83] găurile făce,
mărunchi de floricele împlete,
cu ciocanu ciocăne
și badichii săcerile-i găte.
Iară bădița s-o sculat
marți dimineața
și-o luat vreo doi-trei șini[84]
și vo cîțiva oameni străini
și-o băbușoară bătrînă
cu brîul de lînă
cu șfichiu[85] de rîzînă[86]
că știe rînduiala bine la pîne.

O luat bădița acele nouă săcerele
cu mărunchii de floricele,
cu dințîi de găurele,
s-o dus din capătul pămîntului
din jelița[87] vîntului
Cîn vîntu abure
claca badii să-ntăre,
cînd vîntu înceta
claca badii să culca.
Da băbușoara cu sfichiu de răzănă
să scula.
O pus din mărunchiu în mărunchiu,
din mărunchi în znop,
din znop în copă[88],
din copă în harabă,[89]
din harabă în claie[90]
din claie pe țăfare[91].
O pus bădița acele nouă iepe surele
cu mînz într-însele
cu mînz cît dînsăle
cu picioarele a-l fărma
cu cozile a-l mătura
cu urechile a-l vîntura
cu gurile bădiții în sac
i-a-l turna.
O încărcat bădița nouă cară
în pogoară
și-o pornit la moară,
dar morariu auzind
că vine bădița cu atîtea
cară la moară,
o făcut, cioc, boc,
și-o dat moara la loc,
o tăiat un cocoș
i-o turnat bădiții în coș
și-o tăiat o găină
și-o așezat piatra pe făină.
și-nvîrtindu-se moara
clanța, blanța,
pîn joi dimineața
fănina bădiții era gata
și rece oumu-i ghiața.
Și pornindu-se bădița acasă
cu aceleași cară în pogoară
auzind lelea Marghioala
umblă casă dela casă
după o sită deasă de mătasă
să facă un colac
pentru cei din casă ;
umblă casă dela casă
după o sită rară de măgară
să facă un colac
și pentru noi aiești di-afară
îndulcit și-nzăhărit
ca pentru noi plugărași gătit!
Dați-ne, moșule, cîte-o capecuță[92]

[83] pila.
[84] fini.
[85] vîrful biciului.
[86] cauciuc.
[87] bătaia.
[88] claie.
[89] car mare.
[90] stog.
[91] arie pentru îmblătit cu cai.
[92] ban.

https://biblioteca-digitala.ro

să ne cumpărăm cîte-o mănteluță ;
dați-ne, moșule, cîte-un șenșor[93]
să ne cumpărăm cîte-un boldișor
să-mpingem boii-n curișor
să meargă mai repegior
să nu mănem la aceste curți
a doamnelor voastre
nante, minunate,
dar să ne ducem
la a noastre
cele acoperite cu posderie
și-ncreștite cu găinaț de vraghie
unde-ntrăm pe brînci 'ntr-însele
și eșim pe coate-afară.
Minați, băieși, hăi, hăi,!
(lăturașii strigă : Hăi, hăi!)

Speia (Tiraspol), Toader Bădescu, 60 ani

Nota Redacției. Prezentul studiu a fost publicat pentru prima dată în revista „Sociologie românească", 1943, p. 108—149 și republicat în ediție separată în 1944 de Editura Ramuri din Craiova.

Recent a fost reeditat de Paul H. Stahl în colecția „Sociétés européennes", în volumul miscelaneu „*Românii din Răsărit*", Paris, 1990.

În afara pasajelor reproduse de noi mai sus, studiul profesorului Gheorghe Pavelescu mai cuprinde un substanțial capitol „Concepția despre lume și viață" (Problema cosmologică, Problema morală, Știință și superstiție) și o antologie de texte folclorice (plugușoare, descîntece, povești).

Redacția mulțumește și pe această cale domnului prof. Gheorghe Pavelescu pentru bunăvoința cu care a răspuns solicitării noastre.

[93] bucată de capic.

https://biblioteca-digitala.ro

NICHITA P. SMOCHINĂ, ETNOGRAF AL ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI

IORDAN DATCU

Academia Română, respectîndu-și o idee pe care o formulase încă de la înființarea sa, aceea de a chema în sînul său cărturari de seamă din toate provinciile românești, îl alegea, la 2 iunie 1942, ca membru de onoare, pe etnograful, sociologul, istoricul și publicistul **Nichita P. Smochină.** Fuseseră aleși pînă atunci reprezentanți ai românilor transilvăneni, basarabeni și bucovineni și venise momentul să fie ales și un reprezentant al românilor transnistrieni. Cel ales era apreciat de comisia propunătoare — alcătuită din personalități ca I. Petrovici, Șt. Ciobanu, Ion I. Nistor, M. Sadoveanu, I. Simionescu, G. Murnu și D. Gusti — ca „vajnicul apărător al cauzei românilor transnistrieni, care în același timp este și un cărturar de seamă" [1]. Această înaltă recunoaștere a meritelor omului de știință și militantului pentru cauza românească avea să fie, nu peste multă vreme, dată uitării, o istorie brutală și plină de samavolnicii determinînd uitarea aproape totală a lui N. P. Smochină, el fiind încă unul dintre acele destine frînte, unul dintre acei numeroși cărturari față de care istoria ultimei jumătăți de secol a manifestat un dispreț total. Numai un mare noroc a făcut ca omul să nu fie arestat și surghiunit în Siberia, așa cum s-a întîmplat cu atîția și atîția cărturari basarabeni și transnistrieni, cu atîția și atîția oameni de rînd din același spațiu. A reușit să scape ascunzîndu-se sub alt nume. Securitatea însă îl știa și i-a confiscat manuscrisul amintirilor, lucrare nerecuperată nici pînă acum, a cărei publicare, dacă manuscrisul se va mai fi păstrînd, ar constitui în mod sigur o revelație și s-ar constitui și într-un atît de necesar act reparator.

[1] Analele Academiei Române. Dezbaterile", tomul LXII, 1941—1942, București, 1943, p. 240 (Ședința de la 2 iunie 1942). „Drept rezultat al votului se constată că d-l N. Smochină, din 32 voturi exprimate a întrunit 30, 2 voturi fiind contra. Dl. Președinte I. Simionescu constată că d-l Smochină a întrunit numărul statuar de voturi și îl proclamă membru de onoare al Academiei Române". Propunerea făcută de comisia amintită a fost citită de acad. Ștefan Ciobanu.

REF, tom 38, nr. 1—2, p, 83—96, București, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

Este și prea este momentul să ni-l reamintim pe acela despre care se spusese că „A fost și este încă un Șincai al transnistrienilor, purtîndu-le cronica în desagă. Istoria românilor îi va rezerva locul de marcă printre ctitorii neamului", despre care se spusese că este „părintele sufletesc" al transnistrienilor [2].

Dacă opera i-a fost interzisă timp de o jumătate de secol, cu atît mai puțin a fost cunoscută biografia autorului ei.

S-a născut la 14/27 martie 1894 în satul Mahala, plasa Lunca, județul Tiraspol, din părinți români, Parfenie Smochină (consătenii îi pronunțau numele : Somochină), și Anghilina (numele său de familie era Mircea), țărani posesori de pămînt și grădini, localitatea fiind situată într-o regiune vestită prin livezile sale de pomi fructiferi. Tatăl său a fost de mai multe ori primar. Ambii părinți vorbeau doar românește, de altfel în Mahala și satele din jur nu trăiau ruși. Anghilina era credincioasă și nutrea un mare respect pentru tradițiile străbune. Pentru ea termenul *român* avea semnificația de *bărbat* : cînd era întrebată unde îi este soțul, răspundea : „românul meu este..." (și adăuga locul).

Copilul Nichita (în familie i se spunea Vlaicu) învață mai întîi la școala bisericească din Mahala, cu dascălul I. Barcaru, care i-a învățat pe copii, în rusește, să citească din ceasloave și să memoreze rugăciuni slave. Nichita, care a fost un elev eminent, a învățat în acești ani împreună cu colegii săi Balan Ștefan, Ciurea Arhip și Carp Mircea, toți devenind mai tîrziu luptători pentru cauza românească.

Tînărul Nichita avea să intre mai tîrziu în serviciul Judecătoriei din Dubăsari. În timpul primului război mondial este mobilizat la o școală militară de ofițeri de artilerie. Este trimis pe frontul german, unde este rănit de mai multe ori și este distins cu medalia „Sfîntul Gheorghe" cu spade. Va lupta și pe frontul caucazian împotriva turcilor. La 17 mai 1917 a luat parte la congresul popoarelor din Caucaz, prilej cu care Georgia și-a declarat independența.

Vîltoarea revoluției bolșevice îl duce pînă la Petersburg, unde, în timpul unei întrevederi cu Lenin, acesta îi spune să se ducă la București să lupte împotriva boierilor români. Revine, travestit în haine țărănești, între ai săi, unde va fi președinte al zemstvei, prefect la Tiraspol, deputat în rada ucraineană. Face să apară, la Dubăsari, doar în cîteva numere, cotidianul „Moldovanul".

Activitatea sa proromânească făcîndu-l, pentru bolșevici, persona non grata, încearcă să treacă, legal, împreună cu soția sa, Agapia Ciobanu, fiică a țăranilor Ion și Ileana Ciobanu, în Basarabia, însă grănicerii îi împiedică. Vor trece totuși, în secret, în decembrie 1919, și se vor stabili la Iași. Aici va fi contabil la serviciul Căilor Ferate, student la Drept și la Filosofie. Ca să se întrețină pe sine și soția, este totodată funcționar la căminul studențesc de pe str. Păcurari, unde i se dă și locuință. În același oraș va fi, după absolvirea facultății, avocat și secretar la Rectoratul Universității. Încă student fiind, participă, împreună cu colegul său Arhip Ghirea, la congresul anual al Ligii Culturale (Galați, 27—29 mai 1923). Îl cunoștea deci pe N. Iorga, care l-a trimis apoi, pentru completarea stu-

[2] Gherasim Pintea, *N. P. Smochină*, în „România viitoare", an. I, nr. 30—31, 1941 și în „Transnistria", București, 27 octombrie 1941, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

diilor, la l'École Roumaine en France, unde va rămîne cinci ani. Își ia doctoratul la Sorbona. Solicitat să rămînă profesor la această celebră instituție de învățămînt, preferă să se reîntoarcă în România. Din perioada studiilor pariziene datează studiul său, *Les émigrés roumains à Paris (1850—1856) (Exposé contribuant à l'étude de la Renaissance politique de la Roumanie)* [3]. Sub numele său adăuga calitățile : Avocat. Professeur à l'Ecole pour la Propagation des Langues Etrangères en France. Studiul a fost dedicat lui N. Iorga : „En hommage et reconnaissance". În anii petrecuți în Franța duce o neobosită și fermă activitate întru susținerea cauzei românilor din Uniunea Sovietică, ține conferințe, scrie la periodice din Italia, Germania, Elveția, Belgia. La 17 martie 1932, tipărește în „L'Ordre", Paris, un fulminant act de acuzare a atrocităților comise de ruși împotriva românilor transnistrieni, *Les massacres de Moldaves dans la Russie Soviétique.* Era memoriul pe care-l prezentase Președintelui Societății Națiunilor, memoriu semnat de 634 refugiați transnistrieni și citit, de alcătuitorul lui, în Comisia a VI-a pentru minorități a forului internațional amintit. Autorul memoriului informa despre rolul istoric al românilor de peste Nistru, asupra numărului lor mare (800.000 de suflete) și asupra tragediei lor. Memoriul acesta și alte demersuri ale vajnicului militant au rămas fără ecou. A doua zi, „L'Humanité", oficiosul partidului comunist francez, îl acuză pe M. Florin (este pseudonimul cu care semnase Smochină articolul) că este dușman al Uniunii Sovietice. M. Florin revine, în aceeași publicație, cu articolul, în care aduce alte detalii și probe despre abominabilele masacre, *Les atrocités soviétiques.* „L'Humanité" l-a atacat și pe un ziarist francez, Geo London, care spusese adevărul despre masacrele de pe Nistru. N. P. Smochină avea de ținut piept, totodată, presei rusești și ucrainene. La 13 aprilie 1932 ia cuvîntul după A. K. Kerenschi și Geo London, la mitingul ce a avut loc la Musée Sociale, în care s-a protestat împotriva tragediei de la Nistru. Cu alt prilej, în Salle Wagram, ține piept agenților Cominternului. Chiar presa bănuită de atitudine prosovietică scrie despre masacre : *La verité sur la situation de la Moldavie Sovietique* și *Les nuits rouges du Dniester* (în „Lu", 22 aprilie 1932), primul articol fiind preluat după „Izvestia".

Colectivizarea forțată, cu efectele ei asupra țăranilor — propaganda bolșevică afirma că ea este concepută a veni în ajutorul țăranilor săraci — cu efectele ei dezastruoase asupra întregii țărănimi, cu spolierea nemiloasă, cu foametea, frigul, cu deportarea celor ce se opuneau, cu comportarea bestială a autorităților, a determinat un exod al românilor la începutul iernii 1932 și în anul 1933. Pe baza mărturiilor directe ale țăranilor care au reușit să treacă Nistrul — pe la puncte de trecere ca Tiraspol, Gherlina, Nemenca, Cerlin, Vadu Rașcov, Volcineț, Leucani, Chițcani, Unghia Boului, Lipnic, Poiana, Rezina, Bîrda, Clucat, Praporgescu, Tarasă ș.a. — și folosindu-se și de presa epocii („Poșta Basarabiei", „Curentul", „Universul", „Adevărul", „Basarabia", „Bessarabscoe Slovo"), Nichita P. Smochină întocmește un tablou cutremurător al tragediei țăranilor care au luat calea pribeagului încercînd să treacă Nistrul, asupra cărora s-a abătut mînia animalică a grănicerilor bolșevici. Sînt tulburătoare evocă-

[3] Extrait des „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France", XI, 1933, Paris, Librairie J. Gamber, 7, Rue Danton, 1933, 60 p.

https://biblioteca-digitala.ro

rile unor scene sfîșietoare, este evocată baia de sînge din pădurea Olănești. imagini fotografice vin să documenteze ororile săvîrșite de grăniceri ruși [4].

Părăsește Franța, unde și-a luat doctoratul în drept, și revine la Iași. După ce în anii 1927—1928 a fost reprezentant, în orașul amintit, al „Tribunei românilor transnistrieni", publicație care a apărut la Chișinău, N. P. Smochină a început să tipărească, trimestrial, începînd din ianuarie—martie 1935, propria sa publicație, „Moldova nouă", organ al Asociației culturale a transnistrienilor. În anul al șaselea al apariției ei, 1941, și-a urmat directorul ei la București și se subintitula „revistă de studii și cercetări transnistriene". Revista a inserat studii care, cum consemnează directorul ei, „s-au bucurat de frumoase aprecieri atît în cercurile noastre științifice, cît și în cele din străinătate" [5], fapt explicabil dacă ne amintim că aici și-au dat întîlnire personalități ca I. Simionescu, Pan. Halippa, Onisifor Ghibu, compozitorul Vasile Popovici ș.a.

A apărut însă cu mari greutăți, la cele de ordin material adăugîndu-se obstacolele ce i le punea cenzura (unele studii au fost confiscate chiar după ce primiseră viza prealabilă a cenzurii), din rațiuni care țineau de necesitatea de a evita conflicte diplomatice.

La București, Nichita Smochină este funcționar în Ministerul pentru Minorități și președinte al Asociației Românilor Transnistrieni. Colaborează sistematic la săptămînalul „Transnistria", gazeta redeșteptării naționale a românilor dintre Nistru și Bug, al cărei redactor a fost dr. Ilie Zaftur. Împreună cu Diomid Strungaru, redactor la București al publicației „Moldova nouă", scoate, într-un singur număr, în 1943, „Cartea moldovanului". Au fost ani de avînt și de speranțe, care s-au năruit o dată cu încheierea celui de al doilea război mondial, cînd țara a fost iarăși sfîrtecată.

Întreaga viață a lui N. P. Smochină a fost una de luptă și de jertfă, una închinată românilor din Transnistria. Un publicist care l-a cunoscut spunea că N. P. Smochină a jertfit totul idealului său : „Modest, tăcut, cu

[4] Articolele apărute în presa franceză și întregul dosar al exodului țăranilor transnistrieni, suferințele îndurate, morții lor, în studiul lui Nichita P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni. Masacrele de la Nistru*, în „Moldova nouă", București, an VI, nr. 1—3, ianuarie--decembrie 1941, p. 239—295 + planșe.

Pentru a sensibiliza opinia publică mondială pentru cauza românilor transnistrieni, N. P. Smochină a tipărit unele articole ale sale în limbi străine : *Les Roumains de Roussie Soviétique*, Iași, 1939, X + 59 p. (Extrait du revue „Moldova nouă", no. 1, 1935, no 5, 1939); *Die Rumänen in Sowjetrussland*, Iași Inst. de arte grafice Brawo, 1939, 8 p. + f.h.; *I Romeni fra il Dniester ed il Bug*, București, 1941, 30 p. + XXXII pl.; *Die Rumänen zwischen Dnjestr und Bug*, București, 1941, 32 p. + XXXII pl.

[5] „Revista Fundațiilor Regale", an. IV, nr. 4,1 aprilie 1937, scria la rubrica „Reviste" : „E o revistă cu preocupări bine definite. Întregul ei număr e dedicat românilor de peste Nistru și existenței lor naționale, sub toate aspectele acestei existențe : politic, social, economic, cultural, artistic. Interesul documentar al unei astfel de publicații este incontestabil. D.N.P. Smochină pune o deosebită stăruință în a culege și a ne transmite izvoare de informație asupra românilor transnistrieni și asupra micului stat pe care îl constituie ei în Rusia Sovietică". Revista va reveni, la 1 decembrie 1942, în nr. 12, p. 736, la rubrica „Note", sub semnătura lui V. Mihordea, care scrie : „Închinată preocupărilor de viață ale românilor de peste Nistru, revista « Moldova nouă » a putut — grație abilității și legăturilor directorului ei, d. N. P. Smochină — să grupeze și în acest număr colaboratori de mîna întîia, care să asigure — pe lîngă unitatea de program — și ținuta științifică și literară ce se desprinde din ansamblul tuturor articolelor. Unele din ele sunt traduse în limbile germană și italiană, pentru a fi mai ușor accesibile în străinătate, revista avînd și caracter de propagandă pentru dreptatea cauzei românești de peste Nistru".

https://biblioteca-digitala.ro

atît mai dîrz în apărarea alor săi și a pozițiilor sale. A jertfit tot pentru susținerea dreptului românesc asupra Transnistriei; tot, începînd cu familia sa — mai mulți frați i-au fost deportați, mama omorîtă, satul său deposedat de pămîntul cel mai roditor pe care au fost colonizați slavi; continuînd cu existența sa, luînd adesea rezervele sale personale pentru tipărirea lucrărilor sale și revista sa « Moldova nouă »" [6].

Și-a cîștigat însă un loc în istoria etnografiei și presei românești, un loc care este sigur, deși i se recunoaște atît de tîrziu.

Uitat de toți, Nichita Smochină se stinge din viață, la București, la 14 decembrie 1980, fiind înmormîntat la cimitirul Reînvierea.

Una dintre primele călătorii de studii întreprinse de T.T. Burada la românii locuitori dincolo de granițele țării, a avut loc în anul 1883, în Transnistria și a relatat despre ea în *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson (Rusia)* [7]. Călătorul împătimit și etnograful Burada a dorit să dovedească, pe de o parte, celor care nu știau (numărul lor nu era mic) că români trăiesc și dincolo de Nistru, pînă departe la Elisabetgrad, prin Crimeea, în Caucaz, și pe de alta, că aceștia locuiesc în numeroase sate în care sînt majoritari, că se „află un număr foarte însemnat de români" și în orașe ca Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, Ocna, Pavlovca, Anania. Trecînd prin sate ca Iasca, Troița, Gradinița, Sevărtaica, Beleaoca, Caialîia, unele cu mare întindere și numărînd între 800 și 1200 de case etnograful notează cu fermitate că în localitățile acestea și în multe altele „elementul predominant a populațiunii este românesc", că românii și-au păstrat limba, credințele, obiceiurile (calendaristice și necalendaristice), moravurile, cîntecele, că toate acestea le-a găsit „fără nici o deosebire de credințele locuitorilor din Moldova", că locuitorii aveau nestrămutata convingere că localitățile au fost dintotdeauna stăpînite de ei. Ideea majoră subliniată de Burada este că în locurile vizitate „naționalitatea curată a neamului românesc... n-a fost atacată întru nemica în esența ei" [8], și aceasta ca rezultat al mîndriei lor romane, al prudenței de care dăduseră dovadă românii transnistrieni în relațiile cu alte etnii. Convingerile dobîndite în prima călătorie i se vor consolida și mai mult în cea următoare [9], din vara anului 1895, cînd vizitează Kamenetz, Jmerinca, Iuliampol, Nemirova, Mohilău, Țigănauca ș.a. T. T. Burada este deci primul etnograf care a relatat foarte documentat asupra vieții, limbii, tipului, ocupațiilor, credințelor, așezărilor, bunăstării românilor transnistrieni. Constată, în atîtea și atîtea laturi ale vieții spirituale și culturii materiale, trăinicia tradițiilor, însă, totodată, cu obiectivitate, notează că, în conviețuirea cu alte etnii, românii transnistrieni au preluat unele elemente de port, unii locuitori din gubernia Cherson îmbrăcîndu-se ca rușii, iar alții ca bulgarii, că, de asemenea, cămașa femeiască are „caracter malorusian". Cercetări de pionierat de incontestabilă valoare, cele două relatări de călătorie ale lui T.T. Burada și-ar fi sporit valoarea dacă autorul n-ar fi înlăturat din însemnările pe care le-a tipărit o serie de texte populare sub motivul că ele erau comune și altor spații ale românității.

[6] Vezi nota 2.

[7] „Convorbiri literare", Iași, an, XVII, nr. 8, 1 noiembrie 1883, p. 281—291.

[8] *Op. cit.*

[9] *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsc*, în „Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași", Iași, an. XVII, nr. 11, noiembrie 1906, p. 536—547.

https://biblioteca-digitala.ro

După T. T. Burada, cea mai însemnată contribuție la cunoașterea spiritualității românilor transnistrieni o va aduce Nichita P. Smochină. E adevărat că acolo, în Transnistria, se va tipări colecția lui P. Chior, *Cîntici moldovenești (narodnici)*, (Balta, I—II, 1927; III, 1928), conținînd cîntece bătrînești, doine și hore, precum și unele texte din colecția lui V. Alecsandri. Colecționarul avea să fie condamnat, motivul real al osîndirii sale, de către autoritățile bolșevice, fiind acela că „autorul a urmărit să redea unitatea sufletească a românilor de pretutindeni" [10]. Avem, evocînd cazul lui P. Chior, și explicația sărăciei cercetărilor etnografice în Transnistria, puținătatea tipăriturilor din acest domeniu.

O politică bolșevică antiromânească, șovinismul ucrainean, prigoana împotriva românilor, regimul de teroare și nivelare, cenzura, un înrăit curent românofob, ura împotriva limbii române, care era socotită de propaganda oficială un produs al spiritului burghez, măsurile arbitrare în domeniul limbii, care au propus fie arhaizarea ei, fie făurirea unei alte limbi, artificiale, au făcut în mare măsură imposibile cercetarea etnografică și dezvoltarea unei literaturi originale viabile. Este suficient să amintim că un oarecare L. A. Madan, autor al unei gramatici, „monument de erezie științifică și de lipsă de logică" [11], a propus astfel de aberații în domeniul terminologiei : aero-măsurător (pentru barometru), călduro-măsurător (termometru), aero-născător (oxigen), apo-născător (hidrogen), dintnic (dentar), descriinic (descriptiv), logituri (accent), lăbiuți (ghilimele), multuratic (plural), sîință (persoană) etc. Culegătorii care încercau să se dedice studierii obiceiurilor la naștere, la nuntă, colindelor, bocetelor, cu alte cuvinte folclorului tradițional cu marca lui națională, erau decretați naționaliști. Erau promovate în schimb falsurile, prelucrările, se impunea să fie relevate cîntecele „revoluționare".

Cel care se anunța dotat să realizeze o cercetare completă asupra spiritualității românilor transnistrieni era N. P. Smochină, cercetător localnic. Cultivat, cu o ardentă dragoste pentru românii din stînga Nistrului, pe care-i socotea, cum se socoteau și ei, o ramură din trunchiul românității, cu un interes major pentru istoria și prezentul lor, pentru aspirațiile lor, pentru limba și tradițiile lor, cu o mare curiozitate, cu real talent de cercetător și cu o pasiune pe măsură, N. P. Smochină străbate, atîta vreme cît trăiește în ținutul copilăriei și cît a îndeplinit o serie de funcții administrative, apoi cît timp a fost militar, întregul spațiu transnistrian și își notează varii creații populare, obiceiuri. Va fi silit însă, la vîrsta de 25 de ani, să se refugieze în România, lucrările sale fiind arse de cei interesați să ascundă adevărata identitate a românilor transnistrieni. Cu o bună memorie, va reconstitui, în anii cînd s-a aflat la Iași, ceea ce s-a putut și a realizat o nouă colecție, chestionînd, în cîteva etape (în anii 1922 și 1923, în decembrie 1924, în toamna anului 1934, în august 1936 și în mai 1938) pe transnistrienii refugiați în România. Va spune de aceea că ceea ce a reușit să adune este puțin, însă că această colecție [12] restrînsă reprezintă întreaga Transnistrie.

[10] N. P. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de folclor", București, V, 1939, p. 8.

[11] Sever Pop, *Limba românească din Republica Moldovenească*, în „Transnistria", București, an. I, nr. 3, 11 august, p. 2.

[12] Vezi nota 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre deosebire de predecesorii săi întru cercetarea creației populare, N. P. Smochină a dat prioritate examinării obiceiurilor populare, aceasta fiind partea mai însemnată a operei sale de etnograf.

Evocarea sărbătorii Crăciunului [13] cuprinde pregătirea colindatului, învățarea colindelor, organizarea colindătorilor (cel ce adună prinoasele se numește sborcic = perceptor), primirea și cinstirea colindătorilor, petrecerile de după colindat, diferențiate după vîrste, cei căsătoriți petrecînd pe „cămpănii" (grupuri). Colindătorii țineau seama de particularitățile familiilor pe care le urau, astfel că ei schimbau cuvintele „aproape la fiecare casă". Evocarea nu este însă însoțită de exemplificări, autorul rezumîndu-se să dea titluri de colinde. O serie de texte de colinde și urături va publica mai tîrziu [14], texte culese de la săteni din Mahala, Handrabura, Lunca, Corotna, Sărăței, Ocnița, Țibulăuca, Jura, Topala, Pesceana.

La Anul Nou [15] colindau atît flăcăii, care în cete alcătuite din 10 sau 12 persoane, mergeau cu hăitul (uratul), însoțiți de buhai și clopoței, uneori și de capră, pe la casele cu fete și feciori, cît și copiii, care porneau în prima zi a Anului Nou „de a sămînța". Erau cinstiți cu parale și cu colac mare împletit. Un vechi obicei era ca primarul, însoțit de doi săteni fruntași, să tragă, împrejurul satului, cu plugul de lemn, la care înjugau „cea mai frumoasă pereche de boi", o brazdă adîncă. Obiceiul avea un dublu rost : să celebreze plugăria și să exorcizeze bolile, să le alunge pe timp de un an. Tot la Anul Nou se făceau o serie de vrăji, fetele dorind să afle pe cei ce le sînt ursiți, iar gospodarii să afle cum vor evolua sămănăturile. Datorită faptului că se făceau și vizite la moașe, sărbătoarea începutului de an se mai numea și „Anul Nou al babelor".

La Bobotează [16] preotul umbla cu „Agiunul de Bobotează" și aghezmuia casa cu toate ale ei. Între darurile ce i se făceau figura obligatoriu un fuior de cînepă, pentru ca „prin sufletul curat al duhovnicului, Dumnezeu să depene în liniște și pace firul vieții oamenilor, întocmai cum țăranca își deapănă fuiorul". În seara spre Bobotează, copiii umblau cu Chiraleisa, obicei „cam uniform și sărac în cuvinte, nu ca acela al colinzilor". La o săptămînă după Bobotează, erau aghezmuiți și pomii pentru a fi fertili. Era, totodată, obiceiul de a se expune sau desena, spre seară, cruciulițe la ferestre. O istorie zbuciumată a făcut ca obiceiul acesta să aibă loc și în timp de mare cumpănă, cînd rușii, în goana lor după tătari, erau preveniți în acest mod să ferească locuințele moldovenilor creștini, semnul creștinătății fiind tocmai aceste cruciulițe sau icoane puse la geamuri, la uși, pe pereți.

Prohoadele sau Paștele Blajinilor [17] sînt expresia unui „adevărat cult al strămoșilor, la cari moldovenii țin cu cea mai mare sfințenie". În dimineața zilei are loc slujba la biserică și la ea participă *numai* bătrînii,

[13] *Crăciunul la moldovenii de peste Nistru*, în „Societatea de mîine", Cluj, an. II, nr. 51—52, 20—27 decembrie 1925, p. 898—900. Retipărit în „Tribuna românilor transnistrieni", Chișinău, an. II, nr. 4, decembrie 1927, p. 15—18, acum semnat cu pseudonimul M. Florin.

[14] Vezi nota 10.

[15] *Anul Nou la moldovenii de peste Nistru*, în „Ramuri. Drum drept", Craiova, an. XIX, nr. 1, 1 ianuarie 1925, p. 26—35.

[16] *Bobotează*, în „Tribuna românilor transnistrieni", an. II, nr. 4, decembrie 1927, p. 18—20.

[17] *Prohoadele la moldovenii de peste Nistru*, în „Tribuna românilor transnistrieni", an. I, nr. 1, octombrie 1927, p. 12—14.

https://biblioteca-digitala.ro

copiii avînd menirea de a se duce la cimitir, a aprinde tămîie la morminte și a le îngriji. Sînt urmați de gospodari, care aduc mîncare, bragă, must, colivă, ouă, colaci, pască, le așează pe o față de masă direct pe morminte. Preotul face slujbă la fiecare mormînt. Prohodirea (pocitărea) morților se face pînă seara, cînd are loc o masă comună, la care iau parte deopotrivă cei săraci și cei înstăriți. Se dă pomană copiilor, oamenilor nevoiași. Masa se va continua în gospodăriile sătenilor, unde sînt invitați și vecinii. Cu acest prilej se fac și frați de cruce, legămînt care se păstrează atîta cît trăiesc cei doi.

Duminica Mare [18], care se sărbătorea, menționează autorul, „cu aceeași evlavie ca și Paștele", era închinată cultului morților. În preajma acestei sărbători se dădeau de pomană pentru morți străchini/farfurii umplute cu lapte cu tocmagi (= tăiței), în vas punîndu-se și o lingură, „ca răposații să aibă cu ce mînca". La biserică, în preziua sărbătorii, se trage clopotul iar în case vor arde toată noaptea candele. Totodată, această sărbătoare ne duce spre un cult al fertilității, fiindcă peste tot se pun mănunchiuri de iarbă : iarbă „din toate lanurile" la icoane, cimburel în casă, „frunzari" de nuc, de vișin, cireș la streașina casei, la adăposturile pentru păsări, la poarta casei, la fîntînă. Casa dobîndește aspectul unei livezi, în care-și dau întîlnire mirosul de cimburel, de frunză de nuc, de trandafiri, de mintă, de salcie și lemnul Domnului, aranjarea casei fiind un prilej pentru gospodină să-și arate gustul pentru frumos. Autorul notează și o legendă legată de Duminica Mare. În noaptea spre această sărbătoare înflorește și tot în această noapte se scutură, papura. Cel ce se încumetă s-o caute și o găsește, la miezul nopții, înainte de cîntatul cocoșului, o culege respectînd un anumit ritual și rostind o închinare pentru Sfînta Treime, devine bogat și poate lua în căsătorie pe aleasa inimii sale.

Cumva asemănătoare cu sărbătoarea precedentă, atît pentru că sînt apropiate în timp cît și pentru că se desfășoară tot în grădini, este *Iarba verde* [19], care se celebra luni, prima zi din postul Sîmpetrului, la o săptămînă după Duminica Mare. Cu frunze luate „din streșină", duminică seara, se duceau, în ziua următoare, înainte de răsăritul soarelui, la baltă sau la Nistru și le dădeau drumul pe apă. Acolo umpleau un urcior cu apă, bună pentru tămăduirea ochilor. În timpul acestei sărbători se împart, pentru sufletul morților, căni, ulcele, burluie, umplute cu vin, must, „brahă", ori apă. Vasele au în jurul lor înșirate bomboane, coarne, vișine, cireșe, trandafiri și se dau de pomană împreună cu un colac și un fir de usturoi. În grădinile gospodarilor se așțern jos mese și sunt invitați și vecinii, împreună cu care se ospătează, discută despre mersul recoltelor, glumesc, cîntă, însă participanții familiști — fiindcă este o sărbătoare numai a lor — se retrag, la sfîrșit, fără cîntece.

Obiceiurile la naștere și la înmormîntare lipsesc din studiile și culegerile sale, iar nunții îi consacră o singură pagină [20] — în care consem-

[18] *Din obiceiurile românilor de peste Nistru — Dumineca Mare*, în „Calendarul Ligei culturale" pe anul 1924, București, 1924, p. 44—52.

[19] *„Iarba verde". Din obiceiurile moldovenilor de peste Nistru*, în „Tribuna românilor transnistrieni", an. I, nr. 2, noiembrie 1927, p. 11—12.

[20] *Les Roumains de Russie Soviétique*. Extrait du Revue „Moldova nouă", no. 1, 1935, no. 5, 1939, Iași, Institutul de arte grafice „Brawo", 1939, p. 41—42; *Republica Moldovenească a Sovietelor*, București, Editura Cartea Românească, 1939, p. 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro

nează că a rămas unul dintre cele mai tradiționale obiceiuri și-i schițează momentele esențiale. Cîteva texte, o iertăciune și trei conăcării, antologice, le-a tipărit mai tîrziu [21].

Singura sa culegere de texte populare și cea mai amplă care a apărut pînă atunci din Transnistria, este aceea pe care a tipărit-o într-o celebră publicație academică, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, care cuprinde 146 de texte : balade și cîntece vechi (1—6), doine (7—69), strigături (70—75), colinde (76—89), literatura nunții (90—93), ghicitori (94—129), povești și snoave (130—134), descîntece (135—142) și varia (143—146), culese de la informatori (refugiați în România) din raioanele Dubăsari, Tiraspol, Balta, Ocna Roșie, Ribnița, Crutî, Pesceana, Slobozia, Cotodic, Valea Hotinului, Ananiev, Grigoriopol, Camenca, Ciorna.

Două dimensiuni majore se impun în cadrul liricii : cîntecele de înstrăinare și cîntecele de militărie și război, și acestea din urmă tot o lirică a înstrăinării. Abundă o lirică de amar, de „mare pojar", de necaz, de dor, de jeluire, de amărăciune, o lirică a unei sfîșietoare tristeți, care dobîndește aici motivații particulare, culori, accente și profunde și originale. Sînt cîntece ale unei profunde mîhniri, provocate de o istorie nemiloasă ce a despărțit silnic fii de părinți, frați de frați, români de conaționalii lor, românii din stînga Nistrului fiind rupți deopotrivă de cei din dreapta rîului și de cei din Țară. Sînt cîntece străbătute de dorul trainic, neastîmpărat, atotstăpînitor ca românii din „neagra pustie" să se unească, să se afle, cum se spune naiv dar cu atîta sinceritate, „grămăgioară" (la un loc). O lirică a vieții înveninate de străini, care în barbara lor politică de izolare a fraților de frați au făcut ca peste Nistru să nu treacă nici „hîrtia" (scrisoarea).

...
Frundzî verdi grîu, sacarî,
Cîti dealuri și ponoarî,
Toatî-s plini de-a me parî.
Cîti dealuri și văleclî,
Toatî-s plini de-a me jăli...
...
Of, ininioarî cu lăcatî,
Cînd te-ai discue v-odatî,
Să ți vadî lumea toatî,
Cum îți ești di amăriti,
Di streini înveninatî
Și di rudi-ndipărtati...
...
— Taci, măicuți, nu măi plîngi,
Că inima ți aî frîngi.
Di atîta-nstreinari,
Nu pot mergi pi cărari.
Ard-o focu di streinătati,
C-am agiuns tari diparti,
Pisti Nestru și pisti api,
Undi nici hîrtia nu răzbati...

...
Nestri, Nestri, malu tău,
M-am giurat că nu ti-oi trecî.
Și ti-am trecut pi gimătati
Și în gimătati nu ti măi pot.
O trecut și bun și rău
Și-on frati di-a ńeu,
Pi la Chișinău.
N-am nici o cărari.
Am avut o cărărușî
Și răii s-o horghit
Și di-ngrădit ńi-o-ngrădit-o
Și di schinuit ńi-o schinuit-o
Și nu-i cu chip di răzbătut...

....
Frundzuliana di-on chirău,
Aleu, aleu!
Nestri, Nestri, malu tău
Cît îi el din cotigit,
Cît rău el nu ńi-o făcut,
Nici cu luntrea n-am trecut.

[21] Vezi nota 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Era un sentiment al înstrăinării în pămînturile pe care ei le stăpîniseră de multe secole, pămînturi care aveau să fie invadate de venetici : ruși, cazaci, evrei, leși, găgăuți ș.a. Pașnici, omenoși, blînzi, românii aveau să-și ducă „povara bunătății lor" (după fericita expresie a lui Ion Druță), să fie prudenți cu fățarnicii care le declarau frăție :

Frunză verde de podbal,
Rău-i, Doamne, cel moscal :
El te—ndeamnă la frăție,
Frate zice ca să-ți fie!...
Să nu-l crezi nici cînd îți jură,
Că el crucea chiar ți-o fură.
Decît moscal creștin,
Mai bine turc păgîn!

Condițiile materiale de trai erau bune uneori, dar faptul nu micșora sentimentul apăsător al înstrăinării :

Trecui Nistru-n ceea parte,
În neagra străinătate.
N-am ce zice, pinea-i bună,
Da-i în țară străină ;
Bine coaptă și miezoasă,
Dar la mijloc veninoasă ;
Mănînc pîne și beu vin,
La inimă pun venin...
Mai bine păsat cu mei,
Dar să fiu între ai mei [22].

Alt motiv al acestei lirici de înstrăinare este acela al spolierii românilor de către străini :

Frunză verde lemn uscat,
De părinți sînt depărtat
Și de neamuri lepădat,
De străini tare-s mîncat
Și de dînșii sînt prădat.

Textele lirice de militărie din colecția apărută în anuarul amintit se completează fericit cu descrierea obiceiurilor ocazionate de plecarea tinerilor la armată, făcută de N. P. Smochină într-unul dintre cele mai concludente studii pe această temă, un studiu singular [23] în literatura de specialitate basarabeano-transnistriană. Autorul surprinde starea feciorilor înainte de a-și părăsi satele la 1 octombrie, profunda lor îngrijorare provocată de acaparantul gînd că vor pleca într-o „lume neagră", la moscălie (este termenul local pentru militărie), la regimente unde adesea nu vor întîlni un singur moldovean pentru a conversa în limba lor, lumea aceasta nouă fiind asemănată de femeile din sat cu moartea. Mamele celor ce vor pleca apelează la zodieri, vrăjitori, pentru a-i îmbuna pe aceia ce-i vor lua în primire pe tinerii transnistrieni, pe cei care vor dispune de viața lor la „priiom" (garnizoană, cerc de recrutare). Înainte de a le pleca feciorii, părinții le organizează „gioc", la care participanții îi aduc recrutului cîte o pereche mare de colaci, îl sărută, îi pun bani pe un talger, îl leagă pe recrut cu un ștergar. Jocul ce are loc nu este unul de bucurie, ci de jale, iar masa la care iau parte este într-atît de tristă „încît te face să crezi că ești la o adevărată înmormîntare". Dacă textele cîntecelor cunosc unele variații, în funcție de împrejurare și de starea sufletească a participanților, melodiile, „cîntecele de moscălie", alcătuiesc un repertoriu specific, care

[22] Pan. Halippa, *Ceva despre țăranul basarabean*, în „Viața Basarabiei", an. XI, nr. 10—11, octombrie-noiembrie 1942, p. 5—7.

[23] A. Ciobanu-Vlaicu [N. P. Smochină], *Moscălia*, în „Moldova nouă", an. V, nr. 5, 1939, p. 180—190.

https://biblioteca-digitala.ro

nu se cîntă „decît toamna, cînd se duc recruții". Alte detalii interesante privesc „iertăciunile", pe care le rostește recrutul în fața părinților, a preotului din sat, a tuturor celor cu care se întîlnește. În schimb, la biserică, cere ajutorul lui Dumnezeu pentru a se mai întoarce la baștină. Toți cei ce-l întîlnesc pe recrut îl dăruiesc cu bani, cu mingiergure (prosoape). Obiceiurile sînt puțin schimbate cînd cel care va pleca este căsătorit, acesta întîlnindu-se și ascultînd sfaturile doar ale rudelor. Soția celui care pleacă, a „moscalului", se numește „moscancă". În fine, autorul notează și unele obiceiuri prilejuite de întoarcerea acasă a „moscalului".

Deosebit de interesant este că obiceiul, cu repertoriul lui de cîntece a reținut atenția unui etnomuzicolog de talia lui George Breazul, care a stăruit asupra cîntecului transnistrian ca factor de rezistență exprimînd un spirit colectiv : „Impresionant este la transnistrieni și semnificativ sub acest raport, întreg ceremonialul plecării recruților la moscălie (militărie)... Nicăieri nu pare ceremonialul mai cu grije rituală îndătinat și păstrat ca la transnistrieni și nicăieri spiritul comunității românești nu apare mai viu și mai clar manifestat ca în formele și în cîntecele moldovenești determinate de acel prilej. Sub spectrul amenințător al despărțirii de obștea sătească a unui membru al ei, tînărul ce pleacă la moscălie mai strîns și mai intim simte spiritul de solidaritate și de unitate al grupului etnic și mai caracteristice apar formele în care își află expresia acest spirit" [24].

Există în tot ceea ce a scris N. P. Smochină despre folclorul transnistrian și o pagină radiind de lumină, aceea despre jocurile de copii [25], ale celor ce „nu cunosc încă durerea, necazurile și răutatea". Predominante sînt, între cele 45 de jocuri descrise, toate culese din Mahala, cele „în nuci" (specifice regiunii) și cele cu mingea (11 feluri). Autorul nu se rezumă să le descrie, ci le subliniază și specificitatea (exclude vreo influență rusească sau ucraineană), unitatea lor cu folclorul infantil românesc, pe care o susține după ce a consultat lucrări fundamentale cum sînt acelea ale lui T. Pamfile și P. Papahagi. Amplu — puține studii de asemenea întindere apăruseră pînă atunci — studiul lui N. P. Smochină este în mod cert primul apărut în spațiul basarabeano-transnistrian.

Formația de etnograf, folclorist, sociolog și istoric și-a pus amprenta pe studiile lui N. P. Smochină, în sensul că acesta nu tratează obiceiurile și creațiile populare rupte de contextul care le-a generat și perpetuat. Ideea majoră a acestor studii este că, pînă la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deci pînă cînd a avut loc expansiunea rusească și cea ucraineană, românii de dincolo de Nistru și pînă mai departe spre Bug, erau acolo trainic așezați, aveau o cultură a lor, o viață specifică, tradițiile lor proprii, aceleași cu ale românilor din Basarabia și din restul țării, se bucurau de dreptul de a avea serviciul religios în limba română, oficiat de preoți din Basarabia, își făceau judecata după obiceiul pămîntului (jus valachicum), aveau o organizare administrativă pe ținuturi, conduse de pîrcălabi sau strajnici, ajutați de zapcii, dările încasate de aceștia de la populație fiind vărsate în vistieria Moldovei. Dreptul românesc a fost

[24] *Caracterul social al muzicii populare transnistriene*, în „Transnistria", nr. 17, 17 noiembrie 1941, p. 4.

[25] *Jocurile de copii la românii de peste Nistru*, în „Moldova nouă", an. V, nr. 5, 1939, p. 42—97.

https://biblioteca-digitala.ro

recunoscut o vreme și de ucraineni, și chiar preluat, spre exemplu atunci cînd erau confirmate căpeteniile militare ucrainene ca atamani. Deveniseră celebri unii viteji [26] născuți pe pămîntul Transnistriei. Li se recunoscuse românilor transnistrieni că au „alte obiceiuri și o altă viață decît aceea a slavilor" [27]. Țăranii au fost organizați, pînă la victoria bolșevismului, în obști, „în care se perpetuase, aproape fără nici o schimbare, vechiul obicei național al pămîntului, conform cu evoluția socială a mediului, influențele din afară și cerințele economice" [28]. Alcătuite din țărani care lucrau pe moșii boierești iar altele numai din țărani posesori de pămînt, obștiile erau conduse de adunarea obștească, în cadrul căreia hotărîrile se luau cu unanimitate de voturi sau cu majoritate. Obștiile au fost, totodată, și o formă de apărare și conservare a românității satelor. Multă vreme, în zilele de duminică și de sărbătoare, oamenii, în frunte cu bătrînii, se adunau la Casa de obște, unde îl ajutau pe primar să rezolve probleme ale satului. Conducătorii, unii analfabeți, învățaseră la școala vieții și se conduceau după principii morale. Criteriul de promovare a acestora era cinstea ireproșabilă.

Cunoscător direct al realităților despre care a scris, N. P. Smochină a folosit și o întinsă bibliografie, românească (N. Iorga, Z. Arbore, Murgoci, D. Drăghicescu, Șt. Ciobanu, I. Nistor, V. Harea, T. Hotnog) și străină. În *Les Roumains de Russie Soviétique* [29] face o prezentare globală a zonei : momentele istorice esențiale, regiunile locuite de moldoveni, drumurile lor, date statistice concludente (numărul total al românilor de peste Nistru, împreună cu cei colonizați în Siberia, depășea, în 1939, cifra de 1.200.000 de suflete), toponimie, antroponimie, limbă. Atent la vorbirea populară, notează termeni și expresii specifice, fenomene fonetice particulare. Fără o formație de filolog, s-a străduit totuși să prezinte textele din colecția sa într-o transcriere fonetică, făcută cu „foarte mare aproximație" [30]. Dintre particularitățile graiului transnistrian a consemnat pronunțarea *dău* și *stău* pentru *dau* și *stau*. Se cuvine să remarcăm și alte calități ale colecției sale. În primul rînd noutatea, frumusețea textelor lirice. Cîteva note vădesc preocuparea lui N.P. Smochină de a se apropia de rigorile metodologiei moderne. Între acestea sînt de menționat unele trimiteri comparatiste (la colecția lui P. Chior), notele privind circulația textelor și în alte localități decît aceea de unde au fost auzite, precizări privind geneza unor texte. În această din urmă categorie este elocventă nota ce o dă la cîntecul Timofti, impresionantă prin tragedia pe care o evocă, tragedie similară atîtora și atîtora care au avut loc, în aceleași locuri, în timpul războiului purtat de cazaci și separatiști împotriva moldovenilor, în anul 1992. Dar să vedem nota : „Iată originea acestui cîntec : În satul Coșnița din raionul Dubăsar, tînărul Timofti, orfan de tată, n-a

[26] *Din trecutul românesc al Transnistriei*. 1. *Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere ; 2. Moldovenii din armata lui Petru cel Mare și Carol XII*, în „Cercetări istorice", V—VII, 1929—1931, p. 170—215.

[27] *Temeiuri de unitate românească pînă la Bug*, în „Transnistria", I, nr. 2, 4 august 1941.

[28] *Temeiuri de viață românească în Transnistria. Obștiile sătești*, în „Transnistria", nr. 8, 15 septembrie 1941.

[29] Vezi nota 4.

[30] Gavril Istrate, „*Anuarul Arhivei de folclor*", *vol. V*, în „Însemnări ieșene", vol. XIII, nr. 3, 1 marite 1940, p. 589.

https://biblioteca-digitala.ro

răspuns la ordinul de mobilizare al Sovietelor pentru a lupta împotriva polonezilor (1920). Împreună cu alţi flăcăi s-a ascuns în pădurea din sat. Dar pe urmă, fiind alungat, şi-a mutat ascunzătoarea în cerdacul casei, unde a fost prins de soldaţii bolşevici şi dus în Dubăsar, reşedinţa raionului, legat de mîini şi de picioare. Acolo autorităţile l-au dezbrăcat, l-au legat de un cal cu o funie şi — în fuga mare — au înconjurat Dubăsarul; apoi, cînd abia mai răsufla, a fost împuşcat. Scena s-a petrecut în vara anului 1920, în văzul tuturor. Mama tînărului a murit pe loc, iar sora sa de care aminteşte cîntecul a înnebunit. Cîntecul este compus de un cerşitor orb, care cînta la uşa bisericii, unde a fost auzit de informatoarea noastră" [31]. Alte tragedii, mai înspăimîntătoare aveau să aibă loc, românii fiind pedepsiţi crunt pentru refuzul lor de a lupta împotriva fraţilor de peste Nistru.

După apariţia studiilor şi colecţiei lui N. P. Smochină, mai avem de consemnat unele contribuţii la cunoaşterea etnografiei Transnistriei, cum este aceea a lui Gh. Pavelescu [32], rezultat al unei „scurte anchete" (ianuarie 1942), la care au mai participat Tr. Herseni, N. Al. Rădulescu, I. Făcăoaru, D. Şandru, L. Rusu şi I. Danciu, cum sînt studiile lui Ion Apostol [33] articolele lui Diomid Strungaru [34], Ştefan Ciobanu [35], Ion Chelcea [36], cum sînt chiar o serie de articole ale lui N. P. Smochină [37] însuşi. Pe lîngă aspectele particulare pe care le aduc în atenţie, contribuţiile autorilor citaţi au şi importanţa de a confirma ideile de seamă ale operei lui N. P. Smochină. Iată, spre exemplu, confirmată de Gh. Pavelescu ideea majoră a operei lui Smochină, unitatea românilor : „Ceea ce te surprinde cînd treci în stînga Nistrului şi intri într-un sat moldovenesc este *identitatea* lui cu cele din Basarabia, Moldova sau chiar din Transilvania. Rămîi mirat că te întîmpină oameni cu aceleaşi vorbe, dar mai ales cu acelaşi suflet, cu aceeaşi ospitalitate şi bunăvoinţă, ca în satele din

[31] *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, loc cit., p. 16.

[32] *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistrieni — Credinţe şi obiceiuri*, în „Sociologie românească", Bucureşti, V, 1—6, 1943.

[33] *Crăciunul şi Anul Nou la românii de la est de Bug* şi *Nume de familie din 25 sate româneşti de la est de Bug*, în „Sociologie românească", V, 1—6, 1943.

[34] *Cîntecul dintre Prut şi Bug*, în „Transnistria", Bucureşti, I, nr. 2, 4 august 1941, p. 2 şi *Doina românului transnistrian*, Idem, nr. 4, 17 august 1941, p. 2.

[35] *Din viaţa şi obiceiurile românilor de peste Nistru*, în „Transnistria", I, nr. 6, 1 septembrie 1941, p. 1.

[36] *Cultura populară în Transnistria şi specificul nostru naţional*, în „Transnistria", II, nr. 27, 9 februarie 1942, p. 2.

[37] Dăm, selectiv, titluri ale articolelor sale din „Transnistria" : *Românii de peste Nistru* (I, nr. 1, 1941, p. 1); *Temeiuri de unitate românească pînă la Bug* (nr. 2, 4 august, p.1 şi 5); *„Sîntem moldoveni şi vrem să ne unim"* (nr. 4, 17 august, p. 1); *Dreptatea învinge* (nr. 5, 23 august, p. 1); *Vocea sîngelui a fost de neînvins* (nr. 6, 1 septembrie); *Temeiuri de viaţă românească în Transnistria* (nr. 7, 8 septembrie, p. 2); *Obştile săteşti* (nr. 8, 15 septembrie); *Primul dregător al satului* (nr. 9, p. 1); *Sîntem toluna cu românii* (nr. 10, 29 septembrie, p. 1); *Transnistrienii aşteaptă lumina* (nr. 11, 6 octombrie, p. 1); *Transnistrienii revin la legea pămîntului* (nr. 12, 13 septembrie, p. 1); *Cultura naţională în Transnistria*, nr. 13, 20 octombrie, p. 1); *Transnistria pe veci românească* (nr. 15, 3 noiembrie, p. 1); *Împăratul românilor transnistrieni* (nr. 16, 10 noiembrie, p. 1); *Viaţa nouă în Transnistria* (nr. 17, 17 noiembrie, p. 1); *În slujba Transnistriei* (nr. 18, 24 noiembrie, p. 1); *Simbolul zilei de 24 ianuarie* (II, nr. 25, 26 ianuarie 1942, p. 1); *Primele ctitorii între Nistru şi Bug* (nr. 26, 2 februarie, p. 1); *Ctitorii româneşti la răsărit de Bug* (nr. 31, 9 martie, p. 1); *Învierea Domnului, simbol de viaţă nouă* (nr. 35—36, 5 aprilie, p. 1); *Biserica în trecutul Transnistriei* (nr. 39—40, p. 1).

https://biblioteca-digitala.ro

preajma Carpaților" [38]. Mai mult decît atît, studii ce s-au scris după apariția operei lui N. P. Smochină, cum sînt acelea ale etnomuzicologului George Breazul, remarcă aportul științific al contribuției lui Smochină. Astfel, cînd relevă „spiritul de solidaritate și de unitate al grupului etnic" [39] transnistrian, G. Breazul își ia ca suport colecția de folclor și studiul lui Smochină despre *moscălie*, și pe acela al lui Vl. Salagor [40].

Opera lui N. P. Smochină este cea mai importantă contribuție etnografică de pînă acum la cunoașterea romanității de peste Nistru [41].

(iunie—septembrie 1992)

[38] Studiul citat. Apud *Les Roumains Orientaux. Românii din Răsărit.* Sous la rédaction de Paul H. Stahl, Paris, 1990, p. 109.

[39] *Caracterul social al muzicii populare transnistriene*, în „Transnistria", an. I, nr. 17, 17 noiembrie 1941, p. 4.

[40] *Recrutarea la românii de peste Nistru*, în „Tribuna românilor transnistrieni", Chișinău, II, nr. 5, februarie 1928, p. 22—24.

[41] Datele biografice ale lui N. P. Smochină, folosite de noi în prima parte a acestui studiu, ne-au fost comunicate de d-l Alexandru N. Smochină, fiul etnografului. Tot domnia sa ne-a precizat că N. P. Smochină a folosit pseudonimul A. Ciobanu-Vlaicu, cu care a semnat studiul *Moscălia*, în „Moldova nouă", nr. 5/1939.

D-l Alexandru N. Smochină s-a născut în anul 1915, a făcut studii universitare la Iași. A lucrat la Institutul Central de Statistică din București, a fost avocat la București și subprefect al județului Tiraspol. După terminarea celui de-al doilea război mondial, a fost arestat, predat rușilor care l-au încarcerat pe timp de opt ani. Eliberat, se reîntoarce în România, este controlor la ITB și în final bibliotecar la Biblioteca Academiei Române. Îi mulțumim și pe această cale pentru documentația ce ne-a oferit-o.

https://biblioteca-digitala.ro

LOCUINȚA ȘI GOSPODĂRIA DIN BASARABIA ȘI BUCOVINA DE NORD

— Pe baza unor documente inedite —

ION I. DRĂGOESCU

Tabu impus și urmărit de sovietici cu o uimitoare perseverență, studierea teritoriilor străbune pe care aceștia ni le-au răpit se află cu mult în urma cercetărilor naționale sub toate aspectele. Documente inedite de arhivă, păstrate cu un imens risc[1], ne permit analiza în continuare [2], în premieră națională, a etnologiei Basarabiei și Bucovinei de Nord. Evident, într-un studiu nu pot fi tratate toate aspectele motiv pentru care ne limităm la publicarea unor mărturii[3] din 32 de manuscrise [4], pentru ca apoi să analizăm planimetria și terminologia locuinței și a anexelor ei, din

[1] Se știe că din Fondurile arhivistice naționale, sovieticii au dus ca „trofee de război" și multe documente. Tăinuirea acelora la care apelăm a fost nu numai un act politic lăudabil dar și foarte riscant, arhiviștii dînd dovadă de un înalt patriotism.

[2] Despre Basarabia și Bucovina de Nord am efectuat în ultimii 20 de ani îndelungate investigații arhivistice concretizate în lucrări bazate pe manuscrise inedite despre: **Pactul Hitler — Stalin**: „*Bucovina — ultimul rest care mai lipsește Ucrainei (Molotov — un studiu despre apartenența românească a Bucovinei*, în „Dimineața", nr. 31 (5, 4, 3) 15/16. II. 1992; „*Basarabia 1940 — Din propaganda antiromânească împotriva Bucovinei*", , în „Dimineața", nr. 46 (558) 7/8. 06. 1992; **Masacrarea și deportarea românilor**: „*Consemnări despre masacrarea de către sovietici a unor refugiați români în Lunca Dorohoiului*", în „Revista de istorie a Academiei Române", nr. 1/1992; „*Katynul românilor bucovineni*", în „Dimineața", nr. 205 (464) din 19/20. X. 1991; „*Un Katyn al românilor bucovineni*", în „Dimineața", nr. 65 (577) 3. IV 1992; **File despre istoria și cultura acestor ținuturi, modul de trai, comportamentul rus și sovietic în această parte a țării și situația românilor**: „*O filă din monografia ținutului Herța — Cotropirea sovietică*" în „Dimineața", nr. 21 (533) din 1. II. 1992; „*Intrarea sovieticilor în Bucovina. — Lenin pe soclul lui V. Alecsandri*", în „Dimineața" nr. 326 (538) din 9. II. 1992.; „*O filă din monografia Cernăuților. — Bustul lui Eminescu*", în „Dimineața", nr. 16 (528) din 25/26. I. 1992; „*O filă din monografia Ismailului*", în „Dimineața", nr. 210 (469) din 26/27.X. 1991; „*La aniversarea Holinului,*" în „Albina", nr. 6/1992: **Contribuție etnologică asupra împotrivirii românilor față de ocupația rusă și sovietică**: *Basarabia și basarabenii — cîntecele împotrivirii*" în „Dimineața", nr. 230 (489) din 23/24. XI. 1991; „*Cîntecele împotrivirii*", în „Dimineața", nr. 235 (496) din 30. XI./1. XII. 1991. „*Cîntecele împotrivirii*" (II) — *Basarabia și basarabenii*, în „Dimineața", nr. 241 (500) din 10. XII. 1991; „*Cîntecele împotrivirii*" (IV), — *Colinde inedite din satul martir Mahala, Bucovina*", în „Dimineața", nr. 250 (509) din 21/22. XII. 1991; , *Cîntecele împotrivirii*", în „Dimineața", nr. 31 (543) din 15/16. II. 1992; **Contribuții etnologice asupra împotrivirii față de comportamentul rușilor și sovieticilor**: „*Reverberații etnografice în folclorul basarabean*", în „Dimineața", nr. 220 (469) din 9. XI. 1991.

[3] Spre deosebire de istorie, folcloristică, dialectologie sau literatură, care pun la dispoziția cercetătorilor *corpusuri de documente și mărturii*, etnologii nu și-au creat încă un asemenea instrument de lucru . Selecția de documente inedite pe care o prezentăm justifică credem necesitatea unei astfel de culegeri.

[4] Toate documentele se păstrează la Arhivele Statului București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice. Sînt lucrări de grad ale cadrelor didactice întocmite după anii care au urmat primului război mondial sau lucrări susținute în cadrul cercurilor culturale, a ateneelor populare sau pregătite spre a fi publicate.

REF, tom 38, p 97—115, București, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

această parte a scindatei Românii. Prin aceasta aducem, credem, o contribuție teoretică în sensul cunoașterii, dar și una practică, în sensul că punem un material inedit și extrem de interesant la dispoziția muzeografilor români, organizatori ai unor sectoare în aer liber și în expoziție pavilionară consacrate locuinței din teritoriile răpite [5].

Bănila — Ceremuș, județul Storojineț: „În general locuințele oamenilor sunt neigienice. Toate casele sunt construite din lemn. Majoritatea de case sunt acoperite cu paie, iar o parte mică cu tablă și șindrilă. Școala și două case particulare sunt făcut din cărămidă. 50% din case sunt numai cu o singură odaie, unde locuiește întreaga familie, de multe ori compusă din 6—9 persoane. 50% sunt construite cu două odăi de locuit încît cetățenii locuiesc numai într-o singură odaie pe motiv de economie de combustibil, iar restul de 20% sînt locuințe moderne cu trei pînă la cinci odăi cu ferestre mari și igienice [6]. Sînt locuite, în general, de funcționari, meseriași, negustori, gospodari de frunte. Vara locuiesc mai igienic întrucît dorm cu ferestrele deschise, prin șuri, ori chiar afară pe vreme frumoasă. Animalele nu sînt aduse în casă. Ele au un grajd deosebit chiar la cel mai sărac cetățean. Fiecare gospodar are lîngă casa sa o curte pe care o îngrijește și o ține curată. Mîncarea o face de două ori pe zi : la 11 p. m. și 8 seara. Odăile sînt luminate cu petrol. Lîngă fiecare casă se găsește closetul. În general toate gospodăriile sînt îngrădite" [7].

Berești, județul Bălți: „În acest sat, cu 153 capi de familie, cu 350 suflete, 203 clădiri, toți sunt moldoveni de religie creștină ortodoxă. Casele sunt făcute din vălătuci, lampași sau zid de lut, cu paie bătute în scînduri. Sunt acoperite, cele mai multe cu stuf, șendrilă și cele mai noi cu tablă sau țiglă. Împrejmuirile gospodăriilor sunt cu dulapi de scîndură lată așezat(i) culcat și cu streașină. Altele sunt împrejmuite cu gard de nuiele, iar unele cu șanțuri (în) care sunt puși spini. Interiorul curților lasă de dorit în ceea ce privește ordinea. Casele sunt așezate mai toate cu fața la drum, toate casele au prispă unde dorm vara. Acest lucru e o binefacere pentru cei care în timpul iernii locuiesc cîte 5—6 într-o cămăruță. Casele sunt construite din cîte 2 camere și o tindă „antreu" la mijloc. Camera în care locuiesc e despărțită în două. Într-o despărțitură dorm și fac mîncare, iar în cealaltă primesc oaspeți. A doua cameră o întrebuințează la ținutul zestrei și primesc oamenii numai la Crăciun. Mobilierul din cameră constă în 1 pînă la 2 laviță, o masă, 1—2 scaune, un blidar. Pe pereți se pun vase și prosoape la icoană și pe la tablouri. Zestrea e formată din mai multe covoare puse teanc unele peste altele și deasupra pernele. Pe pereți mai pun și o prostire (cearceaf), din pînză țesută de ele și o horbotică (dantelă) pe care își înșiră hainele (straiele). În dosul casei sau mai la o parte își fac

[5] Se preconizează aducerea, deocamdată, de asemenea obiective la Muzeul Satului din București și la Muzeul pomiculturii și viticulturii din Golești — Argeș. Dar documentele respective ajută și la redactarea Atlasului național de etnologie, la întocmirea istoriei etnologiei naționale, a unui posibil și foarte necesar tratat despre etnologia românilor din diaspora și, nu în ultimul rînd, ele pot servi și colegilor cercetători basarabeni și bucovineni.

[6] În sensul că se deschide.

[7] Loy Leopold, „*Monografia comunei Bănila pe Ceremuș, județul Storojineț*", Arh. St. Buc.. Dos. 746/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

cotețe pentru păsări și un șopron pentru adăpostul vitelor. Closetele lipsesc și cine le are sunt primitive" [8].

Buda — județul Cernăuți: „Casele sunt așezate aproape una de alta, cu fața spre SE. Din cauza vechimii populației și a formei terenului, grădinile sunt foarte mici. În majoritatea cazurilor casele au cîte două odăi. Casa mare și cea mică (cămara) (sunt) despărțite printr-o tindă. Sunt rare cazuri cînd sunt pardosite. Sunt puține locuințe, mai ales la cei săraci, care au o singură odaie. De fapt, țăranul locuiește în casa cea mică unde-i adunată toată familia, cît de numeroasă ar fi. Casa cea mare servește mai ales pentru musafiri (nunți, cumătrii), locul de ținere a zestrei fetelor. Aici e un mare neajuns. Sunt familii numeroase, care iarna stau îngrămădite cu cele 8—10 suflete într-o odaie mică, ba mai aduc în casă viței, purcei sau mînji. Casele sunt făcute, în majoritate, din lemn, acoperite cu șindrilă, tablă și paie. Toate locuințele au pe lîngă casă și o grădină de legume, pomi roditori, fîntînă și closet. Gospodăriile celor mai bine înstăriți au și un grajd, șură, cotețe pentru porci și găini" [9].

Butuceni — județul Orhei: „În tindă, de cele mai multe ori, nu se găsește decît un țol de feștilă așternut. Casa cea mare se află în fiecare gospodărie. Straiele și musafirii se țin și sunt primiți aici. Această cameră are, deobicei, două geamuri în față, în formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 80/60 cm. Podul care se sprijină pe trei grinzi paralele și perpendiculare pe fața casei, care la mijloc și de desubt au o coardă groasă și proptită cu fața casei. La alții, această coardă se află în pod cu capete(le) pe pereți, de care sunt prinse grinzile cu șuruburi de fier cu haită. Pe aceste grinzi se pun tăvălucii de lut cu paie și făcuți pe băț. Aceștia se așează unii lîngă alții pînă se completează intervalele grinzilor. După ce s-au uscat, tăvălucii se fățuiesc atît pe deasupra cît și pe dedesubt cu lut peste care se dă cu var. Dacă camera e terminată de văruit se face, pe peretele lateral și cel din fund, cîte o laiță de scînduri. În față, la geamuri, se așează o masă cu patru picioare. Apoi, pe peretele din fund, cam deasupra laiței, de grinzi, se atîrnă o draniță lungă de 3 m și la o jumătate de metru sub pod. Pe jos e dat cu lut. Pe cele două laițe se așterne întîi un țol mai prost sau o veretcă și pe deasupra un țol din 2—3 lați de lînă în așa fel ca să atîrne pînă la un lat de mînă de pămînt. De la pat în sus se află părătare, făcute din lînă sau covor. La mijlocul peretelui și deasupra părătarului se află un prosop cu dantelă și gherghefuri în formă de cerc și cu capetele lăsate în jos, puțin oblice, în afară. Între capete se așează o oglindă mare sau fotografii. Pe acest perete se mai așează și cusături, îndeosebi tablouri. Laița din fund e la fel. Peretele de aici poartă covor sau părătar. Pe această laiță și la un capăt dinspre tindă, se găsește o ladă ce-i zic „sunduc", în care se țin pînzeturi și bani. Aceasta se da de zestre la fete. Acum li se dă garderobă. Dranița are o prostire din 2 lați, cu dantelă peste care se așează straiele curate. Pe peretele dinspre tindă se găsește un cuier lung unde se așează tot haine peste care atîrnă iarăși o prostire. Sub laiță se pun borcane, oale, străchini, farfurii, tăvălii, încălțăminte etc. În colțul unde cele

[8] Cojocaru Alexandru, „*Pregătirea și misiunea învățătorului român în provinciile dezrobite de sub stăpînirea bolșevică*"; „*Monografia satului Berești, com. Ungheni, județ Bălți*" (în colaborare cu Nichita Eugenia), Arh. St. Buc., Dos. 668/1943.

[9] Draghida Constantin, „*Monografia satului Buda*", Arh. St. Buc., Dos. 523/1940.

https://biblioteca-digitala.ro

două laițe se întîlnesc, se face, deobicei, teancul cu zestrea fetelor care, uneori, atinge podul. Pe masă se așterne o față de masă făcută din in sau cînepă, cu dantelă bogată, avînd, citeodată, și mușama pe deasupra. Pe masă se țin farfurii, pahare și un ulcior cu vin. Alteori se așează un borcan cu flori. La geamuri, sunt perdele lucrate de mînă sau carpete din comerț. În colțul format de fața casei cu peretele lateral se așează mai multe icoane, cu și fără sticlă, și diferite tablouri religioase. Deasupra lor, de pod, e așternut un prosop mare cu dantelă. Sub icoane, e o poliță — colțar, mică, unde stă candela. La ferestre se așternă ziare. Pe coardă pun busuioc și mentă împestrițate cu alte flori deobicei vezlogi. Pe jos așternă țoluri de feștilă, cruciș sau peste tot. Case zugrăvite nu sunt. În fundul tinzii e o cămăruță unde țin făina. În camera de locuit fiecare gospodar are cuptor de copt pîine și sobă. Pe cuptor și după sobă se află patul amintit. În restul camerei sunt iarăși două laițe așternute cu țoluri de lînă sau cînepă. Această cameră are două-trei și patru geamuri. Deasupra ușei se află o poliță unde țin pîinea și alte mîncări sau lucruri. În colțul dinspre fața casei și pe peretele lateral se află icoane. În casă se mai găsește o căldare sau putină cu apă, masă rotundă cu trei picioare, scăunele și vasele de bucătărie. Focul se face pe plită cu horn. În fața casei e o prispă de pe care prin cîteva trepte te sui și cobori din tindă în curte. Pe peretele din față, atît jos cît și sus, în partea lui exterioară, sunt trase brîie albastre late pînă la 30—40 cm. Deasupra prispei e o șandrama sprijinită pe 6 stîlpi de lemn numiți « popi »" [10].

Ciudei — județul Storojineț : „În general oamenii locuiesc bine, în case făcute de mîna proprie, construite de lemn și foarte rar din piatră sau cărămidă. Curtea se lasă mare, unde se construiesc stabule pentru nutrețuri. În comună fiecare gospodar are casă, nu se mai observă bordeie. Majoritatea caselor au în medie cîte 3 camere : cămăruța, tinda (sala) și casa cea mare unde-și ține fiecare hainele și numai sărbătorile mari sau la anumite întruniri se petrece cu foarte multă bunăvoință. Majoritatea caselor au lut pe jos, puține sînt pardosite cu scîndură. Sunt acoperite cu șindrilă și puține cu tablă. Ferestrele sunt făcute în majoritate mari și din sticlă. Locuiesc aproape toți membrii familiei într-o odaie mai ales în timpul iernei, vara dorm și pe afară. Primăvara pînă dă căldura dorm și cu animalele mici în casă ca purcei, viței, miei, cloște cu pui. Ferestrele se deschid abia tîrziu după ce se încălzește, la unele case sunt bătute în cuie și nu se deschid niciodată. Aerul se purifică prin deschiderea ușii. Coșurile se înfundă iarna cu cahle anume făcute. Curățenia în general a caselor se face de fiecare persoană. Mîncarea se pregătește în bucătăria casei. Odaia este încălzită cu lemne în sobă de cărămidă. Luminatul se face cu petrol. Iarna oamenii ard numai lemne din pădurile apropiate. Locuințele în majoritate sunt neigienice. Au burete din cauza umezelii. Curțile sunt îngrijite și plivite și aproape toate sunt îngrădite. Pe lîngă case se găsește ici-colo cîte un closet primitiv. A început să se facă pe cătune closete din scînduri și mai bine îngrijite. S-a făcut și se face educația tineretului în această pivință" [11].

[10] Bejan Isachie, „*Monografia satului Butuceni*", Arh. St. Buc., Dos. 798/1944.

[11] Vasilescu Nicolae, „*Monografia comunei Ciudei, jud. Storojineț*", Arh. St. Buc., Dos. 747/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

Cot — județul Soroca: „Satul Cot este brăzdat de ulicioare, unele mai înguste iar altele mai late. Pentru că școala era de stat, i-au zis „Ministerscaia". Numărul caselor de locuit din Cot sunt 200. Toate sunt așezate cu fața spre Sud-Răsărit sau Apus așa că lumină suficientă ar putea să aibă dacă n-ar astupa geamurile cu obloane sau țoale. Din numărul caselor de locuit, 136 sunt făcute din piatră, 34 din chirpici de pământ și 30 de vălătuci. Repartizate după numărul de camere avem cifrele următoare: 142 case sunt cu 2 camere, 38 case sunt cu 1 cameră, 20 case sunt cu 3 camere. Casele cu 1 cameră sunt adevărate cuiburi de infecție. Celelalte, deși cu mai multe încăperi, tot una servește drept cameră de locuit. De obicei toată familia se îngrămădește — fără mijloace de curățenie a hoarnelor și neaerisire. Se înțelege că traiul dus în așa condițiuni numai sănătos nu poate fi. Pe lîngă condițiunile de igienă, care nu sunt respectate măcar în parte, alimentația are un rol tot așa de important pentru menținerea sănătății" [12].

Crasna — județul Storojineț: „În comuna Crasna sunt 1236 case locuite. Construcția lor este cea obișnuită în casele din Bucovina. Case făcute din bîrne, vălătuci, acoperite cu șindrilă. Casele, în majoritatea lor, sunt mici și cu puține încăperi. De regulă, se compune casa țăranului de aici, dintr-o odaie mare numită „casa mare", o tindă și o odaie mică numită „căsuță". În raport cu membrii familiei care o locuiesc, casele sunt prea mici. În timpul din urmă se construiesc case mai spațioase cu cîte 3—4 camere, luminoase și cu ferestre mari. De obicei familia unei gospodării locuiește într-o singură odaie, cealaltă este întrebuințată în cazuri rare. Odaia de locuit, care este în același timp bucătărie, are un cuptor mare. Deasupra cuptorului se află un fel de pat unde dorm bătrînii și copiii. Se mai află și un pat lat unde dorm ceilalți membri (ai familiei). În majoritatea cazurilor podeaua este din lut bătut. Casele mai recent construite au toate dușumelele din scînduri. Crăsnenilor le place foarte mult curățenia. Casele sunt frumos văruite înăuntru și afară de mai multe ori pe an, iar pămîntul din locuințe este des reînnoit și uns încît casele de aici se prezintă sub un aspect atrăgător. Odaia mare, mai ales, în care se păstrează lucrurile de preț din casă e împodobită cu scoarțe și icoane, iar mirosul de busuioc ce plutește în cameră te impresionează mult. Fiecare gospodărie este împrejmuită cu un gard de nuiele, rozlogi și țăruși. Pe lîngă locuință găsim atenanse: grajd pentru vite, șură pentru cereale. Gospodăriile în majoritatea cazurilor nu sunt igienice ci întunecoase și umede, dar sunt și gospodării statuate și cu ferestre. Păcat însă, că numărul este redus. În casele locuitorilor, cînd intri, ești lovit de un aranjament și o bogăție de culori care îți vorbesc. Sumedenii de covoare atîrnate pe perete cu modelele lor vestite sunt ireproșabil lucrate" [13].

Florești — județul Soroca: „Locuința floresceanului este într-adevăr o casă de gospodar. Aproape toate casele sunt cu fața spre sud și se compun din 3—4 odăi din care una este rezervată pentru primirea musafirilor. Colțul cu icoane, o candelă, nu lipsește în nici o cameră. În camera musafirilor numită „casa cea mare" se află depozitată zestrea fete-

[12] Verdeș Agripina, „*Schiță monografică a satului Cot, județul Soroca*", Arh. St. Buc., Dos. 1162/1943.

[13] Adriețcu Olimpia, „*Monografia comunei Crasna Ilschi, județul Storojineț*", Arh. St. Buc., Dos. 746/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

lor care constă din mai multe covoare, renumitele covoare „basarabene" și perne așezate clit pe o laviță care ajung pînă în pod. Casele sunt frumos văruite pe dinafară și pe dinăuntru, iar curtea împrejmuită cu zid și în mare majoritate curată" [14].

Gaşpar — judeţul Bălţi: „Casele sunt clădite din chirpici, un amestec de lut cu paie, făcut după o formă ce variază de la un om la altul. Satul n-are o formă regulată și deci nici gospodăriile nu sunt aranjate după planul de sistematizare urbanistică. Mai sunt în sat puține case cu gard lipit, iar cele mai multe sunt construite din furci de lemn și pușchei învălătucite cu vălătuci de lut. Majoritatea caselor sunt cu două camere și fiecare cameră cu două ferestre. Sunt acoperite cu șindrilă și 28 cu tablă de fier. Casele sunt încălzite cu sobă de piatră și cărămidă în care se face foc cu paie, strunjeni, tizic și foarte puține cu lemne. Camerele, noaptea sunt luminate cu lămpi în care arde petrol. În jurul caselor fiecare gospodar are un grajd pentru vite la care le zic sarai, un coteț pentru păsări și un beci uneori de piatră, la alții de lut și un coșar pentru porumb și hambar pentru cereale. Fiecare gospodar are în jurul gospodăriei o grădină cu pomi, la cîțiva altoiți și grădină de zarzavat" [15].

Gruşova — judeţul Lăpuşna: „Casele de lemn există și în acest sat în număr de două, destul des rînduite de cîteva generații. Aici se adeveresc spusele bătrînilor cum că dealurile din împrejurimi au fost acoperite cu păduri de nepătruns în care își găseau adăpost bieții moldoveni. Higiena casei. Pentru a ține higiena casei nu e nevoie să fii bogat. Am văzut case sărace, curate și bogate, de ți-era mai mare scîrba ca să stai mai mult înăuntru. În privința curățeniei s-au dat multe sfaturi și s-au dus campanii teribile și de persoane sanitare și de intelectualii din sat, dar sub pretext că n-au timp, nu vor să respecte sfaturile date. Se speră și chiar s-a observat la noua generație o mare atenție față de regulile higienice. Toate casele sunt zidite din piatră și acoperite în felul următor: 37% — cu șindrilă; 20% — cu stuf; 43% — cu olane, 1% cu tablă. În ce privește numărul camerelor avem următorul procentaj: 10% — cu 1 cameră, 40% — cu 2 camere, 40% cu 3 camere și etaj; 10% cu 4—5 camere. În una din camere se ține curat — zestrea fetei și hainele mai scumpe. În alta se trăiește și se face de mîncare la cei ce au două odăi. La cei ce au 3, mîncarea se prepară în ietac. Unii săteni mai săraci și neglijenți, în camera a doua țin animalele deoarece au lipsă de grajduri" [16].

Hagi Curda — judeţul Ismail: „Gospodăriile sunt făcute după imitații nemțești, foarte lungi, în două ape, învelite cu stuf bătut și, în continuare cu casa, este beciul și grajdul. În fața casei este bucătăria (focăria), în fund aria de treierat sau harmanul și grădina de pomi și zarzavat. În fața casei e grădinița cu flori, căci, hagicurdenii țin mult la flori și în special lalelele, floarea sudului Basarabiei. În vechime, totuși, casele erau în stil românesc, în 4 scurgeri (apă), în formă patrată. Se mai găsesc

[14] Ravencu Theodat, Armașu Vasile, „*Monografia satului Floreşti, jud. Soroca*", Arh. St. Buc., Dos. 205/1940.

[15] Bobu Vasile, „*Monografia satului Gaşpar*", Arh. St. Buc., Dos. 466/942.

[16] Balmuș Teodor, „*Monografia satului Gruşova, judeţul Lăpuşna*", vezi și „*Monografia bisericei din satul Gruşova, Lăpuşna, zidită în anul 1802 și declarată monument istoric*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 324/1941.

https://biblioteca-digitala.ro

și astăzi cîteva clădiri vechi în felul acesta. Satul este așezat în formă de careu cu străzi ce se-ntretaie. Casele sunt spațioase, însă, deobicei, trăiesc prea mulți într-o cameră. Un obicei rău și vătămător este că se culcă, mai cu seamă copiii, pe jos, pe rogojini sau paie. Sobele sunt încălzite cu stuf, paie sau cioclei, dînd foc prin tindă. De obicei o sobă încălzește o cameră și e foarte rar cînd aceeași (sobă) încălzește două camere. Casele sunt cu pămînt pe jos. Casa cea mare (curată) e împărțită în felul următor : în colțul din stînga și în fund e iconostasul compus din 5—7 icoane, cele mai multe aurite sau argintate, împodobite cu beteală și flori, tablouri religioase, candele iar sub ele măsuța trepied unde stă biblia și alte lucruri sfinte. Pe peretele din dreapta „chilimul", adică covorul ales. Sunt alesături specifice basarabene cu trandafiri, gherghine sau alte flori. Lîngă perete un crivaț cu prostire (cearceaf) albă, cusută sau ajurată cu broderie de tîrg. Pe crivaț perne mari îmbrăcate în alb ornate cu dantele de mînă cu cusături sau broderie de tîrg. Pe lîngă ceilalți pereți sunt niște bănci cu spătar sau fără, numite „laițe", așternute cu țesături, lăițare. În fundul casei o masă mare, acoperită cu față albă și cîteva scaune. Pe jos se așternu rogojini sau țoale de cîrpesau de lînă la cei mai bogați. Camera de locuit este foarte simplă : o masă un pat mare de scînduri sau chiar din pămînt, lipit, așternut adesea numai, cu rogojină sau laiță, la care se adaugă soba. În fundul tinzii e o cameră mică (chimnată) unde iarna servește de bucătărie. Acolo dorm, și fetele mari și mici. Casele n-au prispe și nici pomisteală. Sunt învelite cu stuf iar în pod se păstrează cereale, struguri uscați ș. a. Camera e în continuarea casei, cu intrarea din afară, iar sub cameră, de obicei e beciul. În cameră se păstrează cartofi, vinul, murăturile, hamurile și alte scule și unelte pentru agricultură. Grajdul este făcut tot în continuare cu casa, construit din ceamur podit, bine închis, însă neluminat îndeajuns" [17].

Herța — județul Dorohoi : „Majoritatea locuințelor au caracteristica caselor evreiești, lipite una de alta, iar cele izolate au caracteristica caselor țărănești. Aproape toate sunt construite din nuiele lipite cu lut și o mică parte din cărămidă. Acoperite în majoritate cu tablă, unele cu șindrilă, iar un mic număr cu țigle. Cele mai multe case au cîte 3—4 camere, dușumite, cu ferestre destul de mari și cu confortul necesar. Pereții camerelor sunt împodobiți cu icoane, tablouri istorice, portrete cu membrii familiei și covoare. Atenanțele sunt rău construite necorespunzînd cerințelor, ceea ce e în dauna animalelor ce suferă de frig. Fiind construite din scînduri prezintă un permanent pericol pentru producerea incendiilor. Closetele nu lipsesc de la nici o locuință, însă sunt construite rău și serviciul de curățenie nu este. Gustul estetic se reduce la cultivarea florilor în cameră, iar parte din locuitori, cei mai avuți, cultivă și frumoase grădinițe cu flori" [18].

Hodărouți — județul Hotin : „Casele sunt frumos împodobite cu o mulțime de icoane și lucruri casnice. Fiecare om are cîte o cameră în care ține curat și-și păstrează îmbrăcămintea de sărbătoare și zestrea pentru fetele de măritat. De obicei locuiesc numai într-o cameră dor-

[17] Tofan Gheorghe, „*Însemnări monografice asupra comunei Hagi-Curda, județul Ismail*", Arh. St. Buc., Dos, nr. 656/1942.

[18] Borcea Gheorghe, „*Monografia tîrgului Herța*"; același, „*Monografia Școlii Herța*", Arh. St. Buc. Dos 966/1943.

https://biblioteca-digitala.ro

mind aproape toți ai casei pe cuptor, cuptorul fiind mare ocupă jumătate din cameră" [19].

Lipcani — județul Orhei: „Locuințele lor sunt de piatră și acoperite cu șindrilă și țiglă, în majoritate au lumină și aer suficient pentru trai, iar unii au casele din lemn, mici, acoperite cu paie, și insuficiente pentru locuit. Asemenea și atenanțele tot așa se împart" [20].

Marșeniția — județul Hotin: „Este un sat mare, frumos, cu case mîndre, bune și estetic construite care se pierd în livezi. Nu prea se văd case acoperite cu paie. Cele mai multe sunt acoperite cu draniță și tinichea iar restul cu stuf măestrit așezat. Rar de tot se vede cîte o căsuță mai mică acoperită cu paie, cu geamurile bătute în cuie; acestea sunt casele bătrînești care au rezistat timpului. Cîteva din acestea au trecut de 200 de ani. Sunt interesante pentru orice trecător prin felul construcțiilor lor. Au pereții făcuți din grinzi de brad care în partea de sub streașină sunt îmbinate una în alta, capetele rămînîndu-le afară, asemenea grinzilor de la fîntîni. Sunt văruite pe dinăuntru și pe dinafară, sunt joase fiindcă le bagă în pămînt. Cînd intri în ele, trebuie să te ferești să nu te izbești cu capul de grinzile ce sprijină bogdaia. Au tindă, care cuprinde o a treia parte din mărimea totală a casei, unde își au întocmită și „casa cea mică" de locuit, unde cuptorul e nelipsit, artistic construit, cu tot felul de turnuri și coloane. Camera cealaltă, „casa cea mare", servește pentru nunți, botezuri și primiri de oaspeți în zilele mari de sărbători, cînd pereții casei sunt împodobiți cu covoarele cele mai frumoase din zestrea fetelor. Ușa de la tinda acestor case bătrînești, cînd stăpînii pleacă de acasă, se încuie cu „vîrtejul" care se găsește și prin Moldova, în ținutul Botoșanilor. „Vîrtejul" este un fel de ciocan din lemn fixat în ușă pe dinăuntru. Spre marginea exterioară a ei, în așa fel ca să prindă cînd se închide în tocul ei. Pentru a putea închide dinafară este prevăzută cu o gaură în ea în care să încapă mîna. Se introduce mîna pe ușe. Se învîrtește vîrtejul așa ca să prindă în tocul ușei și casa e asigurată contra . . . oamenilor de treabă" [21].

Mihuceni — județul Storojineț: „Casele sunt făcute din bîrne și lipite cu lut, orientate mai mult spre miazăzi—răsărit. Sunt încăpătoare, acoperite cu țiglă în mică parte și din draniță (șindrilă). Sunt acoperite cu tinichea (tablă) și altele cu paie etc. Case-bordeie nu se găsesc. Tavanul la unele case e cu stufiș, iar altele cu scînduri. Geamurile sunt puține, mici dar lumină în casă e suficientă, căci pereții și tavanul sunt mărunți. În apropierea locuinței se găsește grajdul vitelor care este încăpător și curat întreținut, fapt ce îndreptățește să aibă vite frumoase care să aducă un folos îndestulător. Referindu-ne acuma la încăperile din casă putem spune că 2 treimi din acestea au 2 camere, dar oamenii locuiesc într-una în timpul iernii, se fac paturi mobile care au așternuturi de paie [22] peste care sunt

[19] Sîrbu Anton, „*Monografia satului Hodăroufi, județul Hotin*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 600/1942.

[20] Palii Domnica, „*Monografia satului Lipcani, județ Orhei*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 197/1944..

[21] Iacob Dumitru, „*O privire asupra satului Marșeniția, județul Hotin*", Arh. St. Buc., Dos. 600/1942.

[22] Se are în vedere, probabil, salteaua de paie, dar este posibil ca să fie și puse paie într-o cutie care acoperă toată întinderea patului și care, în ultimă instanță, este tot o saltea — practică întîlnită și în alte părți ale țării.

https://biblioteca-digitala.ro

puse țoluri de cînepă. Altele au chiar mindire. S-a dus această politică dîndu-se îndrumări despre importanța și folosul mindirelor pentru viața omului. Vara dorm de asemenea în case, cu mici excepții care dorm afară. Casele sunt în parte pardosite cu pămînt, restul cu dușumea. Se încălzesc cu sobe care sunt cu totul aparte față de cele din restul țării doarece au atașat cuptorul[23], rola și samavoarul, absolut trebuincioase fiecărei gosodării. Am observat de asemenea, că au closete în parte de dinapoia caselor sau înainte, la distanță, nefiind în imediata apropiere a fîntînelor pentru a se putea scurge în ele [24]".

Noua Suliță — județul Chilia : „Femeile, mai cu seamă, au oarecare înclinație artistică. Toamna, sau primăvara, cînd văruiesc exteriorul casei, se întrec în a picta diferite chipuri de animale, păsări sau peisaje. Nu este casă care să nu aibă practic cîteva chenare cu vopsea albastră. În interior se completează golul cu flori artificiale. Fetele mari, la șezătorile de iarnă, se întrec în a lucra din hîrtie colorată diferite feluri de trandafiri, crini, maci ori romanițe și imitația se apropie de realitate. Pe lîngă icoane, oglinzi sau tablouri sunt nelipsite buchetele de flori artificiale. În schimb la cusături naționale nu se pricep. Se fac încercări, la îndemnul colegilor, dar puțin izbutite. Țesutul, iarăși, de multe ori se plătește prin casele vecine. Nu se vede dragoste pentru șervete ajurate, fețe de mese sau perdele cusute în casă. Persistă în a cumpăra de la tîrg șervetele de nuntă, perdelele sau perdelușele necesare chiar cînd are cine să le lucreze. Bărbații urmează vechea tradiție în aranjamentul gospodăriilor. Toate dependințele aproape sub același acoperiș și mai cu seamă grajdul pe lîngă dormitor, despărțite printr-un perete subțire cu geam mare pentru a se auzi și vedea felul cum stau vitele ziua și noaptea. Aceasta face ca în majoritatea cazurilor să găsești miros urît de băligar în casele oamenilor intrat prin pereți sau prin geamuri, din grămada din curte, dimineața ori seara, cînd se aerisesc camerele. Încolo se vede o oarecare grijă în aranjamentul ogrăzii. Nu se prea întîmplă să vezi unelte aruncate sau mașini agricole ierrînd sau vărînd în zăpadă ori soare. Lipsește însă în genere tocmai ce e mai frumos : grădinița cu flori. Curtea se întinde pînă la pereții casei care, arareori, are un salcîm în față pentru umbră. Bugeacul acum în genere e lipsit de pomi din cauza secetei prea mari în lunile de vară. Pomii nu trăiesc prea mult și se usucă. Salcîmul rezistă dar rămîne pipernicit. Am stăruit mult pentru a pune (flori) în case și în bordeie, în fața casei să fie grădinițe cu flori și pînă în prezent au făcut destul de puțin spre a fi înțeles foloasele aerului curat și a luminii solare pentru viața omului. Numai la sărbători mari și la diferite zile însemnate ale familiei și în genere cînd primesc vizita unei persoane oficiale sau marcantă se folosesc casele încăpătoare. În general acestea sunt curate dar neaerisite și nelocuibile în timpul iernei din cauză că lipsește soba. Soba se face voluminoasă, din piatră, pentru a se putea încălzi cu paie și fiindcă ocupă mult loc, de multe ori, se renunță la ea. Ceea ce atrage atenția la intrarea în casă, este colțul cu icoane. Rar gospodar care să nu aibă o icoană, socotesc o datorie a avea, pe lîngă icoana lui Isus sau a Maicii Domnului și icoanele sfinților ale căror

[23] Asemenea cuptor a fost atestat și în celelalte zone ale țării.

[24] Alexa Maria, „*Monografia satului Mihuceni, județul Storojinef*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 646/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

nume le poartă membrii familiilor. Sentimentul religios încă destul de dezvoltat îi îndeamnă să păstreze vechea tradiție. Anul 1940 poate fi numit an de prigoană creștinească. Nu se permitea a se vorbi de Dumnezeu ori a se respecta icoanele. Propagandiștii antireligioși strigau în gura mare că nu poate fi vorba de niciun Dumnezeu, fiindcă nici din aeroplane nu se vede, dar de pe pămînt. Învățătorii au fost obligați să convingă pe copii de neexistența lui Dumnezeu, de nefoloasele rugăciunii și mersului la biserică, etc. Cu toată insistența bolșevicilor de a slăbi credința poporului, oamenii din toată Basarabia au rămas aceeași buni creștini ca și mai înainte. Au așezat la loc icoanele ce n-au fost sparte pentru a se cruța bani, se duc la biserică și în tot momentul imploră ajutorul lui Dumnezeu pentru nimicirea bolșevismului și restabilirea liniștii între popoare. În fiecare dintre sate drumul ce duce la Tropuclo este plin de lume ce merge la biserică. Chiar și cei bătrîni merg regulat pe drumul bisericii care pentru satul nostru este cam la 4 km. Mai nu se întîmplă să nu meargă cineva, fie vremea cît de rea, fie la Tropuclo, fie la Tătărăști. Ba de multe ori se preferă Tătărăștii cu toate că este o diferență în plus de drum de 3—4 km pentru frumusețea slujbei. Pentru a-ți da seama de hărnicia și priceperea unui sat, este de ajuns să colinzi cîte(va) uliți. Felul cum sunt construite casele, dacă sunt împrejmuite curțile sau nu, aranjamentul gospodăriei, starea animalelor, sunt probe de destoinicie sau lenevie și vicii. Nu se poate ca un om chibzuit să aibă o gospodărie sărăcăcioasă, mai cu seamă în aceste părți unde densitatea populației nu e prea mare și unde roada pămîntului răsplătește destul munca făcută cu tragere de inimă. Intrînd dinspre Sărata Mică sau Tropuclo pe ulița satului Noua Suliță îți dai îndată seama că aici trăiesc oameni care au pe ce pune mîna în gospodăriile lor. Cînd au intrat bolșevicii în sat în luna iulie 1942 (?) au declarat pe toți „culaci", urmînd a fi trimiși în Siberia spre a se putea întemeia un bogat colhoz, de cei obișnuiți cu mizeria și foamea ce trebuiau aduși din alte părți. Cîțiva s-au apucat de-au mai stricat din magazii și grajduri spre a nu atrage atenția gospodăriilor lor agenților comuniști. Dar nu numai grajdurile s-ar fi stricat ci și casele ce deocamdată erau lăsate nevăruite dacă victorioasele noastre armate le mai îngăduia stăpînirea acestor părți românești. Locuitorii de aici au casele construite din piatră sau chirpici cu acoperișul în două părți, dreptunghiulare. Încă se obișnuiește a se construi lîngă casa cu 2 camere și tindă și grajdul, cămara, plevnicul, sub același acoperiș de țiglă albă, clădirea are pereții destul de mari. Bordeiul sau bucătăria de vară și beciul nu lipsesc din nicio gospodărie. Din cele arătate pînă aici, s-ar putea crede că fiecare lucrează numai pentru (ca) construcțiile să impresioneze trecătorii. Pătrunzînd însă în ogradă, pe porți sau portiță, lăsate în zidul gardului de piatră vezi mulțime de păsări, animale scăpate prin noroc de invazia barbară, unelte agricole și în obor, mari șire de paie sau nutreț. În case zestrea fetelor sau hainele curate au ocupat demult locul sărăciei. Podurile și leșile sunt pline de cereale mai ales cei cu familii mai puțin numeroase, cu venituri din alte părți cum sunt grădinile cu zarzavat" [25].

[25] Ene Alexandru, „*Monografia satului Noua Suliță, județul Chilia*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 528/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

Olișcani — județul Orhei: „Casele în general îndeplinesc condițiunile higienice fiind încăpătoare și luminoase. Ele în majoritate sunt făcute din piatră și parte din lampaș (chirpici de pămînt) fiind acoperite cu șindrilă, țiglă și foarte puține cu tablă. Partea rea este însă că nu sunt folosite rațional întrucît întreaga familie locuiește în camere cu bucătărie, restul camerelor sunt folosite o dată sau de două ori pe an pentru musafiri, iar restul timpului servesc ca depozite pentru zestrea fetelor (covoare, perne, etc.) care stau aranjate în teancuri ca să nu le uzeze" [26].

Orhei — județul Orhei: „Locuințele în general sunt mici și nehigienice din care cauză nu corespund numărului de suflete ce locuiesc în ele. Dormitoare separate, în majoritatea cazurilor nu există. Cele mai multe familii dorm în aceeași cameră unde își petrec toată ziua cu toate că ferestrele sunt mici, aerisirea se face. Pe la periferie sunt cazuri cînd locuitorii dorm în aceeași cameră cu animalele" [27].

Petriceni — județul Storojineț: „Gospodăria țăranului e formată în general dintr-o casă de bîrne, acoperită cu șindrilă, avînd două odăi despărțite de o tindă mare. Fațada casei e întotdeauna spre Miază-zi indiferent de locul unde ar fi situată. Geamurile sunt în principiu de 1 m pe 60 cm, deci în case e lumină suficientă. Dintre odăile acestea una e pentru locuit și alta pentru ținut lucrurile curate și în special zestrea fetelor. Mobilierul odăii e format dintr-o masă mare care e la mijloc, un blidar unde țin farfuriile, două sau trei lăiți așezate în jurul pereților care servesc drept spațiu, cîte 2—3 scaune, o grindă unde își pun cojoacele de îmbrăcat și așternutul peste zi. Mai este cuptorul care servește de pat copiilor mici și oamenilor bătrîni. Pereții sunt împodobiți cu icoane acoperite cu ștergare, buchete de busuioc puse după icoane, farfurii cu diferite flori țipătoare puse cu gura în spre casă, o oglindă pentru gătitul fetelor și în cazuri rare fotografii propriu-zise sau tablouri reprezentînd voievozi sau regii noștri. Podele în general nu există. Plită și cuptor are fiecare casă. Odaia mare are acolo și mobilier adăugîndu-i-se în unele case cîte un pat pentru perine și cîte o ladă pentru pînzeturi. Ea e menținută totdeauna curată. În jurul casei în curte, care este încăpătoare (una-trei prăjini) se vede la fiecare gospodar un grajd pentru vite. Gospodăriile sunt construite din bîrne groase și unse pe ambele părți văruite frumos. Nu lipsește nici ferestruica pe care să intre lumina și vara aerul curat. Mărimea lor e în medie de 9/5, adică pentru 4 vite și cîteva oi. După tradiție, însurățeii își fac întîi grajd și șură și apoi casa. Cotețele de porci și găini sunt construite de asemenea din lemn. Cea mai mare și mai impunătoare clădire din gospodărie e însăși șura unde își strînge recolta gospodarul. Ea e construită pe schelet de bîrne, din scînduri și acoperită cu șindrilă sau cu paie. Intrînd în ograda gospodarului poți imediat să-și dai seama de puterea lui de muncă prin felul cum își aranjează lucrurile. Ciinele de lanț, paznicul credincios al gospodarului, nu lipsește nimănui. În principiu în jurul casei se află și pămîntul unde se odihnește vara gospodarul ostenit de muncă la umbra unui măr sau a unui nuc [28]. Pentru buna pază a averii

[26] Gurbagiu Eufimil, *„Monografia comunei Olișcani, județ Orhei"*, Arh. St. Buc., Dos. 658/1942.

[27] Brașoveanu Mihai, *„Monografia orașului Orhei"*, *Arh. St. Buc.*, Dos. 197/1944.

[28] Deobicei țăranul român nu doarme sub nuc întrucît a constatat că umbra de nuc cauzează îmbolnăvirea. Avem rezerve asupra acestei afirmații.

https://biblioteca-digitala.ro

sale el își împrejmuiește gospodăria cu un gard de nuiele de salcîm sau cu scînduri iar parte a lor de regulă (este) închisă pentru ca să nu iasă păsările la drum" [29].

Pojorta — județul Bălți: „În general casele sînt foarte bune, mari, cu mai multe încăperi, cu fața spre Răsărit și Miază-zi, geamurile se deschid toate, au tindă. În jurul casei se păstrează curățenie. Vitele și păsările au locuri acoperite. Fiecare gospodărie are grădiniță cu flori și livadă cu pomi fructiferi" [30].

Rădenii Vechi — județul Bălți: „În camera numită „casa cea mare" apare la fiecare gospodină aranjat la fel. În colțul din fața ușei camerei sunt așezate icoanele încadrate cu busuioc și alte flori vii sau moarte din hîrtie colorate luate uneori de la cununie, înconjurate cu un prosop mare, cu broderie la capete. Din colțul icoanelor spre jurul camerei este așezat un scaun lung, în fața căruia e așezată masa. Lîngă peretele din fundul camerei este așezată o laviță lungă cît peretele. Pe acest perete e pus un covor care în prelungirea lui se așterne cîteodată și pe laviță. Pe un colț al laviței este așezată împăturat zestrea gospodinei sau a fetei de măritat care cuprinde covoare, velințe și saci noi etc. Pe alt perete e înșirată îmbrăcămintea de sărbătoare a gospodinei și fetelor. Pe ferestre, pe grindă, busuioc, fructe (mere, gutui) struguri cu părți de viță. Această cameră de primire a musafirilor nu are sobă. Tavanul de scîndură e dat cu ulei. Deobicei nu se vopsește. Pereții pe dinăuntru ca și pe afară se dau cu var în care se pune mult albastru [31]. La vetre și colțurile casei pe dinafară se trag brîie și uneori se fac flori. Toate în albastru. Predomină albastru. La construcția caselor, care de obicei sunt acoperite cu șindrilă, săteanul pune pe lîngă poalele acoperișului scînduri crestate în diferite figuri regulate (un fel de traforaj). Același lucru pe creasta acoperișului unde în plus mai pun și doi cocoși de scîndură, la capetele crestei. Coridorul (cerdacul) de dinaintea casei ca și pereții le blănește (căptușește) de asemenea cu scîndură crestată oval. Rareori se văd pe stîlpii porții sau cei de la coridor diferite figuri sculptate" [32].

Revna — județul Cernăuți: „Acum 60—70 de ani, spune săteanul Onofrei Dumitru, casele se făceau din nuiele lipite cu pămînt și acoperite cu paie — care nu erau cusute ca acuma, ci puși deasupra niște pari ca să ție paiele. Numai o singură casă bătrînească zidită astfel există la Revna. A fost acoperită din nou cu paie cusut(e). Ferestrele sunt mici, atît cît poate băga capul prin ele, ușa are o încuietoare din lemn și la noapte se trage zăvorul. În casă, un cuptor mare pe care doarme iarna toată familia. Pe jos e lipit cu pămînt. Acum casele sunt făcute cu fundament zidit din piatră, pereții din birne lipite cu lut, cu ferești mai mari. Sunt acoperite cu șindrilă, țiglă tablă, mai rar cu paie. Se fac cu tinde la mij-

[29] Nepit Ilie, „*Monografia comunei Petriceni, județ Storojineț*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 747/1942.

[30] Zamfir Gheorghe, „*Monografia și istoricul comunei Dolțești*", Arh. St. Buc., Dos. 376/1944.

[31] Folosirea culorii albastru în vopsirea pereților exteriori ai locuinței amintește perfect, de practica transilvănenilor.

[32] Grebănașu Alexandru, „*Monografia școalei din comuna Rădenii Vechi, județul Bălți*", Arh. St. Buc., Dos. 486/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

loc, care desparte două camere. Într-o odaie locuiește toată familia cît de numeroasă ar fi, iar alta este numită „casa cea mare". În casa cea mare sunt ținute toate hainele mai bune ale familiei, în niște lăzi. Unde-i fată de măritat scoarțele sunt așezate pe pereți, pernele sunt înșirate pe grindă, tot așa și pături și lăicere. Pereții sunt îmbrăcați cu icoane care sunt împodobite cu flori de hîrtie și mult busuioc. Lîngă casă, deobicei, e șura în care se țin ciubere, poloboace, coșuri, hîrlețe, sape, toate uneltele agricole. Acestea împreună cu grajdul pentru vite sunt sub un acoperiș de paie. Cotețul pentru porci și găini este făcut de o parte. Nu la fiecare casă există closet și dacă este atunci foarte primitiv. Gardul este făcut din nuiele împletite sau scînduri. Cele de nuiele sunt împletite cu mult gust, învîrtește vîrtejul așa ca să prindă tocul în tocul ușei și astfel casa este asigurată contra . . . oamenilor de treabă" [33].

Romînca — județul Bălți: „Pe dealul din față, impunătoare, albă, se înalță școala. Cam la 100 m, pînă la școală, șoseaua face o curbă, iar spre apus se află altă răstignire și lîngă podul pe lîngă care trece șoseaua, peste o rîpă — este a treia răstignire din sat. Nu departe de pod, șoseaua unindu-se cu drumul care coboară din sat, cotește alene spre sud-vest, avînd încă pe o distanță de 100 m case pe dreapta și apoi de acolo, unde este un indicator pornește în cîmp pustiu spre Pîrlita. Aproape toate casele din mahalaua dinspre răsărit au fost distruse în timpul războiului. Gospodarii și-au făcut alte case. Restul, mai ales primăvara și în zilele de sărbătoare, are un aspect foarte frumos. Aproape fiecare om, în fața casei lui, și-a semănat o mică grădiniță cu flori. Cînd înfloresc pomii satul face impresia că a nins" [34].

L o c u i n ț a : „Oamenii trăiesc în case destul de mici și simple însă curat întreținute. Gospodinele văruiesc cu var și un fel de nisip alb, ține mai mult și iese foarte curat. Aduc nisipul din Prut. Puțini sunt locuitorii care nu-și îngrijesc locuințele. Aceștia sunt ocoliți atunci cînd murdăria este cauzată din neglijență și toleranță și înțeleși atunci cînd din pricina sărăciei nu pot ține curat. În casele celor mai mulți însă cu toate că nu-s podite camerele sunt întreținute curat, pereții totdeauna proaspăt văruiți, iar în fața casei vara cresc flori îmbiind somnul, aerul curat al dimineților și serilor. Florile cu mirosul lor suav care dă un nou suflu de viață. Este un obicei intrat în sîngele moldoveanului de a nu-și face casa decît cu două camere : casa cea mare pentru oaspeți și cămara unde își duce întreaga viață toată familia — bucătărie, sufragerie, dormitor toate sunt aici. Vara în nopțile călduroase se culcă pe prispă afară. Iarna însă cînd e ger straşnic afară, ei stau îngrămădiți într-o cameră respirînd aerul greu. Acesta e cel mai mare neajuns al casei țărănești. Casele mai mari au deobicei șase ferestre : patru în față și două în alături (astea sunt cele mai multe), iar celelalte au numai patru : două în față, două pe alături. Într-o singură cameră dorm toți ai casei. Iarna cînd ziua e mică și nu prea este de lucru dorm mai mulți. Vara însă, cînd toți ai casei nu mai prididesc cu munca cîmpului, cîteva ore de somn sunt prea suficiente.

A c a r e t u r i : Aproape în fiecare curte, în dosul casei se află grajdul vitelor, cotețul păsărilor și magazia. Latrina, în majoritatea caselor

[33] Mecicovschi Olga, „*Monografia satului Revna*", Arh. St. Buc., Dos. 461/1944.
[34] Racu Elena, „*Monografia satului Romînca*", Arh. St. Buc., Dos. 373/1944.

https://biblioteca-digitala.ro

se mărgineşte la o gaură în pămînt, îngrădită cu beţe. Toate aceste acareturi însă sunt făcute rudimentar, puţin trainice şi destul de neigienice" [35].

Ropcea — judeţul Storojineţ: „Locuinţa. Clasa numeroasă şi hotărîtoare în ceea ce priveşte munca şi partea însuşirilor morale a ţăranilor e aceea ce a fost în multe părţi pînă azi în vechiul său port şi vechiul său meşteşug de clădire, pe care singur şi le face, dînd numai ajutor lemnarului. În afară de aceste vechi forme pe care le-am apucat în chip vădit de la strămoşii noştri traci sunt şi alte clădiri mari, deosebite, în ceea ce priveşte înfăţişarea pe dinafară, împodobirea cu vopseli sau forme aplicate în tencuială. Împărţirea pe diametru toate acestea n-au suferit decît în timpurile din urmă, unele schimbări, silinţa către frumos. S-au văzut români care au început a părăsi mîndreţea simplă şi practică a trecutului nostru pentru a lua nu demult, din mîinile negustorilor, o formă străină şi împrumutată, părăsind tradiţia, adevărata avere fără a da în schimb ceva de la sine. Pereţii caselor sunt făcuţi din bîrne de brad, molid, stejar sau oricare alt lemn şi lipit cu pămînt peste care se va da cu var. Casa e locuită fiind numai pe jumătate terminată: uşile şi ferestrele se pun la un an după ce e bine uscată pentru a se feri de igrasie. Majoritatea caselor din 750 sunt acoperite cu şindrilă, 150 cu stuf şi 63 cu tablă. Cu vreo 80 de ani în urmă o băşică de porc în loc de geamuri era întinsă peste ferestrele mici ce luminau casele sărăcăcioase şi joase. Astăzi casa ţărănească e făcută după acelaşi plan cu două despărţituri, tinda şi bucătăria oamenilor săraci, tinda, bucătăria şi casa mare la cei mai bogaţi" [36].

Stănileşti — judeţul Hotin: „Satul Stănileşti reprezintă un cuib de moldoveni cu aşezări modeste construite din vălătuci de lut; acoperite cu paie sau stuf dau satului un aspect cu totul sărăcăcios. Lipsa simetriei satelor şi a disproporţiei lor în dimensiuni dă aspectul unor locuinţe vechi de sute de ani" [37].

Oraşul Storojineţ — judeţul Storojineţ: „Odaia mare, care este aşazisa odaie pentru primirea musafirilor, este de prejur-împrejur împodobită cu covoare, laviţe, lucrate în casă. Pe aşa-zisă grindă se găsesc aşezate în rînduri perine şi velinţe. Pe peretele dinspre răsărit, sunt atîrnate icoane sfinte, iar după icoane tradiţionalul maldăr de busuios, parfumul fetelor frumoase de la ţară. De jur-împrejur sînt aşezate lăviţi acoperite cu covoare naţionale. Masa, care se găseşte aşezată lîngă o laiţă, este acoperită cu o frumoasă şi curată faţă de masă albă ţesută în casă şi cusută cu modele naţionale de jur-împrejur. Pe masă se găseşte mai totdeauna un pahar cu flori. Casele se văruiesc şi se curăţă înaintea sfintelor sărbători (Crăciun, Paşti) şi cu ocazia diferitelor serbări ca nunţi, petreceri etc" (fila 40). „În partea dinspre cîmp, a locului patrat (locul de tîrg) erau înşirate trei clădiri mari şi anume: curtea boierească veche, şcoala tîrgului şi biserica romano-catolică zidită cam pe la 1860. În cele două părţi de sus ale patratului se vedea, apoi, pe mîna dreaptă, aşa numita pretenaţie sau pivniţa cea mare cu rachiuri şi velinţele boiereşti. Mai erau două

[35] Idem.

[36] Hîrşu Efigenia, „*Monografia comunei Ropcea, jud. Storojineţ*", Arh. St. Buc., Dos. 746/1942.

[37] Ştirbu Anton, „*Monografia satului Stănileşti, judeţ Hotin*", Arh. St. Buc., Dos. 600/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

case însemnate în tîrguri, dintre care una se afla în partea dreaptă a oborului împărătesc ce duce spre podul Siretului. Această casă fusese dată ca zestre de boierul Nicolae de Flondor, fiicei sale Eufrosina Hurmuzache. Era înconjurată de o grădină frumoasă, plină de pomi roditori și de flori mirositoare și care grădină formează astăzi Grădina publică a orașului. A doua casă de frunte era făcută tot de același boier pentru fiul său George și se află în afară de tîrgușor, așezată într-o pajiște frumoasă, sub o deasă pădure de stejari. Mai tîrziu, în locul acestei case, s-a zidit de către boierul Cav. de Flondor o curte nouă împreună cu alte multe clădiri, printre copacii bătrîni și tufanii umbroși. Această grădină sălbatică și minunată de vedere a fost prefăcută mai tîrziu într-un parc englezesc" [38].

Șaptebani — județul Bălți: „Casele sunt clădite aproape toate din cărămidă verde numită aici lampaci ori chirpici. Ele se fac în timpul verei din lut amestecat cu baligă și paie pe care le calcă amestecîndu-le cu piciorul sau cu vitele. Se iau apoi și se pune în formă uscîndu-le la soare și pe urmă se zidesc. O casă făcută din lampaș ține 40—50 ani. Ele se fac apoi tot mai mari, cu ferestre mici și înguste și acoperite cu paie, șindrilă și tablă. Pe jos sunt lipite cu lut, așa că din punct de vedere igienic lasă mult de dorit. Aproape toate sunt așezate cu fața spre miază-zi și răsărit pentru a fi ferite de vînturi. Curțile sunt împrejmuite cu gard de scînduri puse pe lung. În vîrful parilor înalți gospodina înfige oalele cu fundul în sus ca să le spele ploaia pe dinafară. Porțile sunt mici și fără acoperiș. În ograda unui sătean cu o stare materială mijlocie se găsesc următoarele: plug de fier, boroană, o căruță, o sanie, un cuptor cu plită de gătit în timpul verii, meliță pentru cîmp și cînepă și mai la o parte saraiul sau grajdul vitelor cu o despărțitură pentru porc și una pentru găini. Aproape jumătate din gospodari au cîte o pereche de boi sau de cai și cîte o vacă cu lapte. Casele se ung la zile mari cu var. Prispa e mai totdeauna curată și locul de joacă al copilașilor la căldura soarelui, atunci cînd părinții au plecat la munca cîmpului încuind și ușile. Acest procedeu îl întrebuințează sătenii de pe aici în urma multor întîmplări rele de pe urma încuierii copiilor în casă".

„De cum pășești pragul casei modeste, făcută fără pretenții de artă, te izbește mirosul dulce de levănțică, cimbru și busuioc, pe care în mănunchiuri prinse, țăranca le-a înfipt în grinda tavanului afumat. Icoana din colț, sub care la sărbătoare arde candela, abia se zărește din plantele mirositoare. Într-o parte și în alta, pe lîngă pereți se întind, deobicei, două laviță, care săteanului basarabean îi servește de pat. La capătul lor se-nalță pînă la tavan teancuri de perine moi și albe. În zilele de duminică și sărbători le scoate afară înșirîndu-le pe gard, ori pe prispă, ca să le mai ia vîntul, ca o reclamă pentru fată. Acest obicei, însă, cred i-au rămas de la ruși fiindcă el n-a intrat în faza practică a folosirii lor. Așa de exemplu, gospodarii nu mai dorm niciodată pe aceste perini moi fiindu-le numai așa, de frumos, iar tinerii însurăței poate un an de zile mai întrebuințează și ei, c-apoi trec iarăși spre păstrare. Pe pereți sunt înșirate covoare vechi și cîteodată cu motive artistice lucrate. Pe jos, în casa de ospeție, de asemenea se văd așternute covoare sau țoluri pentru a feri stolul de stricăciuni. Casa e împodobită cu fel de fel de poze cumpărate de prin tîrguri ori iar-

[38] Enescu Victoria, „*Monografia orașului Storojinet*", Arh. St. Buc., Dos 1498/1943.

https://biblioteca-digitala.ro

maroace. Icoana se dă (de) către părinții fetei la nuntă și-n ramă de se-nchide coronița cu bobocii de lămîiță de pe fruntea miresei păstrînd-o acolo ca amintire și totodată ca semn al credinței ce soții-și vor păstra unul altuia. De cele mai multe ori în această cameră nu e sobă. La mijloc este o tindă ce desparte odăile casei : de aici trece în camera de locuit ocupată aproape jumătate de cuptor. În același corp este și plita de gătit, iar de-asupra cuptorului pe un loc destul de încăpător, închis din toate părțile, cu o geană de fereastră în peretele din fund și cu o intrare mică este dormitorul plăcut al întregii familii. Acolo este întotdeauna o temperatură caldă de la plita de gătit și cuptor așa că în timpul nopții nu mai este nevoie să se facă foc. Spiritul de economie al săteanului și lipsa de lemne l-au silit să inventeze acest mijloc ingenios. Focul se face cu paie, buruieni, strunjeni și tizic. De cu vară săteanul strînge gunoiul de la vite, îl mai amestecă cu paie, îl udă prefăcîndu-l într-o pastă groasă care se taie apoi în bucăți potrivite și se usucă la soare, depozitîndu-se pentru iarnă. O scoarță mai veche acoperă și aci pereții. Într-un colț este o căldare cu apă, în altul lada cu albituri iar mai la o parte o măsuță stă rezemată pe o laviță. Scaunele mici așezate pe lîngă sobă vin să completeze decorul acestui interior de cămin gospodăresc. În ceea ce privește cumpărăturile pentru gospodărie nicăieri ca aici nu se pune mai puțin preț pe bani. Săteanul își încarcă trăistuța cu grîu și se duce la dugheană cerînd ce-i trebuie : gaz, ceai, zahăr, sare sau altele ; se înțelege că negustorul are un îndoit cîștig aici, întîi la cîntar îi micșorează săteanului cantitatea și o prețuiește cum îi place și mai rupe ceva și la cîntărirea cumpărăturilor. Așa se explică faptul că negustorii locali stau peste bani din punct de vedere material iar pătura nevoiașă luptă din greu în nevoi și lipsuri. Iată de ce ar fi nevoie de cooperative care sunt menite să scoată pe săteni din ghearele speculei străine însă greu se pot înființa fiindcă țăranii nu înțeleg scopul lor'' [39].

Trestiana — județul Storojineț : ,,Casele satului Trestiana sunt construite din bîrne unse cu lut, acoperite cu șindrilă, iar cele mai vechi cu paie. Casele au cîte două camere despărțite de o tindă. Majoritatea camerelor e podită cu scînduri, iar plafonul e tencuit și dat cu var. În odaia cea mare se află o sobă, o masă mare, un dulap, un pat cu zestrea fetei. În ladă artistic lucrată se află lengeria de corp și de pat. Pereții acestei odăi sunt împodobiți cu scoarțe (covoare). Pe grindă se află perne așezate de rînd. Pe poliță se află vesela. Pe peretele dinspre răsărit se află icoane sfinte, împodobite cu busuioc și alte flori mirositoare. Podul casei e uns și servește ca hambar pentru porumb. Tot în pod se pune la afumat slănina și carnea de porc. Ferestrele sunt mari, în direcția luminei. Casele bătrînești sunt puține dar au un farmec deosebit. În general locuințele sunt statuate, luminoase și sănătoase. În exterior casele sunt văruite avînd la temelie prispe. În tot satul numai 43 sunt lipsite de prispă. Pe lîngă casă este un grajd bun pentru vite, o șură pentru grîne și fîn. Gospodăriile sunt sănătoase, de aceea vitele sunt frumoase. Casa are înainte straturi de flori și legume'' [40].

[39] Galdieri Constantin, ,,*Satul meu. Monografia satului Șapte Bani*, Arh. St. Buc., Dos. 670/1943.

[40] Nemeș Viorica, ,,*Monografia satului Trestiana, județul Storojineț*'', Arh. St. Buc. Dos. 747/1942.

https://biblioteca-digitala.ro

Țiplitești — județul Bălți: „Ograda săteanului nostru nu prea este arătoasă: acolo sunt vite, păsări, porci și unelte de muncă. Casele sunt clădite aproape toate din lut, „lampaci ori chirpic". Ele se fac în timpul verii din lut amestecat cu băligar și paie pe care le calcă amestecîndu-l cu picioarele ori cu vitele de muncă. Se iau, apoi, și se pun în formă uscîndu-le la soare. Pe urmă se zidesc. Casele se fac aproape totdeauna (la fel) de mari, cu ferestre luminoase, acoperite cu stuf, șindrilă sau tinichea. Pe jos cele mai multe sunt lipite cu lut așa că din punct de vedere igienic lasă mult de dorit. Aproape toate sunt așezate cu fața spre miază-zi și răsărit pentru ca să aibă mai multă lumină și să fie ferite de vînturile mari. Curțile sunt împrejmuite cu gard de scînduri puse în lung sau în picioare. Porțile sunt mici și fără acoperiș. Sunt și cîteva porți frumos lucrate și vopsite. La ograda unui sătean cu o stare materială mijlocie se găsesc următoarele: plug de fier, boroană sau grapă, șaraban, sanie, meliță pentru cînepă sau in, un cuptoraș cu plită de gătit în timpul verii, un salcîm-doi ce dau puțină umbră pe timp de căldură și mai la o parte saraiul sau grajdul vitelor cu o despărțitură pentru porci și una pentru găini. Aproape 3 sferturi din gospodari au cîte o pereche de boi ori cai și o vacă cu lapte. Casele se ung (văruiesc) la zile mari, astupate de crăpăturile lutului uscat și dîndu-se, apoi, pe deasupra cu var. Prispa e mai totdeauna curată și e locul de joacă pentru copilașii lor la căldura soarelui, atunci cînd părinții au plecat la munca cîmpului încuind ușile. Acest procedeu întrebuințează sătenii cînd începe sezonul de muncă. Taie la fiecare copil cîte o bucată de pîine, jumătate de mălai, lăsîndu-i acasă în grija celui de sus cît e ziua de mare. Cîteodată îi mai urcă și pe ei în căruță luîndu-i la cîmp, unde cei de 3—4 ani păzesc boii pe răzor, iar cei mai mititei chiar de țiță gînguresc la umbra țolului pus peste căruță. Și astfel, de mici, acești copii, viitori cetățeni se oțelesc în luptă cu viața plină de asprimi și necazuri. În casă, de cum pășesc pragul, înăuntru căsuței modeste, făcută fără pretenții de artă, te izbește mirosul de aer închis. Icoana este așezată în colț, sub care la sărbători arde candela. Într-o parte și în alta, pe lîngă perete se întind deobicei două lavițe care săteanului îi servește și ca pat. La capătul lor se înalță pînă la tavane teancul de perine mari și albe căci gospodina basarabeană ține ca o mare datorie să aibă cît mai multe perne umplute cu puf și fulgi. În zilele de dumineci și sărbători le scoate afară înșirîndu-le pe prispă ca să „le mai ia vîntul", ca o reclamă pentru fetele de căpătuit. Acest obicei însă cred că le-a rămas de la ruși, fiindcă el n-a intrat în faza practică a folosirii lui. Așa spre exemplu, gospodarii nu dorm niciodată pe aceste perini moi, ținîndu-le numai așa... de frumos, iar tinerii însurați, peste un an de zile de le mai întrebuințează și ei c-apoi trec iarăși spre păstrare. Pe perete sunt înșirate covoare vechi și cîteodată cu motive artistic lucrate. Pe jos în casa mare pentru oaspeți de asemenea sunt așternute covoare sau țoluri pentru a feri lutul de stricăciuni. Casa este împodobită cu fel de fel de poze cumpărate din tîrguri sau iarmaroace. De cele mai multe ori, în casa cea mare pentru oaspeți nu este sobă. La mijloc este tinda ce desparte odăile casei, de aici se trece în camera de locuit, ocupată aproape jumătate de cuptor. Pîinea se coace, de fiecare gospodină, cam o dată pe săptămînă. În același corp este și plita de gătit, iar deasupra cuptorului stă un loc destul de încăpător, închis din toate părțile, cu o geană de fereastră în peretele din fund și cu o intrare mică este dormitorul

https://biblioteca-digitala.ro

plăcut al întregii familii. Acolo este întotdeauna o temperatură caldă de la plita de gătit și cuptor, așa că în timpul nopții nu mai e nevoie să se facă foc. Spiritul de economie al săteanului și lipsa de lemne l-au silit să inventeze acest mijloc ingenios. Focul se face cu paie, buruieni sau strunjeni, „tizic" care este cel mai obișnuit. De cu vară săteanul strînge gunoiul de la vite, îl mai amestecă cu paie, îl udă, prefăcîndu-l într-o pastă groasă care se taie apoi în bucăți potrivite și se usucă la soare depozitîndu-se pentru iarnă. Căldura tizicului însă miroase greu și nu e prea sănătoasă. Dacă poate să facă rost de cîteva lemne, apoi le păstrează pentru coacerea pîinii. În cutioara de pe cuptor intră cu toții seara la culcare. Copiii se strecoară mai ușor pe gaură în față, dar cei mai mari intră pe brînci. Ți se pare că sunt niște șerpi ce intră în ascunzătoare. Acolo în căldura ademenitoare, copilul de școală citește „năzdrăvenii din cărți", bătrînii spun povești copiilor, iar gospodarii pun la cale treburile pe a doua zi. Și așa petrece pînă a doua zi cînd cu roșu apoi începe să se coloreze zările spre soare răsare. Dacă sunt prea mulți și nu au loc pe cuptor, cei mai bătrîni dorm pe laviţele de lîngă pereți. Pe polițe stau agățate blide sau străchinile de pămînt și lingurile de lemn. Într-un colț este căldarea cu apă, în altul lada cu albituri, iar mai la o parte măsuța cu trei picioare stă răzămată de laviță ; scaunele mici, așezate pe lîngă sobă, completează decorul acestui interior de cămin gospodăresc. Grajdurile nu se fac încăpătoare, și cu aer de ajuns, ci niște beciuri întunecoase, unde vitele stau, cîteodată, pînă la genunchi îngropate în bălegar. Unii nu le închid nici în timpul iernii, lăsîndu-le libere prin ocol". Sînt consemnate și uneltele gospodărești, respectiv : trior, semănătoare cu 11 rînduri, semănătoare pentru ogor american, cultivator, vînturătoare, grapă de fier, mașină de treier [41].

Vilaunca — județul Storojineț : „Casele gospodarilor sunt construite din lemn și o mare parte din ele sunt acoperite cu paie și nepodite. Casa și curtea sunt împrejmuite cu un gard de nuiele. Locuința se compune dintr-una, cel mult două camere și o tindă cu fața spre soare. Ferestrele sunt mici și aproape niciodată nu se deschid iarna. Camera mai mică îi servește familiei și de dormitor și de bucătărie, în ea dorm și părinții și copiii, ba și bunicii adeseori. Ca loc de dormit între sobă și cuptorul și laița sau un pat improvizat din scînduri dar fără saltea. Se acoperă noaptea cu un țol sau cojocul ce-l poartă toată ziua. Cearceaf nu se obișnuiește, nici fețe de pernă pentru dormit. Pernele curate sunt păstrate în camera cea mare drept zestrea fetelor. Cînd e iarna grea, întîlnim adesea prin locuințe, purcei, viței și păsări, acestea din lipsă de grajduri bune. În camera mare nu se face foc ca să nu se strice lucrurile din ea (hainele de păstrare, covoare, etc.). Vara servește drept cameră de musafiri la diferite ocazii. Curățenia camerei de locuit lasă foarte mult de dorit din toate punctele de vedere. Gospodăria o văruiește înainte de Crăciun, înainte de Paști și de hramul bisericii. Pe jos unge pămîntul cu baligă de vite și cînd mătură camera se urcă praf mult pe care-l înghit toți copilașii din casă. Camera se încălzește cu lemne și se luminează la cei mai mulți săteni cu opaiț sau cu lampa de petrol nr. 5. La această lumină își prepară școlarii lecțiile în timp de iarnă. Locuințele de felul acesta au o influență cît se poate de rea asupra dezvoltării fizice a copilului. Faptul că copilul își petrece

[41] Gnatiuc Mihai, *„Satul Tipliteşti, judeţul Bălţi"*, Arh. St. Buc., Dos. 162/1940.

https://biblioteca-digitala.ro

tot timpul viața într-o cameră unde vine lumină diferită și (se) vorbesc lucruri nepermise pentru el, contribuie la o proastă dezvoltare sufletească. Un asemenea copil cunoaște de mic tainele vieții și cînd vine la școală cu greu se mai lasă influențat și condus de învățător. La fel cu casa sunt și curțile în privința îngrijirii lor. Deși mari, aceste curți n-au un aspect plăcut deoarece totul se află în ele, fără rost și fără ordine. Nu-i vorbă că există gospodării foarte frumoase și bine întreținute, mai ales în centrul satului și folosința oamenilor bine situați. Cea mai frumoasă casă și gospodărie răzeșească e a lui Const. Miron și țărănească a lui Mihai Calatela, epitrop bisericesc. La puține gospodării se află closete și acestea nu sunt cum trebuie. În urma campaniei sanitare întreprinsă în toată țara, de toți învățătorii, în 1938—1939, s-a putut observa o oarecare îmbunătățire. Depozitarea gunoiului se practică de către mulți gospodari în mod rațional săpîndu-se gropi în dosul grajdurilor. Iar tot bălegarul e scos la cîmp pentru îmbunătățirea terenului. Casele răzeșilor se prezintă ceva mai bine decît ale țăranilor, sunt în mare parte podite și au pînă la patru încăperi" [42].

Vrînceni — județul Cernăuți: „Casele sătenilor sunt mari, cu două — trei camere, dar ce folos? Toți ai casei se îngrămădesc într-o singură cameră, fără dușumea și fără al doilea rînd de ferestre, iar iarna în cealaltă cameră, cei mai săraci țin vitele și păsările, cei mai înstăriți o gătesc frumos cu scoarțe, laviță înflorite. Cotețe sistematice pentru păsări, puține sunt în sat, la fel și cocine pentru porci. Grajduri pentru vite se văd mai ales la proprietarii mari din Vrînceni, cari țin boi pentru îngrășare și munca cîmpului" [43].

★

Am prezentat un prim grupaj de documente inedite suplinind în jelul acesta marea lipsă în care se află etnografia. Spre deosebire de istorie, folclor, literatură, care au corpusuri de documente, noi ne aflăm, ca de altfel și sociologii, în situația de a nu dispune de asemenea materiale de referință.

Nu ne propunem analiza acestora, dar, observăm, totuși, că mult trîmbițata acțiune civilizatoare austriacă, rusă sau sovietică nu au avut un efect benefic, stăpînitorii nemanifestînd interes nici pentru casele românești, nici pentru cele aparținînd altor naționalități, cum este cazul ucrainienilor din Vrînceni. Este un moment sociologic de care trebuie să ținem seama. Să precizăm că setul de mărturii este din anii '40 și că scurta administrație românească nu a putut influența prea mult această dezvoltare.

Atragem atenția, în mod deosebit, asupra rolului școlii sociologice de la București, a campaniilor acesteia pentru ridicarea nivelului satului românesc, rol nedus la îndeplinire datorită ocupării acestor teritorii de către sovietici și datorită politicii duse de aceștia.

Nu știm care este situația pe teren în prezent, dar o reluare a cercetărilor, cu personal calificat, ar fi de un interes științific deosebit.

[42] Verchea Olga, „*Monografia comunei Vilaunca*", Arh. St. Buc., Dos. 746/1942.
[43] Freitag Maria, „*Monografia satului Vrînceni*", Arh. St. Buc., Dos. nr. 170/1940.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

FOLCLORUL – EXPRESIE A UNITĂȚII NAȚIONALE

GEORGE MUNTEAN

Cum am mai scris de mai multe ori, între formele de manifestare a conștiinței de sine ale unui popor, cele exprimate prin cuvînt par a avea o pondere aparte. În timp ce celelalte componente ale acestei conștiințe utilizează mijloace relativ neutre pentru a se concretiza, cum ar fi piatra, sunetul, culoarea, numărul, linia ori diferite alte materiale, simboluri și semne, cele întruchipate prin cuvînt sînt condiționate, în mai mare sau mai mică măsură, de substanța preexistentă în aceasta. Cînd limba respectivă nu e moartă pentru vieţuitorii unei epoci sau ai alteia (cum ar fi cazul de astăzi al latinei, slavonei și al altora) atunci sunetele pe care le provoacă rostirea cuvintelor (și chiar citirea lor) pot avea o anume valoare în exprimarea felului de a fi al unui popor. Nu se pune problema suplinirii muzicii sau invers, într-un sincretism mecanic, ci a unei expresii complexe pe care cuvîntul o însumează și o transmite. Dacă în multe discipline el rămîne, în general, oarecum la nivelul pe care i-l consemnează dicționarele, cînd e vorba de literatură îl vedem intrînd într-o stare de vibrație ce-i relevă dintr-o dată aptitudini pe care, la nivelul simplei comunicări, abia i le întrezăream. E ca o diferență între progresia aritmetică și cea geometrică. Același lucru se poate constata, în grade diferite, și cînd cuvintele intră în relație cu celelalte materiale, cum ar fi sunetul în muzică, or piatra, lemnul și culoarea, în artele plastice, împrejurări ce generează uneori plusuri de expresivitate (sau minusuri, prin reaua îngemănare). În folclor, mai trebuie luată în seamă fraternizarea spontană dintre cuvînt și gest (vrăji, descîntece etc.) sau dans, care, în anume situații, duce la îngemănări demne de luat în seamă în perspectiva unor încercări de definire a specificului unui popor sau grup de popoare. Și pe o asemenea pistă putem surprinde semnele germanității, latinității sau slavității unor popoare. În ceea ce ne privește, mai e de subliniat împrejurarea importantă că literatura română, populară și cultă, s-a putut manifesta de la începuturi într-o limbă unitară pe întreg spațiul național. Dovada e, între altele, faptul că producțiile cele mai vechi sau marcate de regionalisme sînt repede inteligibile în orice punct al ei de astăzi.

Dintre multele explicații posibile aș reliefa două. E vorba, întîi, de intensa și îndelungata *oralitate* a spiritualității și culturii noastre considerabil persistentă și astăzi. Să nu uităm că din ea a derivat cea scrisă (care a și consemnat-o inițial, pînă și-a prefigurat și consolidat propriile tipare), cu care mai este și astăzi paralelă și care, cel puțin cantitativ, i-a fost multă vreme inferioară. Ba, mai tîrziu, și calitativ, de un avans net, în registru integral configurat specific, putîndu-se vorbi de pe la mijlocul secolului

REF, tom 38, nr. 1–2, p. 117–127, București, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

trecut. De pe atunci se manifestă mai evident și tensiunile conștiente de valorificare a patrimoniului popular, tot mai diferențiat de cel cult. Faptul se explică prin absența îndelungată a ideii de creație artistică în registre diferite — popular și cult — suplinită cel mai adesea de scrieri în plan istoric sau religios, în care cel literar cult era implicat. Era însă puternică intuiția diferenței dintre scrierile religioase și istorice și domeniul popular, care a flexibilizat dogmele și canoanele ori a legendarizat istoria. Apoi, pînă prin secolul al XVII-lea, dacă nu și mai tîrziu, spiritualitatea, cultura și arta populară erau un bun al întregii societăți, în general, la noi, distanțele dintre păturile sociale nefiind, mai cu seamă ca mentalitate, prea importante pînă tîrziu. Coresi încă și Simion Ștefan, mai cu seamă au presimțit și exprimat unitatea organică, din interior, a limbii, faptul că unii nu se mai înțeleg rapid între ei venind din „vina celuia ce-au răsfirat românii printr-alte țări, de s-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toți într-un chip". Deci, conjunctura și nu permanența explică împrejurarea. Pe urmă, literatura noastră populară, mai nouă ca expresie lingvistică, dar veche prin substanța ce o aducea din limbile anterioare, vorbite aici, a crescut și pe fondul unei mentalități unificatoare și împreună cu alte forme străvechi de cultură și artă, cum ar fi muzica, ceramica, arhitectura, probabil portul, dansurile și medicina, credința, anume practici și rituri, cu care uneori s-a îngemănat și cu care a confraternizat mereu, într-o asimilare reciprocă plină de interes pentru consolidarea unității de ansamblu și a diferențierilor specifice. Alături de ele, cadrul geografic a avut un rol important, evidențiat de mulți dintre cercetătorii spațiului carpato-danubiano-pontic și a corelațiilor sale cu cele învecinate sau mai îndepărtate. Poate că el stă și la baza acelei străvechi unități, menționate pentru traci (și valabilă și pentru geto-daci) de către Herodot, care afirma că „toți au, în toate, obiceiuri asemănătoare". Se înțelege că acestea erau constituite cu mult înainte, pentru a fi observate (auzite prin alții) atît de timpuriu și de la oarecare distanță, pentru a iradia către spațiile înconjurătoare și a se înscrie în structuri culturale ajunse pînă la noi. Așa se explică, între altele, și faptul că puternica civilizație romană n-a putut eroda cu totul acest fond viguros, mai rezistent decît limba și decît alte elemente ale existenței specifice dacilor, care au cedat în fața presiunii latine, păstrîndu-se doar ca factori de substrat.

Cît a fost de organică noua sinteză și cît de puternică îngemănarea dintre daci și romani ne-o învederează împrejurarea că mai bine de un mileniu de năvăliri dintre cele mai diverse și cotropitoare n-a avut decît efecte secundare asupra ființei românești. Ca și încă mai mult de o jumătate de mileniu de presiuni și răpiri teritoriale ulterioare, care ne singerează ființa pînă astăzi, dar care n-au putut aneantiza acest spațiu existențial, oricît de lacom și dureros au mușcat din el, demonstrîndu-se și astfel incoruptibila noastră unitate. În acest îndelung proces de consolidare, observa N. Iorga, „grai și tradiții ne-au legat totdeauna între noi într-un chip atît de intim, cum sînt puține popoare în lume". Ba, am putea afirma că bogăția folclorului ține într-un chip caracteristic tocmai de prezența statornică și îndelungată a poporului pe acest teritoriu. Greu de imaginat creația colectivă de amploare, rafinată și articulată cuprinzător, pe fondul unei ubicuități spațiale în care steaua polară s-ar confunda cu calea lactee.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta nu înseamnă imobilism, etanșeizare, rămînere într-un punct al dezvoltării, din care contactul cu restul lumii n-ar mai fi posibil. Mai întîi, pentru că antropologic un asemenea fenomen nu e cu putință decît strict accidental, apoi deoarece folclorul însuși e incompatibil cu o astfel de condiție. Pe de altă parte, oglindirea continuității unui popor în arta sa sau în cea a vecinilor săi nu trebuie văzută strict *cantitativ*, numeric, ca într-un tabel din care absența unei cifre ar putea avea efecte catastrofale, ci *calitativ*, iluminînd orizonturile cu semnificații, îngîndurînd și încurajînd, reducînd din necunoscut, dacă nu altfel, măcar prin mărirea suprafeței de contact cu el. Cînd esențialul despre destinul, evoluția și marile personalități ale istoriei unui popor poate fi surprins în arta lui populară e semn de densitate, de conștiință vie de sine, de forță a raportării la alții, către care poate privi dintr-o perspectivă a veșniciilor trăite și asumate, cu înțelegere, fără nici un fel de neîmpăcare, dincolo de un accident sau altul. Prin atari atitudini ne și determină istoria, oricît au dorit și doresc alții să ne-o determine și uneori să ne-o deterioreze și răstălmăcească, în vederea cine știe căror iluzorii răscroiri. Căci, pe termen ceva mai lung, ruperea de matcă se dovedește imposibilă, iar revenirea la ea doar o chestiune de moment prielnic, cum e cazul mai recent al zonelor ocupate brutal de sovietici și forțate zadarnic a se izola de ființa din care au fost zmulse. A fost, cum o dovedesc culegerile mai noi, o barbară zădărnicie.

Iar dacă proba unor astfel de situații existențiale se poate face pe capodopere ca *Mioriția*, *Meșterul Manole*, ciclul *Novăceștilor*, *Soarele și Luna*, ori *Toma Alimoș* și *Balada Gerului*, pentru a exemplifica numai printr-un sector al artei noastre, atunci e semn că rodajul e plurisecular, cu o capacitate de a ne surprinde specificul și dăinuirea, pe care în puține alte locuri le mai putem întîlni. Oare faptul că *Mioriței* i se cunosc aproape 1500 de variante, răspîndite pe tot spațiul limbii române, poate fi doar o simplă întîmplare, fără nici o legătură cu etnogeneza noastră? Împrejurarea că un motiv de răspîndire larg internațională, ca acela al jertfei edificatoare, din care a crescut balada *Meșterul Manole*, este la noi grefat pe înălțarea unui monument de arhitectură profund semnificativ pentru cultura română și care a catalizat unificator diverse aspecte ale mentalității naționale, are, de asemenea, înțelesurile sale. Să nu uităm, apoi, că noul edificiu se ridică mereu peste altul, acel „zid părăsit" putînd fi întîlnit la noi în mai toate producțiile populare ce vorbesc de închegarea unei construcții. Și lucrul nu e, iarăși, întîmplător, dacă ne gîndim la cît s-a distrus pe aceste pămînturi, din negura vremurilor pînă de curînd, de către diverși trecători nesăbuiți, de incompetenți și neștiutori într-ale gîndului, care au călcat nu o dată aici cu brutalitate înfiorătoare. Dar peste vechiul zid a odrăslit din nou altul și altul, sfidînd trufiile dislocatoare. Faptul că în folclorul sîrbesc, în cel bulgăresc, maghiar, ucrainean și într-al altor popoare întîlnim nume istorice de voievozi, voinici, hatmani și alți diverși luptători pentru libertate, originari din România (Bogdan, Radu, Mircea, Ștefan, Nicoară Potcoavă, Mihai, Horia etc.) atestă străvechimi, legături statornice, schimburi, modelări și într-ajutorări ce marchează într-un chip aparte spațiul acesta și oamenii care îl locuiesc.

Dacă la aceasta adăugăm cîteva dintre urmele ce par a veni sau vin de dincolo de daci și de romani, din lumea general mediteraneană, dacă ne gîndim la mileniul neolitic ce a dat strălucita cultură Cucuteni, la atîtea

https://biblioteca-digitala.ro

zeităţi ce-au circulat în acest perimetru cultural sau sînt originare de aici, la urmele bizantine păstrate la noi, la îmbogăţirea şi iradianta noastră structură neolatină, — atunci e şi mai limpede cît de implicat în toate fibrele spiritualităţii noastre este acest spaţiu, cît de adînc şi statornic ni se comunică devenirea cu el. „România — spunea antropologul Eugéne Pittard în 1937 — este unul dintre colţurile lumii în care s-au petrecut, pe cît se pare, unul din aventurile cele mai formidabile din istoria universală... Vorbesc de răsturnarea vechilor civilizaţii preistorice şi de înlocuirea lor cu un mod de existenţă complet nou: acela de care beneficiem astăzi... Nu ştim încă în ce măsură «România» de atunci a participat la aceste fabuloase transformări, însă e în afară de orice îndoială că ea a jucat un rol în această aventură... Strămoşii dumneavoastră etnici urcă neîndoielnic pînă la întîiele vîrste ale umanităţii." Iar de atunci mărturiile de tot felul au sporit substanţial, inclusiv pe tărîmul culturii populare. Prin filtrul ei s-au strecurat, slăbite şi, lucru mai puţin observat, „europenizate", spre vest, atîtea populaţii, înlesnind astfel timpuriu Occidentului — cum remarca istoricul englez Seton-Watson — să-şi înalţe catedralele şi palatele, să-şi dezvolte cultura, arta şi civilizaţia. Imagineze-şi oricine cum ar fi arătat vestul Europei dacă aici n-ar fi fost populaţii statornice în calea migratorilor şi, mai recent, în cea a războaielor ce s-au vînturat dramatic, ori a persecuţiilor iniţiate şi împinse uneori pînă la genocid fizic şi spiritual de unii ori de alţii, pînă sub privirea noastră cutremurată. Iar rezistenţa noastră funciară se întemeiază în primul rînd pe un inerodabil etos generalizat, pe o multidimensionalitate a spiritualităţii populare ce n-a putut fi ştearsă. Mai ales că cele migratoare sau extensiv imperialiste au fost mereu deficitare în rădăcini într-o latură ori în alta, chiar dacă prin cantitate puteau domina o vreme.

Cît priveşte varietatea şi densitatea creaţiei noastre populare, ea poate fi ilustrată din orice unghi, inclusiv din cel matematic. Să ne amintim astfel că în spaţiul românesc se cunosc vreo 360 de subiecte de baladă complex individualizate (pe care, recent, Lucia Berdan le-a îmbogăţit cu vreo 150 de trimiteri noi, ce se cuvin completate din nou cu ce relevă ediţiile şi îndeosebi culegerile de folclor basarabene şi nordbucovinene recente), că pînă prin 1965 se inventariaseră vreo 250 de tipuri de basme cu animale, aproape 500 de tipuri de basme fantastice şi peste 100 de tipuri de basme nuvelistice, din care aproape jumătate nu fuseseră înregistrate de tipologiile internaţionale, unde eram deja, comparativ, relativ bine reprezentaţi. Se înţelege că nici cercetările româneşti nu epuizează terenul, a cărui investigare atentă şi sistematică mai este un deziderat pentru multă vreme, deşi tocmai enorma bogăţie dată la iveală ar trebui să stimuleze decizii constructive pe termen lung în această privinţă, pînă nu e cu adevărat prea tîrziu. Dovadă volumele date la iveală de ieşeni, de cercetătorii de la Chişinău, de cei de la Cernăuţi, de la Moscova şi Kiev, cel dedicat *Cîntecului de leagăn* de către Ghizela Sulieanu, ori indexul motivic şi tipologic al liricii de dragoste alcătuit de Sabina Ispas şi Doina Truţă şi altele. Dar putem ajunge şi la prea tîrziu. Să nu ne facem iluzii prea mari. De adăugat că adunarea şi redifuzarea artei populare consolidează, la rîndu-i, sentimentul unităţii noastre străvechi. Încă un exemplu, dacă mai e nevoie. Un catalog tipologic al snoavelor şi anecdotelor de la noi semnala existenţa a 3029 snoave şi a 199 tipuri de anecdote,

https://biblioteca-digitala.ro

circulînd în 10 442 variante. Dintre acestea, numai 307 tipuri sînt calchiabile pe cele internaționale (în număr de 692), celelalte (2722) fiind, probabil, tipuri prin excelență naționale, de patru ori mai cuprinzătoare decît ce s-a înregistrat la un moment dat pentru întreaga lume. E explicabilă, pe acest fundal, înflorirea și circulația extraordinară a bancurilor în spațiul național, eu însumi adunînd în ultimii vreo 30 de ani peste 40.000 de piese, patrimoniu care, departe de a fi epuizat domeniul, constituie mai degrabă o sugestie pentru enorma bogăție a acestei literaturi populare românești „de sertar", cu deschidere circulară către zonele opresate, inclusiv, lucru neobservat, către istorie. Proverbele și zicătorile par a-și fi epuizat ciclul. Cu toate acestea, fără a-mi fi făcut un program din înregistrarea lor, am notat cîteva sute în ultimul sfert de secol, unele de o rară expresivitate.

Lucruri similare se pot afirma și despre celelalte domenii ale arte populare românești, la care e de presupus că au participat, în diverse etape, toate păturile sociale de la noi, folclor producîndu-se și vehiculîndu-se la curți, de către clerici, meșteșugari, orășeni, păturile rurale fiind însă proeminente. Apoi, ideea de unitate o premerge pe cea de stat — care e tîrzie, modernă. Au fost întîi obștii, cnezate, țări, voievodate, ținuturi, pe fondul unei unități spontane, firești, din care a crescut statul național. Această uimitoare unitate, de la sine și prin sine, se oglindește întîi în cultura populară și în limbă, în mentalitate, și numai după aceea în ideea de *stat*. E vorba de o unitate anterioară a poporului, care a generat-o și ținut-o vie. Tocmai despărțirile statale temporale sau răpirile brutale din ultimele două secole — care n-au putut sfîșia unitatea — o confirmă pe aceasta. Unitatea preexistă momentului în care s-a luat act de ea și s-a început lupta pentru configurarea statului în limitele ei normale, pe care noi niciodată n-am depășit-o, fiind, dimpotrivă, cum observa Eminescu, singura țară înconjurată de ai săi, adică de români. Aceștia *erau* acolo de la începuturi și nu s-au scurs în interiorul popoarelor respective, cum e cazul cu minoritățile de la noi, de pildă. Încît, străveche și contemporană, pasivă și dinamică, tinzînd a sincroniza conștiința și cunoștințele comunității naționale pe verticala și pe orizontala lor, ținîndu-le în stare de veghe creatoare, prin care să-și semnaleze și legitimeze permanent prezența și să împuțineze necunoașterea agresivă din lume, caracterizată printr-o mare și discretă tensiune interioară și un unic proces de absorbție tipologizantă a existenței, imortalizată într-un număr apreciabil de capodopere, arta populară românească trebuie văzută și ca o biruință și o pavăză a spiritului uman, un ghid esențial către necunoscut, în fața căruia înalță mereu construcții și deschide porți ale cuviinței vigilente și ale prieteniei înțelegătoare.

Ca în toată cultura lumii, și în cea românească omul, în diversitatea manifestărilor lui, constituie un reper fundamental. Faptul se verifică pe întreaga ei devenire, din paleolitic, pînă în contemporaneitate, în cele mai diferite ipostaze ale creației. Literatura populară este o oglindă specifică a aceleiași problematici, iar în cadrul ei lirica deține, prin chiar natura ei, un loc privilegiat. Însoțind omul pe toată durata lui individuală, familială, istorică și socială, încercînd a-i surprinde și exprima ființa în marea sa complexitate, această literatură (ca și arta populară în general) a ajuns în timp la o bogăție și adesea la un rafinament și forță expresivă cu totul

https://biblioteca-digitala.ro

excepționale. În acest amplu context, lirica populară de la noi, pentru a evidenția un sector, se configurează drept una dintre cele mai cuprinzătoare, nuanțate și pure din cîte se cunosc pe lume. În plus, spre deosebire de alte zone ale planetei, în care ea se află în declin evident sau aproape e dispărută, în România (inclusiv în zonele naționale încă ocupate), se manifestă cu o vigoare cel puțin remarcabilă. Aproape că nu s-a publicat la noi în ultimul veac culegere de literatură populară în care lirica să n-aibă un loc însemnat, adesea preponderent. Iar numărul textelor culese și al variantelor acestora este de ordinul sutelor de mii, fără ca terenul să fi fost epuizat.

Inegale ca valoare, majoritatea acestor piese surprind ființa umană într-o extraordinară rețea de împrejurări, nelăsînd nici un ungher neexplorat. Chipul și portul, mersul, atitudinile decisive sau întîmplătoare, rîsul, plînsul, durerea, zîmbetul, diverse alunecări, ori statornicia, semnele timpului, ținuta, delicatețea, brutalitatea, ignoranța, grosolănia, finețea, învățătura, gustul și curățenia, sociabilitatea, credințele și multe altele își găsesc ecouri nuanțate și la obiect. Din ele se încheagă o imagine dintre cele mai semnificative ale existenței ființei noastre. Ea reflectă idealul unei frumuseți echilibrate și plină de dinamism, o tensiune spre puritate și viguroasă trăire morală, către un statut existențial dintre cele mai flexibile și creatoare, care să dea întreaga măsură a celor ce și-l asumă, nu neapărat cu deliberată responsabilitate, cum am fi tentați să ne imaginăm. Uneori, spontaneitatea e mai convingătoare. Ni se propune un clasicism, genuin, cu atît mai valoros cu cît e mereu contextualizat și îmbogățit, implicat cotidianului, din care-și trage esența și frumusețea (de notat derivarea cuvîntului din latinescul *formosus*, care are o *formă*). Accentul principal cade pe armonia dintre gînd și faptă, dintre expresivitatea fizică și cea morală, aceasta din urmă fiind totdeauna prioritară. Decisivă este cumințenia, adică echilibrul care conferă forță și demnitate, capacitate de a înfrunta adversitățile și a te înscrie unui rost supraindividual. Exemplaritatea e gîndită mereu în cadru social și raportată la natură, din care mentalitatea populară nu-l smulge pe om mai niciodată, ci-l integrează cu anume perseverență. De notat că frumusețea nu e văzută ca o generalitate, un adaos exterior, ci presupune o trăire și o participare pe potrivă, de unde constatarea cu valoare aforistică : „Nu-i frumos ce e frumos, ci-i frumos ce-mi place mie". Dar acest *eu* este profund socializat, tipologic. De unde și forța sa reperială.

Ce eforturi face creatorul popular în a surprinde multitudinea de valențe și întruchipări ale frumuseții în evoluția ei ne putem da oarecum seama dacă ne amintim ce risipă de mijloace face el pentru a o sugera. Sînt convocate în acest sens elemente ale faunei și mai ales ale florei, astrele cunoscute și diverse simboluri, culorile, mirosurile, sunetele, note ale unor ocupații și produse umane, date ale reliefului și climei, fenomene meteorologice, spațiul și timpul, construcțiile, căile e comunicație și cifrele, artele și credințele, mitologia și întreg universul de fabulații, fapte sociale și particularități individuale, practici și obiceiuri, toate chemate parcă să surprindă, nuanțeze și concretizeze, să exemplifice intensitatea cu care e dorită și trăită frumusețea plenară, bucuria descoperirii ei din cînd în cînd și gingășia cu care este înconjurată această floare rară a umanității. Mai ales lirica de dragoste, cu nesfîrșita ei gamă de doruri, nostalgii, teme și iluzii

https://biblioteca-digitala.ro

animate de voința de trăinicie și libertate interioară împărtășită reciproc, ne aduce în auz atîta imaginație și infinitezimală nuanță încît și cel mai fin gust artistic se simte uneori depășit.

Vin la rînd anume colinde, unele bocete, cîntecele de înstrăinare, cătănie și război, cele de dor și jale, strigăturile și cîntecele de petrecere, cele de leagăn, repertoriul nupțial, cîntecele de la șezători, ori cele despre natură și altele, infuziile lirice din celelalte genuri și specii ale literaturii populare, în diversitatea cărora citim cu încîntare un elogiu rar al omului și al idealurilor sale, între care frumusețea deține un rol fundamental. O frumusețe văzută mereu dinamic, însoțită de sentimentul măsurii, al fidelității și prieteniei, contextată social și dublată de dragostea pentru locul natal, de bogăția sufletească și sănătatea fizică și morală, de taina înțelegerii și mai cu seamă de atît de caracteristica noastră omenie. E un fir pe care putem coborî fără greș în adîncurile firii și ale tradițiilor specifice, înscriindu-ne în același timp în marile procese și orizonturi ale umanității, la al cărei spor de lumină contribuim. Sunt cîteva elemente care ne pot îndreptăți să ne rostim despre un ideal românesc de frumusețe, pe care literatura noastră populară îl exemplifică pregnant și multiplu. Evident, nu este vorba de ignorarea urîtului, a răului și imoralului, a inechităților de tot felul etc., ci de încercarea de a le domina prin tensiunea spre frumusețe și liniște integrală, de stigmatizarea și de voința de împuținare a lor, diminuînd din tristețea existenței și din ce se opune forței firești de a o spiritualiza. De unde, ironia, imaginea grotescă, biciuirea lor prin anecdote, poeme, bancuri, teatru popular și prin celelalte forme ale artei literare populare, ori strigătul prin sfîșietoare cîntece pline de amar împotriva a ceea ce strică ori pătează dinamica omeniei noastre, nevoia de deplinătate și de unitate funciară a lumii, a poporului, a familiei, a omului în sine și cu universul în care-și desfășoară și înscrie fragila ființă. Aici se află cîteva din rădăcinile și cumpăna jalei și dorului, a marilor îngîndurări pe care le generează spiritualitatea și arta noastră populară, implicîndu-se în universalitate, în al cărei cadru se diferențiază.

Forța coezivă de care vorbeam e vizibilă astfel în atitudinile generale ale poporului față de lume și de propria-i devenire, în arhitectură, plastică și port, în muzică, dansuri, credințe, obiceiuri și tradiții, în limba și literatura lui. Aceasta din urmă e mai veche în parte decît limba, în care și-a insinuat creațiile precedente, „traducîndu-le", încă din vremea genezei și consolidării ei, contribuind substanțial la flexibilitatea și unitatea în care ni se înfățișează, exprimîndu-ne cu subtilitate spontană specificul. Bogăția, forța și frumusețea literaturii române populare cunoscută astăzi trebuie gîndită, însă, doar ca o parte din ce a fost ea prin vreme. Căci, culeasă tîrziu și mult timp nesistematic, ea a supraviețuit fragmentar pînă astăzi, cînd i se dă importanța cunoscută. Cu toate acestea, ne putem citi în varietatea ei devenirea prin vitregia istoriei, participare la destinele europene, mediu asiatice și mai largi, fără de care nu ne putem configura etnicitatea semnificativă și mai cu seamă profunda noastră unitate, în continuă creștere, schimburi interne și externe și cu deosebire în spațiul cultural național și în cel învecinat sau de mai departe.

Expresia ei plină de nuanțe, de sugestive asimetrii și frumuseți, atestă pe diverse căi unitatea felului de a înțelege lumea și de a o transfigura în imagini pregnante, străbătute de un suflu al adîncimilor în care răzbate

https://biblioteca-digitala.ro

destinul însuși al poporului. Ascultînd o doină sau o baladă, un cîntec de jale ori de dragoste, privind o horă sau orice alt dans românesc, o casă, o icoană, o biserică, un covor sau un ștergar, nu putem să nu le surprindem adesea consonanța de substanță cu cele anterioare, oricît de vechi, ca și implicarea organică în cele similare, din indiferent ce punct al țării și uneori al lumii. E parcă o forță magică pe dedesubt, un ritm și o cadență, un chip de a îngemăna și separa materii, gesturi, sunete și cuvinte care ține în cea mai semnificativă parte numai de spațiul sufletesc al românilor, constituind invarianta lor dinamică. Iar cînd un asemenea substrat tulburător se întruchipează într-atîtea forme și înțelesuri, unele de o frumusețe și înălțime unică a gîndului, cu rezonanțe pînă la fibra cea mai intimă a firii omenești și a îngemănării ei organice cu natura, istoria și semenii, e semn de profundă specificitate. O explicație în acest sens oferea încă în secolul al cincisprezecelea umanistul italian Antonio Bonfini, care observa că românii aveau obiceiuri, o cultură și o limbă profund unitare, pe care luptau „cu atîta îndîrjire să n-o piardă, încît s-ar zice că războaiele lor se duc mai mult pentru salvarea limbii lor decît pentru apărarea vieții lor". Se cuvine subliniat faptul revelator că literatura populară a conservat în lunga ei devenire mai ales fondul latin al limbii noastre, comun întregului spațiu existențial românesc, la a cărui consolidare continuă a contribuit substanțial. Iar această definitorie latinitate a fost conservată, transmisă și flexibilizată prin *oralitate*, cel puțin cîteva secole. Cît de puternică a fost aceasta din urmă — ca și creațiile populare pe care le-a vehiculat — ne putem da seama, indirect, parcurînd primele texte scrise în limba noastră, cum ar fi epistola lui Neacșu din Cîmpulungul muntenesc către Johannes Benkner, primarul orașului Brașov, cea a Cîmpulunggenilor moldoveni către bistrițeni, ori cea a lui Cocrișel, trimisă din aceeași Bistriță către părinții săi din Moldova. Toate sînt inteligibile, de parcă ar fi, dincolo de cîteva amprente ale vremii, redactate astăzi. De reținut că toate sînt particulare, deci reflectă în grad apreciabil limba vorbită, de sevele căreia literatura noastră s-a ținut mereu aproape, captîndu-le și influențîndu-le. În plus, prima este adresată unui neromân, care, în vremea aceea, va fi învățat strict limba vorbită. Pentru ca aceasta să fi avut acum aproape cinci secole fluența pe care i-o întrezărim din respectivele texte era firesc să fi avut o vechime considerabilă, o circulație intensă pe întregul spațiu românesc și să fi generat în cuprinsul ei creații literare de o expresivitate înălțată, ca de regulă, mult peste nivelul comun. E important de reamintit, că, la noi, opoziția dintre păturile sociale naționale ducea totuși rar la adversitate și numai din cînd în cînd la explozie. Adversarii erau cu deosebire externi sau veniți din exterior, cînd se mobiliza aproape întreaga suflare împotriva lor. Așa se face că mai toate mișcările noastre sociale au avut de înfruntat și factori străini sau agenți ai acestora. De unde și puternica lor coloratură națională, în sensul eliberării.

Ca și în cazul literaturii culte, mărturii directe despre existența celei populare avem abia din secolul al XVI-lea. Indirecte, avem încă din al XI-lea. Iar pe cale comparativă putem semnala fapte de cultură populară venind din orizontul tracic, poate chiar indoeuropean, cum au sugerat, între alții, Hasdeu, Blaga, Mircea Eliade, I. I. Russu, Octavian Buhociu, Petru Caraman, Ovidiu Birlea, Cicerone Poghirc, Paul H. Stahl, Ion Taloș ș. a. Cîteva trimiteri se pot face la lumea helenică și mai ales la cea latină,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru care evidențele se înmulțesc. Încît, deși probele directe sînt tîrzii, ca și pentru alte neamuri, în cadrul celor patru milenii de istorie a poporului nostru, despre care vorbea N. Iorga, se cuvine să avem în vedere, în ansamblul cultural specific diferitelor epoci traversate, și existența literaturii, rostită sau, mai rar, scrisă în diverse idiomuri. Dar dincolo de datele istorice, de cele înlesnite de comparatism, o probă la îndemînă și încă relativ luată în seamă, pentru istoria culturii și a literaturii, este limba. Contribuția ei la arhitectura națională de imagini este substanțială și foarte timpurie, deopotrivă prin echivalarea fondului moștenit din idiomurile dacogeto-trace, celtice și latine, ca și prin creațiile născute direct în haina sa, fie ea tranzitorie în primele veacuri, fie mai ales definitiv structurată, ceva mai tîrziu.

Cît de implicat se simte românul în limba lui poate constata oricine răsfoiește un dicționar lexicografic al ei sau unul de proverbe .și zicători. Aș îndrăzni a crede că timpuriu oamenii se simțeau de același neam datorită limbii pe care o foloseau și care îi ținea uniți, diferențiindu-i de ceilalți. Dar această limbă nu trebuie gîndită dicționărește, ci vie, ca o ființă, cu tot ce a moștenit ea și a transpus în propriu-i registru ori a creat prin vreme și a păstrat în fagurele său. Cît privește sfera de înțelesuri ale cuvîntului *limbă*, ea sugerează aspecte psihologice, istorice, morale, sociologice, biologice, geografice, geometrice, geomorfologice și, bineînțeles, estetice („limbă de miere", „limbă de aur", „limbă ascuțită" etc.) și existențiale („a smulge limba cuiva"; „a lăsa cu limbă de moarte"), histrionice chiar („a scoate limba la cineva"). A te înstrăina de neamul tău înseamnă a-ți „schimba limba și portul", cum sună un vers popular.

Unul dintre agenții cei mai importanți în această consolidare internă a limbii a fost și este în cazul celei românești cîntecul popular și mai ales literatura cultă. Succesiv și de la o vreme concomitent. Prin însuși faptul de a spune un basm, o baladă sau o snoavă, de a cînta o doină de jale sau a boci, ori a ura, performerul respectiv ia o atitudine care-l împinge la selecție în masa vocabularului, din care în mod firesc reține cuvintele larg înțelese. Cu nuanțări ținînd de registrul respectiv, constatarea e valabilă și pentru literatura cultă. Inovația este posibilă mai ales pe teren consolidat, într-o limbă de mare flexibilitate, aptă de exprimare liberă a oricăror nuanțe. Cînd mijlocul este adecvat, gîndul se întrupează fără dificultăți. Nu degeaba se plîng unii cronicari de „neajungerea limbii", în registru cult, căci în cel popular nu dăm peste asemenea tînguiri, ci, cel mult, peste teama creatorului anonim că nu va putea găsi în masa vocabularului cuvintele cele mai potrivite, de a căror existență nu se îndoiește. Tulburarea lui Eminescu din versul „Unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?" și liniștea înșelătoare cu care Arghezi ne propune în aparență doar „cuvinte potrivite" punctează două atitudini pe care creatorul popular le-a intuit și sintetizat oarecum în pendularea între adevărul găsit și emoția alegerii cuvîntului preexistent pentru a-l exprima. Acestea ar fi cîteva dintre condiționările dintre literatură și materialul ei care în spațiul românesc sînt relevante și în ce privește dinamica unității naționale, pe care au consolidat-o și în anume înțeles au apărat-o și o apără mai viguros decît orice armă și împotriva tuturor felurilor de arme, multe dintre ele mai puternice decît noi în diverse momente de cumpănă. Limba însă și

https://biblioteca-digitala.ro

literatura ei au rezistat, fără nici o mobilizare din exterior. Știa Kogălniceanu ce spune cînd îndemna „să ne ținem de limba, de datoria noastră cum se ține un om în primejdie de a se îneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare".

Examinată însă și în afara suportului și mijlocului de exprimare, oricît este el de activ, literatura română populară și cultă constituie o oglindă profund semnificativă a unității naționale. Parcurgerea ei evidențiază înainte de toate faptul că unitatea în spirit vine din epoca genezelor, ca un dat formativ și existențial, desfășurat în același teritoriu și că numai unitatea statală a cerut știutele jertfe și eforturi spre a fi înfăptuită pe întregul nostru spațiu și, deocamdată, pentru atît de puțină vreme în integralitatea lui, altfel incoruptibilă, ori cu cîtă sălbăticie s-ar mușca din el. Ar fi de introdus nuanța semnificativă că dacă învățații și creatorii culți au redescoperit și argumentat complex, de la cronicari încoace, problemele originii, continuității poporului român pe aceste meleaguri, ale naturii limbii și specificului culturii și spiritualității noastre, ale originii creațiilor naționale și ale participării la patrimoniul de valori europene și la cele ale lumii, — poporul a trăit și consolidat spontan aceste aspecte cardinale. Mărturii arheologice, istorice, literare, însemnări de călătorie, glosare și cercetări comparative relevă atît coeziunea daco-getică, cît, mai ales, masiva romanizare și creștinare oarecum de la sine a locuitorilor din spațiul nostru. E de la sine înțeles că creații populare vor fi existat în tot intervalul de pînă la marii cronicari. Iar dacă cele culese în secolul trecut și mai ales în cel de față, cu deosebire după Marea Unire desăvîrșită la 1 Decembrie 1918 și pînă în contemporaneitate, păstrează urme ce duc către zorii istoriei, unele poezii populare românești relevînd tulburătoare paralelisme cu cele latine de aceeași factură, e de admis că în timp ele vor fi fost mult mai multe. Faptul că hexasilabul și octosilabul românesc îl continuă direct pe cel din limba latină populară — din care derivă, cum se știe, și limba română — e de natură a ne întări, între altele, credința în romanitatea spontană și continuă din folclorul nostru încă din primele versuri și cîntece rostite în acest idiom. Iată ca exemplu un fragment de descîntec, notat de Marcellus Empiricus din Bordeaux, medicul lui Teodosie cel Mare (cca. 347—395), în paralel cu unul oltenesc, ce pare de foarte fidelă traducere :

Pastores te invenerunt,
Sine manibus colligerunt,
Sine foco coxerunt,
Sine dentibus comederunt.

Ciobănașii te aflară,
Fără mîini te prinseră,
Fără foc te fripseră,
Fără gură te mîncară.

Simplă coincidență se poate zice. Dar cînd numărul acestora e considerabil și se înscrie într-un flux mult mai amplu de date certe și de alte asemenea frapante „coincideri", e drept să medităm la filiații și orgini comune, la o „matrice stilistică", cum zicea L. Blaga, marcată de europenism și latinitate. Încît, trebuie făcută o necesară distincție între existența romanității, continuității și unității poporului nostru în cadrul geografic cunoscut și consemnarea acestor fapte în scris, de către autohtoni și, mai concludent, de către străini, unii indiferenți la implicațiile proble-

https://biblioteca-digitala.ro

mei. Astfel se face că vechea *Romania orientală* care-i uimea pe străinii ce-o descopereau cu veacuri în urmă ca pe un miracol al istoriei și ca pe unul dintre nucleele naționale cele mai rezistente, create și închegate în spațiul european, are în cultura și literatura populară românească una dintre cele mai trainice și tulburătoare expresii. Încît, istorie și limbă, obiceiuri și tradiții, mituri și gîndire nuanțată, credințe și mod de a fi se regăsesc topite semnificativ în acest patrimoniu, a cărui forță artistică ne încîntă prin vigoare și bogăție și ne exprimă complex, propunînd lumii imaginea unui popor harnic, prietenos și hărăzit, mereu iubitor de liniște și construcție. Iar cînd constați că și astăzi, cînd într-atîtea locuri de pe glob folclorul a dispărut sau e pe cale de stingere, creația populară românească e încă în plină desfășurare, generînd tot alte producții, nu poți să nu încerci un sentiment de firească bucurie că spațiul românesc se exprimă viguros și spontan, participînd constant la sporul de valori ale umanității și rămînînd etern fecund și necoruptibil.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

TESTAMENTELE – MISTIC ȘI DE CONȘTIINȚĂ – ALE LUI NICOLAE TITULESCU

– Cinci scrisori inedite –

Marele patriot și cărturar Nicolae Titulescu se află din nou în atenția lumii politice și diplomatice internaționale care-i redescoperă profunzimea gîndirii și vizionarismul de excepție, actualitatea de netăgăduit a construcțiilor sale privind ordinea europeană, considerată cîndva fantezistă dacă nu cumva incomodă, mai ales pentru cancelariile marilor puteri. Prin întreaga sa activitate, prin acțiunile sale energice de apărare a drepturilor României, a păcii în zona geografică a țării și în Europa, de clădire a unui sistem de relații internaționale echitabile și echilibrate, care să stopeze tendințele revizioniste și expansioniste, Nicolae Titulescu și-a atras mari și primejdioase dușmănii, în țară și peste hotare, care pînă la urmă l-au doborît, înlăturîndu-l de pe scena vieții politice. Omul a fost înfrînt, dar ceea ce a construit el cu atîta migală și strădanie rămîne în patrimoniul celei mai prețioase enciclopedii a gîndirii politice a acestui veac zbuciumat.

Puțini dintre noi știu că, în toate acțiunile sale, Nicolae Titulescu a fost sprijinit fără nici o rezervă și încurajat prin toate mijloacele de Academia Română. Ca semn de recunoaștere și prețuire a meritelor sale, Nicolae Titulescu a fost ales membru de onoare al Academiei Române la 31 mai 1930 și membru titular la Secțiunea istorică la 28 mai 1935. Din acest moment Nicolae Titulescu va beneficia de sprijinul necondiționat al Academiei, indiferent de luptele politice sau de atitudinea partidelor, a guvernului și a regelui care-i pregăteau eliminarea de pe scena pe care se afirmase cu atîta strălucire.

Am arătat toate acestea, în amănunțime, într-un studiu mai amplu, publicat în urmă cu nouă ani, din păcate prea ușor trecut cu vederea de biografii și exegeții operei titulesciene (*Nicolae Titulescu la Academia Română*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice", seria IV, tomul VII (1982), București, Editura Academiei, 1984, p. 143–155).

Nicolae Titulescu a răspuns Academiei cu aceleași sentimente de încredere și prețuire, convins de rolul și rostul instituției în apărarea înaltelor idealuri și aspirații ale națiunii române. Pe lîngă multe altele, pe care le-am enumerat în studiul citat, dovada cea mai convingătoare în sensul celor de mai sus o constituie scrisoarea adresată de Nicolae Titulescu Președintelui Academiei Române – C. Rădulescu-Motru – la 17 mai 1939. Este o scisoare testament, de adîncă simțire românească, de natură să

REF, tom 38, nr. 1–2, p. 129–149, București, 1993

https://biblioteca-digitala.ro

sintetizeze tot ce a fost și va rămîne Nicolae Titulescu în istoria neamului românesc. Textul acestui important document a rămas pînă acum, din cîte știm, necunoscut cercetătorilor și opiniei publice.

Îl publicăm acum, la un an de la aducerea osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară și reînhumarea lor pe pămînt românesc, ca semn de cinstire a memoriei acestui mare fiu al neamului nostru și de creștinească pomenire.

Înainte de a reproduce textul propriu-zis al acestui emoționant document ne îngăduim să facem unele precizări, și anume :

1) Textul original al scrisorii se află în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-3, 1939, filele 193—195 ;

2) Scrisoarea lui Nicolae Titulescu a fost prezentată plenului Academiei în ședința din 27 mai 1939, prezidată de C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române ;

3) În procesul-verbal nr. 11, în original, al acestei ședințe se menționează : „De la dl. coleg N. Titulescu se primește următoarea scrisoare (textul). Darurile se primesc cu recunoscătoare mulțumire și cu aplauze din partea tuturor domnilor colegi" (*Arhiva Academiei Române*, Dosar A-3, 1939, fila 190 v).

4) În *Anale* acest moment a fost omis, despre scrisoarea lui Nicolae Titulescu nefăcîndu-se nici o mențiune (*Analele Academiei Române*, LIX (1938—1939), p. 226 ; ședința de la 27 mai 1939). Această omisiune explică de ce pînă acum documentul a rămas necunoscut și nici unul din biografii lui Titulescu nu l-au pus în circulație și nu l-au valorificat la întreaga sa însemnătate de excepție ;

5) Această primă scrisoare a lui Nicolae Titulescu — pe care noi am denumit-o testamentul lui de conștiință — constituie începutul demersurilor marelui diplomat patriot, demersuri care, în final, vor duce la întocmirea testamentului mistic prin care Titulescu își lasă cea mai mare parte din avere Academiei Române și își mărturisea ultimile dorințe, inclusiv aceea ca rămășițele pămîntești să-i fie aduse în țară și reînhumate la Brașov. Acest ultim testament — cel oficial, redactat și legalizat potrivit tuturor canoanelor juridice — este cunoscut și a fost publicat în mai multe rînduri în ultima vreme. De aceea nu vom insista asupra lui.

Vom face altceva însă. Vom urmări schimbul de scrisori dintre Nicolae Titulescu și Academia Română — prin președintele ei de atunci, C. Rădulescu-Motru — pentru a reconstitui drumul parcurs de la prima exprimare a dorinței lui Nicolae Titulescu — scrisoarea din 17 mai 1939 — , pînă la cea din urmă — transmiterea către Academia Română a testamentului său legal și legalizat, cel valabil și în zilele noastre.

6) Vom reproduce aceste scrisori în ordinea desfășurării lor cronologice însoțindu-le doar de notele strict necesare : indicarea fondului documentar-arhivistic, probleme de datare, rezoluții etc. ;

7) În transcrierea textului am respectat cu strictețe particularitățile originalului, intervențiile noastre, rarisime, fiind marcate prin paranteză dreaptă ;

8) Valoarea general-umană a acestor documente, înaltele sentimente patriotice de care sînt străbătute și modelul de comportament ce ni se

https://biblioteca-digitala.ro

propune și se degajă din întreg acest schimb de scrisori ne fac să credem că vor fi apreciate așa cum se cuvine — și nu numai de către cei cărora revista noastră li se adresează în mod curent.

I

Paris 17 mai 1939

Domnule Președinte

Mîhnirea mea de a nu mă găsi printre colegii mei, nici de data aceasta, este atît de mare încît nici nu încerc să o descriu.

Am voit însă să înlocuiesc prezența mea cu ceva mai prețios și astfel, viu să vă rog să primiți în dar pentru Academia Română, următoarele trei lucrări

a) **Demosthenes**

Orationae Graece, cum Librarii argumentis, Demosthenis arta de Venetiis, Aldus Manutuis 1504

Această lucrare este tipărită de faimosul Aldus din Veneția și este descrisă Renauard Annales des Alde (1825 I 110—112). Este cea mai completă ediție a lui Demostene și păstrată foarte bine avînd legătura originală. Exemplarul ce ofer Academiei Române a aparținut marelui istoriograf bavarez Johanus Aventinus (1466—1534) a cărui semnătură și adnotații se găsesc în această carte. Ediția e extrem de rară.

b) **Honter, Johannes**

Reformatio Ecclesiae Coronensis ac totus Barcensis Provinciae. Cum prefatione Philippi Melanthon Wittenbergae 1543.

Este o foarte rară carte scrisă de Honter care împreună cu Val Wagner și Malh Romser a fost conducătorul Reformei religioase în Transilvania. El a întreprins organizarea bisericească și școlară a lutheranilor.

c) **Honter Johannes**

Dyonisii Aphri de totius orbis setu

Io annis Praeterea, Honteri Coronensis de Cosmographiae Rudimentis Basel 1534

E o foarte rară lucrare a lui Honter privitoare la localitățile din Transilvania. Este pregmergătoare Geografii pe care o publică Honter la 1542 și din care Muzeul Bruckental [din Brașov — șters de Titulescu] *posedă un exemplar.*

*

Vă rog, domnule Președinte, să vedeți în acest gest numai un început. Treptat cu îmbunătățirea mijloacelor de trai, pe care vechea mea profesiune de avocat, azi reluată, mi-o va îngădui, voi oferi Academiei Române și alte lucrări, obligația de a proceda astfel izvorînd întreagă din mîndria de a face parte din această înaltă instituție.

Pînă la ziua cînd voi putea colobora cu colegii mei la lucrările lor, moment ce simt mai apropiat decît aparențele ar permite-o să se creadă, compensez în sufletul meu absența mea cu o prețuire atît de adîncă a Academiei

https://biblioteca-digitala.ro

Române și a cinstei de a fi unul din membrii ei, încît înțelegerea misiunei acestei instituțiuni și respectul ce-i port înlocuiesc provizoriu acțiunea ce sînt nerăbdător a pune în slujba ei.

De aceia mi se pare lucru firesc de a vă comunica de pe acum că intențiunea mea este, ca după moartea mea și a soției mele, o parte din moșia mea Titulești să treacă în stăpînirea Academiei Române.

Mi-am închinat viața apărării intereselor românești peste granițe.

Aparent, departe de țară, am dus de fapt țara acolo unde mă aflam și, pe cît a stat în puterile mele, am impus-o atențiunii internaționale, nu azi cînd solidaritatea europeană a devenit un fapt vizibil, ci, de la 1918 timp de aproape 20 ani, adică la o epocă cînd teama unui nou război mondial neexistînd, tot ce se petrecea în afară de granițele marilor puteri occidentale, apărea ca fără interes.

În slujba acestei misiuni am pus numai argumente date de cugetarea românească. Așa fiind, a lăsa o parte din pămîntul legat mie de strămoșii mei, Academiei Române, devine simbolul faptului că sub haina internațională, am purtat flamura românească, simțind, cugetînd și vorbind ca un pămîntean.

Primiți, vă rog, domnule Președinte, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

N. Titulescu

Membru activ al Academiei Române
Paris Hotel Ritz

II

Domniei Sale,

Domnului **N. Titulescu**
— Membru al Academiei Române —

Stimate și iubite Domnule Coleg,

Am avut plăcerea de a comunica colegilor mei, în ședința de la 27 mai a. c., scrisoarea domniei voastre din 17 mai și a le înfățișa darul celor trei rare lucrări pe care ați binevoit a-l face Instituțiunii noastre ca un prețios adaos la însemnatele daruri cu care, în înalta înțelegere ce aveți despre misiunea și rostul Academiei Române, ați venit în trecut, fie personal, fie ca ministru al Afacerilor Străine, să îmbogățiți patrimoniul de colecții al Instituțiunii noastre.

Colegii noștri au primit cu multă bucurie aceste daruri și și-au exprimat deosebita lor satisfacție și emoțiune la comunicarea făgăduinței domniei voastre de a veni în curînd în mijlocul nostru și la împărtășirea intențiunii domniei voastre generoase de a testa Academiei Române o parte din moșia domniei voastre părintească Titulești. Cu deosebire au fost profund mișcați de arătarea domniei voastre că legătura pe care-o veți crea prin acest legat cu

https://biblioteca-digitala.ro

Academia Română, va deveni un simbol al faptului că opera pe care marele domniei voastre talent a înfăptuit-o pe plan internațional a izvorît din simțirea și din cugetarea domniei voastre adînc românească.

Pentru bunele și frumoasele sentimente pe care ni le arătați — și în care Instituțiunea noastră vede un puternic sprijin moral și spiritual — vă exprimăm întreaga gratitudine a Academiei Române și vă rugăm să primiți, odată cu expresiunea simțămintelor noastre personale de simpatie și de admirație, distinsele noastre salutări colegiale.

Președintele Academiei Române
ss. **C. Rădulescu—Motru**

III

Paris, 8 martie 1940

Domnule Președinte,

Am onoarea a vă înainta testamentul meu autentic făcut la cinci ianuarie anul una mie nouă sute patruzeci prin intermediul Legațiunei din Berna, care a delegat, conform legii, funcționarii special ceruți de ea în acest scop.

Prin aceasta, Domnule Președinte, îmi aduc la îndeplinire promisiunea scrisă ce v-am făcut în vara lui 1939.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, ca și D-voastre toți iubiți colegi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

ss. **N. Titulescu**

IV

[Academia Română]
No. 1035
22 martie 1940

Domnule Coleg,

Academia Română a avut în ziua de 16 a lunei curente o scurtă sesiune extraordinară pentru ratificarea unor legate și donațiuni, a căror acceptare nu putea fi amînată pînă la sesiunea generală ordinară din mai viitor. Cu acest prilej am comunicat plenului atît scrisoarea D-v. dela 8 martie curent, cît și testamentul ce ați binevoit a-mi trimite.

Însărcinat a vă transmite vii și călduroase mulțumiri din partea tuturor Domnilor Colegi de față pentru interesul osebit pe care îl purtați Instituțiunii noastre, îmi fac o deosebită plăcere, Domnule Coleg, arătîndu-vă și dorința lor de a vă vedea cît mai curînd în mijlocul nostru.

Primiți, vă rog, Domnule Coleg, încredințarea distinselor mele sentimente

Președintele Academiei Române

Domniei Sale,
Domnului **N. Titulescu**
— Membru al Academiei Române —
Paris

https://biblioteca-digitala.ro

V

Hotel Ritz
Place Vendôme

(Imprimat)
Paris, 23 mai 1940

Domnule Președinte,

Avînd umărul drept fracturat și interzicîndu-mi-se călătoriile lungi, nu voiu putea asista la întrunirea Academiei.

Regretele mele sînt atât de mari, încât scuzele pe care le prezint atât Domniei Voastre cât și colegilor mei vor fi cred acceptate în același sentiment cu care le exprim.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

N. Titulescu

Nota editorului

I Scrisoarea a fost înregistrată la Academia Română, sub nr. 2141, la 29 mai 1939. Așa cum deja am menționat, originalul se află în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-3, 1939, filele 193—195.

II Scrisoarea, a cărei copie se află în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-7, 1939, fila 112, poartă nr. de înregistrare 2221 din 6 iunie 1939.

II Scrisoarea se păstrează în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-7, 1940, fila 234. A fost înregistrată la Academie la 15 martie 1940, sub nr. 1035. Poartă următoarea rezoluție: "15. III. 940. Se va înregistra și păstra în Casa de Fier a Secretarului General. ss. Alexandru Lapedatu".

IV Copia scrisorii se află în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-7. 1940, fila 234v.

Procesul verbal al Sesiunii Generale Extraordinare a Academiei Române din 16 martie 1940, publicat în *Anale*, nu face nici o mențiune despre scrisoarea și testamentul lui Nicolae Titulescu, așa cum afirmă C. Rădulescu-Motru. Dar acest lucru nu trebuie să ne mire pentru că, dintotdeauna, în *Anale* s-a publicat selectiv [*Analele Academiei Române*, LX (1939—1940), p. 70—71; Sesiunea Generală Extraordinară de la 16 martie 1940].

V Textul acestei scrisori este dactilografiat. Se păstrează în *Arhiva Academiei Române*, Dosar A-7, 1940, fila 193. A fost înregistrat la Academie la 3 iunie 1940, sub nr. 1945. Poartă următoarea rezoluție a Secretarului General al Academiei Române: "3. VI. 940. La ședința 14. VI. 940. ss. Alexandru Lapedatu". În *Anale*, amintita ședință din 16 iunie 1940 nici măcar nu este menționată [*Analele Academiei Române*, LXL (1940—1941), p. 5; ședințele de la 14, și 21 iunie 1940].

Text stabilit, note și comentarii de:
Alexandru Dobre

https://biblioteca-digitala.ro

O DESCOPERIRE DE SENZAȚIE: MIORIȚA *ÎNREGISTRATĂ LA 1794!*

S-a acreditat ideea, care continuă să fie împărtășită și acum de covîrșitoarea majoritate a oamenilor de cultură, idee potrivit căreia balada populară **Toma Alimoș** a fost descoperită și înregistrată pentru prima dată — la mijlocul veacului trecut — de Vasile Alecsandri. Mai mult chiar, unii cărturari merg pînă acolo încît susțin că amintita baladă ar fi nici mai mult nici mai puțin decît o creație proprie a lui Vasile Alecsandri [1].

S-a trecut astfel foarte ușor, neîngăduit de ușor, peste faptul că balada în discuție a fost culeasă, pentru prima dată, la 1831, de către preparandul arădean Dimitrie Ardelean. Colecția lui Ardelean, inclusiv textul baladei *Toma Alimoș*, a fost făcută cunoscută public și tipărită integral în 1945 [2], timp suficient, de atunci pînă acun, credem noi, ca textul respectiv să-și ocupe locul ce i se cuvenea în toate discuțiile, analizele, afirmațiile și aprecierile pe marginea acestui important cîntec epic românesc.

Părerea, care continuă să fie îmbrățișată de majoritatea cărturarilor noștri, potrivit căreia Alecsandri ar fi descoperitorul și primul culegător al baladei *Toma Alimoș*, își are unele explicații pe care, în cele ce urmează, vom încerca să le rezumăm, reducînd la minimum comentariul și trimiterile bibliografice.

Prima explicație a acestei erori biobibliografice — cu consecințe dintre cele mai păgubitoare din punct de vedere cultural și științific — ar fi aceea că varianta Alecsandri este prima publicată, în condițiile cunoscute, avînd, pe această cale, o circulație extraordinară, inclusiv în manualele școlare. Varianta Alecsandri, datorită eventualelor intervenții ale mult prea înzestratului poet — oricum minore și nesemnificative pentru fondul conținutului, dar benefice pentru expresia artistică, fluența acțiunii și limba comună utilizată — a satisfăcut gustul și exigențele tuturor categoriilor de cititori, din toate timpurile și din toate mediile sociale, inclusiv a celor din mediul rural, care apoi au repus-o în circulație orală. În aceste condiții, varianta Alecsandri a căpătat atributul de *prototip* și prerogativele *modelului clasic* de la care s-a pornit și continuă să se pornească în orice discuție și analiză a baladei, chiar și de către specialiști.

De asemenea, descoperirea variantei înregistrate anterior celei a lui Alecsandri a avut loc la o distanță în timp apreciabilă — aproape un secol — cînd interesul și, mai ales, entuziasmul nereținut pentru folclor deveniseră deja caduce, își pierduseră acel suport care, la 1840—1860, ridicase în picioare nu numai pătura cultă a Europei — și, deci și a României — dar și pe oamenii politici. Acum, la data noilor descoperiri, folclorul devenise obiectul de studiu și cercetare al unei discipline — folclo-

[1] Cea mai recentă părere de acest fel a fost semnalată de Iordan Datcu, *O publicație de nivel european: „Anuarul Arhivei de Folclor"*, în „Revista de Etnografie și Folclor", 37 (1992), nr. 4, p. 419—420.

[2] Romulus Todoran, *Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831*, în „Anuarul Arhivei de Folklor", VII, Publicat de Ion Mușlea, Tiparul Tipografiei „Progresul" Sibiu, 1945. p. 131—139. Textul care ne interesează poartă titlul *Cîntare veseliloare* și se află la p. 134—135,

https://biblioteca-digitala.ro

ristica — autonomă, de sine stătătoare. Cu cercul ei, destul de restrîns de specialiști, cu entuziasmul mult moderat de cerințele obiectivității științifice, cu un ecou și o rezonanță mult estompate în păturile mai largi ale oamenilor de cultură. Este adevărat că nici folcloriștii din epoca modernă n-au găsit calea, nu au dorit, nu s-au priceput sau nu au avut capacitatea de a păstra și adînci caracterul deschis al disciplinei și cercetărilor lor, ceea ce a provocat ruptura de care aminteam, o izolare nimănui folositoare a folcloristicii.

În sfîrșit, varianta înregistrată anterior celei a lui Alecsandri a rămas conservată în manuscrise de nimeni cunoscute timp de aproape un secol. Atunci cînd a fost, totuși, dată la lumină, prin tipărire, acest lucru s-a făcut în publicații de specialitate, cu o circulație extrem de restrînsă [3] și, ca atare, cu un ecou aproape insesizabil în opinia publică. Să nu mai vorbim de faptul că, chiar în rîndul specialiștilor, ecoul descoperirii, de senzație și răscolitoare pentru istoria folcloristicii a folclorului, și a culturii românești, s-a stins foarte repede [4], continuînd să persiste doar ca o flacără abia mai pîlpîindă [5].

O surpriză de proporții, care în mod sigur va răsturna multe dintre susținerile de pînă acum, obligînd de reconsiderări fundamentale, va fi cea produsă de senzaționala descoperire a unui caiet manuscris în care este înregistrat, pentru prima dată — și acest prima dată înseamnă anul 1794! — textul **Mioriței.**

Am intrat în posesia acestei informații, realmente tulburătoare, pe căi ocolite și cu oarecare dificultate. Așa se și explică de ce, în stadiul actual al investigațiilor, nu putem da un răspuns complet tuturor întrebărilor pe care, în mod justificat, le ridică textul și descoperirea în discuție.

Am aflat pentru prima dată de existența acestui manuscris de însemnătate excepțională pentru folcloristica românească dintr-o notiță apărută în revista "Literatorul", pe care, dată fiind importanța, dar și gravitatea întregii chestiuni, o reproducem în întregime :

„Din numărul pe luna ianuarie al revistei tîrgumureșene *Școala Ardeleană* desprindem noi mărturii asupra zăcămintelor culturale, încă nescoase la lumină, ce se găsesc în bibliotecile și muzeele Transilvaniei. Sub titlul *Un manuscris românesc inedit de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea al lui Ioan Șincai*, Elena Mihu relevă contribuția fratelui mai mare al lui Gheorghe Șincai la conservarea literaturii populare, oferindu-ne informații de importanță excepțională. Dintre acestea notăm : Partea a doua a manuscrisului este o colecție de cîntece populare, care cuprinde aproape

[3] „Anuarul Arhivei de Folklor" avea un tiraj de 1.000 exemplare, o bună parte a lui, mergînd la schimbul internațional.

[4] Surprinzător și parcă pentru a ne da cu tot dinadinsul dreptate ni se pare, de pildă, că la articolul despre **Toma Alimoș** din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 856, textul lui Dimitrie Ardelean sau articolul mai sus citat al lui Romulus Todoran nici măcar nu sînt menționate.

[5] Ultima dată varianta Dimitrie Ardelean a fost republicată de Iordan Datcu și Viorica Săvulescu, care, aplicînd criteriul organizării materialului pe regiuni istorice își deschid lucrarea *O capodoperă a baladei românești : „Toma Alimoș"* (Ediție critică și studiu introductiv de Iordan Datcu și Viorica Săvulescu. Corpus de texte. Convorbiri cu rapsozi populari. Varianta V. Alecsandri în traducere engleză, franceză, germană și spaniolă. Varianta G. Dem. Teodorescu în traducere germană. București, Editura Minerva, 1989), cu variantele V. Alecsandri (p. 64—69). Prima variantă a baladei, atestată cronologic, cea a lui Dimitrie Ardelean, este tipărită abia la p. 239, în deschiderea cap. VI. Banat.

https://biblioteca-digitala.ro

genurile folclorului românesc : balade, o variantă necunoscută a *Mioriței*, cîntece de dragoste și dor, cîntece satirice, o oraţie de nuntă (colăcărie), strigături, cîntecul de cătănie și înstrăinare . . ." Varianta necunoscută a *Mioriței* este și cea mai veche, confirmînd astfel teoriile celor mai de seamă folcloriști români, care au plasat geneza baladei pe pămîntul transsilvan" [6].

În numărul pe februarie/1992 al revistei din Tîrgu Mureș, cu menţiunea „Comunicate de d-ra Elena Mihu", și sub un titlu general, *„Din manuscrisul lui Ioan Șincai (1794)"*, sînt publicate cîteva poezii populare : *Mioriţa, Mierluță, mierluță, Jurnal de război* și *Versul Hotinului* [7].

Fiecare dintre aceste texte ar merita să fie reproduse și comentate pe larg. Pentru a nu ne îndepărta de la subiectul discuţiei noastre, vom reda, în continuare, numai textul *Mioriței*

MIORIŢA

Aude-să, doamne, aude
Peste cel plăiaș de munte
Un șuer, doamne, șuier
Că acolo, doamne,
Sînt numai trei păcurărași
Doi is cei mari
Și-s veri primari
Unu-i mic și-i străinel.
Acel mic și străinel
Că la apă l-au mînat
Pînă-în apă au umblat
Foarte mult l-au judecat
Ca pe dînsul să-l omoare
Oile să i le ee
Da el cînd din apă au venit
El numai au avut
O mioară zdrăvioară
Și înainte a eșit
Ci din grai aș-au grăit.
— Dragii mei verișori,
Dacă pe mine mi-ți omorî
Lîngă mine puneți
Fluerul de dreapta
Bucinul de-a stînga
Că cînd vîntul a sufla
Fluerul a fluera
Și bucinul a bucina
Numai răsunul
Că mi-a răsuna
Peste munți numai la ai mei doi părinți
Și răunul și me-a merje
Peste brazi la a mei frați.
Într-o verde dumbrăviță
Este o răce fîntiniță
La acee răce fîntiniță
Sînt 2 luminiță
Da nu-s luminiță
Că-s ochi (i) șerpelui
Că macar cît le-a ploua și le-a ninje
Acela nu să vor stinje,
Că șerpele au mîncat
Numai un voinic a scăpatu
Ceptu lui le-au mîncat jumătate
Jumătate de cuțite de arămite
Cu iele fu-ntins
Da el din grai așa au grăit :
— Cine a veni să mă scoată
Vină frate și vină tată, și vină maică
Oile mi le-au luat
Și mîna mi-au tăiat
Și m-au legat
Cu spatele la brad

Deocamdată nu putem da mai multe detalii, dar un singur lucru este foarte clar : cunoaștem culegătorul — Ioan Șincai ; cunoaștem anul culegerii — 1794 ; cunoaștem locul de origine al textului propriu-zis.

[6] Diac tomnatic și alumn, *Mioriţa transilvană*, în „Literatorul", II (28 febr. 1992), nr.2 (25), p. 2.

[7] „Școala Ardeleană", Revistă de cultură, Tîrgu-Mureș, Anul II (februarie, 1992), nr.8 (5), p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Vom face tot posibilul pentru a obține noi date, dacă se poate chiar de la sursă, și, în măsura în care alții nu ne-o vor lua înainte, să publicăm chiar culegerea în totalitatea ei. Vom reveni.

Al. Dobre

ZIARUL „MOLDOVANUL".

— Cîteva constatări preliminare —

1. În *bibliografia Gheorghe V. Madan* publicată de d-na Maria Teodorovici (Iași) în „Revista de lingvistică și știință literară" (nr. 4, 1991) ziarul „Moldovanul" figurează doar nominal din simplul motiv că la Iași (posibil și la București) colecția acestuia nu s-a păstrat. Îl putem răsfoi și studia doar în orașul Himki de lîngă Moskova, secția ziare a bibliotecii „V. I. Lenin".

2. În trecut situația a fost următoarea :

a) Revista „Viața românească " nr. 1 din 1907 a semnalat primirea la Iași a primelor numere ale ziarului „Moldovanul".

b) În iunie 1908 „Moldovanul" este pomenit de N. Iorga în „Neamul românesc".

c) Tot „Viața românească", prin intermediul basarabeanului Alexis Nour, anunță la sfîrșitul anului 1908 că „Moldovanul" nu mai apare.

d) În anii '20—'30, tangențial sau în mod special, dar laconic, despre „Moldovanul" lui Gh. V. Madan scriu Mih. Minciună, Dim. Iov, Pan. Halippa.

e) În Moldova fostă „Sovietică" lucrurile au fost mult mai triste : unica informație despre ziarul în cauză ne-o furnizează enciclopedia *Literatura și arta Moldovei* (vol. 2, p. 36). Articolul îmi aparține, nu-mi aparține însă și faptul că numele lui Gh. V. Madan ca editor și redactor lipsește cu totul.

Gh. V. Madan vine la Chișinău, probabil, în a doua jumătate a anului 1906. Ceva mai înainte, tot de la București, sosise aici un alt refugiat basarabean, S. V. Cujbă. Venise cu nobila misiune de a redacta din punct de vedere literar gazeta lui Em. Gavriliță, „Basarabia".

Cujbă și Madan se vor întîlni la prima serbare moldovenească literar-muzicală care a avut loc la 3 decembrie 1906 la Chișinău. S.V. Cujbă s-a prezentat la serbare cu referatul despre „cîntecul poporan moldovenesc", cel de-al doilea, „artistul Teatrului național românesc" Gh. V. Madan, în prima parte a serbării declama poezia lui G. Coșbuc *Rugăciunea din urmă*, în partea a doua figura printre interpreții de „poezii, cîntece, romanțe". La serbare, probabil, a fost prezent și seminaristul Al. Mateevici, care a scris cu mare entuziasm despre acest eveniment.

Faptele, o spunem cu părere de rău, dovedesc tristul adevăr că Sergiu Cujbă și Gh. V. Madan s-au întîlnit pentru a se despărți ca doi adversari de poziții și de idei, pentru că anume astfel s-au pomenit a fi ziarul „Basarabia" reprezentat de S.V. Cujbă și săptămînalul fondat de Gh. V. Madan.

https://biblioteca-digitala.ro

Duminică, 14 ianuarie 1907, este ziua de naștere a „Moldovanului". Era al doilea periodic român în istoria ținutului nistrean, iar pentru redactorul și editorul acestuia însemna continuarea activității ziaristice desfășurate mai înainte peste Prut. Se are în vedere redactarea împreună cu Șt. O. Iosif și Al. Antimereanu a revistei „Floare albastră". Fondatorul „Moldovanului" nu era novice nici în ipostaza de publicist.

În „Cuvîntul nostru", care probabil îi aparține chiar lui Gh. V. Madan, se spunea, printre multe altele, și următoarele: „Pornim la luptă sfîntă cu singura dorință de a face bine. Nu vom fi element de regres, ci de progres. Nu urmărim să dărîmăm, ci dimpotrivă să clădim. Nu vroim să întunecăm și să rătăcim mințile, ci să le luminăm și să le arătăm calea cea adevărată. Nu rîvnim să lucrăm pentru vreun partid politic, ci pentru Împărat și lege, pentru patria și neamul nostru cu toate ale lui. În lupta noastră plecăm de la ideea izvorîtă din adînca credință că noi, moldovenii ... numai ca supuși dreptcredincioși al Măriei Sale Împăratului și cetățeni egali ai Rusiei vom putea să redobîndim ceea ce nu mai avem și ni se cuvine. Orice abatere — fie ea pornită de aici, fie insuflată din afară — pe lîngă că ar fi în nepotrivire desăvîrșită cu simțămintele adevărate ale moldovenilor basarabeni, ar putea să ne aducă sabie și ură". Semnătura: „Moldovanul". Platforma social-politică a ziarului își găsește desfășurare și în alte materiale publicate în numărul de inaugurare. În perioada preelectorală — se apropiau alegerile în Duma II de Stat — „Moldovanul" scria: „Fraților țărani! În ajunul alegerilor calea cea mai dreaptă este cea arătată de Măria Sa Împăratul nostru și urmată de miniștrii Săi". Se lansa apelul către țărani să nu-i urmeze la alegeri pe „șoltici", adică pe reprezentanții partidelor politice, „care promit multe de toate" („Alegerile"). Și deoarece a venit vorba despre partidele politice și atitudinea absolut negativă a celor de la „Moldovanul" față de ele, să apelăm la articolul-chemare „Oameni buni!" Aici în mod făți§ se ia apărarea „partiei numeroasă și puternică" soiuz russcogo naroda „ponegrită și clevetită" de unele gazete pentru faptul că „ține cu legea și Împăratul". Descifrarea frazei „unele gazete" o găsim în același număr al „Moldovanului": se aveau în vedere, bineînțeles, „Basarabia" lui Em. Gavriliță și editată de Teodor E. Zaharov, acestora respingîndu-li-se afirmația că „Moldovanul" s-ar fi editat pe banii „domnilor Krupenski". Aceleași publicații duceau în acest timp o luptă înverșunată (mai ales cotidianul lui F. Zaharov) împotriva organizației chișinăuene a „uniunii poporului rus". Ultimul material în legătură cu platforma „Moldovanului" îl găsim în articolul intitulat „Fraților!" Citățm: „A venit vremea să ne unim cu toții, țărani, preoți, boieri și cinovnici, împrejurul steagului creștinesc". În dumă și la volostii să fie aleși moldoveni „cu dragoste de legea și neamul nostru, credincioși Împăratului și iubitori de graiul, de obiceiurile și rînduielile noastre moldovenești, pe care ni le-au lăsat nouă moștenire moșii și strămoșii noștri"..

Lucrurile par a fi destul de clare: fără a „rîvni" să lucreze „pentru vreun partid politic", „Moldovanul" se declară deschis în apărarea odioasei „uniuni a poporului rus", declarîndu-se pentru „patria și neamul nostru", pentru graiul, obiceiurile și rînduielile noastre moldovenești, „pe care ni le-au lăsat nouă moștenire moșii și strămoșii noștri", săptămînalul face de fiecare dată cîte-o ploconire „Împăratului" și regimului imperial

https://biblioteca-digitala.ro

ori neînțelegînd că țarismul șovin și renașterea unei provincii naționale subjugate sînt lucruri incompatibile, ori făcînd aceasta în mod conștient pentru a-și asigura astfel existența și sutele negre. Însă exact peste două săptămîni după dispariția „Basarabiei", adică la 25 martie 1907, „Moldovanul" se plînge că abonații nu-l primesc. Peste două numere plîngerea se repetă. Se impune concluzia că autoritățile îi pregăteau soarta „Basarabiei", însă aceasta se va întîmpla mult mai tîrziu, la mijlocul lui octombrie 1908. În numărul său de rămas bun, „Moldovanul" publica portretele guvernatorului A. N. Haruzin și a soției sale...

Linia de conduită a „Moldovanului", bineînțeles, a fost determinată în mare măsură de faptul că anii lui de existență au coincis în totul cu perioada postrevoluționară, cînd triumful reacțiunii politice devenise o realitate netăgăduită, iar problema supraviețuirii în astfel de condiții era mult mai complicată în comparație cu „Basarabia". La rîndul său, atmosfera generală n-a putut să nu influențeze (negativ) activitatea gazetei lui Gh. Madan pe tărîm cultural și literar.

Se impune insistent următoarea concluzie: platforma social-politică și orientarea ideologică a săptămînalului „Moldovanul" au fost influențate foarte puternic de personalitatea lui Gh. V. Madan, concepțiile sale fiind mai curînd conservatoare. Numindu-și săptămînalul gazetă națională independentă, Gh. V. Madan stăruia mereu asupra poziției sale proțariste; în fine, el nu numai a editat și redactat „Moldovanul", dar s-a manifestat și ca un autor activ, avîntîndu-se în luptă cu orice ocazie și apărîndu-și cu pasiune ideile de cele mai multe ori de pe poziții sociale și general-umane. Și chiar de se întîmpla ca cele spuse pînă acum să-l caracterizeze în principiu ca editor și redactor, adevărul tot una trebuia formulat, pentru că așa a vrut să fie Gheorghe V. Madan în concepțiile sale social-politice și ideologice.

Faptele, însă, vin să ne demonstreze și un alt Gh. V. Madan ca redactor și editor al ziarului „Moldovanul", un alt aspect al activității sale. Este vorba despre manifestările active și care nu pot fi date uitării pe tărîmul cultural și literar cu pronunțat caracter național.

Anunțînd abonarea pe anul 1908, „Moldovanul", renunțînd la calificativul „independentă" și numindu-se doar „gazetă națională", își determina programul de activitate în felul următor; în anul 1908 urmau să fie publicate articole de: 1) Politică și economie; 2) Religie; 3) Școală; 4) Istoria națională; 5) Literatura națională și rusă; 6) Literatura populară (cîntece, povești); 7) Gospodărie (plugăritul, pomăritul, vieritul, creșterea albinelor și a vitelor; 8) Medicină (bolile și leacurile pentru a le putea vindeca); 9) Petreceri (anecdote, pătărănii); 10) Corespondențe din toate tîrgurile și satele Basarabiei. Cu alte cuvinte, constatăm o evidentă continuitate, o consecvență în activitatea gazetei lui Gh. V. Madan pe planul luminării naționale și culturalizării populației din Basarabia.

Dintre cele zece puncte ne interesează în mod special trei: despre istoria națională, despre literatura națională și cea rusă, despre literatura populară. Prin aceste aspecte ale activității sale „Moldovanul" s-a dovedit a fi continuatorul tradiției începute de „Basarabia", care a susținut în cursul scurtei sale existențe rubricile: *Vitejii neamului*, *Oamenii mari ai românilor*, *Oamenii noștri iluștri*, *Scriitorii însemnați ai neamului*, *Scriitorii mari ai românilor* ș. a.

https://biblioteca-digitala.ro

La rîndul său, în rubrica intitulată fie „Istoria neamului", fie „Din istoria neamului", fie „Din trecutul neamului", inițiată la 8 iulie 1907, „Moldovanul" publică următoarele materiale întru realizarea punctului respectiv al programului său: *Întemeierea Moldovei, Moartea lui Ștefan cel Mare, Din letopisețul lui Neculce, Radu cel Mare, Mihai Viteazul, Fanarioții, Sobieski și moldovenii* de C. Negruzzi, *Vitejia vechilor moldoveni* de B. P. Hasdeu. În pofida concepției pur moldovenești, adică basarabene a lui Gh. V. Madan, denumirea rubricii denotă recunoașterea nemărturisită public de către el a comunității moldo-românilor. Conștiința acestei comunități și-a găsit o expresie și mai convingătoare în domeniul valorificării de către „Moldovanul" lui Gh. V. Madan a moștenirii literare din trecut. Peste treizeci de nume scriitoricești din felurite perioade, dar mai ales clasică (în total „Moldovanul" în cele 18 luni de activitate a înregistrat 75 de numere) vin să sprijine adevărul unei astfel de afirmații. De-am încerca să le adunăm operele publicate în periodicul examinat, rezultatul ar fi un volum impunător de versuri și proză semnate de Eminescu, Alecsandri, Creangă, Negruzzi, Bolintineanu, Bălcescu, Delavrancea, A. Pann, Alexandrescu, Vlahuță, Caragiale, Slavici, Goga, Sadoveanu și ceilalți mici și mari. Primul loc după numărul de publicații îi aparține lui G. Coșbuc, după care urmează V. Alecsandri, A. Pann, M. Eminescu, Alexandrescu, O. Goga etc., care semnează în paginile „Moldovanului, de la șapte pînă la 26 de proze sau poezii. Concretizînd aceste cifre abstracte și mute, ieșim față în față cu opere dintre cele mai semnificative: *Doi codri ai Moldovei* de D. Cantemir, *Petru Rareș* de Ion Neculce, *Amintiri din copilărie* și narațiunile cu moș Ion Roată de Ion Creangă, *Obiceiul de luptă al lui Ștefan cel Mare* de N. Bălcescu, *Cum au apărut moldovenii. Cetatea-Albă (Akkermanul)* de C. Negruzzi, *Bătaia din codrii Cozminului* și *Muma lui Ștefan cel Mare* de D. Bolintineanu. Aceste fragmente și texte integrale, după cum vedem, veneau să sprijine punctul din program privind istoria națională. Prezența în ziarul „Moldovanul" a unor astfel de autori, mai cu renume și mai modești, precum sînt C. Conachi, D. Țichindeal, A. Donici, A. Pann, P. Ispirescu, Gr. Alexandrescu, T. Pamfile, Elena Sevastos, Th. D. Speranția este o dovadă a predilecției săptămînalului „Moldovanul" și în primul rînd a redactorului — editor Gh. V. Madan pentru literatura cît mai aproape și mai pe înțelesul și gustul cititorului simplu basarabean. Principiul de selectare a textelor publicate îl trădează versurile publicate din opera lui Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Goga. Prezența în anumite numere a două și chiar trei poezii de-ale lui Alecsandri, Coșbuc ș. a. poate fi explicată anume prin caracterul popular al creației lor artistice, prin originea folclorică a textelor publicate. În această ordine de idei, M. Eminescu prezintă un caz particular care se cere comentat: marea valoare a creației sale poetice vine în contradicție flagrantă cu ceea ce s-a publicat în săptămînalul lui Gh. V. Madan sub unghiul de vedere cantitativ și mai ales calitativ: din cele zece publicații înregistrate în săptămînal majoritatea o constituie „Cîntecele" („Frunză verde de curechi . . .", „Cîte păsări sînt pe lume . . .", „Frunzuliță macului" etc.) și „Strigături și chiuituri", adică scrieri de la periferia marii lui moșteniri artistice. Explicația fenomenului o va face peste cîțiva ani revista „Cuvînt moldovenesc" (nr. 2/1913): „vroind să dăm ceva din scrierile lui Eminescu, — citim, în revistă, — sîntem nevoiți să ne

https://biblioteca-digitala.ro

mărginim numai la cîteva cîntece scrise, în felul cîntecelor poporului". „Cîntecele" erau următoarele : *Doina, Revedere, Vremea trece, vremea vine* . . . . . , *Somnoroase păsărele*. Motivul principal al unei astfel de selectări era explicabil astfel : moldovenii din Basarabia „nu sînt în stare să priceapă toată frumusaţa" operei lui Eminescu, ei nu pot „pătrunde înaltele cugetări ale sale spuse într-o limbă atît de măiestrită şi înflorită", pentru că n-au avut „şcoala moldovenească". Nivelul de cultură al cititorului basarabean din anii 1907—1908, cînd îşi desfăşura activitatea de valorificare a literaturii din trecut ziarul „Moldovanul", nu era alta decît în 1913. Avem, deci, suficient temei să admitem că de acelaşi criteriu — grija pentru cititor — se conducea şi „Moldovanul" lui Gh. V. Madan. Acest adevăr l-a exprimat foarte frumos N. Iorga la Congresul Ligii Culturale chiar în toiul activităţii săptămînalului examinat : „Astăzi « Moldovanul » — spunea marele cărturar, — dă mai ales reproduceri de bucăţi româneşti, pe care le poate gusta poporul, şi face astfel operă folositoare, pe care nici guvernul nu are de ce o împiedica" („Neamul românesc", an. III, nr. 67, 6 iunie 1908, p. 1048).

Pe linia valorilor artistice nu numai „gustate" de popor, dar şi create tot de el se plasează şi punctul de program al „Moldovanului" sub formula „Literatura populară (cîntece, poveşti)" şi „Petreceri (anecdote, pătărănii)". Aici, în lumea creaţiei folclorice, redactorul-editor al „Moldovanului" se simţea în apele sale. Săptămînalul condus de el a inaugurat şi susţinut timp îndelungat rubricile : *Cîntece* ; *Doine* ; *Cîntece din Basarabia* ; *Bocete din Bucovina* ; *Doine haiduceşti* ; *Bocete din Basarabia* ; *Pătărănii* ; *Chiuituri şi strigături la joc* etc. Însuşi Gh. V. Madan susţinea activ rubrica „Cîntece din Basarabia". Zeci şi zeci de texte folclorice de felurite specii deveneau bunul cititorului basarabean datorită străduinţelor redactorului şi ziarului condus de el. „Moldovanul" se prezintă ca o oglindă fidelă a firii şi concepţiilor contradictorii ale redactorului, publicistului şi folcloristului cu numele de Gheorghe V. Madan. Politica şi ideologia lui retrogradă au fost spălate de torentul anilor. A rămas şi nu-şi pierde valoarea munca lui fără precupeţire pe tărîmul culturii şi literaturii naţionale, al cărei slujitor credincios a fost toată viaţa. La sfîrşitul lunii august 1908, adică cu vreo cinci numere înainte de a-şi înceta apariţia săptămînalul, Gh. V. Madan în „Cuvînt către cititori" scria următoarele : „Ne vom căta de nevoile şi necazurile noastre, pe care numai noi, moldovenii, le îndurăm şi pe care mai întîi şi mai vîrtos noi le putem uşura . . .

Noroadele mari, bogate şi puternice, pot să-şi croiască soarta zi cu zi, ceas cu ceas cum vroiesc şi le place, căci nimeni nu îndrăzneşte să le sufle în borş să le facă împotrivire. Iar noroadele mici, sărmanele, trebuie să aştepte cu zecile şi sutele de ani la răspîntia vremurilor momentul prielnic . . . Dar dacă cu făcliile aprinse, apoi pot zice cu temei şi dobîndă :

„Acum sau nici odată
Croieşte-ţi altă soartă!"

Sînt cuvinte spuse acum opt decenii şi ceva, dar sînt spuse despre noi şi pentru noi, cei din anul 1992. Iar apelul lansat de Andrei Mureşanu cu şi mai mulţi ani în urmă spre a ne deştepta devine azi şi mai actual.

Sava Pânzaru

https://biblioteca-digitala.ro

MONOGRAFII SĂTEȘTI BUZOIENE INEDITE AFLATE ÎN ARHIVELE STATULUI DIN BUCUREȘTI

La Arhivele Statului din București se află numeroase manuscrise buzoiene. Prezentăm mai jos un prim grupaj de monografii sătești inedite, în marea lor majoritate consultate pentru prima dată de noi.

Intenția noastră este aceea de a semnala cercetătorilor de diferite preocupări un fond arhivistic documentar unitar prin compoziție, bogat prin materialul faptic descris și variat, prin caracterul său ce se impune a fi consultat atît pentru marile sinteze, studii tematice sau comparative, cît și pentru creionarea zonei respective, la un anumit moment dat, prezentînd interes din multiple unghiuri de vedere, inclusiv din cel folcloric și etnografic.

Indicatorul monografiilor sătești buzoiene este o primă încercare de acest fel, urmînd ca pe măsură ce investigațiile noastre se vor adînci să-l lărgim, făcîndu-l cunoscut la momentul potrivit.

Lista de față nu epuizează nici chiar setul de monografii cercetate de noi, întrucît în stadiul actual al investigațiilor nu am reușit să identificăm toate localitățile ce și-au schimbat pe parcurs denumirea. Unele manuscrise buzoiene se află în mapele altor județe, incluse acolo accidental, sau pentru că, la vremea respectivă, făceau parte din acele județe, iar acestea vor constitui obiectul de studiu al unor cercetări viitoare.

Pentru început consemnăm următoarele lucrări:

— Andreescu, Matilda, *Monografia comunei Beciu — Balta* [1]
— Angheluță, Nicu, *Monografia comunei Vîlcele* [2]
— Apostol, Filofteia, *Monografia comunei Cilibia* [3]
— Bălan, Manolache, *Monografia comunei Obidiți* [4]
— Bălescu, Maria, *Monografia comunei Boboc* [5]
— Boancă, Stroe, *Monografia comunei Zărnești* [6]
— Budescu, Demetra, *Monografia satului Costieni* [7]
— Burducea, Maria, *Monografia comunei Năeni* [8]
— Caloianu, M. Adriana, *Monografia cartierului Mihai Viteazul din Buzău*[9].
— Chiscop, Al. Maria, *Obiceiuri din Pleșcoi — naștere, botez, nuntă, moarte*[10].
— Cojocaru, S. Ion, *Monografia comunei Goidești — Bratilești* [11]
— Constantinescu, Virginia, *Monografia comunei Gura Sărății* [12]
— Contescu, Nicolae, *Monografia comunei Lipia* [13]
— Contu, N. Marin, *Monografia comunei Mărăcineni* [14]
— Crestează, Elisabeta, *Monografia comunei Pietroasele* [15]
— Croitoru, I. Maria, *Monografia comunei Bozioru* [16]
— Cucu, Aneta, *Monografia comunei Beceni* [17]
— Damian Elena, *Monografia comunei Gura Teghii* [18]
— Diaconescu, Damian, *Monografia satului Posobești* [19]
— Dumitrescu, R., *Monografia sociologică a satului Gălbinași* [20]
— Dumitrescu, Răducanu, *Monografia satului Gura Cîlnăului* [21]
— Dumitrescu, Sultana, *Monografia satului Pleșești* [22]
— Dumitrescu, Tudoriță, *Monografia satului Stănești* [23]

https://biblioteca-digitala.ro

— Dumitru, T. Alexandru, *Monografia satului Găvănești* [24]
— Ene, V. Zoe, *Obiceiuri la naștere, nuntă, botez în satul Gura Văii* [25]
— Fărcășanu, Viorica, *Monografia comunei Pogoanele* [26]
— Frînculescu, Alexandrina, *Monografia comunei Chiojdu* [27]
— Garcea, Victoria, *Monografia satului Tigoiu* [28]
— Georgescu, Aurelia, *Monografia satului Pîrscovul de Sus* [29]
— Gheorghe Aneta, *Viața spirituală a comunei Aliceni* [30]
— Ghinea, Dumitru, *Monografia comunei Vispești* [31]
— Gionea, T. Nicolae, *Monografia satului Poșta* [32]
— Grigorescu, Nae, *Monografia satului Colibași* [33]
— Hanganu, Stoica, *Monografia satului Monteoru* [34]
— Ionescu, I. Ana, *Monografia satului Cotu Ciorii* [35]
— Ionescu, Petrache, *Monografia comunei Dăscălești* [36]
— Ionuță, Dumitru, *Monografia satului Bălăceanu* [37]
— Leca, Elena, *Monografia orașului Buzău* [38]
— Mărgăritescu, Gh. *Monografia satului Crăciunești* [39]
— Mihăilescu, Eugenia, *Monografia comunei Pogoanele* [40]
— Marcoșanu, Vasile, *Monografia comunei Glodeanu Sărat* [41]
— Morogan, Ion, *Monografia satului Boboc* [42]
— Mușat, Gh. Alexandru, *Monografia comunei Poșta Cîlnău* [43]
— Neamu, Margareta, *Monografia comunei Gherăseni* [44]
— Negulescu, Constanța, *Monografia comunei Glodeanu Cîrlig* [45]
— Negulescu, Iuliu, *Monografia comunei Meteleu* [46]
— Neguț, Ana, *Monografia comunei Cărpinișteа* [47]
— Nestorescu, Elena, *Monografia satului Mărunțișu* [48]
— Nicolae, Alexandru, *Monografia comunei Glodeanu Cîrlig* [49]
— Nicolae, N. Ion, *Monografia satului Găvănești* [50]
— Niculescu, Natalia, *Monografia satului Ulmeni* [51]
— Nița, T. Iacob, *Monografia comunei Grăjdana* [52]
— Oltescu, F. Aurelia, *Monografia satului Bădenii Miluți* [53]
— Petrescu, V. Maria, *Monografia comunei Teaucului* [54]
— Popa, Anton, *Monografia satului Chirlești* [55]
— Popa, Gh. Costache, *Monografia comunei Murgești* [56]
— Popa, I. Constantin, *Monografia generală a comunei Lopătari* [57]
— Popa, I. Maria, *Monografia generală a comunei Lopătari* [58]
— Popescu, Cleopatra, *Monografia satului Mărgineanu* [59]
— Popescu, Elena, *Monografia comunei Lipia* [60]
— Popescu, Grigore și Popescu, Gr. Lucia, *Monografia satului Sălcioara* [61]
— Popescu, Ion, *Monografia comunei Spătaru* [62]
— Popescu, Maria, *Monografia comunei Pogoanele* [63]
— Popescu, T. Miloș, *Monografia satului Valea Lupului* [64]
— Popescu, Victor, *Monografia satului Zilișteanca* [65]
— Spirea, Maria, *Monografia comunei Vipereștі* [66]
— Stoicescu, Ion, *Monografia satului Între Sibicii* [67]
— Stolescu, C. Constantin, *Monografia satului Gornet* [68]
— Ștefănescu, Marcela, *Monografia satului Cislău* [69]
— Teodorescu, Ducotin, *Monografia comunei Merei* [70]
— Teodorescu, Maria, *Monografia orașului Buzău* [71]
— Teodoru, Aurelia, *Monografia comunei Beceni* [72]
— Tîrcoveanu, Maria, *Monografia satului Gălbinași* [73]
— Tîrcoveanu, Maria, *Monografia comunei Joseni* [74]

https://biblioteca-digitala.ro

— Toma, Dumitru, *Monografia comunei Buda* [75]
— Trandafirescu, Constantin, *Monografia comunei Gura Sărăţii* [76]
— Tudor, Gheorghe, *Monografia satului Găvăneşti* [77]
— Ungureanu, Maria, *Monografia comunei Heliade Rădulescu* [78]
— Ungureanu, Petru, *Monografia unui sat din şesul Buzăului* [79]
— Vasilescu, Ana, *Monografia satului Urlători* [80]
— Vîrtej, Alexandru, *Monografia satului Brădeanu* [81]
— Vlăduţ, Maria şi Vlăduţ, Nicolae, *Monografia comunei Greceanca* [82]
— Voinoiu, Nicolae, *Monografia comunei Fundeni* [83]
— Zaharia, Aurelia, *Monografia satului Pietroasele* [84]

Toate aceste lucrări, păstrate în manuscris sau dactilografiate, au constituit lucrări de grad pentru cadrele didactice şi au fost redactate în perioada anilor 1938—1944. Asupra lor există la dosare puncte de vedere ale inspectorilor şcolari referitoare la probitatea ştiinţifică, la stilul lucrărilor respective. Valoarea lor documentară este preţioasă pentru o variată categorie de cercetări.

Din localităţile enumerate mai sus, 12 fac parte din lista celor 18 localităţi-eşantion ale judeţului Buzău cuprinse în reţeaua de anchetat a *Atlasului Etnografic al României* şi anume: Beceni, Chiojdu, Lopătari, Merei, Mihăileşti, Năeni, Pietroasele, Podgoria, Pogoanele, Săgeata, Vîlcele. Dintre acestea, despre Merei şi alte sate aparţinătoare există 6 asemenea monografii, despre Săgeata 4, despre Pogoanele 3, iar despre Beceni şi Lopătari cîte 2. Monografiile au fost întocmite după planurile tip elaborate de Şcoala sociologică de la Bucureşti condusă de prof. Dimitrie Gusti.

Capitolul de aşezări conţine informaţii preţioase despre tipul de aşezare a localităţilor respective, hărţi privind aşezarea, cu indicarea toponimelor, consemnări şi tradiţii despre întemeierea satului. Nu rareori monografiile sînt însoţite de fotografii cu diferite aspecte din sat.

Amplu, cuprinzător este capitolul referitor la gospodărie şi locuinţă. Se descrie pe larg tipul de locuinţă şi gospodărie cu construcţiile anexe, recurgîndu-se la date statistice sau procente asupra materialelor şi tehnicilor de construcţie precum şi a modului de folosinţă a acestora.

Portul popular, textilele şi obiceiurile de trecere sînt bine reprezentate fiind tratate cu multă atenţie, amănunţit. Unele dintre ele sînt însoţite de culegeri de folclor, local, deosebit de interesante. Relaţiile intercomunitare, şcoala, administraţia sînt puternic reliefate.

Menţionăm că, în paralel cu monografiile săteşti, se află manuscrise speciale consacrate artei populare, ocupaţiilor, rolului femeilor în ridicarea vieţii spirituale a satelor, rolului cadrelor didactice în acţiunea de culturalizare a sătenilor, toate prezentate la nivelul preocupărilor din acea vreme, precum şi manuscrise care dovedesc grija, interesul localnicilor pentru marile sărbători naţionale.

În măsura în care am reuşit să atragem atenţia asupra acestor manuscrise se justifică, credem, şi prezenta intervenţie.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE:

[1] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Educaţiei Naţionale, dosar 436/1044, sat al comunei Scorţoasa
Întrucît toate monografiile citate se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti în acelaşi fond, în cele ce urmează, pentru economie de spaţiu, vom cita numai dosarul, urmat de localitate, acolo unde este cazul, pentru a defini denumirea actuală. Menţionăm că toate identificările au fost efectuate după Iordan, I., Giştescu, P., Oancea, D. I., *Indicatorul localităţilor din România*, Buc., Ed. Academiei, 1974, care însă nu include toate localităţile buzoiene după denumirea veche.

[2] dos. 1378/1943
[3] dos. 765/1943
[4] dos. 1378/1943, vechea denumire a satului Rîmnicelu, com. Rîmnicelu
[5] dos. 766/1943, vechea denumire a com. Cochirleanca
[6] dos. 768/1943, vechea denumire a satului Zărneşti de Slănic, com. Cernăteşti
[7] dos. 1382/1943, sat al com. Ziduri
[8] dos. 507/1942
[9] dos. 438/1944
[10] dos. 507/1942, sat al com. Berca
[11] dos. 772/1943, sat al com. Brăeşti
[12] dos. 507/1942, sat al com. Merei
[13] dos. 507/1942, sat al com. Merei
[14] dos. 437/1944
[15] dos. 508/1942
[16] dos. 775/1943
[17] dos. 508/1942
[18] dos. 777/1943
[19] dos. 778/1943, sat al com. Odăile
[20] dos. 782/1943
[21] dos. 508/1942, sat al com. Vadu Paşii
[22] dos. 1390/1943
[23] dos. 783/1943, sat al com. Vadu Paşii
[24] dos. 763/1943, sat al com. Săgeata
[25] dos. 786/1943, sat al com. Scorţoasa
[26] dos. 787/1943
[27] dos. 509/1942
[28] dos. 1402/1943, sat desfiinţat, înglobat în satul Cetatcu, com. Podgoria
[29] dos. 509/1942, în text Pîrscov de Sus, sat desfiinţat, înglobat în satul Pîrscov, com. Pîrscov
[30] dos. 509/1942, sat al com. Poşta Cîlnău
[31] dos. 790/1943, sat al com. Breaza
[32] dos. 719/1942, sat al com. Cilibia
[33] dos. 834/1944, sat al com. Rîmnicelu
[34] dos. 510/1942, sat Sărata Monteoru, com. Merei
[35] dos. 510/1942, sat al com. C. A. Rosetti
[36] dos. 720/1942, sat al com. Puieşti
[37] dos. 1406/1943
[38] dos. 510/1942
[39] dos. 511/1943, sat desfiinţat, înglobat în satul Buda-Crăciuneşti, com. Cislău
[40] dos. 800/1943
[41] dos. 511/1942
[42] dos. 801/1943, sat al com. Cochirleni
[43] dos. 802/1943
[44] dos. 511/1942
[45] dos. 512/1942, sat Cîrligu Mare, com. Glodeanu Siliştea
[46] dos. 512/1942, sat Scutelnici, com. Scutelnici
[47] dos. 512/1942, sat al com. Beceni
[48] dos. 512/1942, sat al com. Pătîrlagele
[49] dos. 764/1943, sat Cîrligu Mare, com. Glodeanu Siliştea
[50] dos. 510/1942, sat al com. Săgeata
[51] dos. 512/1942
[52] dos. 606/1943, sat al com. Tisău

https://biblioteca-digitala.ro

[53] dos. 808/1943, sat al com. Amaru
[54] dos. 822/1943, sat desființat, înglobat în satul Zorești, com. Vernești
[55] dos. 844/1943, sat al com. Nehoiu
[56] dos. 1410/1943
[57] dos. 814/1943
[58] dos. 815/1943
[59] dos. 513/1942, sat al com. Mihăilești
[60] dos. 513/1942, sat al com. Merei
[61] dos. 722/1942, sat al com. Ghergheasa
[62] dos. 513/1942, sat al com. Costești
[63] dos. 821/1943
[64] dos. 824/1943, sat al com. Pătîrlagele
[65] dos. 513/1942, sat al com. Poșta Cîlnău
[66] dos. 514/1942
[67] dos. 514/1942, sat Colți, com. Colți
[68] dos. 826/1943, sat al com. Pătîrlagele
[69] dos. 514/1942
[70] dos. 515/1942
[71] dos. 515/1942
[72] pos. 515/1942
[73] dos. 514/1942
[74] dos. 514/1942, sat al com. Berca
[75] dos. 1394/1934
[76] dos. 829/1943
[77] dos. 830/1943
[79] dos. 838/1944
[79] dos. 834/1943
[80] dos. 515/1942, sat al com. Berca
[81] dos. 445/1944
[82] dos. 815/1942, sat al com. Breaza
[83] dos. 515/1942, sat desființat, înglobat în satul Batogu, com. Murgești
[84] dos. 515/1942

Elena Maxim, Ion I. Drăgoescu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A STUDIILOR, ARTICOLELOR ȘI COLECȚIILOR DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR APĂRUTE ÎN REVISTELE DE LA CHIȘINĂU: „LITERATURA ȘI ARTA" („LA"), „NISTRU" ȘI „BASARABIA", ÎNTRE ANII 1989 ȘI 1992

A.D. : *O revistă pentru toți*, „LA", 9. VII .1992, nr. 28, p. 2.
Agachi, Alexei ; Spătaru, Tudor : *O vioară cîntă*, „LA", 12. IX. 1991, nr. 37, p. 6.
A.L. ; *Ce mai faci, străveche vatră moldovenească*, „LA", 21. XII. 1989, nr. 52, p. 3.
Badiu Vasile, *Auzite din popor*, „Basarabia", 1991, nr. 5, p. 32—33.
Badiu Vasile, *O carte vă așteaptă*, „LA", 23. XI. 1989, nr. 48, p. 6.
Basarabeanca, A. : *Apreciere care obligă*, „LA", 23. VII 1992, nr. 30, p. 6.
Blaga, Lucian, *Spațiul mioritic*, „Basarabia", 1991, nr. 8, p. 148—155.
Bostan, Gr. : *O genială româncă : Elena Niculiță-Voronca*, „LA", 11. VI. 1992, nr. 24, p.6.
Botezatu, Gr. ; Hîncu, A. : *Gheorghe Asachi și folclorul*, „Nistru", 1989, nr. 7, p. 143—146.
Boutière, Jean : *Originalitatea lui Creangă. Locul său printre povestitorii populari europeni*, „Nistru", 1989, nr. 6, p. 15—18.

https://biblioteca-digitala.ro

Budeanu, Gheorghe : *Angela Pădureanu : „Rana de cuțit se trece, rana de cuvînt — niciodată"*, „LA", 19.IX.1,1991, nr, 38, p. 3.

Calo, A. : *O dinastie de artiști : familia Popa din Tîrpești*, „LA", 28.V.1992, nr. 22, p. 1—2, 4—7.

Caraman, Petru : *Românitatea Basarabiei văzută de știința oficială sovietică*, „Basarabia", 1992, nr. 2, p. 98—109.

Călinescu, G. : *Ion Creangă (fragmente)*, „Nistru", 1989, nr. 12, p. 128—131.

Chiriac, Alexandru : *Acasă la folcloristа Tatiana Găluşcă-Cîrşmariu*, „LA", 21 — III. 1991, nr. 12, p. 5.

Chivu Iulian : *Textul folcloric românesc în filtru ideatic*, „LA", 5.IX. 1991, nr. 36, p. 2.

Cimpoi, Mihai : *Eul și „teroarea istoriei"*, „Nistru", 1989, nr. 6, p. 39—43.

Cimpoi, Mihai : *Folclorul în viziunea lui Mihai Eminescu*, „Nistru", 1989, nr. 11, p. 140—142.

Ciobanu, L. : *Calina Pîslaru de la „Tălăncuța" (Schiță la un portret)*, „LA", 25.VI.1992, nr. 26, p. 8.

Ciobanu, Șt. : *Vasile Alecsandri și Basarabia*, „Basarabia", 1991, nr. 7, p. 146—154.

Ciocanu, Ion : *Folclorul și noi*, „LA", 23.VIII.1990, 34, p. 54.

Cirimpei, Victor : *„Sus pe șesul Nistrului... „(Folclorul basarabean și bucovinean în atenția lui Vasile Alecsandri)*, „Basarabia", 1991, nr. 6, p. 158—159.

Ciubotaru, Eugen : *Confesiuni în toiul calvarului sau unde-i, totuși Nina Ermurachi?*, „LA", 1.VI.1989, nr. 23, p. 6.

Ciubotaru, Ion H. : *Savantul Petru Caraman*, „Basarabia", 1992, nr. 2, p. 97—98.

Codreanu, Teodor : *„Miorița" și Golgota basarabeană*, „LA", 21.II.1991, nr. 8, p. 5.

Corai, Tataiana : *Cîntecul folcloric, un element indispensabil al repertoriului coral*, „LA", 23.VII.1992, p. 6.

Corai, Tatiana : *„Îmi port cîntecele în inimă, nu pe discuri", afirmă interpretul de muzică populară Mihai Ciobanu*, „LA", 23, I. 1992, nr. 4, p. 1, 6.

Costenco, Nicolai : *Povestitorul Gh. Madan*, „Basarabia", 1991, nr. 4, p. 46—47.

Coșbuc, George : *Colindele noastre*, „LA", 26.XII.1991, nr. 52, p. 2—3.

Crușevan, Pavel : *Doina*, „LA", 2.VII.1992, nr. 27, p. 4.

Culboteanu, Vitalie : *Balada „Miorița" și cercul dragostei părintești* „LA", 5.V.1992, nr. 19, p. 6.

Datcu, Iordan : *Dincolo de poarta de aramă*, „Glasul naţiunii", an. III, nr. 24(47), 13.VI. 1991, p. 8 și în „Basarabia", 1991, nr. 11, p. 165—167.

Datcu, Iordan : *Etnologul basarabean Petre V. Ștefănucă*, „Basarabia", 1992, nr. 2, p. 202—206.

Datcu, Iordan : *Petru Caraman, un reprezentant de seamă al rezistenței intelectuale*, „Revista de lingvistică și știința literară", 1991, nr. 3, p. 77—81.

Denciu, Ioan Dumitru : *Mitologia geto-dacilor (Noi posibilități de înțelegere)*, „Nistru", 1990, nr. 7, p. 149—165.

Dumitrescu, Mircea : *Oaspete al nostru, Societatea studențească de etnografie și folclor din România*, „LA", 8.VIII.1991, nr. 32, p. 5

Donos, Alexandru : *Lumina învierii*, „LA", 19.IV.1990, nr. 16, p. 8.

E. G. : *Mic cuvînt despre un, în fond, anonim*, „LA", 5. VII.1990, nr. 27, p. 6.

Eminescu, Mihai : *Poezie populară, culeasă de poet-*, „Nistru", 1989, nr. 11, p. 142—146 ; nr. 12, p. 122—127 ; 1990, nr. 1, p. 148—150.

Eminescu, Mihai : *Colinde, colinde!*, „Nistru", 1989, nr. 1, p. 103.

Filip, Iulian : *Fața noastră în fața lumii*, „LA", 13.IV.1989, nr. 16, p. 6.

Filip Iulian : *Moș Crăciun așteaptă în tindă*, „LA", 1.I.1989, nr. 1, p. 1.

Filip, Iulian : *Seri de Crăciun și Anul Nou*, „LA", 23.XI.1989, nr. 48, p. 1.

Găluşcă, Tatiana : *Contribuția folclorului și a limbii la formarea conștiinței de neam*, „Basarabia", 1991, nr. 11, p. 168—177.

Găluşcă-Cîrşmariu, Tatiana : *Ecourile răscoalei lui Hîncu în tradiția folclorică românească*, „Basarabia", 1991, nr. 3, p. 172—177.

Gherman, Ion : *Doină, doină, viers cu foc!*, „Basarabia", 1991, nr. 2, p. 180—183.

Gratii, Mihai : *Sărbătoarea olarilor*, „LA", 30.III.1989, nr. 14, p. 7.

Hîncu, Andrei, Botezatu, Grigore : *Folcloristul și etnograful Petre V. Ștefănucă*, „Nistru", 1989, nr. 3, p. 148—155.

Hropotinschi, Andrei : *Muzică de pe meridianul Criva-Giurgiulești*, „LA", 23.VII.1992, nr. 30, p. 7.

Hropotinschi, Andrei : *Tudor Pamfile la Chișinău*, „Basarabia", 1992, nr. 6, p. 146—148.

Huzunu, Ion : *De neamul lăutarilor*, „LA", 27.IV.1989, nr. 18, p. 8.

Iuncu, Rodica : *Coordonatele „joc"-ului*, „LA", 19.IX.1991, nr. 38, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Iuncu, Rodica : ,,*Doar folclorul va rămîne pe veci*", ,,LA", 30.III.1989, p. 6.
Madan, Gheorghe V. : *Suspine. (Poezii populare din Basarabia)*, ,,Basarabia", 1991, nr. 5, p. 10—32.
Malancuș, Oleg : *Cine a participat la Festivalul Folcloric Internațional al Țărilor Baltice?* ,,LA", 4.VII.1991, nr. 27, p. 6.
Malaneţchi, Vasile : *Cîntecele naşterii şi ale învierii*, ,,LA", 1.I.1991, nr. 1, p. 2.
Mazilu, Gheorghe : *Gheorghe V. Madan*, ,,*Văzute şi trăite*", ,,Nistru", 1989, nr. 11, p. 155.
Meniuc, George : *Florile noastre dalbe*, ,,Basarabia", 1991, nr. 12, p. 3—5.
Mihăileanu, Iulia : *Russo şi mitologia naţională*, ,,LA", 25.V.1989, nr. 22, p. 4.
Mirescu, V. : *Note etnografice, (Articol extras din volumul* ,,*Cetatea Albă*", Bucureşti, 1928), ,,LA", 21.XII.1989, nr. 52, p. 3.
Moraru, Sergiu : *Un fiu al Bucovinei*, ,,LA", 26.IV.1990, nr. 17, p. 3.
Muntean, George : *Eminescu şi folclorul*, ,,LA", 10.VIII.1989, nr. 33, p. 1, 5.
Muntean, Ioan : *Moldovenii din Ucraina (nordul Basarabiei)*, ,,LA", 21.XII. 1989, nr. 52, p. 3.
Neagu, Manole : *Unul dintre primii folcloriști*, ,,LA", 1.I.1989, nr. 1, 4.
Niţu, George : *Semnificaţia scenariilor iniţiatice în basmele lui Creangă*, ,,LA", 27.XIII 1990, nr. 52, p. 1, 4.
Olărescu, Vlad : *Nicolae Botgros :* ,,*Cîntecul popular nu se vinde pe blugi*", ,,LA", 17.I. 1991, nr. 3, p. 3.
Olărescu, Vlad : *Nicolae Glib :* ,,*În sfîrşit, ştiu şi eu al cui sînt*", ,,LA", 26.IV.1990, nr. 17, p. 6.
Olărescu, Vlad : *Valentina Cojocaru :* ,,*Tot am zis noroc, noroc...*", ,,LA", 23.XI.1989, nr. 48, p. 6.
Pamfile Tudor : *Legende despre Ştefan cel Mare şi Sfînt*, ,,LA", 6.VIII.1992, nr. 32, p. 6.
Russo, Alecu : *Groază, ultimul haiduc român*, ,,Basarabia", 1991. nr. 7, p. 160—165.
Rusu, Anastasia : *Numai cu ptinea cea de toate zilele să trăim?!*, ,,LA", 26.XII, 1991, nr. 52 p. 6.
Russu, Antonina : *Să păstrăm autenticitatea portului popular românesc*, ,,LA", 2.IV.1992, nr. 14, p. 6.
Sadoveanu, Mihail : *Poezia populară. Discurs rostit la 9 iunie 1923 în şedinţa solemnă a Academiei Române*, ,,Basarabia", 1991, nr. 7, p. 3—8.
Sandu, A. : *Unele credinţe şi vrăji de Anul Nou (De la lume adunate în secolul trecut)*, ,,LA", 1.I.1990, nr. 1, p. 6.
Spînul, Maria : *O rămîncă revenită din anonimat*, ,,LA", 26.XII.1991, nr. 52, p. 7.
Stamati, Teodor : *Ne urează... (Din cartea,,Pepelea sau tradiciuni năciunari" apărută în 1851)*, ,,LA", nr. 1, p. 1, 3.
Tigîrlaş, Luminiţa : *Colind pentru folcloristul Ştefănucă*, ,,LA", 13.II.1992, nr. 7, p. 6.
Vetişanu, Vasile : *Partea sufletului*, ,,Basarabia", 1991, nr. 3, p. 159—160.
Vetişanu, Vasile : *Temeiurile filozofice ale culturii populare româneşti*, ,,Basarabia", 1992, nr. 5, p. 101—103.
Vornicu, Ion : *Străluminate tenebre (Instantanee dintr-un mic studiu)*, ,,Basarabia", 1990, nr. 10, p. 172—174.
Vulcănescu, Romulus : *Bătrînul Crăciun*, ,,LA", 26.XII.1991, nr. 52, p. 3.
Zaharia, D. N. : ,,*Mioriţa*" *fără nuntă*, ,,Basarabia", 1991, nr. 6, p. 160—164.

Victor Cirimpei

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

FOLCLORUL ŞI ACADEMIA

FĂNUŞ BĂILEŞTEANU

S-ar putea spune, fără teamă de tăgadă, că, după înfiinţare şi oarecare consolidare, *Academia Română* şi-a făcut un titlu de glorie din a fi alături de ... şi a susţine — cu tot ce i-a stat în putinţă — explorarea *folclorului românesc* şi dezvoltarea *folcloristicii naţionale*.

Cartea Doamnei *Dorina N. Rusu* * despre *Istoria Academiei Române* poate depune o mărturie elocventă în acest sens. Iată, doar, câteva „repere".

Fără a-l uita pe *V. Alecsandri*, „cap de afiş" şi al Academiei, numit membru al acesteia încă de la 2/14 iunie 1867, ale cărui *„poezii populare"* erau donate de Carol Davila (25 de exemplare !) Societăţii literare încă de la 12/24 august 1867, să reţinem că, la 13/25 septembrie 1877, era ales, ca membru al Societăţii Academice Române, „scriitorul, *folcloristul* (s. n.), filologul şi istoricul *Bogdan Petriceicu HASDEU*. (Cât a fost de *folclorist* B. P. Hasdeu e, desigur, de discutat, dar „memoria" sa folclorică din *Magnum Etymologicum Romaniae* rămîne copleşitoare.). Tot atunci, în aceeaşi şedinţă, au fost aleşi ca „membri corespondenţi" „istoricul şi *folcloristul*" *Aron Densuşianu*, precum şi (de data asta — direct) folcloristul *Atanasie Marian Marienescu* (devenit, apoi, „membru activ", la 24 martie 5 aprilie 1881).

Peste 3 ani, şi „istoricul şi folcloristul *„Nicolae Densuşianu* devenea membru al Academiei Române (la 6/18 aprilie 1880). În sfârşit, la 26 martie/6 aprilie 1881, odată cu junimistul *Jacob Negruzzi*, intra în Academie „folcloristul şi etnograful" *Simion Florea Marian*, care, peste nici un an (la 12/24 martie 1882) îşi susţinea *discursul de recepţie* cu binecunoscuta-i lucrare *Cromatica poporului român*. (L-a urmat, imediat, la 5/17 aprilie, *A. M. Marienescu* cu o teză despre cel mai „folcloric" (?) reprezentant al Şcolii ardelene : *Viaţa şi operele lui Petru Maior*).

Uşor-uşor, „problema ţărănească" începe să se impună şi la Academie : dacă la 16/28 martie 1883, Vasile Alecsandri — susţinut de Titu Maiorescu — propunea tipărirea a *trei* caiete cu „poezii populare" culese de Zaharia Bârsan şi Jan Urban Jarník, la 29 martie/10 aprilie 1883 (într-o şedinţă condusă de Alecsandri, cu „bune aprecieri" din partea lui Hasdeu) se discută despre apariţia primului volum din *Mitologia română şi romană* a lui At. M. Marienescu.

* Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, 388 pagini.

https://biblioteca-digitala.ro

În sfârşit, la 18/30 martie 1884, *B. P. Hasdeu* (folcloristul?) şi G. Sion (socrul lui Mateiu I. Caragiale) prezintă un raport favorabil despre antologia *Poezii populare române* a lui G. Dem. Theodorescu — „ca mai importantă din toate câte au apărut până acum". La 25 martie/6 aprilie 1887 e primit în Academie şi „folcloristul şi etnograful" *Teodor Burada* (1839—1923), odată cu *Ioan Bianu* („filolog") şi cu ... Ion Kalinderu („jurist" — reprezentant regal; omul care, spre sfârşitul vieţii, şi-a cam „dat în petec" — dar, vorba lui Eminescu: „Unde este Xerse?").

„Acel" Teodor Burada iată că, doar intrat în Academie, la 12/24 iunie 1887, „primeşte din partea Academiei [Române] o însemnată sumă de bani pentru a întreprinde o călătorie în [H]Istria, în vederea studierii obiceiurilor şi literaturii *poporului român de acolo* (s. n. — *op. cit.*, p. 69).

La 1/13 iulie 1888, *I. G. Sbiera*, membru fondator (din 1866) „dăruieşte membrilor Academiei lucrarea sa *Colinde, Cântece de stea şi urări la nunţi*, dând încă un impuls extraordinar cercetărilor folclorice.

Astfel, la 11/23 mai 1890, *Ion Pop Reteganul* înştiinţează Academia despre marele cadou pe care i l-a făcut: *5 022 de poezii populare*, solicitând, totodată, „sprijinul pentru a le publica".

La 30 martie /11 aprilie 1891, este primit în Academie, ca „membru corespondent", *Theodor Dimitrie Speranţia* (1856—1929), iar un an mai târziu, la 25 martie/6 aprilie 1892, Academia acordă Premiul „Heliade" lucrării *Naşterea şi înmormântarea la români. Datine şi credinţe ...*, de *Simion Fl. Marian*, cum, peste alţi doi ani, acelaşi Premiu va fi acordat lui *Lazăr Şăineanu* pentru celebrul său „studiu asupra basmelor române".

La 4/16 februarie 1894, marele filolog şi istoric *B. P. Hasdeu* va susţine la Academie comunicarea *Statu-Palmă — Barbă-Cot în basmele româneşti*, cu autoritatea sa conferind acestei teme aură mitologică, drept care reluarea ei (de, să zicem, un G. Coşbuc în *Nunta Zamfirei*) nu mai poate surprinde.

Începutul secolului al XX-lea a fost mai prudent în privinţa valorificării folclorului (ce era esenţial se produsese în ultimul sfert de veac). Dar, după „contestaţia" lui *Duiliu Zamfirescu* din al său „discurs de recepţie" la Academia Română (*Poporanismul în literatură* — 16/29 mai 1911), căruia îi „răspunsese", încă la timpul potrivit, *Titu Maiorescu*, vin puternic din urmă un *N. Iorga* (cu a sa prelegere *Însemnătatea ţinuturilor locuite de români peste Prut pentru istoria românilor şi folclorul românesc* — 11/24 mai 1912) şi, mai ales un *B. St. Delavrancea*, cu al său „discurs de recepţie" *Din estetica poeziei populare* (22 mai/4 iunie 1913), căruia îi „răspundea" venerabilul junimist *Jacob C. Negruzzi* (preşedinte al Academiei Române în acel timp) cam astfel: „Eu am citit acest studiu cu plăcere extremă şi tot astfel l-am ascultat şi astăzi. Vezi că mie poezia populară mi-a insuflat totdeauna cel mai mare entuziasm. De când eram copil, *cu dânsa m-am hrănit*". (Şi, mai departe: „ ... adeseori aceste admirabile produceri ale imaginaţiei poporului nostru formau seara obiectul cetirii comune în familia mea, *frumos cetitor fiind însuşi tatăl meu, Costache Negruzzi* — *s.n.*, *op. cit.*, p. 133).

Ar mai fi de adăugat că această perioadă, bântuită ba de stafia „războaielor balcanice", ba de reculegere activă după „calvarul" (L. Rebreanu) primului război mondial, este marcată de alegerea lui *Artur Gorovei* ca „membru corespondent" al Academiei Române (o fi, oare, întâmplător,

https://biblioteca-digitala.ro

că devine „membru de onoare" al aceleiaşi Academii *Române* la 25 mai 1940?!), de *discursul de recepţie* al marelui geograf patriot *Simion Mehedinţi*, care „discurs" taie „brazdă dreaptă şi adâncă" pentru geo-politica secolului : *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale.* (Să fie iarăşi, întâmplător, că la *Sibiu* — adică acolo unde se va retrage *Alma Mater Napocensis* în perioada ocupaţiei *horty*-iste — e un *muzeu etnografic ?!?)* şi de intrarea în Academie (odată cu *Mihail Sadoveanu* — la 26 mai/8 iunie 1916) a lui *Pericle Papahagi* (1872—1943).

În sfârşit, când idealul României Mari fusese atins (pentru doar vreo 20 de ani, din păcate !), în discursurile lor, *Mihail Sadoveanu* vorbeşte de *Poezia populară*, *Lucian Blaga* face *Elogiul satului românesc* (5 iunie 1937), iar *Liviu Rebreanu* aduce o nouă *Laudă ţăranului român.*

Deşi istoria Academiei Române şi a folcloristicii naţionale va continua (conferinţe de George Vâlsan — 14 oct. 1927 ; iarăşi S. Mehedinţi — 9 nov. 1928 ; Andrei Rădulescu — 23 ianuarie 1931 ; Onisifor Ghibu, *Contribuţii la istoria poeziei noastre poporale şi culte*—25 noiembrie 1932 ; D. Caracostea, *Funeţiunea cântecului poporan* — 26 septembrie 1946), inclusiv cu primirea lui *T. Brediceanu* (1937) sau *I. Muşlea* (23 mai 1947) în Academie, eu mă opresc aici. Cu sentimentul că prima şi cea mai mare *istorie* a Folclorului românesc (inclusiv a *folcloristicii)* s-a scris la Academia Română între anii 1880—1940 — adică în anii de romantică afirmare şi de clasică sedimentare, de organică dezvoltare a *Naţiunii române.*

REFLEXE FOLCLORICE ALE PACTULUI MOLOTOV-RIBBENTROP

— Pe marginea cărţii *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean* de Anița Nandriș-Cudla (Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, 183 p.) —

PETRE FLOREA

Dacă o asemenea acţiune diplomatică precum înţelegerea germano-sovietică din august 1939 a determinat o schimbare radicală în evoluţia societăţii omeneşti, ea conducînd la grăbirea declanşării celei mai mari conflagraţii a secolului, cu urmări speciale pentru România, al cărei teritoriu a fost mutilat pe nedrept şi fără nici un scrupul, cu atît mai mult a fost modificată esenţial soarta individuală a oamenilor. Un astfel de destin rupt de la rosturile lui a fost cel al ţărăncii din vecinătatea marelui oraş bucovinean Cernăuţi, şi anume din vechiul sat românesc Mahala, — Aniţa Nandriş-Cudla (1904—1986), provenind dintr-o familie care s-a ilustrat prin hărnicie şi dragoste de carte, neam din care s-au ridicat numeroşi intelectuali de prestigiu, artişti şi literaţi, jurişti, directori de şcoli,

https://biblioteca-digitala.ro

clerici, medici, ingineri, profesori universitari precum marele învățat filolog Grigore Nandriș (1895—1968), fratele acesteia.

Se știe că, pe lîngă tragedia încorporării Basarabiei și Bucovinei de nord, Uniunea Sovietică a procedat imediat la masacre și reprimări sîngeroase ale oricăror încercări de opunere sau de fugă din gheara invadatorului precum și la deportări masive din rîndul populației românești. Opinia locuitorilor a fost imediată, constînd, pe lîngă acțiuni de rezistență, mai mult sau mai puțin evidente, și în încercarea de transpunere a acestora în vers, în instrumentul aflat cel mai la îndemîna creatorului popular spre a-și ușura sufletul de năpasta căzută din senin pe capul lui. Unul dintre cîntecele născute în aceste zile, jurnalul oral intitulat *Cîntecul refugiaților* a fost comunicat recent de Ion I. Drăgoescu (în „Revista istorică", serie nouă, tom III, 1992, nr. 1—2, p. 159—161).

Familia Aniței nu a făcut excepție de la nefasta regulă a persecuțiilor nemeritate, fiind obligată să trăiască un nedrept calvar. Viața ei, consemnată peste ani într-un „caiet gros de 360 de pagini, umplut gospodărește cu un scris neașteptat de frumos, aproape caligrafic, amintind scrisul unui copil" (devenit, prin bunăvoința Editurii Humanitas și stăruințele urmașilor, volumul de care ne ocupăm), este exponențială pentru toți românii din această parte de țară.

Scrisă probabil în intervalul 1961—1982, această mărturie, una dintre cele mai dramatice avînd ca obiect reflectarea durerosului destin al românilor încăpuți în brațele rapace ale ocupantului străin, dă măsura a ceea ce a însemnat frîngerea unui destin, al unui om ca și al unui neam. Citind-o ai senzația certă că prin fața ochilor se perindă o baladă, pentru că ceea ce trăiește Anița este cu mult dincolo de obișnuitul lucrurilor.

În vremuri normale, viața acesteia s-ar fi depănat, fără îndoială, altfel. Ar fi fost viața unei femei care își crește în dragoste copiii, care are grija unei gospodării prospere, pe măsura hărniciei bărbatului și înțelepciunii gospodinei, care respectă datinile, obiceiurile, ritualurile, într-un cuvînt, o existență cu bucurii și firești împliniri, dar și cu necazurile inerente traiului cotidian. O viață obișnuită.

Ar fi putut constitui acest itinerar prin ani subiect de baladă? Fără îndoială că nu.

A trebuit, din nefericire, să vină trăznetul istoric din vara tragică a anului 1940, aducînd după sine un întreg convoi de vitregii. Destinul Aniței s-a frînt brutal. Cînd totul se rostuise în viața ei, cînd împlinirile așteptau să fie trăite în bucurie și fericire, a trebuit să ia drumul Siberiei, să părăsească un pămînt binecuvîntat de Dumnezeu spre a ajunge, din voința ocupantului străin, undeva dincolo de Cercul Polar unde, în lupta pentru supraviețuire, natura te silește să cobori multe trepte pe scara civilizației.

Mărturia Aniței prinde contur de baladă prin grozăviile narate. Astfel, eroina noastră este, la începutul periplului tragic pe care va fi nevoită să-l parcurgă, martoră a încercărilor de evadare peste Prut de la începutul anului 1941. Prima fugă, reușită, peste granița fixată de ocupant, a cărei pregătire s-a făcut cu mare discreție („nu a spus nime nimic, nici copiii la părinți, nici bărbații la niveste"), s-a desfășurat „cam pe la jumătatea lunei ianuarie 1941", cînd „s-a strîns tineretu, flăcăii și bărbații, tineri însurați, poate peste o sută de persoane, și au plecat într-o noapte

https://biblioteca-digitala.ro

pe valea Prutului. A trecut graniţa în România printr-un sătişor care se chema Lunca" (p. 50). Încurajaţi de reuşită, „cam pe la începutul lunei februarie, tot în anu 1941, s-a format a doilea transport de lume. Tineret, bărbaţi, flăcăi, fete şi neveste tinere, mult mai mulţi decît rîndu dintîi". Trădarea, însă, îşi arată colţii : „Numai ci au eşit din sat şi a fost miliţia anunţată. Au sunat îndată la graniţă şi acolo îi aştepta de acuma. Totuşi au dat năvală şi a trecut o mică parte, dar cei mai mulţi au fost cosiţi cu mitraliera şi au rămas morţi şi răniţi... Fruntia tineretului a eşit din sat şi au rămas aproape toţi cosiţi la graniţă".

Este momentul încrustat şi în *Cîntecul refugiaţilor* (descoperit în cuprinsul *Monografiei comunei Mahala, judeţul Cernăuţi* de Alexe Croială, aflată în manuscris la Arhivele Statului din Bucureşti, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosarul nr. 523/942) amintit mai înainte şi pe care ne permitem a-l reproduce în întregime pentru a se putea compara exactitatea celor consemnate cu ceea ce a rămas în memoria Aniţei după mai bine de douăzeci de ani de la tragicul eveniment :

Dă-mi, mamă, cămăşile,
Că le duc transpoartele,
Din judeţul Cernăuţi,
Unde sînt români mai mulţi
Că şi noi români sîntem,
Pe Mihai rege îl vrem,
Şi de-aceia ne jertfim
Lui Mihai ca să-i slujim.
— Unde pleci, tu, fătul meu?
— Unde plec ştiu numai eu!
Şi pe poartă am ieşit,
Şi spre lunca am pornit,
Spre lunca de lîngă Prut,
Unde s-a strîns popor mult,
Şi poporu-a dat un sfat
Ce-i de mers şi nu-i de stat.
Cu tot gîndul în Dumnezeu
Am pornit la drumul greu,
Drumul nu ne-a fost prin sate,
Ci prin cîmpuri şi prin ape.
În lunca la Derohoi,
Ruşii au strigat : poştoi (= stai!).
Cu rachete-n sus zvîrleau,
Mitralierele-mpuşcau.
Sîngele din noi curgea
Gheaţa Prutului roşea,
Vai, sărmanii românaşi,
Mulţi pe gheaţă sînt rămaşi,
Din cinci sute şaptezeci
Au rămas numai cincizeci.

Cruda pedeapsă a actului nesupunerii la voinţa ocupantului nu întîrzie prea mult : „După un timp scurt, a venit miliţia în sat şi ai început să facă cercetări" finalizate prin decizia deportării populaţiei româneşti în Siberia.

Debutează astfel calvarul „călătoriei", un întreg vălmăşag de evenimente care mai de care mai neobişnuite, mai nefireşti într-o ordine naturală a lucrurilor.

Iat-o pe Aniţa noastră asistînd neputincioasă şi cu sufletul încărcat de teamă la sosirea, „joi, după Duminica mare", a maşinilor în sat („dar nu aşa una sau două, ci una după alta", „mai bine de un cias", însoţite de „o mulţime de miliţieni, care călări pe cai, care pe jos"), vehicule destinate să-i încarce pe locuitorii comunei şi să-i transporte în gară la Sadagura, de unde apoi cu vagoanele („de cele de cărat vite"), zile şi zile, interminabile, pînă la, într-o primă etapă, „vro sută de chilometri afară din oraş (Omsk — n.n.)" într-un lagăr. Aici ei sînt puşi la muncă într-un colhoz, fiind trataţi ca deţinuţi, cu program şi norme stricte, supradimensionate, cu hrană insuficientă („era pe cîmp şi mazăre şi cartofi, dar dacă

https://biblioteca-digitala.ro

te-ar fi prins că ai scos un cuib de cartofi, sau ai luat mazăre, sau un pumn de grâu, te lua la închisoare"). De aici, peste cîteva luni, „ni-a pornit pe unde era drum de țarnă, pe unde nu era deloc drum, peste cîmpuri, prin mlaștini, prin apă", timp de aproape două săptămîni, pînă „am ajuns la un orășel care se chema Bolșiareca", iar de aici „pe malul unei ape care se chema Iartîș", unde au așteptat în cîmp deschis timp de cinci zile vaporul, „care era plin de lume așa ca noi", „ni-a urcat și pe noi în vapor, ni-a înghesuit de șediam așa ca peștele în poloboc", și după o săptămînă ajung la Salihard, etapă către o nouă destinație cu încă trei sute de kilometri mai spre nord. Nu este însă stația de pe urmă. Prin iulie 1942, „călătoria" continuă încă mai spre nordul înghețat, unde au „poposit", și-au săpat, la ordin, bordeie și au început lucrul la tăiatul pădurii. Muncă și iar muncă în condiții subumane. Asistăm cu groază la refacerea unui proces de mult uitat : abandonarea civilizației și lupta dură pentru existență. Foamea și lipsa îmbrăcămintei sînt obsedante. Bolile măresc cortegiul de nenorociri. Grija cea mare, însă, este sănătatea copiilor. Ce nu întreprinde sărmana femeie pentru ca cei trei băieți ai ei să trăiască, măcar să trăiască? Porția de pîine este împărțită cu o fărîmă mai mult pentru cei dragi, kilometri întregi sînt parcurși prin nămeți spre a găsi cîteva fructe de pădure, atît de necesare vitaminizării trupurilor ajunse la extrema epuizare (p. 104).

Să mai dăm seamă, împreună cu eroina, despre tribulațiile determinate de îngrijirea sau înnoirea sărăcăcioaselor haine ajunse într-o jalnică stare de degradare? E o întreagă poveste confecționarea acestora din rămășițele și capetele funiilor sau sacilor găsiți cu mare primejdie (p. 100—102).

Căutarea aceasta continuă, obsedantă, a hranei oferă Aniței surpriza intrării într-un alt spațiu folcloric : cel al „neniților", cărora „mai le ziciau tuzemți". Prilej de a-i descrie și a le consemna (nu din pasiune de folclorist ci instinctiv, ca un țăran ce își cunoaște bine obiceiurile și ritualurile din sat, dar curios să știe cum se procedează cu astfel de prilejuri și în alte părți, fie ele și atît de depărtate) unul din ritualuri într-o frumoasă pagină de adevărată cercetare etnografică :

„Îmblînd așa pe tundră, într-o zi ne slobozim într-o vale, amăgindu-ne că tot găsiam „iagăde" (= fructe de pădure) în partea ceia. Mergeam așa cu capu în jos, tot strîngînd. Deodată ne rădicăm și în fața noastră vedem niște lemne, niște hodorobeie. Nici nu ne-am dat siama bine ce poate fi aceia, cînd ne uităm mai bine, erau trei trupuri moarte, așezate pe trei „nărți", adică trei sănii, la care se înhamă „oleni" (= reni, cerbi). Pe lîngă trupurile celia, mai era pus cîte un topor, un cuțit mare pus în tiacă, strachină, lingură, căte o litruță de băut ceai și mai ceva „bojoghini", niște piei de „oleni" puse grămăjoară.

Aceia erau trei „neniți" (= neneți), mai le ziciau „tuzemți". Aceasta era nația de oameni care trăiau pe locurile celia pînă ni-au pus pe noi acolo. Erau un fel de oameni sălbatici, îmbrăcămintia lor era toată numai din piei de „oleni". Se hrăniau cu mîncăruri mai mult crude, carne crudă, pește crud. Trăiau în „ciumuri", așa le zicia, niște corturi, care le făceau iarna din piei de „oleni", iar de vară, din coaje de misteacăn. Puniau niște druci în picioare, iarna îi învăliau împrejur cu piei de „oleni" cusute una de alta, dar drept în sus, cînd te uitai, putiai număra stele pe cer.

https://biblioteca-digitala.ro

În mijlocu „ciumului" ședia legat cu sîrmă un cazan, sub care făciau focul și ferbeau ceai. Împrejurul „ciumului" erau așternute piei de „oleni", pe care se culcau femei, copii, toată familia cîți erau. Pe timpuri, înainte de revoluție, ei trăiau foarte bogați în felul lor, aviau turmele lor de „oleni", se ocupau mai mult cu vînatul. Vînau felurite sălbătăciuni și veniau negustorii la ei acolo, le aduciau felurite flinticușuri, lucruri de nimica, cu cari îi amăgiau. Femeile lor iubiau să-și lege la păr fel de fel de zurgălăi, iar bărbații cei tineri iubiau tare curelele cu bumbi și lanțugele. Dacă ar fi avut cît de multe, toate le aninau de cureaua cu care se încingiau. Dacă mai aveau un cuțit pus în tiacă, erau tare mîndri. Cu nimicuri de aiestia luau de la ei „pușnina", toate blănurile ce vînau, căci ei nu știau să le puie preț. Acum după revoluție i-au strîns și pe dînșii cu șurubul. Turmele de „oleni" le-au luat la stat, li-au lăsat numai cîte cinci sau șiase capete de „oleni", să aibă pentru carne. Pieile ce le vînau le lua la stat și nu mai putiau face nimic. Tot ce lucrau era pentru stat. Statul de acuma a început să-i mai civilizeze. Pe copiii lor i-au strîns și i-au dat la școală să învețe, i-au îmbrăcat cu cămașe, pantaloni, i-au pus în paturi, ceia ce era pentru dînșii neplăcut.

Așa că cele trei trupuri ce le-am întîlnit noi în tundră erau din națiа asta. Așa le era obiceiul lor, cînd muria unul dintre ei, îl punia pe „narta" cu care a lucrat el cu „olenii", și lîngă dînsul punia tot ceea ce a fost a lui. Era tras cu „narta" undeva departe în tundră, dar nu era voie să-l îngroape în pămînt. Așa era legea lor. Noi cînd am dat cu ochii de trupurile celea, eram vro patru femei, ni-a prins o groază, o frică, că nu mai știam ce-i cu noi și cît mai repede să fugim de acolo. Pe urmă îmblînd după strîns „iagăde", am mai întîlnit în mai multe locuri așa ceva, dar de acuma nu ne mai era așa frică ..." (p. 104—105).

Calvarul continuă. Boala este gata să o răpună. Grija copiilor crește o dată cu trecerea acestora, pe măsură ce cresc sînt obligați la munci din ce în ce mai grele și mai depărtate de aripa ocrotitoare a mamei. Vin vești că războiul s-a terminat. O zare de nădejde încolțește în sufletul Aniței : „din anul 1950 au început să evacueze națiile". Rînd pe rînd pleacă finlandezii, polonii, calmîcii, tătarii. După 1953 are voie să scrie, își regăsește în corespondență mediul din care se rupsese, pentru ca în 1956, „după multă așteptare a ajuns și momentu dorit" : călătoria spre locurile natale, deocamdată doar într-un fel de învoire. „M-am bucurat că am ajuns să văd locurile unde m-am născut, dar apoi m-am întristat că din familia mea nu am mai găsit pe nimene", iar „casa era ocupată, trăiau străini în casa noastră și nu am vrut să intru". Cu „amar pe suflet" este nevoită să se întoarcă în recea Siberie („cînd m-am gîndit de unde am venit și că trebuie să merg iarăși înapoi, cînd am pus piciorul pe scară să mă urc în tren, am gîndit, Doamne, mult mai fericită aș fi să-mi deie cineva un plumb să mor, să rămîn aici, pe pămîntul ista, decît să mă duc înapoi acolo").

Încep demersurile pentru revenirea definitivă în Bucovina, încununate în 1958 cu „reabilitația", cu recunoașterea „că am fost pe nedrept rădicați". Sosită în 1959 acasă, abia „pe data de 13 iunie 1961 am intrat în casa noastră, curat 20 de ani de cînd ni-a luat din casă, în aceiași lună și în aceiași zi am întrat iarăși în casă". Marcată de duritatea încercărilor, află în sfîrșit că tatăl copiilor ei murise încă din 1942 într-un lagăr în Komi, „nu la mare depărtare de unde trăiam noi, între munții Urali".

https://biblioteca-digitala.ro

Lespedea finală a jurnalului Aniței este un elogiu adus iubirii întăritoare pentru cei dragi, chezășia perpetuării peste veac a neamului: „Aciastă dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am sălvat viața".

Este acesta un destin de baladă, pentru că ceea ce trăiește Aniţa se află dincolo de obișnuitul lucrurilor. O viață atît de aspră trebuia turnată în ceva menit să străbată veacurile. Și dacă ea nu a avut harul spunerii „frumoase", poetice, nu este mai puțin adevărat că Dumnezeu a înzestrat-o pe eroina noastră cu o minte ascuțită, cu inteligență, cu un acut spirit de observație și cu o rezistență fizică ce i-au conferit posibilitatea să poată să ni se destăinuie în caietul menționat la început. Spovedania ei este o descărcare, o ușurare de necazurile pe care le-a îndurat pentru cine știe ce păcate ancestrale.

În teoria baladei (vezi măcar Alexandru I. Amzulescu, *Balade populare românești*, București, 1964; Gheorghe Vrabie, *Balada populară română*, București, 1966; Adrian Fochi, *Cîntecul lui Oroveanu*, în „Revista de etnografie și folclor", nr. 1/1985) este notoriu faptul că aceasta, spre a ajunge la bijuteria ce o admirăm azi, trece printr-un necesar stadiu de jurnal oral. Oral, pentru că în vechime creatorul popular nu putea să-și scrie opera, el o transmitea prin viu grai semenilor săi, care, la rîndul lor, o spuneau altora precum și urmașilor, procesul fiind unul de șlefuire și de esențializare.

Astăzi, gradul de civilizație este altul (să zic mult superior?). Omul și-a însușit în foarte mare măsură știința de carte, a scrisului și a cititului. Creația populară în aceste condiții poate fi încredințată și hîrtiei de scris. Transmiterea ei dispune evident de alte condiții, dar finalitatea este tot aceeași: cunoașterea peste vreme a unor destine de excepție, a unor sentimente, a tot ce ține de înălțimea existenței și spiritualității umane. Și atunci, spovedania aceasta a Aniței nu poate fi echivalată cu un prim stadiu al construcției care cîndva ar putea să devină o baladă? Evenimentele deosebite și un destin excepțional fac din narația ei, depănată într-o tonalitate de intensă trăire sufletească, cel puțin un jurnal „oral", galeria de figuri memorabile puse în circulație de această specie a cîntecului nostru popular îmbogățindu-se cu nobila personalitate a Aniței Nandriș-Cudla.

FOLCLOR NORD-BUCOVINEAN

GEORGE MUNTEAN

De aproape 50 de ani în nordul ocupat al Bucovinei n-a mai văzut lumina tiparului nici o culegere de literatură populară românească. Aparența era că izvoarele ar fi secat, deși sînt în lume colectivități mai restrîn-

https://biblioteca-digitala.ro

se, inclusiv românești, care, dacă nu mai produc folclor, îl conservă, cum e cazul unor grupuri din Canada și USA (între altele). Starea de izolare în care au fost și încă mai sînt ținuți românii din nordul Bucovinei (și nu numai ei) făcea, între multe altele, să persiste ideea că totul ar fi dispărut. Personal, de prin anii șaptezeci, aveam indicii că lucrurile nu stau chiar așa. Cel care mi-a vorbit despre existența unei viguroase literaturi populare românești în zonă, ca și în locurile în care acești oameni nevinovați au fost aruncați arbitrar, din Siberia în Kazahstan și în nordul Rusiei europene, a fost chiar autorul culegerii publicate recent la Cernăuți, *Dumitru Covalciuc*, scăpat de atunci, cu peripeții, în țară, unde i-am publicat și cîteva versuri, fără a spune, evident, de unde vine autorul. Mai tîrziu, prin convorbiri cu profesorul Grigore Bostan, de la Universitatea cernăuțeană, care a făcut, împreună cu un număr de colaboratori, întinse cercetări și culegeri sistematice acolo, prin contacte întîmplătoare cu alții, lucrurile s-au limpezit în chip semnificativ, iar după 1988 s-au configurat și prin ascultarea directă în țară sau acolo, a purtătorilor și îmbogățitorilor de cîntec popular românesc din nordul Bucovinei (nu Bucovina de nord sau Bucovina de sud, pentru că există o singură Bucovină, indivizibilă și românească). Au fost distruse sate și familii, li s-a schimbat numele și naționalitatea, li s-a furat limba și falsificat istoria, au avut loc masacre înfiorătoare și deportări dramatice, dar spiritualitatea națională a supraviețuit, inclusiv în cîntece, obiceiuri și alte creații specifice, unele venind spre noi pline de vigoare.

Din acest tezaur, care așteaptă încă să fie investigat în toată complexitatea, scriitorul și ziarisul patriot Dumitru Covalciuc, care a făcut ample culegeri de literatură populară prin satele de acolo, inclusiv în cele supuse unei brutale alterări, a alcătuit și publicat un prim volumaș, cuprinzînd 75 de texte lirice, toate pe străvechiul motiv al cucului, pe care l-a și intitulat, de altfel, *Cucule, ce pene porți?* Tipărit în cadrul abia schițatei edituri *Arboroasa*, în condiții de o precaritate trist relevantă pentru modul în care își duc traiul și își exprimă specificul național românii din actuala Ucraina, cartea este un test revelator în legătură cu forța păstrării și nuanțării continui a patrimoniului nostru popular, cu aptitudinile lui de a se contemporaneiza perpetuu. Spre exemplu, cîntecele avînd ca fundal drama primului război mondial, cînd acești oameni au fost constrînși să lupte pe cele mai diferite fronturi europene, fac uneori trimiteri directe, iar alteori se înnoiesc cu atmosfera celui de al doilea și cu marile înstrăinări concentraționare ce i-au urmat pînă sub ochii noștri. Alte texte evocă dragostea, dorul, jalea, despărțirile și înstrăinările, ruperile din contextul vieții sociale tradiționale, aproape peste toate plutind un aer aluziv la viața contemporană și la marile suferințe îndurate de cei din nordul Bucovinei.

Ceea ce impresionează în această modestă culegere a lui Dumitru Covalciuc este profunda legătură a textelor cu întregul spațiu național, arhitectura de imagini implicîndu-se organic în cea românească de ansamblu, pe care o diversifică. De asemenea, limba este de o rară expresivitate și vigoare, cu rare și încîntătoare forme dialectale mai noi, încît n-ai nici o clipă sentimentul că aceste piese au fost culese într-un teritoriu național rupt imperialist de aproape o jumătate de secol din trupul patriei, interval în care totul a fost batjocorit : „*Cine-a strîns, s-a înșelat,/S-a*

https://biblioteca-digitala.ro

distrus și s-a fărmat.../Cea mai mare avuție,/Bate vîntul și-i pustie,/Tot miroase-a sărăcie". Numai ei știu „*cîte doruri nu-s?/Și pe față și pe ascuns,/După-acel care s-a dus,/Dor de cîmp și dor de sat,/Dor de cei care-au plecat.*" Nu putem rămîne indiferenți la strigătul unei ființe care se jeluiește cu sufletul zdrobit că „*is atîta de străină,/ Că nici apa nu mă mînă;/ Și-s atîta de săracă,/Nici apa nu mă îneacă*". Dumitru Covalciuc a izbutit să ne pună în față o mostră îngîndurătoare a creației populare românești din nordul Bucovinei, în care ne citim destinul și neamul, dar întrezărim, în același timp, marile zdruncinări prin care au trecut și trec semenii noștri de acolo, pe care avem datoria imprescriptibilă să-i aducem din nou la matca firească, într-o întregire și o unitate pe care nimic n-o poate frînge.

Din aceeași zonă ne vin și alte cîteva texte populare, pe care inițiatorii noii reviste din Cernăuți „de istorie, literatură și folclor", intitulată simbolic, „*Mioriția*" (Dumitru Covalciuc, Florea Șapcă, Victor Olaru, Teodor Cosma, Vasile Bîcu, Gheorghe Onofreiciuc, Ilie Suceveanu, Nicolae Topală, Valeriu Zmoșu și Vasile Izvoran-Cernăuțeanu) le includ în primul ei număr. Altele ne întîmpină în „*Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992—1993*", alcătuit de Adrian Acostăchioaie și Dumitru Covalciuc, prin care se reia un fir întrerupt brutal în 1944. Din cînd în cînd, au mai apărut piese populare în cotidianul „*Zorile Bucovinei*", iar mai recent, și mai rar, în bilunarul „*Plai românesc*", tot din Cernăuți. Deși puține, astfel de apariții constituie semne ale demnității și decenței, ale omeniei care ne este mereu pavăză. Sperăm că prezenta culegere nu va fi decît prima dintr-o serie, necesară și plină de înțelesuri.

JALEA PRIZONIERULUI ROMÂN

— Contribuții etnologice la studiul celui de-al doilea război mondial —

ION I. DRĂGOESCU

Din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu", fond Informații, dosar 19695, filele 128—130, prezentăm o piesă compusă de către Grigore Masan Pascu, de 77 de ani, fost prizonier român în URSS și comunicată la 7 iunie 1958 profesorului Mihai Pop. Piesa în discuție prezintă un interes documentar și științific deosebit. De asemenea, aduce noi dovezi despre viața prizonierilor români în URSS și demonstrează riscul pe care și l-a asumat profesorul Mihai Pop *introducînd* în Arhive un astfel de document, care putea să-l expună la multe necazuri. Dar, să redăm textul poeziei:

Ascultați măi frați încoa,
Să vă povestesc ceva
Cum îmi petrec viața
Născut în România
Scumpă țărișoara mea.

Și-acu sînt în Rusia
Departe-n Simeria (Siberia)
Și duc o viață grea
De nu știe nimenea
Numai luna și cu o stea

https://biblioteca-digitala.ro

Ele știu patima mea
Luceafărul zorilor
Lamba prizonierilor.
Rău e pămînt străin
Toată ziua plîng, suspin
Și la Dumnezeu mă-nchin
Zi și noapte plîng de dor
Ca de foc nestingător
Îmi vine leșin să mor,
Ascultați măi frați încoa,
Să vă povestesc ceva
Cum îmi petrec viața;
Lagărul e foarte mare
Închis cu sîrmă și grătare
Doar privim la sfîntul soare
Ziua mergem la lucrare
Seara venim la-nchisoare
Și ne bagă-n dormitoare
Trecem la numărătoare
Vezi ce cîine e jidanul?
Că ne bate cu tufanul
Ne bate peste picioare,
Să facem pasul mai mare,
Să intrăm în dormitoare
C-avem ordin de plecare
Și ne pornește pe mare.
Cale lungă-n depărtare
Unde? Nu știu, frățioare.
N-avem apă, nici mîncare
Iar la locul destinat
Ne debarcă pe uscat.
Vezi ce cîine e jidanul?
Că ne-adapă cu ligheanul
Și ne bagă jos la mine
La minele de cărbune.
Greu muncesc frații români
De la zori și pînă-n noapte
Cu cămașa ruptă-n spate,
Porția pe jumătate
Și bătaie cît se poate.
Toți țiganii sînt tăgmaci (tălmaci)
Lucrezi că n-ai ce să faci
Un' te duci să cei dreptate
Ia ciomagul și te bate.
De ne-ar vedea copilașii
Cum ne pătimesc vrăjmașii
Vai ce slabi sîntem și goi
De-aceea vă spun la toți
Moartea ia mereu din noi.
Luptați frați și voi nepoți,
Să scăpăm țara de hoți
Plîngeți nori întunecați,
Ce stați triști și suportați,
Și pe la noi nu plecați.
Numai ploaie ne arătați,
Plouați cum pe-alocurea
Că p-aici e lumea rea.
Voi plîngeți de timpuri grele,
Eu plîng de mare durere,
C-am ajuns la chinuri grele,
Vai de păcatele mele.
Toată ziua mă gîndesc,
Timpul trece, îmbătrînesc,
Eu nu mai pot să muncesc
Ca mîine mă prăpădesc
Că n-am cu ce să mai trăiesc.

Autorul acestui „jurnal oral" a ținut să mai precizeze profesorului Mihai Pop: „M-am sculat noaptea și-am scris-o, că m-am temut că o uit. Le-am făcut noaptea eu. M-am sculat la 12 noaptea fix. Am scris-o".

Este, credem, o contribuție deosebit de valoroasă, întrucît asemenea documente au ajuns greu pînă la noi.

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN CEHO-SLOVACIA

MONICA BUDIȘ

Circumstanțele au făcut ca la jumătatea lunii iulie 1992 să primesc o invitație de studii în Cehoslovacia. Promotorii și sponsorii (dacă pot spune așa) acestei inițiative: familia dr. Jiri Langer de la Muzeul de arhi-

https://biblioteca-digitala.ro

tectură valahă din Rožnov și familia H. Heino din Danemarca. Dr. Jiri Langer, personalitate marcantă a vieții științifice slovace, autor a numeroase cărți și articole, referitoare, în special, la arhitectura populară, este cunoscut și ca inițiator, promotor și animator al muzeelor în aer liber.

Cît îl privește pe Heino Wessel Hansen, acesta este un vechi prieten al României (prima dată a venit în România în 1965, după care și-a repetat vizitele la intervale de 2—3 ani). Împreună cu soția, muzeograf— etnograf, cei doi danezi sînt buni analiști ai spiritualității populare românești : au făcut cercetări etnologice în țara noastră, au prezentat expoziții de cultură populară în Danemarca, au organizat emisiuni radio și T.V., făcînd încă din vremea regimului trecut o reală propagandă culturală țării noastre.

Revenind la călătoria în Ceho-Slovacia, cele două familii mi-au organizat un sejur de vis, deosebit de interesant din punct de vedere științific, dar și estetic și utilitar. Am putut călători foarte mult, străbătînd cu autoturismul sau cu mijloacele de transport în comun, o mare parte din Moravia, Slovacia, Boemia. Am vizitat astfel, institutele de Etnografie și Folclor din Praga și Bratislava, muzeele pavilionare și în aer liber din : Rožnov, Liptov, Orava, Martin, Stražnice, Rostoky, Přerov, Trebiź. Din cele 16 muzee în aer liber, am vizitat și am făcut cercetări în 8 dintre cele mai mari.

Fiecare loc, fiecare convorbire cu directori de institute și muzee, cu alți specialiști a constituit o noutate, o altă experiență, un schimb fructuos de opinii, care ar trebui multiplicat, atît pe plan bilateral, cît și multilateral (schimburi cu cît mai multe țări, atît din fostul lagăr comunist, cît și din Occident).

Desigur, călătoria a fost scurtă (2 săptămîni), dar deosebit de fructuoasă, deși nu am putut face cercetări de profunzime, ci numai tatonări, luări de contact.

La Institutul de Etnografie și Folclor din Praga, am putut constata că problematica de cercetare se axează pe teme precum : „Relații interetnice", „Țiganii", „Problematica vieții minerilor în sec. XIX—XX" etc. La Bratislava, printre temele investigate figurează, de asemenea, cele referitoare la „Relații interetnice", „Etnologia orașului", „Mentalitatea populară în raport cu formele de guvernămînt, cauzele schimbărilor de mentalitate" etc. Printre preocupările specialiștilor din Bratislava (și nu numai) se remarcă în mod cu totul special *Etnografský Atlas Slovenska* (Atlasul etnografic slovac), publicat în 1991.

Operă monumentală, de interes național și internațional, care sintetizează întreaga viață și modul de viață al populațiilor slovace, din mediul rural.

Cei peste 80 de autori, provenind din mai multe instituții de specialitate : Academia de Științe din Bratislava, Institutul de Etnografie și Folclor din Praga, Cartografia din Bratislava, Institutul de Etnografie din Martin, au reușit să transpună pe hărți, grafice, diagrame și medalioane întreaga fenomenologie a culturii populare slovace. După cîteva hărți generale : Harta Europei, pe care printr-un careu este fixată Cehoslovacia, harta fizică, administrativă, geologică, arheologică etc., urmează hărțile etnologice propriu zise.

https://biblioteca-digitala.ro

Tematica este bogată : Agricultură, meşteşuguri, aşezări-gospodărie, locuinţă, costum popular, grupuri etnice, dialecte, obiceiuri.

Cele 850 de hărţi şi 270 grafice, medalioane, sînt grupate tematic în aproximativ 20 de capitole, cu 180 de subteme. Exemplificînd prin capitolul „Aşezări — gospodărie", trebuie să menţionăm faptul că există hărţi care redau tipurile de sat, după structura morfologică, după corelaţia cu formele de relief, după ocupaţii etc. Sînt hărţi care studiază faţada casei, materialele de construcţie pentru pereţi, acoperişuri, structurarea interiorului, sistemele de iluminat şi de încălzit, diversele tipuri de obiecte de uz gospodăresc. Pentru acestea din urmă, criteriul de bază a fost cel al funcţionalităţii. Titlul hărţilor, tradus în limba rusă şi germană, facilitează un prim contact cu materialul faptic, transpus grafic.

Şi momentele de referinţă ale hărţilor sînt diferite, aproape de la hartă la hartă. Astfel, dacă unele hărţi redau fenomenul existent la 1900, 1980 sau 1985, altele cuprind dinamica lui pe o perioadă de 30—40 de ani, fie pentru a II-a jumătate a secolului al XIX-lea, fie între a II-a jumătate a secolului al XIX-lea — I jumătate a celui de al XX-lea.

Toate acestea contribuie la o lecturare a lor, pe cît de ştiinţifică, pe atît de atractivă şi sugestivă.

Reţeaua de anchetă — 250 de localităţi. Ele sînt decodificate pe două liste (incluse în primele pagini ale Atlasului) : una în succesiunea codurilor, alta în ordine alfabetică, în dreptul fiecăreia fiind trecut şi codul. Grafic, ele sînt reprezentate pe două planşe detaşabile, care însoţesc Atlasul şi care cuprind toate cele 4 tipuri de scări. Dacă pe hărţile de 1 : 1.000.000 sînt trecute şi numele localităţilor, pe alte tipuri de hărţi sînt notate numai regiunile, iar pe cele mai mici — exclusiv codurile punctelor anchetate.

Cît priveşte *realizarea tehnică*, Atlasul se compune din hărţi color, executate la scări diferite, de la 1 : 1.000.000 pînă la 1 : 3.000.000, bineînţeles cu fazele intermediare : 1 : 2.000.000 şi 1 : 1,5.000.000.

Îmbinarea pe pagină este deosebit de atractivă şi de variată, pe aceeaşi pagină aflîndu-se fie 6 hărţi la scara : 1 : 2.000.000, fie 5 hărţi 1 : 2.000.000 + 1—1 : 1,5.000.000, fie 2 hărţi la 1 : 2.000.000 + cel puţin 1—1 : 3.000.000 sau un medalion. Alteori, aranjarea hărţilor pe pagină alternează cu grafice care înfăţişează proporţionalitatea ca prezenţă sau ca frecvenţă a fenomenului studiat. Sînt grafice reprezentate prin careuri, dreptunghiuri, dar şi prin săgeţi, diagrame. De asemenea, fiecare pagină este îmbogăţită prin numeroase desene ilustrative. Chiar elementele legendelor multor hărţi sînt sugerate prin desene. Indiferent de modul de grupare al hărţilor şi al materialului însoţitor, autorii au avut grijă să lase loc pentru legendele hărţilor şi pentru comentariile aferente.

Atlasul este însoţit de un volum aparte de comentarii, publicat înaintea volumului cu hărţi, care în 15—20 de rînduri explică conţinutul hărţilor şi locul lor în cadrul tematicii Atlasului.

Dacă am insistat mai mult asupra unor amănunte insignifiante (poate, pentru unii), am făcut-o în ideea că pentru specialiştii din Institutul de Etnografie şi Folclor, care au lucrat ani de zile la conceperea şi redactarea Atlasului Etnografic Român (în momentul de faţă în fază de precartografiere), Atlasul Etnografic Slovac ar putea constitui un model concret.

Cît priveşte muzeele vizitate, experienţa a fost şi aici deosebit de importantă. Fiecare muzeu — altceva : noutate, interes ştiinţific, altă

https://biblioteca-digitala.ro

identitate. Avînd la bază ideea că orice muzeu trebuie să sublinieze viața unei comunități rurale, în totalitatea ei, trebuie menționat faptul că toate muzeele cercetate țin seama, pe lîngă alte coordonate, de statutul social-economic al celor care au populat cîndva satul. Astfel, în muzeele cehe și slovace (mai ales) vom găsi atît gospodăria celui mai sărac om din localitate, dar și pe a celui mai bogat. De asemenea, case care au avut o destinație instituțională : școală, primărie, han, ori unele clădiri legate de date istorice. O prezentare detaliată a muzeelor respective — într-un număr viitor.

https://biblioteca-digitala.ro

Creaţia populară *(Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria şi Bucovina)*. Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1991, 768 p. (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie şi Folclor).

În sfîrşit, a prins contur efortul de ani şi ani al colegilor noştri de la Chişinău de a însuma într-o sinteză, scrisă pe baza *întregului* material folcloristic, tot ceea ce reprezintă creaţia populară românească pentru uzul cititorilor basarabeni, vitregiţi atît de mult timp de cunoaşterea rădăcinilor noastre comune. A trecut, aşadar, vremea abordărilor vulgar-sociologice, a atitudinilor negative faţă de multe comori folcloristice declarate reacţionare (mitologia populară, teatrul folcloric religios, colindele, legendele, proverbele, descîntecele), a interzicerii unei întregi serii de obiceiuri tradiţionale, în paralel cu permanentul proces de migraţie, mai precis, de „încurajare" a plecării românilor din Basarabia (care într-o vreme însemna pur şi simplu deportare) şi de infiltrare de cît mai mulţi slavi în insula noastră de latinitate, avînd drept scop degradarea culturii noastre specifice şi ştergerea etnosului. A încetat, să sperăm că pentru totdeauna, punerea în operă a ideii, urmărită cu obstinaţie de guvernanţii imperiali de la Moscova, de nivelare a culturii popoarelor, de lichidare a hotarelor etnice şi de „înflorire a naţiei socialiste".

Conceput ca o încercare de a aborda istoria şi teoria folcloriului în strînsă legătură cu creaţia artistică, prezentul volum, elaborat în cadrul Secţiei de folclor a Institutului de limbă şi literatură al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova cu sprijinul lui V. Gaţac, şeful Secţiei de creaţie populară a Institutului de literatură universală „A. M. Gorki" de la Moscova, G. Bostan, şeful catedrei de filologie română şi clasică a Universităţii din Cernăuţi şi I. Filip, şeful Direcţiei culturâ din Consiliul municipal Chişinău, abordează producţiile populare care au text literar precum şi obiceiurile respective, rămînînd în afara lucrării materiale ce ţin de psihologia socială, istorie, etnografie, coregrafie, muzică. Autorii sînt conştienţi de această lacună, preconizînd o cuprindere a vastului patrimoniu al culturii populare printr-o estetică mai complexă a folclorului, Pînă atunci, ţinem să relevăm că actualul tom (structurat în 21 de capitole) va rămîne ca o realizare notabilă în istora şi teoria folcloristicii româneşti prin apelul autorilor la un vast material bibliografic şi prin seriozitatea unei arii tematice impresionante.

Cum era şi firesc, acest volum debutează cu un lung capitol (p. 7—149) scris de A. Hîncu, G. Bostan şi V. Cirimpei intitulat *Din istoria folcloristicii*, avînd ca scop orientarea cititorului în cunoaşterea evoluţiei domeniului în Moldova de peste Prut. În viziunea autorilor, schiţa lor este doar o completare a istoriei folcloristicii româneşti. Într-adevăr, interesul lor se opreşte la toate figurile ce au ilustrat domeniul, începînd cu secolele XVII-XVIII, pînă în stricta contemporaneitate. Dacă despre o seamă dintre acestea deţinem date din dicţionarul lui Iordan Datcu sau din cărţile lui Ovidiu Birlea, I.C. Chiţimia, Al. Bistriţeanu (ca să citâm doar cîteva), asupra altora va trebui să ne aplecăm cu mai multă asiduitate de acum încolo. Aşa spre exemplu, va fi necesar să cercetăm mai cu amănunţime aprecierile şi încercările de valorificare a folclorului românesc din Basarabia făcute la mijlocul veacului trecut de A.K. Filatov (autor al unei serii de articole în care apreciază haiducia), K. Hanaţki (care studiază unele ritualuri calendaristice, familiale, funerare, obiceiul săpării fîntînilor), Gh. Gore (primul traducător al *Mioriţei* în rusește). Sînt apoi, tot în această epocă, unii scriitori ce au în operele lor ecouri folcloristice româneşti (Olga Nakko, A. F. Veltman) sau traduc legende (N. Gherbanovski, V. A. Kurdinovski, N. Kojuharov, E. P. Kazimir).

Demne de interes sînt apoi noutăţile despre folcloristica basarabeană în perioada sovietică şi în etapa contemporană. Mai întîi în artificiala Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească din stînga Nistrului, unde în paginile gazetei „Plugarul roşu" şi ale altor publicaţii se editează folclor şi se încurajează cercetarea acestuia în ideea slujirii unor scopuri bine premeditate de Moscova — ocuparea Basarabiei, ideologizarea populaţiei în spiritul comunismului şi rezolvării leniniste a problemei naţionale pe viitor în partea dreaptă a Nistrului. În această perioadă îşi desfăşoară activitatea P. Chioru, C. Neniu, E. N. Lebedeva, M. V. Serghievski (autori de lucrări şi culegeri despre „viaţa grea din trecut", lupta de clasă, împrumuturile folclorice de la ucrainieni şi ruşi, prietenia de veacuri cu aceştia etc., în paralel cu negarea importanţei moştenirii clasice). O dată cu ocuparea Basarabiei în vara anului 1940, asistăm la lichidarea cer-

https://biblioteca-digitala.ro

cetătorilor „progresiști" (vezi cazul lui P.V. Ștefănucă internat într-un lagăr sovietic de deținuți politici unde moare în 1941). Destinele folcloristicii sînt dirijate de nefastul I. D. Ciobanu, pentru care patriotismul sovietic, internaționalismul proletar și „eliberarea" moldovenilor de către ruși erau mai presus decît destinul neamului românesc.

După august 1944 în Basarabia și Bucovina de nord începe o „epocă nouă" de valorificare teoretică și textologică a folclorului, acordîndu-se atenție tematicii eroico-patriotice, dezvoltată mai ales în lucrarea din 1946 a aceluiași I. D. Ciobanu *Pagini din trecutul Moldovei* ce caută să motiveze legăturile „binefăcătoare" cu slavii din est și, mai ales, acapararea Basarabiei și a altor teritorii românești de către URSS. Este o epocă de evidente denaturări ale spiritului creativității folclorice (s-a plăzmuit chiar și o *Miorița* cu final optimist). Apar o sumedenie de texte cîntînd pe „scumpul părinte al popoarelor", viața, „fericită" în colhoz etc. Este perioada cînd, din punct de vedere științific, materialul folcloric este adus la normele limbii literare (publicare semiautentică), descîntecele, colindele cu subiect biblic etc. sînt eludate cu totul iar clasicii domeniului sînt apreciați tendențios, în maniera ideologiei sovietice.

Începînd cu 1965, cînd apare *Schiță de folclor moldovenesc*, tratînd problemele generale ale teoriei folclorului cu evidențierea trăsăturilor sale specifice într-o expunere evolutiv-istorică, urmată în anul următor de o crestomație cu cele mai reprezentative creații folclorice tradiționale și contemporane, asistăm la o schimbare treptată de viziune, caracterizată prin renunțarea la interpretările sociologizante ale fenomenelor artistice. Pentru prima dată, în 1967, sînt relevate detaliat caracteristicile tipologice ale eposului eroic românesc (vezi V. M. Gațac, *Eposul eroic est-romanic;* Gr. Botezatu, *Folclorul haiducesc în Moldova;*-A. Hîncu, *Balada populară Miorița*). Poezia obiceiurilor de Anul Nou este cercetată în aspectele ei multiple de N. Băeșu în 1972, ulterior acesta editînd studii privind *Funcția educativă a folclorului pentru copii* (1980) și despre *Folclorul ritualic și viața* (1981).

Ca indiciu al progresului cercetărilor îl constituie tendința de a pătrunde în esența artistică a creației populare, de a scoate în evidență valoarea ei estetică. Astfel, între alții, Sergiu Moraru studiază *Poetica liricii populare moldovenești cîntate* (1978) iar L. Curuci abordează în 1985 unele aspecte ale prozodiei poeziei populare. Se extinde substanțial problematica cercetărilor de istorie a folcloristicii (V. Cirimpei în 1978), se efectuează o nouă investigare a cîntecului muncitoresc (B. Chiroșca în 1970), a dramei populare (G. I. Spătaru în 1976 și 1980) și se tipăresc noi contribuții de folcloristică comparată (G. Bogaci, C. Popovici).

Am insistat mai mult asupra acestui capitol (ce se încheie cu cîteva pagini despre școlile, curentele și direcțiile din folcloristica occidentală contemporană) pentru a lua cunoștință de dramatismul ce caracterizează cercetarea folclorului în Basarabia într-o vreme cînd „biruitoarele" idei ale socialismului științific impregnau politica imperială a fostei Uniuni Sovietice.

În continuarea volumului ce îl prezentăm, V. Cirimpei elaborează o *Schiță de mitologie autohtonă* (p. 150 —179), în care prezintă cîteva noțiuni generale despre mitologie și de poetică a acesteia, urmate de date din istoria culegerii și cercetării mitologiei române.

N. Băeșu abordează *Folclorul obiceiurilor calendaristice, de muncă* (p. 180 —255), prezentînd folclorul sărbătorilor de iarnă, poezia Crăciunului, folclorul Anului Nou, al primăverii, verii și toamnei. Nu înainte de a-l defini („Folclorul calendaristic, de muncă este un ansamblu de diferite genuri și specii ale creației populare orale, care au apărut, au fost ori sînt și astăzi interpretate în cadrul practicării obiceiurilor legate de fenomene ale naturii în cursul anului, de activitatea gospodărească a țăranilor ; tradițiile acestea sînt adaptate și concentrate, mai ales la sărbătorile prilejuite de felurite și importante „începuturi" și „sfîrșituri" : ale anului, anotimpurilor, acțiunilor agricole și păstorești (aratul și semănatul, scoaterea vitelor la pășune, recoltarea ș.a.), solstițiile de iarnă și de vară ș.a. și a-i face cunoscută istoria culegerii, cercetării, clasificarea, geneza și evoluția.

Teatrul popular (folcloric) este obiectul unui nou capitol (p. 256 —295) în care autorul, I. Filip, face considerații asupra caracterului sincretic al fenomenului, vorbind apoi de alaiuri și constituirea cetelor, pregătirea și confecționarea costumației și a măștilor, învățarea cîntecelor, rolurilor și dansurilor.

A. Hîncu se ocupă de *Poezia ritualurilor de familie* (p. 296 —344) în care aflăm date din istoria problemei privind afirmarea și periodizarea tipologiei ritualității și poeziei de familie, dezvoltarea poligenetică (tipologică, etnică, națională) și generală (internațională), particularitățile structural-estetice și funcțional-tematice legate de ritualul nașterii și înmormîntării sau de ceremonialul nunții.

Descîntecele (p. 345 —365) („o specie folclorică în versuri sau în proză, utilizată în scopuri magice : la vindecarea bolilor, la combaterea diferitelor primejdii, survenite din partea fenomenelor naturii, a oamenilor, pentru a favoriza succesul în dragoste, la munciile cîmpului, în negustorie ș.a.m.d.") atît de neglijate, ca studiu, în epoca socialismului, sînt tema capitolului ela-

https://biblioteca-digitala.ro

borat de L. Curuci, avînd următorul cuprins : generalităţi, origine şi evoluţie, atribute şi ceremonial, poetica descîntecului, compoziţia, imagistica, tropi, inventii de cuvinte, figuri de sintaxă poetică, numere magice, versul, colectarea, editarea, studierea, starea speciei la etapa actuală şi formele de incantaţie.

S. Moraru are ca obiect de cercetare *Ghicitorile* (p. 366—376) („creaţie poetică populară de proporţii reduse, de factură versificată sau în proză, cu caracter metaforic-figurativ şi funcţii competitiv-distractive"), iar E. Junghietu, *Proverbele şi zicătorile* (p. 377—397), parte componentă din folclorul „gnomic", distingîndu-se, însă, de formulele-urări, imprecaţii, formulele de bineţe, binecuvîntări, calambururi, jocuri de cuvinte, formule meteorologice ş.a., prin caracterul lor aforistic şi didactic. În legătură cu acestea se consemnează încă de la început că folcloristica moldovenească se află în prezent doar la stadiul consemnării lor pe teren şi al acumulării de texte. G. Botezatu face consideraţii privind *Legendele* (etiologice, mitologice şi toponimice), *tradiţiile istorice*, *povestirile orale* (p. 398—421) şi *Poveştile* (fantastice, nuvelistice), fabulele populare şi parabolele (p. 422—472). În capitolul *Snoavele*, *anecdotele*, *glumele* (p. 473—488), V. Cirimpei abordează şi problema specificului naţional al acestora, tematica şi personajele lor, ca şi specificul artei poveştilor comice.

A. Hîncu scrie despre *Jurnalul oral* (p. 489—503) în ideea că acesta are o formă şi o funcţie specifică primigenă, devenită universală, de reflectare a realităţii obiective şi inventive. Definiţia acestuia este formulată în felul următor : „un stil-arhispecie, ce întruneşte diferite forme incipiente şi permanent existente, folclorice, în proză şi în versuri, constituind adesea o fază de început a speciilor". Apoi, la p. 522—576, are ca subiect *Baladele*, unde lămureşte conceptul de baladă (pe de o parte în accepţiunea mai veche : o specie cu diferite aspecte — subspecii de esenţă eroică, nuvelistică ş. a. şi pe de altă parte într-o viziune nouă conform căreia aceasta este o specie aparte cu un sistem intern şi structural, sau statut poetic, autonom ; ea nu este un tip de creaţie pur epică ci sintetică, mixtă, uneşte inegal elementele, sistemele poetice ale genului liric şi epic, avînd, de regulă, un suflu dramatic şi scop propriu ideologico-estetic) şi delimitarea acesteia de cîntecul bătrînesc (acceptat ca „denumire a unui domeniu mai larg de creaţii cîntate vechi, separate după principiul cronologic"), face consideraţii asupra genezei şi a fondului tematico-ideologic al baladei. După acest autor specia este 1) tradiţională : a) profesională (păstorească, pescărească), b) generală şi 2) nouă (în care se include şi jurnalul oral baladic).

Cîntecele istorice (p. 504—521) ca specie, geneză şi evoluţie, tipologie şi fond de idei sînt cercetate de S. Moraru. Ele sînt, după acest autor, „o specie a creaţiei poetice populare epice, epico-lirice, lirico-epice şi chiar lirice, cu caracter narativ, ce evocă în mod plastic-transfigurant momentele mai importante (senzaţionale) din istoria ţării, avînd drept repere logico-estetice evenimente şi personalităţi real existente".

Aşa după cum ne aşteptam, văzînd preocupările sale anterioare în domeniu, V. Gaţac are ca temă a următorului capitol *Cîntecele epice eroice* (p. 577—624), în cadrul căruia urmăreşte epica eroică arhaică, epica voinicească-socială şi patriotică (sec. XVII—XVIII) şi eposul eroic haiducesc. Principiul de la care porneşte în această succintă analiză defineşte eposul eroic drept „o sinteză poetică a celor mai importante momente din istoria maselor populare (ah, acest limbaj de care autorii, din păcate, încă nu s-au detaşat !) : cucerirea naturii şi întemeierea familiei, luptele seculare sociale şi patriotice (= naţionale, n. n.)". Şi mai departe : „Caracterul eroic al conţinutului, forma versificată, interpretarea melodico-recitativă — toate acestea, luate în ansamblu, constituie trăsăturile distinctive ale eposului eroic, precum şi prezenţa elementelor fantastice, zoomorfice, antropomorfice".

Cîntecele lirice (păstoreşti, de dragoste, familiale, de dor şi jale, de înstrăinare şi singurătate, meditative, de viaţă grea şi protest social, recruteşti, ostăşeşti, de război, satirice şi umoristice, de veselie, doinele şi cîntecele de haiducie) sînt prezentate de G. Botezatu, I. Buruiană, E. Junghietu şi L. Curuci (p. 625—704), acesta din urmă scriind şi despre *Romanţa folclorizată* (p. 705—709), pe care o denumeşte „specie mixtă, muzical-literară, reprezentînd de obicei, un cîntec erotic, sentimental şi tînguios".

Amintirile, *scrisorile versificate* (p. 710—722), „două specii bine delimitate ale folclorului scris, reprezentînd o împletire specifică a noului cu tradiţia", constituie materia consideraţiilor lui S. Moraru, *Strigăturile* (p. 723—737), avînd ca una din trăsăturile definitorii „simbioza dintre textul poetic, melodie şi dans", „specie de sine stătătoare a liricii populare ce se manifestă prin texte scurte, cu conţinut satiric, umoristic şi erotic, rostite sacadat în iureşul dansurilor populare cu intenţia de a le anima, a coordona mişcările şi executarea figurilor de către interpreţi", fiind cercetate de E. Junghietu, iar *Folclorul copiilor* (p. 738—758) de N. Băeşu, care delimitează folclorul compus şi interpretat de către adulţi pentru copii de cel interpretat de copii.

În fine, I. Buruiană scrie despre *Cîntecele populare din perioada sovietică* (p. 759—767), „un fenomen nou, în mare parte confuz, discutabil, cercetat insuficient.

La sfîrşit, p. 767, cursul acesta are o foarte scurtă listă de abrevieri.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu doresc să mă pronunț asupra valorii sau coerenței demersului teoretic din carte, considerînd-o în primul rînd ca o lucrare indispensabilă celor ce vor să aibă ca obiect de studiu această comoară a inteligenței populare — folclorul. Aș remarca, totuși, apelul cercetătorilor de la Chișinău la lucrările de referință apărute în România, indiferent de data elaborării și care fac onoare bibliografiei domeniului, semn sigur că ceva s-a schimbat în mentalitățile de azi. Se observă că cel puțin în privința documentării nu mai sînt opreliști, aceasta în folosul adîncirii cunoașterii creației populare.

Dar un repros tot trebuie făcut : ne miră că anvergura științifică evidentă a volumului nu a fost completată cu un indice de nume și de materii, atît de necesar facilitării consultării. Totodată ne exprimăm nedumerirea pentru faptul că se mai folosește încă alfabetul slav, ceea ce duce inevitabil la o consultare mai greoaie a, repet, interesantului volum discutat. În fine, unele exprimări tributare modului de gîndire trecut, cu nete demarcații între „teoriile burgheze actuale" și „concepția materialistă", ce își mai fac loc pe ici-colo în cuprinsul cărții, ar fi trebuit cu mai multă rigoare înlăturate.

Nu vreau să închei această sumară prezentare fără a-i felicita pe cercetătorii Institutului de Etnografie și Folclor de la Chișinău care au reușit să editeze o excelentă sinteză teoretică asupra creației populare din Basarabia, Transnistria și Bucovina, menită să întregească în mod fericit bibliografia românească a domeniului, demonstrînd o unitate de cuget și simțire a tuturor românilor din zarea rotundă a Daciei Felix.

Petre Florea

La izvoare. *Povești, poezie populară și cercetări de folclor*, de Grigore Botezatu. Chișinău, „Hyperion", 1991, 240 p.

În cea mai mare parte a ei, mișcarea folclorică contemporană de dincolo de Prut, cu strălucite tradiții, dar foarte puțin cunoscută aici în perioada postbelică, a început în ultimii doi ani să fie receptată de cercuri largi de cititori din toate provinciile istorice românești. Și această mișcare folcloristică din Basarabia și Bucovina se manifestă plenar atît prin culegeri alcătuite în spirit științific cît și prin studii solide concepute într-o viziune modernă. La concretizarea și receptarea ei, Editura Hyperion din Chișinău își aduce, prin imprimarea unor cărți de folclor cu o valoare științifică majoră și într-o ținută grafică înaltă, uneori excepțională, o contribuție indiscutabilă.

Una din ultimile cărți apărute în Editura Hyperion este *La izvoare*, titlu sugestiv, și aparține lui *Grigore Botezatu*, un folclorist basarabean prestigios, cu o activitate remarcabilă. Cartea se prezintă ca o antologie „ce înmănunchează — se precizează într-o notiță de pe pagina a 2-a — unele preocupări folclorice ale lui Grigore Botezatu, repovestitor de motive și subiecte populare de basm (partea I), culegătorul — adunător și îngrijitor de texte din creația orală (partea a II-a) și cîteva investigații folcloristice (partea a III-a)". Autorul ne apare astfel ca un folclorist „complet" — în cele trei ipostaze posibile : de culegător, prelucrător și cercetător. Lucrarea vede lumina tiparului în condiții grafice acceptabile, cu bogate și sugestive ilustrații în culori. Prezentarea grafică este semnalată de *Vasile Movileanu*. Prin cele aproape 30 de poziții, se ilustrează inspirat scene semnificative din basmele repovestite ori secvențe semnificative din cîntecele epice și lirice și din legendele discutate în studiile despre ele. Într-o notiță cu caractere abia vizibe se precizează : „Pentru clasele primare" ; În realitate, prin structura „matură" a cărții, aceasta este destinată indiscutabil tuturor categoriilor de cititori.

Prima parte (p. 3—115) are ca titlu *Apa tinereților* și ca subtitlu *Povești* și încorporează 17 basme și snoave repovestite. Povestitorul, cunoscînd în adîncime repertoriul episoadelor basmice, reușește să aleagă din ele secvențele adecvate și să le sudeze în structuri compoziționale rotunde, independente, ample, cu acțiuni gradate, cu dialoguri vii și cu limbaj punctat de regionalisme, împrumutîndu-le culoarea locală. Basmelor nu le lipsesc formulele tradiționale clasice, îndeosebi cele inițiale și finale, deseori versificate. Repovestirile ne apar astfel reușite și captivante, păstrînd totuși caracteristica lor livrescă. Dintre basmele fantastice mai interesante relevăm pe *Zorilă-Zori de Zi*, *Voinicul-șarpe și fata de împărat*, *Peneș-împăratul*, *Alistar Făt Frumos*, *Cremene-voinicul* etc., iar dintre snoave citățm : *Păcală-argat la popă*, *Cum a rămas un leneș fără vie* etc. Unele dintre aceste basme și snoave ne apar ca variante locale ale unor tipuri cu o largă circulație în diferite zone etnofolclorice. În mod justificat, nici unui text nu i se transcrie caseta informatorului.

https://biblioteca-digitala.ro

Partea a doua (p. 116—201), cu cîntece, are ca titlu un citat din corpul ei *Cine m-aude cîntînd..* și ca subtitlu modalitatea de exprimare *Poezia populară*, reținînd două mari secvențe : *Cîntece epice* și *Doine și cîntece*. Această a doua parte cu poezie este, prin mulțimea pieselor încorporate și prin autencitatea lor, una din cele mai valoroase părți ale cărții. Textele au fost culese într-un spirit științific modern, păstrîndu-li-se autenticitatea și indicîndu-li-se caseta aproape completă a cîntăreților, dar, avîndu-se în vedere destinația lor principală, s-au dat într-o transcriere literară. Piesele epice și lirice, în număr de 89, după un calcul personal, au fost culese de la 62 de cîntăreți din 38 de sate aparținînd la 22 de raioane pe o întinsă perioadă de timp (1952—1987). Cîntăreții, de ambele sexe, aparțin unui larg evantai de vîrste, de la tînăra de 16 ani, Vascan Maria din Mărăndeni — rn. Fălești pînă la bătrînul de 89 de ani, Marcenco Alexandru din Bărboieni — rn. Nisporeni. Ei sînt reprezentați în colecție, în general, prin 1—2 cîntece, mai rar cu mai multe texte, precum Postovan Gheorghe din Glavan(Țarigrad) rn. Drochia, cu 7 cîntece, Bogoci Nicolae din Solotvino (Slatina) — rn. Teacev din regiunea Transcarpatică, cu 6 texte, Fetelea Dumitru din Dolinskoe (Anadol) — rn. Reni, cu 4 cîntece etc. Pe toți acești cîntăreți populari îi întîlnim în toate spațiile geopolitice de dincolo de Prut, la sud ca și la nord— în satele Cucoara și Manta din raionul Cahul, în Anadol, Barta și Frecăței — Reni, în Tașlîc — Grigoriopol, în Chipureni, Dișcova, Butuceni, Morovia, Mîrzești și Bierți — Orhei, în Crasnoilsc — Storojinet, în Slatina — Teacev etc. Unele sate figurează în culegere cu mai mulți informatori, ca în cazul așezărilor Bascalia — Comrat, cu 4 cîntăreți; Crasnoilsc — Storojinet, cu 2 cîntăreți ș.a. Frecvența aceasta a cîntăreților în așezările relevate indică faptul că baladele și cîntecele lirice au încă o existență dinamică.

Prima mare secvență a poeziei, adică *Cîntecele epice*, incorporează trei categorii de producții narative. În primul rînd, colindele, numărînd compuneri tradiționale bine conservate, cu o acțiune amplă și inspirată din tema vînătoarei, dintre care relevăm : *Voinicul Ioan și cerbul, Șoimul*. Urmează seria bogată a baladelor populare. Cele 45 de texte aparțin — după clasificarea autorului, care, în principiu, e similară cu tipologia națională a baladei populare elaborată de Al. I. Amzulescu — la trei categorii de balade. Și anume : *eposul eroic*, cu 7 piese, *baladele* — 25, *cîntecele istorice* — 13. Evident, cea mai interesantă și mai întinsă categorie este cea intitulată *balade*.

Toate textele acestor categorii de poezie epică, cu foarte puține excepții, se prezintă în cele două vechi provincii românești, Basarabia și Bucovina, ca niște variante interesante ale tipurilor naționale, posedînd însă particularitățile lor regionale. De altfel, ele pot fi oricînd, de acum încolo, raportate benefic, la ,,tipologia și corpusul de texte poetice'' al baladelor populare românești. Textele acestea cunosc, ca și variantele lor înregistrate în celelalte provincii românești, legile interne ale evoluției. Multe balade din cele două provincii istorice și-au conservat structura narativă clasică și atmosfera tradițională, încă unele, grație talentului unor cîntăreți au devenit prin frumusețe și acuratețe piese antologice, precum : *Ghiță Cătănuță, Codreanu* de la ,,eposul eroic'' : *Soarele și luna, Milea, Brumărelul, Femeia vîndută la turci, Ș-am zis verde doi arginți, Frunzuliță în în floare* (mîndra părăsită),*Pe sub poale de pădure, Ciocoiul și țăranul* etc. din balade. Dar o altă serie de balade și-au pierdut, între timp, datorită procesului degradării lor mai ales din acest secol, anumite motive narative ori chiar episoade întregi, ca în variantele : *Miorița, Ciobanul care și-a pierdut oile, Meșterul Manole* ș. a. dintre ,,balade'' ; *Bujor, Tobultoc* ș. a. de la ,,cîntecele istorice''. Uneori restrîngerea lor merge atît de departe încît textele anumitor balade devin realmente niște cîntece epico-lirice, ca în cazurile compunerilor : *Miorița* (varianta a 2-a), *Ciobănaș cu oile* (varianta a 2-a a baladei *Ciobanul care și-a pierdut oile*), *Pe sub deal, pe sub pădure* (varianta a 2-a a baladei *Pe sub poale de pădure)* etc. În actul concentrării lor, se apelează nu numai la procedeele omisiunii motivelor sau episoadelor și rezumării acțiunii, ci și la cel al împrumutului unor motive adecvate din cîntecele lirice. În structura compozițională a unor variante ale *Mioriței* și *Pe sub poale de pădure*, bunăoară, motivele narative clasice sînt substituiri cu altele, dialogate, dar adaptate la noul context social, din cunoscutul cîntec liric *Ciobănașul*. În noua structurare, cu accentul pe destinul copilului mamei fugite de acasă (Tip. 131), balada *Pe sub poale de pădure* apare în varianta ei *Pe sub deal, pe sub pădure* astfel construită : ,,Pe sub deal, pe sub pădure,/Se ducea o nevastă-n lume,/ Alungată de bărbat/ Cu pruncul nebotezat./ — Cine mi l-a boteza?/ — Ploaia cînd a ploua./ — Cine mi l-a legăna?/ — Vîntul cînd s-a clătina./ — Cine mi l-a învelit?/ — Cucul cu aripile./ — Cine i-a mai cînta?/ — Sora privighetoarea''. *Cîntecele istorice*, alcătuite — fapt anticipat — din baladele haiducești și cîntece lirice de război, evocă pregnant cîteva momente semnificative din istoria națională a românilor : lupta haiducească *(Pintea, Codrean și Bogdan, Bujor, Tobultoc)*, războiul pentru independența țării din 1877—1878 *(Plevna arde-n foc, Cîntecul Plevnei)*, folosirea și epuizarea fizică și morală a basarabenilor în războaiele purtate de țarii ruși *(Am zis verde lemn de scai)* și ororile și suferințele oamenilor în ultimul război mondial *(Păsărică, păsărea, Frunză verde de trei foi, De te-ai duce-acasă, vere...)*.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua mare secvență a poeziei, *Doine și cîntece*, este, prin cele 40 de piese, aproape tot atît de întinsă ca precedenta. Atît doinele cît și cîntecele au ca titlu, indiferent de natura lui primul vers. Producțiile acestea figurează numai printr-un text unic, nu și cu variante. Ele aparțin tuturor zonelor etnofolclorice ale celor două provincii istorice. La o cercetare atentă, se observă că subspeciile doinelor și cîntecelor, datorită unor factori sociali și psihologici apar reprezentate în mod inegal. Doinele și cîntecele de dragoste domină, prin numărul lor impresionant de mare, pe toate celelalte. Texte ca *Trandafir crescut în vie*, *Frunzuliță de pe șes*, *Maică, bine ți-a părut*, *Ce pămînt, puiule, te ține*, *Foaie verde de spic de grîu*, *Unde mergi, măi mîndrul meu*, etc. marchează momentele esențiale ale dragostei, ale îndrăgostiților, de la înfiripare sentimentelor dintre îndrăgostiți și pînă la despărțirea lor dureroasă. Doinele și cîntecele de dor, prin numărul lor ridicat, le secundează pe cele precedente. Sentimentul dorului e diferit, dar predomină cel al îndrăgostiților : *Foaie verde fir mohor*, *Cine m-aude cîntînd*, *La fereastra din ogradă*, *Vine dorul despre seară*, *Frunzuliță spic secară* etc. În schimb, celelalte categorii lirice sînt reprezentate la limită, cu 1—4 texte. Doinele și cîntecele de cătănie, de înstrăinare și de noroc ne apar ilustrate cu cîte 1 text ; doinele și cîntecele de natură — 2 texte. Cunoscutul cîntec *Sărmănică turturică* se află aici într-o variantă excelentă. Doinele și cîntecele de haiducie, în număr de 4 piese *(La un corn de codru verde*, *Foaie verde a bobului*, *Bată-l vina codru des*, *Sub poală de codru verde)*, reconstituie momente dramatice din lupta dură a haiducilor împotriva ciocoilor parveniți. În fine, cîntecul satiric, ilustrat tot prin 4 piese, satirizează lenea *(Foaie verde și una)*, orgoliul fetelor *(Mîndra de făloasă tare)*, alcoolismul unor femei *(La femeia băuloare)*, și adulterul *(Gătește, mîndruță, bine)*. Subtilă e satirizarea fetei orgolioase într-un cîntec laconic de o rară valoare artistică : „Mîndra de făloasă tare/Nu poate merge pe cale, / Cînd e ploaie, lunecă,/ Cînd e cald, se-mpiedică". Altminterea, toate doinele și cîntecele lirice, ca și baladele, posedă valențe artistice majore.

Ultima parte a cărții (p. 202—240) se intitulează *Izvor curat ca lacrima*, avînd ca subtitlu explicativ *Cercetări de folclor*, și încorporează 4 „cercetări" ale autorului asupra creației populare de dincolo de Prut. La baza lucrărilor sale stau o bibliografie întinsă și o metodologie modernă. Două cercetări *(Descălecatul Țării Moldovei*, *Legende despre Căpriana)* caută să explice sensul istoric al unor legende toponimice, iar alte două lucrări se ocupă una *(Motiv folcloric în context literar)* de valorificarea valorilor folclorice în *Istoria Ieroglifică* de D. Cantemir și alta *(Cîntăreți și povestitori populari)* evidențiază pe principalii cîntăreți și naratori populari de-a lungul secolelor, din vremuri mai îndepărtate pînă acum, din Basarabia și din împrejurimi.

Aparatul critic al volumului este limitat și conceput laconic. Culegerea ar fi putut avea un glosar separat și un indice de informatori, utile pentru toți cititorii.

Cartea, care încorporează tematic trei direcții fundamentale ale folcloristicii moldovene, ne apare astfel ca un eșantion al unor preocupări folcloristice notabile dintr-un important centru cultural românesc. Prin multiplele ei valențe, ea prezintă literalmente un interes superior pentru cercurile largi de cititori.

Mihail M. Robea

Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Etnografie și Folclor, *Folclor din Maramureș*. Culegere și alcătuire de NICOLAE BĂIEȘU, GRIGORE BOTEZATU, ION BURUIANĂ, VICTOR CIRIMPEI, NICOLAE DEMCENCO, IULIAN FILIP, ANDREI HÎNCU, EFIM JUNGHIETU, SERGIU MORARU, Chișinău, Editura „Știința", 1991, 144 p.

Ținutul Maramureșului atrage din ce în ce mai numeroase studii și cercetări, focalizează atenția specialiștilor, devenit utopic izvor de cultură populară, pentru unii proiecția însăși a Satului ; cu atît mai mult, deci, cealaltă parte, de pe malul drept al Tisei, cîteva zeci de ani atinsă doar de aluzii și supusă unui îndelung proces de desnaționalizare, este drept să ne suscite interesul. Volumul *Folclor din Maramureș*, dedicat Primului Simpozion Național de Etnologie (desfășurat anul trecut la Sighetul Marmației), face parte dintr-o serie menită să reducă informația necesară și utilă privitoare la tradiția și creația populară a românilor din fosta Uniune Sovietică. Materialele, culese între anii 1984—1987 din localitățile Biserica Albă, Slatina, Podișor, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Plaiul și Cărbunișe, de cercetători ai Institutului de Etnografie și Folclor din Chișinău (Nicolae Băieșu, Grigore Botezatu, Ion Buruiană, Victor Cirimpei, Nicolae Demcenco, Iulian Filip, Andrei Hîncu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru), reprezintă, fără îndoială, un moment de referință în cercetarea acestei regiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

Preferința ce însoțește culegerile se oprește asupra „atentatelor la tradiție" petrecute acolo, atît în numele ideologiei, urmînd un model generalizat în toate țările foste comuniste (fenomen dezbătut în studii aprofundate, în Vest și în Est, mai ales în ceea ce privește apariția unui folclor „de alternativă"), dar amplicat de apropierea de centru, cît și din rațiuni naționaliste (procesul de rusificare, abandonat în afară, dar intensificat înlăuntrul imperiului Sovietic). În continuare, un bilanț sintetic al supraviețuirii speciilor folclorice oferă imaginea zonei în contemporaneitate, dar atrage totodată atenția asupra unor sensibile neconcordanțe terminologice, vizînd teoria genurilor, între Chișinău și București. Toate aceste considerații generale sînt cu atît mai prețioase cu cît materialul documentar românesc apărut pînă acum este relativ redus. Putem oferi spre comparație, totuși, un reper bibliografic important, culegerea lui Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, publicată în anul 1906, ce include, într-o meritorie încercare de transcriere a particularităților dialectale a textelor, balade, dîrlăiuri (doine și strigături), colinde și descîntece, adunate din Biserica Albă.

Volumul se deschide cu texte din ciclul calendaristic incluzînd relatări despre obiceiuri, elemente de meteorologie populară, sărbători religioase și populare. Colindele, organizate tematic, pot fi regăsite în tipologia Monicăi Brătulescu (*Colinda românească*); întîlnirea cu cîteva tipuri, considerate de o vechime considerabilă, nu poate decît să ne bucure („Două rîndunele" — tip I. 2, *Două surori și colindătorii*, cu prezența „pomului raiului"; „Piul de căprioară" și „Rage cerbul sus la munte" — tip III. 68 C, *Vînătorul și personajul metamorfozat*; firește, „Mioriță" — tip III 36 C și F, *Mioriița, oaia năzdrăvană*, cu o variantă interesantă. „Doi purcalași"). Atragem atenția, de asemenea, asupra consemnării unor obiceiuri ca „trezirea pomilor", „furatul porților", a practicilor de Sînziene și a Cununii (însoțite de două cîntece ale cununii). Jocurile cu măști zoomorfe și teatrul popular religios, deși organic legate de sărbătorile de iarnă și tratate în cele mai multe lucrări de specialitate alături de obiceiurile de Crăciun și de Anul Nou, constituie un capitol aparte aici, fiind respectată, probabil, delimitarea pe genuri.

Observațiile vizînd ceremonialurile de familie au fost orientate în special spre nuntă, fiind oferite exemplare reprezentative pentru momentele semnificative ale ritualului. În ceea ce privește ceremonialul funebru, cele două bocete și descrierea sumară a etapelor trecerii nu pot decît să trezească dorința de a afla mai multe.

Dacă prezența unui capitol despre formule și practici magice este mai degrabă simbolică, în schimb credințele și superstițiile, tălmăcirile de vise, proverbele și zicătorile, ghicitorile formează un fond de informații prețioase, ce își vor găsi cu siguranță locul în orice studiu monografic ulterior. Considerăm fericită includerea unui număr destul de mare de expresii figurate, trăsături relevante pentru mentalitatea populară.

Capitolul de proză populară este foarte bine reprezentat pentru legende, tradiții istorice, povestiri orale și narațiuni comice. Remarcăm îndeosebi ciclul despre Pîntea, răspîndit pe o arie destul de largă și, după cum arată culegătorii, povestit cu plăcere de informatori.

Cîntecele istorice, baladele și eposul eroic (pentru a folosi clasificarea propusă de autori) sînt notate fără nici o indicație cu privire la execuția lor muzicală care, în cazul acestei specii, nu poate fi neglijată. Constatăm însă, cu părere de rău, că nici una dintre tipologiile românești publicate (ne referim la colindă și la lirica de dragoste) nu sînt amintite, în timp ce importantele contribuții ale lui Al. I. Amzulescu la studierea baladei familiale și a cîntecului epic eroic sînt aruncate pe seama unei mentalități din secolul trecut, fără însă a se propune o altă clasificare viabilă (cea din volumul de față neamintind nici măcar criteriul după care se disting cele trei specii).

Repertoriul de cîntece lirice este foarte bogat, iar observația referitoare la raritatea antroponimelor ar putea fi extinsă într-un studiu comparativ cu repertoriul românesc de dincoace de Tisa.

Dorința de a surprinde, prin intermediul textului folcloric viața actuală a satelor a determinat introducerea în volum a romanțelor (frecvent întîlnite în culegeri, dar prea puțin luate în seamă de cercetare), a amintirilor, a scrisorilor versificate și a formulelor de scrisori; de asemenea, cîteva anecdote sînt cuprinse în secțiunea de proză populară.

Am avea unele rezerve în legătură cu metodele de transcriere a textelor (notarea refrenului, a repetiției, opțiunea pentru a da unele amănunte în legătură cu graiul abia în introducere la narațiuni comice). Nu trebuie să uităm însă că găsirea unui limbaj științific comun este un proces de durată, care necesită foarte multă bunăvoință și răbdare.

Culegerea, în ansamblul ei, denotă preocuparea de a nu scăpa din vedere nici un amănunt, de a fi o sursă obiectivă de informații și, de aceea, trebuie privită ca o contribuție esențială pentru o zonă încă atît de puțin cunoscută.

Mihaela Șerbănescu

https://biblioteca-digitala.ro

Număr special consacrat Basarabiei şi Bucovinei de Nord

„REVISTA ISTORICĂ",
serie nouă, t. III, nr. 1—2, ianuarie—februarie 1992

„Revista istorică", ce apare la Bucureşti sub egida Institutului de istorie „N. Iorga" al Academiei Române, consacră primul său număr dublu (1—2/ianuarie-februarie) din 1992 celor două teritorii româneşti ce se mai găsesc încă în afara hotarelor ţării : Basarabia şi nordul Bucovinei.

Volumul se deschide cu *Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova* (p. 5—7), adoptată la Chişinău în ziua de 27 august 1991. Prin acest act, Republica Moldova se declară, pe baza realităţilor istorice, a proceselor ireversibile care au loc în prezent în Europa, ca şi a dreptului popoarelor la autodeterminare, „stat suveran, independent şi democratic, liber să-şi hotărască prezentul şi viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile şi năzuinţele sfinte ale poporului în spaţiul istoric şi etnic al devenirii sale naţionale" (p. 6). Pe această bază, Republica Moldova urmează să stabilească relaţii de colaborarea pe toate planurile cu ţări din întreaga lume, să ceară admiterea ei ca membru cu drepturi depline în Organizaţia Naţiunilor Unite, să adere la Actul final de la Helsinki şi la Carta de la Paris. Totodată, ea promite garantarea exercitării „drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertăţilor politice ale tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinînd grupurilor naţionale, etnice, religioase şi lingvistice, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă" (p. 7).

Cea dintîi secţiune a volumului, inspirat intitulată „Din istoria Basarabiei şi Bucovinei", se deschide cu cîteva consideraţii referitoare la *Nicolae Iorga şi trecutul Basarabiei*, semnate de Şerban Papacostea (p. 9—10). Autorul subliniază eforturile neîncetate depuse de marele istoric de a scoate la lumină documentele privitoare la originea românească a teritoriului dintre Pru t şi Nistru, la legăturile permanente şi diverse existente între românii de pe cele două maluri ale Prutului, demonstrînd astfel marea nedreptate făcută în 1812, repetată apoi în 1940. „Nimeni nu a trăit mai intens ca Nicolae Iorga sentimentul reparaţiei istorice, al reuşitei care încununează efortul laborios, cînd în 1918 s-a făcut unitatea naţională odată cu revenirea la trunchiul comun a provinciilor înstrăinate de-a lungul timpurilor. Şi nimeni nu a resimţit mai tragic decît el actul de jaf şi opresiune din vara anului 1940, cînd imperialismele dezlănţuite au ciopîrţit din nou unitatea abia refăcută" (p. 10), subliniază în finalul însemnărilor sale Şerban Papacostea, terminînd cu cuvintele pe care Nicolae Iorga însuşi le scria în 1940 în „Revista istorică" : „A doua oară Moldova răsăriteană e smulsă din trupul nostru naţional. Vom lucra ca s-o recîştigăm".

După această succintă introducere, urmează şase studii care tratează, într-o cronologie inversă (din 1940 pînă în 1806—1812) tot atîtea momente din trecutul dureros de zbuciumat al Basarabiei.

Primul dintre ele se intitulează *Dictatul de la Moscova (26—28 iunie 1940) şi relaţiile sovieto-germane* (p. 11—21) şi este semnat de Florin Constantiniu. Pe baza documentelor cunoscute pînă acum, autorul analizează prevederile actului din vara anului 1940 referitoare la amputarea teritoriului României, reliefînd totodată consecinţele asupra relaţiilor dintre Moscova şi Berlin. În acest sens, el subliniază că „ultimatumul adresat de U.R.S.S. României a fost perceput de Führer ca o încălcare a înţelegerii sovieto-germane şi a deplasat atenţia lui Hitler de la Vest la Est" (p. 17). Făcînd o firească apropiere dintre dictatul de la Viena din 30 august 1940, prin care nord-vestul Transilvaniei era smuls din trupul ţării şi anexat Ungariei horthyste, autorul consideră că răpirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord de către U.R.S.S. este rezultatul dictatului de la Moscova impus României, act care a constituit de fapt „impulsul pentru revendicările teritoriale ale Ungariei şi Bulgariei faţă de România" (P. 20). Conform afirmaţiilor autorului, ultimatumul sovietic din 26—28 iunie 1940 a constituit „prima fisură în colaborarea sovieto-germană" (p. 21), căreia îi va urma o a doua determinată de garanţia germano-italiană acordată României la 30 august 1940 — an în care raporturile germano-sovietice au ajuns la un punct de cotitură.

Mergînd înapoi pe firul istoriei dramatice a provinciei dintre Prut şi Nistru, I.M. Oprea se opreşte în prima parte a studiului său *Basarabia la conferinţa româno-sovietică de la Viena*

https://biblioteca-digitala.ro

(1924) (p. 23—36) asupra etapelor preliminare ale conferinței ținută în martie 1924 în capitala Austriei, subliniind intenția delegației sovietice de a pune pe tapet problemele Basarabiei și a granței de pe Nistru, probleme considerate de România rezolvate. Pe baza unor documente existente în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, autorul prezintă pe larg mandatul fiecărei delegații, ca și punctele de vedere diferite ale acestora în ceea ce privește caracterul românesc al Basarabiei. Deosebit de interesant în acest sens este răspunsul oferit de șeful delegației române omologului său sovietic în ziua de 31 martie 1924. Făcînd apel la argumente istorice și etnografice, el arăta că încă din antichitate teritoriul dintre Prut și Nistru a făcut parte integrantă din spațiul de viețuire al poporului român, răpirea Basarabiei reprezentînd un „anacronism în istoria Rusiei" (p. 36). În finalul studiului său, I. M. Oprea își exprimă speranța că în condițiile actuale, „cînd planul secular al imperiului rus de a trece peste Basarabia ca să ajungă la Constantinopol s-a năruit pentru totdeauna, dar mai ales cînd însuși imperiul bolșevicilor s-a destrămat" (p. 36), Basarabia va putea să învingă „teroarea istoriei", cum numea Mircea Eliade fatalitatea României de a se găsi așezată în vecinătate marilor imperii, și va reveni la patria-mamă.

Coborînd pe scara istoriei, Eugen Denize se oprește asupra momentului 1918, publicînd *Documente diplomatice spaniole referitoare la unirea Basarabiei cu România în 1918* (p. 39—58). Este vorba de nouă rapoarte diplomatice trimise din Iași în primele trei luni ale anului 1918 de ministrul spaniol în România, Manuel Multedo, guvernelor conduse de Manuel Garcia Prieto marchiz de Alhucemas și de Antonio Maura y Montaner, referitoare la evoluția procesului de unire a Basarabiei cu patria-mamă, din toate reieșind dorința Spaniei, țară neimplicată direct în primul război mondial, de a sprijini România în vederea înfăptuirii aspirațiilor sale naționale.

Seria studiilor continuă cu cel semnat de Apostol Stan, *Rezistență la raptul Basarabiei în 1878* (p. 61—80). Autorul analizează eforturile depuse de România în toată perioada desfășurării războiului de Independență și mai cu seamă după încheierea acestuia pentru păstrarea integrității teritoriale a României, de contracarare a tendințelor expansioniste ale Rusiei țariste de a-și anexa sudul Basarabiei. Sînt prezentate pe larg acțiunile intense desfășurate de Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu înaintea și în timpul desfășurării lucrărilor Congresului de la Berlin, autorul conchizînd că: „în timp ce guvernul român se situa pe principiul dreptului națiunilor, Rusia și aeropagul european susțineau dreptul celui mai tare. Din aceste motive — subliniază cu deplin temei Apostol Stan — , litigiul româno-rus nu s-a stins la 1878, nu numai pentru faptul că guvernul român a refuzat orice compromis cu o putere expansionistă, ci și pentru motivul că, în general, drepturile națiunilor la autodeterminare sînt imprescriptibilei Cert rămîne însă faptul că, la 1878, guvernul Ion C. Brătianu n-a fost inspirat de interese momentane, ci a privit Basarabia din perspectiva viitorului integral al națiunii române. De aici refuzul categoric de a consimți semnarea unui tratat de alienare a sudului Basarabiei" (p. 80).

O altă etapă a zbuciumatei istorii a teritoriului dintre Prut și Nistru, care a stat în centrul atenției istoricilor prezenți în numărul de față al „Revistei istorice", a fost cea cuprinsă între 1854 și 1856. Asupra ei se oprește Paul Cernovodeanu în studiul intitulat *Inițiative românești de redobîndire a Basarabiei în perioada războiului Crimeii (1854—1856)* (p. 81—95). Sînt prezentate acțiunile întreprinse de unele personalități române, precum Gheorghe Magheru, Nicolae Golescu, Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, în vederea influențării opiniei publice internaționale în favoarea retrocedării de către Rusia a Basarabiei, răpită în 1812, toate eforturile depuse în acest sens concretizîndu-se doar cu revenirea la Moldova a celor trei județe din sudul Basarabiei. Așa cum se subliniază în finalul studiului, această „soluție teritorială de compromis a fost nedreaptă pentru români, deoarece mai mult de 2/3 din teritoriul Basarabiei a rămas mai departe sub ocupația rusă. Totuși a fost recunoscută pe plan internațional inegalitatea raptului săvîrșit la 1812, cînd a fost ruptă o parte din trupul Moldovei ce n-a aparținut niciodată cotropitorilor de la răsărit" (p. 95).

Ultimul studiu consacrat în acest număr principalelor momente din trecutul teritoriului din dreapta Prutului este cel privitor la *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806—1812)* (p. 97—120), aparținînd lui Armand Goșu. Autorul urmărește pas cu pas programul de anexări teritoriale din sud-estul Europei inițiat de Imperiul țarist încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în care țările române, prin poziția lor strategică deosebită, ocupau un loc central. Acest program se va finaliza în 1812 cînd, profitînd de situația existentă în Europa după războiul ruso-otoman, de slăbirea Porții și de conflictul existent între statele europene și Franța napoleoniană, Rusia a reușit să-și extindă stăpînirea asupra unei jumătăți de Moldovă, răpind teritoriul dintre Prut și Nistru care, pentru mai bine de un veac, va trece sub stăpînirea Imperiului țarist.

Studiilor consacrate unor momente din trecutul zbuciumat și dureros al Basarabiei li se va adăuga încă unul, de data aceasta privitor la Bucovina. Este vorba de cel semnat de Anastasie Iordache, intitulat *Grigore Ghica III și răpirea Bucovinei* (p. 121—134), în care sînt

https://biblioteca-digitala.ro

prezentate împrejurările răpirii nordului Moldovei de către Imperiul habsburgic, personalitatea lui Grigore III Ghica și atitudinea lui față de raptul teritorial din 1775.

Probleme referitoare la cele două provincii românești ce se mai găsesc încă în afara granițelor țării sînt tratate și în următoarea secțiune „Documentar". Sub acest generic se publică un capitol din lucrarea fostului director de cabinet la guvernămîntul Transnistriei, *Administrația română din Transnistria*, referitor la *Realități economice în guvernămîntul Transnistriei (19 august 1941— 29 ianuarie 1944)* (p. 121—134), adică în perioada în care teritoriul dintre Nistru și Bug s-a găsit sub administrație românească. Sînt expuse măsurile luate în vederea redresării economiei acestei regiuni, în urma cărora agricultura, industria și comerțul au cunoscut o perioadă de simțitor avînt.

În continuare, V. Văratec publică, sub titlul *Dezintegrarea Basarabiei la 1940 putea fi evitată* (p. 154—158), un document intitulat *Informație despre structura administrativ-teritorială a R.S.S. Moldovenești*, semnat de A. Scerbacov și datat 15 iulie 1940. După o succintă prezentare a orașului Chișinău, sînt enumerate județele indicate a fi incluse în R.S.S.M., cu menționarea numărului populației și a componenței naționale a fiecăruia. Astfel, se menționează că județele basarabene „din punct de vedere istoric și economic gravitează către or. Chișinău", că „în toate aceste județe majoritatea populației o constituie moldovenii (50—87 %) și doar în unele județe ca Akkerman și Izmail — moldovenii, rușii și bulgarii (56—87%)", constatări care îl fac pe V. Văratec să concluzioneze : „acest proiect de organizare teritorial-administrativă a R.S.S.M. unionale era cel mai real, cel mai drept la existență și la aplicare în practică în condițiile create în Basarabia în vara lui 1940. El pornea de la cele mai importante principii pentru asemenea cazuri : componența națională, tradițiile istorice, stabilite pe parcursul deceniilor și secolelor, integritatea teritorială, economică, politică și culturală a unei provincii istorice cum era Basarabia" (p. 155). Documentul a rămas, din păcate, la stadiul de simplu proiect, nefiind transpus în practică în 1940, cînd, după cum afirma V. Văratec, în prezentarea sa, „s-a dat ascultare nu raționii, nu unor voci treze, ci unor ambiții politice imperiale" (p. 155).

Sub același generic general „Documentar", Ion I. Drăgoescu publică, sub titlul *Consemnări despre masacrarea de către sovietici a unor refugiați români în lunca Dorohoiului* (p. 159—161), un Jurnal oral intitulat *Cîntecul refugiaților*. Descoperit în fondurile Arhivelor Statului din București, acest Jurnal oral, consemnat în două manuscrise diferite, redă un moment de un profund dramatism : omorîrea sau deportarea unui mare număr de români din Bucovina de Nord care, în iarna anului 1941, opunîndu-se pe de o parte colectivizării, iar pe de alta înrolării în armata sovietică, au încercat să treacă în România.

Cea de-a treia secțiune a volumului de față — „Memorii. Corespondență. Însemnări" — cuprinde noi fragmente din *Jurnalul* lui I. C. Filitti, publicat de Georgeta Penelea-Filitti (p. 163—174), referitoare la perioada septembrie 1916 — iulie 1917. În calitatea sa de prefect al județului Ialomița, I. C. Filitti a reușit să cunoască viața de zi cu zi din teritoriul ocupat, pe care o consemnează în stilul său caracteristic în paginile *Jurnalului*, reconstituind o față mai puțin cunoscută a războiului nostru de întregire națională.

Actualul număr al „Revistei istorice" consacrat Basarabiei și Bucovinei de Nord este completat cu încă două secțiuni : „Opinii" și „Recenzii".

În cea dintîi Sever Mircea Catalan face cîteva notații pe marginea lucrării lui Nicolas Dima, *From Moldavia to Moldova. The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, apărută la New York în 1991 (p. 175—181), considerată „drept extrem de binevenită, demersul științific al autorului acoperind o lipsă reală a istoriei relațiilor româno-sovietice" (p. 181).

În cealaltă secțiune a revistei sînt recenzate de către Paul Cernovodeanu, Sever Mircea Catalan și Marian Stroia edițiile recente (1991) ale *Istoriei Basarabiei* și *Istoriei Bucovinei* de Ion Nistor, precum și lucrările lui George Ciorănescu, *Bessarabia, disputed Land between East and West*, apărută în 1985 la München și Anton Crihan, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse ruseşti*, California, 1990 (p. 191—196), care tratează diferite aspecte din trecutul celor două provincii românești.

Păstrînd structura revistei, și prezentul număr are o rubrică, devenită o permanență, referitoare la „Viața științifică", în care sînt prezentate Sesiunea științifică anuală de comunicări a Institutului de istorie „N. Iorga" (p. 183—185) și Sesiunea științifică Făgăraș 700 de ani 1291—1991 (p. 185—186) ; tot aici se publică un raport pe marginea unui stagiu de documentare în Ungaria (p. 187—188), precum și două necrologuri (p. 188—190) dedicate Valeriei Costăchel și lui George Potra, stinși din viață la sfîrșitul anului 1990.

Deosebit de lăudabilă este inițiativa de a se publica, începînd cu acest număr al revistei, un *Buletin bibliografic*, în care să fie semnalate lucrările apărute peste hotare, sub semnătura unor istorici străini sau români, trăitori în afara granițelor țării, referitoare la istoria medievală, modernă și contemporană a României. Primul pas se face în volumul de față (p. 197—

https://biblioteca-digitala.ro

207), scopul declarat al acestui *Buletin* fiind acela de a se contribui, şi pe această cale, „la deschiderea dialogului întrerupt atîta vreme, cu istoriografia universală, deoarece investigaţia istorică este condiţionată în primul rînd de informare şi de accesul la aceasta" (p. 197).

Privit în ansamblu, numărul 1—2, ianuarie-februarie 1992 al „Revistei istorice" se distinge atît prin tema abordată — „Din istoria Basarabiei şi Bucovinei" — , cît mai ales prin calitatea înaltă a materialelor reunite în paginile lui, înscrîindu-se între cele mai bune numere ale noii serii a „Revistei istorice".

Dr. Dorina N. Rusu

Efortul de a răspunde tuturor cerinţelor : REVISTA DE LINGVISTICĂ ŞI ŞTIINŢĂ LITERARĂ

Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, prin institutele sale de lingvistică, istorie şi teorie literară, editează, începînd de la 1 ianuarie 1990, *Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, în cîte şase numere anual, într-un format de 70 × 108.

Să aruncăm o privire asupra celor 624 pagini ale numerelor 1—6, apărute în anul 1991.

Conducerea colegiului de redacţie (alcătuită din acad. dr. Silviu Berejan, redactor-şef, dr. Nicolae Bileţchi, redactor-şef adjunct şi Tamara Răileanu, secretară de redacţie), asigură publicaţiei o ţinută ştiinţifică elevată şi o informare diversificată, la zi, a cititorilor săi.

Cele peste o sută de studii, materiale, documente inedite, articole, informaţii biobibliografice, dări de seamă, note, recenzii ş.a., distribuite în treizeci şi trei rubrici, vizează aspecte teoretice, practice şi didactice, dau o imagine semnificativă asupra diversităţii problemelor investigate şi a sensului demersului critic, urmăresc cunoaşterea şi înţelegerea obiectivă a fenomenului lingvistic şi literar şi înlăturarea iradierilor postume ale ciomagului ideologic comunist şi ale efectelor provocate de spasmele agonice ale expansionismului imperial sovietic.

Prioritare sînt materialele lingvistice, urmate de studii, articole, note, informaţii cu privire la istoria şi critica literară şi secundate de cercetări folclorice, didactico-metodice, comemorări, aniversări, omagieri, restituiri, actualizări, puncte de vedere, cronica vieţii ştiinţifice, critică şi bibliografie etc. La rubrica *În memoriam* sînt publicate articolele omagiale consacrate lui *Ion Mocreac* şi *Constantin Negreanu*.

Majoritatea materialelor apărute în *Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, din 1991, analizează, comentează şi interpretează graiul vorbit de populaţia majoritară din stînga Prutului din punct de vedere diacronic şi sincronic, dînd prioritate incursiunilor intradisciplinare şi mai puţin interdisciplinare. Lucrările lingvistice sînt grupate pe domenii : fonetică şi fonologie (Arcadie Evdoşenco, *Fonemul* ; Ion Popescu-Sireteanu, *Consideraţii privind afereza în limba română*), lexicologie şi semnatică (N. Corlăteanu, *Probleme lingvistice în terminologia medicală* ; R. Grigorovici, *Limbaj şi comunicare în comunitatea ştiinţifică* ; Silviu Berejan, *Studierea confruntativ-contrastivă a microstructurilor lexicale* ; Gh. Druţă, *Antonimele lexicale — mijloace de manifestare a antisemiei*), lexicografie (A. Vulpe, M. Onofraş, *Note lexicale* ; Gr. Bostan, Gh. Jernovei, *Ediţia Paul Miron a „Dicţionarului româno-german" de S. Tiktin — performanţă a lexicografiei mondiale*), morfologie şi sintaxă (A. Evdoşenco, *Sistemele morfologice şi părţile de vorbire* ; C. Dimitriu, *Gramatica şi limba vorbită* ; I. Eţcu, *Unele consideraţii privind sincretismul categoriilor gramaticale*), istoria limbii (N. Raevschi, *Referitor la unele trăsături comune aromânei şi limbilor romanice occidentale*), cultura limbii (I. Eţcu, T. Răileanu, *Cultura vorbirii : precizări terminologice* ; Gh. Druţă, *Cuvinte ce se confundă în uz şi Formarea şi utilizarea unor neologisme* ; I. Condrea, *Greşeli de reacţiune* ş.a.), onomastică (A. Dumbrăveanu, *Considerente asupra derivării antroponimelor în grai* ; C. Dimitriu, *Flexiunea substantivelor proprii*), dialectologie şi geografie lingvistică (V. Zagaevechi, *Particularităţi dialectale în flexiunea adjectivelor* ; V. Corcimari, *Izoglosa şi harta lexicală de ocurenţe* şi *Cu privire la reconsiderarea ştiinţifică a hărţilor de ocurenţă*), metode de cercetare lingvistică (E. Motuzenco, *Cu privire la metodica de studiere a legităţilor fonetice*), din trecutul problemelor de limbă (T. Cotelnic, *Mihail Kogălniceanu şi limba literară*), etimologii (V. Ioniţă, *Termeni geografici ucrainieni de origine română* ; M. Ga-

https://biblioteca-digitala.ro

binschi, *Bîrsan. Sarbăd. Screa. Stingher. Ţiţei. Vandra. A zgîria*; Gh. Rusnac, *Cocor, cocostîrc*; N. Raevschi. *A se întîmpla. A vătăma. Slut*) şi vocabular regional (V. Zagaevschi, *Completări la „Dicţionarul dialectal"*).

Unele din lucrările amintite mai sus nu surprind numai prin varietatea punctelor de vedere şi diversitatea ariei de cuprindere, ci şi prin noutatea lor, deoarece acoperă pete albe din istoria literaturii şi lingvisticii româneşti, provocate de discriminările izolaţioniste ale politicii culturale marxist-leniniste aplicate în practica de zi cu zi. Spre exemplu, romanistul de talie europeană, nuvelistul şi dramaturgul Paul Miron, profesor la Universitatea din Freiburg, nici măcar nu e pomenit în cele trei volume : *Ştiinţa în Bucovina*, apărute în 1982, 1983 şi 1984 şi nici în *Scriitori bucovineni. Mic dicţionar*, 1992, deşi s-a născut în satul Bărăşti, nu departe de Fălticeni. Aceeaşi soartă a avut-o şi dr. Klaus Heitmann, profesor la Universitatea din Heidelberg, deoarece, în eseul său *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien*, publicat în 1965, în „Zeitscrift für Romanische Philologie", a conturat cu obiectivitate evoluţia procesului de slavizare a românilor din stînga şi dreapta Nistrului, începînd cu ocupaţia ţaristă şi încheind cu cea sovietică. În numele aceloraşi dogme, revista cu studiul în cauză a fost sechestrată în „Fondul Special", iar autorul ei supus unor aprecieri injurioase de către culturnicii sovietici, fără a-i combate argumentele prin care-şi susţinea tezele. Pentru a restabili adevărul şi reputaţia ştiinţifică a profesorului Klaus Heitmann, colegiul redacţional publică articolul, în versiune română, sub titlul *Limba şi literatura română în Basarabia şi Transnistria (Aşa numita limbă şi literatură moldovenească)*.

Pentru a risipi minciunile, falsurile şi impostura impuse de politica imperială moscovită istoriei şi criticii literare din stînga Prutului, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, prin intermediul „Revistei de lingvistică şi ştiinţă literară", publică numeroase articole comemorative, studii, documente, note şi informaţii la rubricile : Istoria literaturii clasice (V. Ciocanu, *Costache Negri — literatul*; Gh. Vrabie, *„Cîntarea României" : noi contribuţii*), Istoria literaturii moderne (M. Dolgan, *Lirica moldovenească : aspecte ale poeticii*; E. Botezatu, *Liviu Deleanu : formulă poetică şi expresivitate*; I. Oprişan, *Biblicul în opera lui Mihail Sadoveanu*; A. Voica, *Structuri prozaice în lirica moldovenească actuală* şi El. Ţau, *Modelări compoziţionale în lirica actuală : valenţe şi expresie*), Istoria şi metodologia criticii literare (I. Plămădeală, *Critica literară în viziunea lui C. Dobrogeanu-Gherea*), V. Alecsandri — 100 de ani din ziua morţii (H. Corbu, *Permanenţa lui Vasile Alecsandri*; L. Berdan, *Baladele colecţiei lui V. Alecsandri din perspectiva cercetărilor folclorice de teren*; S. Dumistrăscel, *Alecsandri şi calendarul popular românesc*; El. Popoiu, *Vasile Alecsandri şi Franţa*; E. Ghica, *Poezia lui V. Alecsandri : de la folclor la creaţia originală*; M. Tudor, *Aspecte ale poeziei lui Vasile Alecsandri*), Eminesciana (H. Corbu, *Argumentul folcloric în publicistica lui Mihai Eminescu*; M. Cimpoi, *Personalitatea lui Eminescu : odiseea receptării*; I. Holban, *Evoluţia noţiunii de timp reflectată în opera lui M. Eminescu* şi V. Cuţitaru, *Instabilitatea ierarhiilor din „Luceafărul"*), Miron Costin — 300 de ani din ziua morţii (Al. Babii, *Vederile estetice şi social-politice ale lui Miron Costin*), 120 de ani din ziua naşterii lui Nicolae Iorga (M. Bucur, *Nicolae Iorga, moralistul şi învăţătorul care ne lipseşte astăzi şi* S. Pavlicencu, *Nicolae Iorga în spaţiul hispanisticii româneşti*), Restituiri (A. Ciobanu, *Fondarea Societăţii scriitorilor basarabeni*; I. Niţă, *O figură marcantă uitată : Titus Hotnog*), Actualizări (Şt. Munteanu, *„România literară" — sinteză istorică între tradiţie şi inovaţie*).

Rubrica folcloristică (S. Moraru, *Din poetica ghicitorii*; E. Junghietu, *Paremii româneşti şi bulgare cu cuvinte-cheie turceşti*; C. Negreanu, *Contribuţii româneşti la cercetarea structuralistă a proverbului* şi L. Cireş, *Parodia în folclor*) a apărut în patru din cele şase numere, iar Bucovina literară (L. Bostan, D. Apetri, *Aspecte ale procesului literar bucovinean*; Gh. Hrimiuc, *Gruparea poetică „Iconar"* şi Paul Leu, *Un monument folcloric bucovinean inedit*), pînă acum, doar într-un singur număr. Sperăm ca pe viitor fenomenul beletristic din Ţara de Sus a Moldovei să fie mai amplu comentat.

Pe lîngă înlăturarea demistificărilor şi restabilirea adevărurilor ştiinţifice, colectivul redacţional s-a preocupat şi de aflarea căilor prin care să se poată vehicula limba şi literatura română spre inimile şi înţelegerea conştientă a tineretului din învăţămîntul elementar, mediu şi superior. În acest scop, s-a inclus rubrica În ajutorul şcolii (G. Cotelea, *Eminescu şi unele probleme ale limbii literare*; M. Dorogan, *Limba maternă în şcoala naţională şi Asimilarea normelor ortoepice ale limbii române în şcoala de cultură generală*), prin care se urmăreşte limpezirea căilor şi mijloacelor didactico-metodice prin intermediul cărora limba maternă, a majorităţii vorbitorilor din stînga Prutului, să fie asimilată conştient şi temeinic de viitorii cetăţeni. Din păcate, probabil că datorită lipsei de material, pînă acum au apărut prea puţine articole şi dezbateri în vederea realizării deziderateror de mai sus.

Paul Leu

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTE DE IERI ŞI DE AZI DIN BASARABIA

● „TRIBUNA ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI", revistă lunară, condusă de un comitet, apare la Chişinău, în 12 numere, în anii 1927 şi 1928. În articolul-program al revistei, semnat de Pan Halippa, se spunea între altele despre transnistrieni: „Însemnătatea acestui grup de români pentru Statul şi neamul nostru este aşa de mare încît oricine vorbeşte despre românii rămaşi în afară de graniţele României Mari este silit să-i pomenească pe ei cei întâi".

Secţiunea de etnografie a revistei este alimentată de studiile lui Nichita P. Smochină, unul dintre cei care au scos revista. Acesta publică: *Prohodele la românii de peste Nistru*; *„Iarba verde". Din obiceiurile românilor de peste Nistru*; *Crăciunul*; *Boboteaza*; *Anul Nou la românii de peste Nistru*. Câteva articole, semnate de alţi colaboratori la revistă, sînt mici monografii de localităţi: Alex. Cuneţchi, *Satul Lunca*; D.M. Timonu, *Satul Mahala*.

● „MĂRGĂRITARE BASARABENE". Apare, la Chişinău, începînd din septembrie 1927, avînd ca director pe Fr. I. Pop-Delarodna, medic care după nume trebuie să fi fost transilvănean din ţinutul Rodnei. A fost o revistă lunară „pentru folclor, artă poporană, chestiuni sociale, culturale etc., sfaturi şi îndemnuri bune".

Ca motto revista şi-a ales un vibrant citat din cartea lui S. Mehedinţi, *Poporul* (ed. a II-a), un elogiu al lui Al. Mateevici, a cărui poezie, *Limba noastră* este reprodusă.

În articolul-program al revistei, *Plecăm la drum...*, semnat de directorul acesteia, se precizează că ea îşi propune să intre „în casa primitoare a moldovanului basarabean, pentru a scormoni întunericul în care zace, pentru a aprinde o luminărică într-un colţ întunecos şi pentru a căuta giuvaerele intelectuale ale mulţimii rurale anonime, pentru a studia şi strînge acele mărgăritare ale cugetării, vorbirii şi manifestărilor artistice moldoveneşti dintre Prut şi Nistru, cari au format în cursul vremurilor tot atîtea baricade sufleteşti, ce n-au putut fi luate sau distruse de către duşmanii mulţi şi multipli ai neamului nostru, cu toate opintirile lor de tirani vremelnici".

În articolul *Folclorul românesc*, se deplînge, pe de o parte că „Ţăranul basarabean — ca de altcum şi ţăranii din celelalte provincii — este încă sclavul credinţelor, de multe ori greşite, a obiceiurilor şi datinilor strămoşeşti, mai mult sau mai puţin modificate în cursul vremurilor, iar pe de alta elogiază păstrarea datinilor fiindcă „numai astfel s-a conservat acel specific românesc, care dă coloritul şi pecetluieşte firea" românului.

Condusă de un medic, revista acordă multe pagini medicinii populare, practicilor populare de însănătoşire: *Medicina empirică (băbească) în satele basarabene*; *Folclor medico-empiric din Basarabia*; *Din rezultatul unei anchete în Basarabia. Cîştigul babelor lecuitoare*. Contribuţia cea mai însemnată în acest domeniu, apărută în revistă, este articolul specialistului de marcă Valeriu L. Bologa, profesorul clujean: *„Florile spurcate" ale medicinei populare în lumina ştiinţei*, care apăruse iniţial în „Revista de obstetrică, ginecologie şi puericultură" (Bucureşti, septembrie-octombrie 1926). Revista mai publică articolele: *Metode de lecuire băbească. A „pune oala"*; *Leacuri băbeşti şi metode de naştere*.

Mici studii prezintă satul basarabean din secolul al XIX-lea: *Sate basarabene acum 100 ani*. O accepţiune lipsită de încrîncenări se acordă cîntecelor „buruienoase", care nu sînt taxate ca pornografie.

Revista, apărută în două numere (cîte am consultat noi la BAR), a avut o viaţă scurtă. Ea însă promitea mult, se revendica de la concepţiile etnografice ale unor învăţaţi ca N. Iorga, S. Mehedinţi şi s-a adresat unor buni culegători de folclor, ca Gh. V. Madan. Chiar dacă a străbătut un periplu aşa de scurt, ca de altfel atîtea şi atîtea publicaţii apărute între Prut şi Nistru, „Mărgăritare basarabene" se constituie într-un moment notabil al presei basarabene interbelice. Este citată de toţi cercetătorii spiritualităţii basarabene.

● „VIAŢA BASARABIEI". Revistă lunară de profil complex, apare la Chişinău, între anii 1932 şi 1940 şi la Bucureşti între anii 1940 şi 1944. A fost editată de Asociaţia culturală „Cuvînt moldovenesc". Director a fost Pan Halippa iar din colegiul de redacţie a făcut parte şi Petre V. Ştefănucă.

În coloanele ei au apărut numeroase texte de cîntece populare, cu deosebire culese de Gheorghe V. Madan: *Cîntece de la Codru* (an. I, numerele 4, 5, 6, 7; an. IV, 1935); de acelaşi, *Cîntece de pahar şi veselie* (an. IV, 1935). Acelaşi Gh. V. Madan publică şi evocări ale unor localităţi: *Sate basarabene. Truşeni* (an. I, nr. 2) şi studii asupra unor obiceiuri: *Ignatul* (an. IV, 1935); *Vergelatul (De Anul Nou)* (an. IV, nr. 1). Valeriu Ciobanu a tipărit studiul *Jertfa zidirii la ucraineni şi ruşi* (an. VIII, 1983, nr. 1—2). Artur Gorovei apare cu însemnări

https://biblioteca-digitala.ro

de călătorie: *Prin Basarabia* (an. XIII, 1914, nr. 3—4), iar Apostol D. Culea cu o evocare a lui *Tudor Pamfile (1882—1921)* (an. XIII, 1944). P. V. Ştefănucă a suiprins *Urme din „Mioriţa" în codrii Orheiului* (an. I, nr. 12).

„DIN TRECUTUL NOSTRU". Revistă istorică editată de Gh. Bezviconi la Chişinău între anii 1933 şi 1939.

Colaborează la ea Gheorghe V. Madan cu *Folclor basarabean (Boşcana Orhei)* (an. IV, 1936) şi *Folclor basarabean. Din colecţia inedită a lui...* (an. IV, 1936). Colaborează şi Artur Gorovei. Aurel G. Stino recenzează cărţi ale directorului revistei folticenene „Şezătoarea".

„MOLDOVA NOUĂ". Revistă trimestrială. Organul Asociaţiei culturale a transnistrienilor. Director: Nichita P. Smochină. Apare la Iaşi între anii 1935 şi 1941. În anul al şaselea de apariţie se subintitulează „Revistă de studii şi cercetări transnistriene". Tot acum este menţionat pe copertă redactorul ei: Domid Strungaru.

Sectorul etnografic este cu deosebire reprezentat de directorul revistei, cu studii ca: *Jocuri de copii la românii de peste Nistru* şi *Elemente româneşti în naraţiunile slave asupra lui Vlad Ţepeş*. Mai colaborează: Pan Halippa, *Nistrul în literatura română*; D. Strungaru, *Folclorul moldovenilor orientali*; N. Macovei, *Teodor T. Burada, primul cercetător al moldovenilor de peste Nistru*; Vasile Popovici, *Din folclorul muzical al românilor de peste Nistru*.

„BULETINUL INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA". Primul volum, Chişinău, „Tiparul moldovenesc", 1937, 418 p., apare sub redacţia domnilor Dr. N. N. Moroşan, Petre V. Ştefănucă şi T. A. Ştirbu, profesori din Chişinău. În articolul-program, *Institutul Social Român din Basarabia — după trei ani de activitate*, Pan Halippa, preşedintele institutului scrie între altele: „Institutul nostru a căutat să prezinte publicului românesc din Basarabia doctrinele sociale, economice şi culturale contemporane prin conferinţe publice, cari s-au ţinut la Chişinău sub auspiciile Institutului, dar preocuparea de bază a noastră a rămas cercetarea realităţilor sociale basarabene. Din această realitate ne-a preocupat mai ales satul românesc. Aceasta, pentru motivul că satul românesc s-a plasat în vremea de pe urmă în centrul atenţiei intelectualităţii româneşti. Satul este privit ca un izvor nesecat al energiilor româneşti şi temelia pentru întregul naţionalism românesc. Dacă ne referim la Basarabia, românismul trăieşte în plin, mai ales, la sate, cari n-au fost atinse de cultura acelora cari au stăpânit-o mai bine de 100 de ani.

Cînd ne-am constituit în instituţie de cercetări sociale, ne-am propus să urmărim gîndul d-lui profesor D. Gusti. Şi întemeietorul doctrinei şi noi, de altfel, mergem pe drumul pe care ni l-au indicat marii noştri înaintaşi: V. Alecsandri, Al. Russo, M. Eminescu, B. P. Haşdeu şi curentele culturale şi literare: sămănătorismul şi poporanismul. În plus, am socotit de datoria noastră să cunoaştem realităţile sociale, fără nici o încadrare în doctrina vreunui partid politic. Nu credem să rămînem în cercetarea realităţilor sociale ale Basarabici numai la sate. Institutul nostru îşi propune să se preocupe şi de realităţile sociale ale oraşelor; deoarece însă satele moldoveneşti din regiunea noastră sunt temelia cea mai puternică a naţionalismului românesc, am socotit ca primele noastre cercetări monografice să le îndreptăm la sate. Vrem să cunoaştem satul moldovenesc aşa cum se prezintă el, pentru ca, prin cercetările noastre, să fim utili întregei conduceri publice, care şi-a luat sarcina de a ridica nivelul cultural şi economic al satelor noastre. Şi Statul şi atîtea instituţii publice doresc să se apropie de sat şi să-l ajute; dar este aşa de greu să-l ajuţi pe cineva dacă nu-i cunoşti sufletul, nevoile şi aspiraţiile".

Volumul al doilea al buletinului apare cu titlul puţin schimbat pentru că şi institutul îşi schimbase titulatura. Se numeşte deci „Buletinul de Cercetări Sociale al României. Regionala Chişinău", 1939, 662 p. şi sub redacţia Dr. N. N. Moroşanu secretar general, Petre V. Ştefănucă director şi T. A. Ştirbu vicepreşedinte.

Volumul I conţine studii rezultate din cercetarea monografică a localităţilor Nicşani, Iurceni şi Stolnici. Spre finalul buletinului rubrica „Cronica" are subsecţiunile: „Însemnări", „Idei şi fapte", „Recenzii, „Reviste", „Discuţii şi păreri", „Diverse", „Însemnări bibliografice".

Al doilea volum conţine studiile despre campania monografică de la Copanca.

Buletinul este cea mai bună publicaţie de specialitate care a apărut în Basarabia. A apărut, cum se menţionează, «cu sprijinul material acordat de Serviciul Social Român, Fundaţia Regală Culturală „Principele Carol" de sub conducerea D-lui Profesor Dimitrie Gusti, iniţiatorul cercetărilor monografice din ţară...».

„BULETIN ŞTIINŢIFIC". Editat de Muzeul de Stat din Chişinău. Colectivul de redacţie la al treilea volum, singurul care ne-a parvenit: V.S. Zelenciuc, I.A. Crupenicov, M. V. Ursu, N. S. Sclearov, G. D. Cemîrtan. După un grupaj de articole despre Muzeul de Stat de la Chişinău, după o rubrică de etnografie regională şi o alta de paleontologie, rubrica de etnografie cuprinde: E. Bîzgu, *Obiceiuri şi datini ce ţin de construcţia şi funcţionarea casei la moldoveni*; V. Iarovaia, *Evoluţia alimentaţiei tradiţionale la populaţia din zona de nord a Moldovei (sf. sec. XIX-sec. XX)*; V. Zelenciuc, A. Furtună, *Datini şi obiceiuri legate de creşterea*

https://biblioteca-digitala.ro

vitelor. (sec. al XIX-lea—începutul celui de al XX-lea); V. Buzilă, *Simbolica ţinutului de ritual (pe baza sărbătorilor ce ţin de începutul anului)*; V. Buzilă, *Imaginea culturilor cerealiere pe covoarele moldoveneşti din secolele XVIII—XX*; M. Marco, *Particularităţile covoarelor populare de pe teritoriul de confluenţă etnică din raionul Comeneа*; Ana Graur, *Prosoapele de nuntă din satul Mileştii Mici*; A. Noroc, *Masca populară din cadrul sărbătorilor populare de Anul Nou*; A. Leşcu, *Problemele perioadei de trecere de la societatea fără clase la societatea de clasă pe baza exemplului geto-dacilor.*

Iordan Datcu

PUBLICAŢIILE PERIODICE ALE ACADEMIEI ROMÂNE

REPERE BIBLIOGRAFICE

Inaugurăm, cu acest număr, o nouă rubrică, pe care o dorim permanentă în revista noastră. Ne propunem, aşadar, ca din sumarul publicaţiilor periodice ale Academiei Române evident a acelora care ne sînt accesibile, să semnalăm acele materiale cu un caracter cultural-ştiinţific general sau de un interes special pentru cercetătorii culturii populare.

Urmărim, prin aceasta, în primul rînd o mai bună şi mai completă informare a cititorilor noştri, considerînd aceasta ca o obligaţie elementară a fiecărei redacţii, indiferent de profilul şi natura publicaţiei, faţă de cei ce o cumpără şi o citesc. În intenţia noastră stă, de asemenea, dorinţa unei deschideri mai largi a folcloristicii şi etnografiei către disciplinele din sfera social-umanului de ale căror preocupări, metodologice, mod şi direcţii de abordare trebuie să se ţină seama pentru a asigura dezvoltarea organică şi armonioasă a propriei noastre ştiinţe. Vom avea astfel posibilitatea să observăm din ce unghi sînt abordate problemele culturii populare în sfera altor discipline ştiinţifice, desigur prin publicaţiile care le reprezintă, ce anume puncte de vedere, date şi informaţii ne-ar interesa în cercetările noastre, care ar putea fi datele, informaţiile, materialele şi interpretările pe care folcloristica şi etnografia ar trebui să le promoveze pentru a le pune la dispoziţia specialiştilor din alte domenii ale cercetării.

Caracterul preponderent bibliografic-informativ al acestei rubrici nu va fi de natură să răspundă complet cerinţelor formulate mai sus, dar oferă, în mod sigur, un punct de pornire şi, după opinia noastră, acesta este un lucru extrem de important pentru a ieşi din „înstrăinarea" şi izolarea în care ne complacem de la o vreme încoace.

Şi o ultimă precizare: toate publicaţiile periodice pe care le vom semnala la această rubrică apar în Editura Academiei Române, a cărei conducere a avut amabilitatea să ne asigure accesul în mod gratuit la respectivele reviste.

★

— **„Romanian Journal of Sociology"**, editat de Academia Română — Institutul de Sociologie şi Asociaţia Sociologilor din România continuă, într-o nouă prezentare grafică şi cu un conţinut nou, mai vechea „Revue Roumaine des Sciences Sociales — série de Sociologie".

Revista se înscrie printre acele publicaţii al căror sumar este redat în întregime în limbi străine — în cazul nostru în limbile engleză sau franceză —, ceea ce facilitează contactul specialistului de peste hotare cu conţinutul materialelor publicate, dar, în acelaşi timp, oferă şi românilor posibilitatea de a-şi face cunoscute în lume cercetările şi opiniile, fapt de natură să ajute la integrarea cercetării ştiinţifice româneşti în lumea ştiinţifică internaţională.

Din volumul pe care îl avem în faţă, vol. II, 1991, nr. 1—2, 136 de pagini, am reţinut ca prezentînd un interes special pentru noi articole semnate de: Vintilă Mihăilescu, *Comment peut-on être paysan? Identité et ethnologie en Roumanie* (p. 63—71); Vladimir Trebici, *Romania's ethnic demography* (p. 73—81) şi Elena Gheran, *Henri Bergson — George Oprescu (Correspondance inédite)* (p. 117—130).

— **„Revue Roumaine de Linguistique"**, Tome XXXV, no. 2, Mars-Avril 1990 publică un extrem de interesant, şi la modă prin subiect, articol semnat de dl. Gheorghe Sarău, *Con-*

https://biblioteca-digitala.ro

tributions à l'histoire des recherches portant sur la langue et le folklore des Tziganes de Roumanie (p. 117—131).

— **„Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie"**, Tomul 42, nr. 3—4, iulie-decembrie 1991, are un sumar mai mult decît variat : studii, discuţii, materiale şi cercetări arheologice, note arheologice, document, cronica, indice, abrevieri.

Am motivat, cu un alt prilej, de ce acordăm un interes special istoriei vechi a României (vezi *Etno-arheologia. Repere metodologice şi finalitate*, în REF, 37 (1992), nr. 5, p. 499—504). Pentru aceleaşi considerente vom stărui asupra conţinutului acestei reviste ori de cîte ori ni se va ivi ocazia, pentru completarea şi rotunjirea celor zise atunci.

În lunga noastră carieră redacţională ne-am lovit adesea de reţineri şi împotriviri aproape de neînţeles. Am considerat întotdeauna şi considerăm şi acum că ţine de condiţia elementară a oricărui cărturar, că este o normă morală firească şi obligatorie aducerea unui ultim omagiu colegului trecut în eternitate, indiferent de treapta pe care a ajuns s-o ocupe pe scara valorilor. Ne-am propus să marcăm toate aceste evenimente triste în revista noastră, dar n-am reuşit decît în mică măsură şi atunci cu eforturi şi insistenţe peste care e mai bine să trecem. De regulă, refuzul era — şi continuă să fie — categoric, îmbrăcat adesea în haine care, unora, li se păreau decente : nu sîntem de aceeaşi specialitate, sîntem de aceeaşi specialitate dar am avut oarecari neînţelegeri, parcă n-aş fi eu cel mai indicat etc., etc. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cînd era vorba de unii colegi încă în viaţă a căror activitate credeam că trebuie marcată fie pentru că împlineau o anume vîrstă, fie pentru că pur şi simplu o meritau. De aici s-a născut ideea acelei atît de apreciate rubrici „Profil contemporan" care, nefiind susţinută, a fost încetîncet abandonată. Dar să lăsăm deoparte tristeţile noastre şi să ne încurajăm cu speranţa că mentalitatea bolnavă despre care vorbeam, cultivată cu grijă şi înspăimîntătoare eficienţă, va dispare din breasla şi societatea noastră.

Volumul pe care-l semnalăm se deschide cu două articole — necrolog, omagiu adus celor doi arheologi trecuţi în eternitate în anul 1991 : Vladimir Dumitrescu şi Silvia Baraschi, unul cu o bogată activitate şi reuşind să-şi pună în valoare întreaga forţă şi capacitate creatoare, celălalt ajuns în pragul maturităţii ştiinţifice, un om care deja a dat ştiinţei foarte mult dar care încă nu a mai apucat să-şi spună ultimul cuvînt. De Silvia Baraschi ne-a legat o veche şi constantă prietenie, începută din anii studenţiei şi consolidată în timpul cercetărilor sale în unul din satele de care sîntem legaţi de fire naturale. Ne alăturăm, cu durere, celor care i-au cunoscut şi apreciat. Fie-le ţărîna uşoară !

În articolul postum, *Despre civilizaţia urbană din Dobrogea în secolele XI—XIV*, tipărit în acest volum (p. 133—152), Silvia Baraschi ajunge la concluzia, de un interes mai general, că „civilizaţia urbană din teritoriul dintre Dunăre şi mare, în sec. XI—XIV, este o realitate sugerată de sursele scrise (izvoare bizantine, slave, italiene) şi certificată de descoperirile arheologice, numismatice, sigilografice etc. Aspectul mai modest, înfăţişarea actuală precară a resturilor lăsate peste veacuri de vechile oraşe portuare nu trebuie să ne înducă în eroare, căci din punct de vedere al urbanismului, oraşul de la Dunăre şi mare este tributar epocii frămîntate continuu de migraţia tîrzie. Tocmai de aceea el nu trebuie comparat cu un oraş occidental din aceleaşi vremuri şi nici chiar cu unul din răsărit de veche tradiţie imperială. Există cel puţin două aspecte — cel al schimburilor de mărfuri şi al circulaţiei monetare — în care oraşul ponto-danubian se află la înălţimea unor centre bizantine şi, în sec. X—XII, întrece chiar unele oraşe medievale occidentale" (p. 151). În cuprinsul studiului se vorbeşte despre cimitire, tipuri de locuinţă, ocupaţii, meşteşuguri. În altă parte se precizează, lucru foarte important, că „Oraşul medieval păstrează, după cum se ştie, o coloratură rurală, orăşenii ducînd o viaţă complexă în cadrul căreia îşi găsesc loc atît activităţile meşteşugăreşti strict specializate, cît şi cultura pămîntului, pescuitul, creşterea vitelor etc". (p. 142).

Din sumarul acestui volum ne îngăduim să mai atragem atenţia asupra articolului-dezbatere *Observaţii şi îndreptări la istoria României din jurul anului O mie* (p. 153—188) şi a documentului *Charta pentru protecţia şi conservarea patrimoniului arheologic* (p. 249—254). Din *Introducere* reţinem : „Este unanim recunoscut că atît cunoaşterea societăţilor umane cît şi aceea a evoluţiei lor sînt de importanţă fundamentală pentru întreaga omenire, permiţîndu-i să-şi cunoască rădăcinile culturale şi sociale" (p. 249), iar art. 1., *Definire şi introducere* postulează că „Sub termenul de patrimoniu arheologic se înţelege acea parte a patrimoniului nostru material pentru care cunoaşterea de bază se întemeiază pe metodele arheologice. El înglobează toate urmele de vieţuire omenească şi are în vedere toate locurile unde s-au exercitat activităţi umane, oricare au fost acestea, structurile şi vestigiile de orice fel abandonate, aflate pe teren, în subsol sau sub apă, precum şi inventarul asociat" (p. 250).

Al. Dobre

https://biblioteca-digitala.ro

● ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE ÎN PRACTICA ŞI PUBLICAŢIILE ACADEMIEI. COMUNICAT OFICIAL

După cum este cunoscut, de mai multă vreme se discută despre reforma ortografiei române. Părerile sînt împărţite, iar dezbaterile foarte aprinse.

În revista „Academica" (anul II, nr. 9(21) din iulie 1992, p. 2). a fost publicat un comunicat oficial, cu următorul cuprins:

„Biroul Prezidiului Academiei Române, în virtutea dreptului acordat prin hotărîrea Adunării generale a Academica Române din 18—19 decembrie 1991 şi publicată în Monitorul oficial nr. 21, Partea I-a din 18 februarie 1992, a stabilit următoarele:

1. Întregul aparat central şi al filialelor Academiei Române va utiliza varianta de ortografie cu „â" şi „sunt".

2. Autorii care urmează să publice lucrări în Editura Academiei Române vor opta în scris pentru una din cele două variante din hotărîrea Adunării generale. Acelaşi regim se aplică şi revistelor care apar în Editura Academiei Române".

Cititorilor care doresc să se informeze mai îndeaproape asupra celor de mai sus le recomandăm colecţia revistei „Academica" şi „Analele Academiei Române", volumele pe anii 1990, 1991 şi 1992 (în curs de apariţie).

● CRONICA VIEŢII ACADEMICE ROMÂNEŞTI

„Vineri, 10 iulie 1992, a avut loc şedinţa *Prezidiului Academiei Române*.

Urmare unei decizii de principiu a Adunării generale, Prezidiul a aprobat, la propunerea acad. Mihai Drăgănescu, preşedintele Academiei — *criteriile pentru alegerea de membri titulari ai Academiei Române*. În ceea ce priveşte criteriile pentru alegerea de membri corespondenţi, Prezidiul a format o comisie care să armonizeze propunerile secţiilor şi pe care le va discuta la o viitoare şedinţă.

Prezidiul a aprobat principiile şi modalităţile concrete de evaluare a institutelor de cercetare ale Academiei Române. Propunerile prezentate Prezidiului, inclusiv conţinutul chestionarului care va fi transmis institutelor, au fost elaborate de acad. Radu Grigorovici, vicepreşedinte al Academiei Române, şi acad. Ionel Haiduc şi au în vedere realizarea în 3 etape, încă în cursul acestui an, a unei evaluări responsabile a potenţialului institutelor Academiei şi a personalului de cercetare ce lucrează în cadrul lor. Principalele concluzii ale întregii acţiuni de evaluare — care se realizează prin secţiile ştiinţifice ale Academiei — vor fi prezentate Adunării generale a Academiei Române.

Au fost aprobate propunerile secţiilor ştiinţifice privind premiile Academiei Române pe anul 1990. Potrivit noului regulament privind acordarea premiilor Academiei Române, acestea sunt „destinate cu deosebire lucrărilor tinerilor cercetători sau artişti cărora li se recunoaşte astfel o contribuţie originală la dezvoltarea ştiinţei şi culturii şi pe care îi încurajează în activitatea viitoare". Decernarea premiilor se va face într-o şedinţă solemnă a Adunării generale, referatele făcute asupra lucrărilor urmînd a fi publicate într-una din publicaţiile Academiei Române.

Acad. Nicolae N. Constantinescu, secretar general al Academiei, a prezentat proiectul „Programului de cercetare ştiinţifică fundamentală şi avansată al institutelor Academiei Române pentru anul 1993 şi al programului corespunzător pentru cooperarea ştiinţifică internaţională" care urmează să fie supus dezbaterii viitoarei Adunări generale a Academiei".

Reproducem, în continuare, *Criteriile pentru alegerea membrilor titulari ai Academiei Române*:

„1. Alegerea anterioară ca membru corespondent să fi corespuns criteriilor valorice pentru alegerea în această calitate, documentată prin lista de lucrări.

2. Activitatea desfăşurată după alegerea ca membru corespondent, pe toate planurile, în ţară şi peste hotare, documentată prin liste de lucrări, activităţi, participare la organisme ştiinţifice etc.

3. Lucrări anterioare ale candidatului au căpătat ulterior o recunoaştere şi importanţă deosebite, pe plan internaţional.

4. O viaţă profesională şi culturală de largă respiraţie pe plan naţional şi internaţional.

5. Candidatul îndeplinea condiţiile de a fi ales membru titular încă de la alegerea ca membru corespondent.

6. Candidatul să aibă o contribuţie şi la bunul mers al Academiei, la prestigiul ei în ţară şi peste hotare.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Să nu deţină, la data alegerii, funcţii de demnitar în aparatul de stat ; să nu fie conducători de partide şi formaţiuni politice''. (Reprodus după ,,Academica'', II (iulie 1992), nr. 9(21), p. 2).

• „REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR" RECENZATĂ DE O PRESTIGIOASĂ REVISTĂ CULTURALĂ

Ne face plăcere să consemnăm interesul faţă de revista noastră manifestat de prestigioasa publicaţie ,,Literatorul'' (redactor şef, acad. Marin Sorescu). Astfel, în numărul 35(50) din 7 august 1992, distinsul nostru coleg şi colaborator, dl. Mihai Coman, decanul Facultăţii de ziaristică a Universităţii din Bucureşti semnează o frumoasă şi elogioasă recenzie la primul număr al REF pe anul 1992.

Reţinem, pentru interesul lui mai general, capitolul de încheiere al acestei atît de încurajatoare luări de poziţie publică.

,,Cum declaraţiile de dragoste faţă de folclor — rezumă dl. Mihai Coman — se consumă mai ales în discursuri cu ţel ideologic, nu e de mirare că nici atunci (pe vremea lui Arthur Gorovei — n. n.) şi nici acum, studiul aplicat al creaţiilor folclorice nu beneficiază decît de un cerc limitat de cunoscători. Poate, cine ştie, generaţiile studioase ce vin...

Pentru acestea, pentru cei ce acum se apleacă asupra fenomenelor culturale populare, ,,Revista de Etnografie şi Folclor'' reprezintă o sursă constantă, solidă, de informaţii fundamentale. Puţin spectaculoasă, puţin vizibilă, dar mereu prezentă, ea oferă, prin cei care o fac, un exemplu de devotament pentru o cauză ştiinţifică''.

• ROMÂNII ÎN ŞTIINŢA ŞI CULTURA UNIVERSALĂ. DICŢIONARUL ENCICLOPEDIC AL ROMÂNILOR DIN DIASPORA.

Pornind de la iniţiativa ,,Bibliotecii Române'' din Freiburg de a publica o *Bibliografie a pribegiei*, Mircea Eliade făcea, în 1953, o pledoarie convingătoare asupra însemnătăţii acestei acţiuni, pe care o considera ,,de o importanţă capitală''. Aceasta, deoarece, se arăta convins, şi pe bună dreptate, eruditul cărturar, ,,*Bibliografia pribegiei* nu ar avea numai o valoare excepţională pentru documentarea şi istoriografia, de mai tîrziu, cînd ţara va redeveni liberă. Evidenţa *masivităţii* şi a *varietăţii* producţiei româneşti din exil constituie de pe acum un sprijin moral şi o încurajare politică pentru fiecare din noi. O cultură — nota Mircea Eliade — nu e făcută de cinci sau zece oameni, ci de sute şi mii de scriitori, cărturari, oameni de ştiinţă, gînditori, critici, artişti, gazetari. Numai dacă generalitatea autorilor se impune pe plan internaţional, cultura neamului respectiv e valorificată drept *o cultură specifică şi creatoare*'' (Mircea Eliade, *Pentru o bibliografie a pribegiei*, în ,,Buletinul Bibliotecii române''. Studii şi documente româneşti, an I, nr. 1, 1953, Freiburg, p. 167—170 ; reprodus după Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura ,,Roza vînturilor'', 1990, p. 151—155).

Am simţit nevoia să reluăm această discuţie (vezi recenzia noastră din REF, 37(1992), nr. 2, p. 179—182), pentru că, iată, demersurile în sensul celor susţinute cu atîta dreptate şi convingere de Mircea Eliade acum trei decenii încep să se concretizeze în lucrări într-adevăr de importanţă capitală.

În ziarul ,,Adevărul'', din 24 ianuarie (fericită coincidenţă) 1992, pe pagina a 3-a, d-l Romulus Căplescu publica o ştire realmente senzaţională prin valoarea informaţiei. O reproducem întocmai :

,,Academia Româno-Americană de Ştiinţe şi Arte (ARA) — cu sediul la Universitatea californiană din Davis — anunţă apariţia, în premieră absolută, a unui volum de excepţional interes : ENCICLOPEDIA ,,ROMÂNII ÎN ŞTIINŢA ŞI CULTURA OCCIDENTALĂ''.

Volumul, tipărit în limba română, în condiţii grafice deosebite, cuprinde 500 de articole, studii, eseuri, note biografice, însoţite de fotografii, selecţiuni din operele unor scriitori, artişti, cineaşti, critici, oameni de ştiinţă, oameni politici cu o valoroasă activitate publicistică, ziarişti etc. care, siliţi de împrejurări să-şi părăsească meleagurile natale, au adus o contribuţie valoroasă la tezaurul ştiinţei şi culturii universale. Printre personalităţile incluse în volum se numără Constantin Brîncuşi, George Enescu, Henri Coandă, Mircea Eliade, Emil Cioran, Sergiu Celibidache, George Apostu, Vintilă Horia, George Palade, Jean Negulescu, Elena Văcărescu, Grigore Gafencu, Constantin Vişoianu, Herman Oberth, Ionel Perlea, Pamfil Şeicaru, Ştefan Baciu ş.a.''.

La sfîrşit, d-l Romulus Căplescu adăuga un *post-scriptum* pe care îl susţinem în întregime :

https://biblioteca-digitala.ro

„Să sperăm că *Enciclopedia*, care, de pe acum, se prefigurează ca un instrument indispensabil pentru cunoașterea rezonanței universale a fenomenului cultural românesc, dar al cărei preț (50 de dolari) nu este, din păcate, la îndemîna multora dintre noi, va putea fi editat, într-un tiraj adecvat, și în România".

● O DOAMNĂ A ETNOLOGIEI ROMÂNEȘTI — LUCIA APOLZAN

La 14 februarie 1991, Muzeul Satului din București — important centru științific și de cultură națională — a organizat o manifestare cu un caracter mai aparte : aniversarea doamnei LUCIA APOLZAN, doctor în etnografie, cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani și a 50 de ani de cercetare asiduă a satului românesc.

Au fost prezenți și alături de sărbătorită și organizatori foști colegi și colaboratori, muzeografi, cercetători, cadre universitare.

Personalitatea științifică și morală a sărbătoritei a fost evocată, cu căldură și competență, de domnul dr. *Ioan Godea*, inimosul director al Muzeului Satului, el însuși unul dintre cei mai autorizați muzeografi și cunoscători ai domeniului. S-a relevat, între altele, valoarea științifică generală recunoscută și apreciată a operei doamnei Apolzan, tăria unui caracter ce nu s-a lăsat înfrînt nici în fața celor mai grele încercări. S-a insistat în mod deosebit, asupra faptului că, atunci cînd se dezlănțuise furibunda campanie de destrămare a satelor românești, doamna Lucia Apolzan a avut curajul să publice o carte care, prin conținutul său temeinic argumentat, demonstra valorile culturale de netăgăduit ale satului românesc : *Carpații — tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), lucrare premiată de Academia Română.

D-na. Lucia Apolzan la 80 de ani între prof. univ. Mihai Pop și prof. Ovidiu Bădina.

Au mai luat cuvîntul, pentru a aduce un elogiu activității și personalității distinsei sărbătorite, d-nii dr. *Ioan Opriș*, director în Ministerul Culturii și *Alexandru Dobre*, redactorul șef al „Revistei de Etnografie și Folclor".

Răspunzînd tuturor celor care au omagiat-o, doamna *Lucia Apolzan* a făcut o profesiune de credință, tulburătoare prin ineditul notelor autobiografice, prin încrederea în adevărata chemare a omului de știință devotat pînă la sacrificiu domeniului său de preocupări.

Această profesiune de credință, impresionantă prin profunzimea ideilor conținute și frumusețea alcătuirii ei, a fost publicată într-unul din numerele prestigioasei reviste academice „Sociologie românească" *(Al. Dobre)*.

https://biblioteca-digitala.ro

● **Premiile Academiei Române pe anul 1986**

În cursul anului 1990 au fost decernate Premiile Academiei Române pe anii 1986 și 1987. Spre deosebire de anii anteriori și, probabil, de cei ce vor veni, de această dată premiile au fost decernate în cadrul unor festivități organizate, la date diferite, de secțiile științifice ale Academiei.

Așa cum am făcut-o și altădată, vom reproduce în continuare lista lucrărilor premiate pe anul 1986, din domeniul nostru de preocupare sau al celor apropiate urmînd ca cei interesați să consulte listele integrale publicate fie în revista „Academica", fie în „Analele Academiei Române".

ȘTIINȚE ISTORICE

● *Premiul „Vasile Pârvan"*
— Lucrarea : *Iașii pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție*
— autor : Alexandru Andronic
— propusă de : Ministerul Învățămîntului
— referenți : prof. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei Române ; prof. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița.

● *Premiul „Nicolae Bălcescu"*
— Lucrarea : *Contribuții la istoria luminismului românesc*
— autor : Nicolae Bocșan
— propusă de : Ministerul Învățămîntului
— referenți : prof. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei Române ; conf. dr. Nicolae Edroiu

● *Premiul „Nicolae Iorga"*
— Lucrarea : *Demografie și etnografie*
— autori : Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu
— propusă de : Secția de științe istorice a Academiei Române
— referenți : acad. Ștefan Pascu ; prof. dr. doc. Mihai Pop

ȘTIINȚE FILOLOGICE, LITERATURĂ ȘI ARTE

● *Premiul „Timotei Cipariu"*
a) Lucrarea : *Lucian Blaga, Opere, vol. I.— III*, ediție critică
— autor : George Gană
— propusă de ; Ministerul Culturii ; Ministerul Învățămîntului
— referenți : prof. Jean Livescu, membru corespondent al Academiei Române ; prof. Ion Dodu Bălan
b) Lucrarea : *Dicționar româno-macedonean*
— autor : Mile Tomici
— propusă de : Secția de filologie, literatură și arte a Academiei Române
— referenți ; dr. Domnița Tomescu ; dr. Monica Busuioc,

● *Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu"-*
a) Lucrarea : *Opera lui Mihail Sadoveanu*
— autor : Ionel Oprișan
— propusă de : Ministerul Culturii
— referent : acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga
b) Lucrarea : *Ion Heliade Rădulescu*
— autor : Mircea Anghelescu
— propusă de : Secția de filologie, literatură și arte a Academiei Române
— referent : acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga

● *Premiul „Ciprian Porumbescu"*
— Lucrarea : *Cîntecul de leagăn*
— autor : Ghizela Sulițeanu
— propusă de : Uniunea Compozitorilor
— referent : acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga

https://biblioteca-digitala.ro

● *Premiul „Simion Florea Marian"*

a) Lucrarea : *Basme populare românești*
— autor : Mihail M. Robea
— propusă de : Comisia de Folclor a Academiei Române
— referenți : acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga ; conf. dr. Nicolae Constantinescu

b) Lucrarea : *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*
— autor : Gabriel Gheorghe
— propusă de : Secția de filologie, literatură și arte a Academiei Române
— referenți : acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga ; dr. Tudora Șandru-Olteanu

Deși facem publică această listă la o atît de mare distanță de timp față de producerea evenimentului, adresăm colegilor noștri, tuturor celor premiați, felicitări și urarea de a obține noi succese notabile în activitatea prezentă și viitoare.

Într-unul din numerele următoare vom reproduce lista lucrărilor premiate de Academia Română pe anul 1987 *(Al. Dobre)*

● **Respectul pentru autentic — Ionică Oltean**

Între interpreții cunoscuți și apreciați ai cîntecului popular românesc numele lui IONICĂ OLTEAN începe să se impună atenției generale, atît a acelora care iubesc și ascultă cît și a acelora chemați să propună, să lanseze și să introducă pe circuitele mass-mediei un anume solist,

Ionică Oltean în costumul specific al junilor din Orlat și Gura Rîului- Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro

un anume gen de cîntec sau o anume zonă etnofolclorică. Ionică Oltean este sibian get-beget, are o slujbă sigură și, ceea ce este foarte important, o cultură generală și folclorică cu mult deasupra celei obișnuite în asemenea cazuri. Aceste virtuți, completate de o voce de excepție și un timbru cald, l-au ajutat mult în alegerea repertoriului și a costumului de spectacol, în compunerea unei ținute agreabile de scenă.

Întîmplarea a făcut să ne cunoaștem mai bine și să petrecem împreună cîteva zile. Ne aflam, cu prilejul amintit, în compania unor distinși folcloriști : profesorul Gheorghe Pavelescu, Iordan Datcu, Ilie Moise, Amalia Pavelescu. Sibienii — folcloriști și interpreți — continuau un mai vechi și neîntrerupt dialog. Excelenți cunoscători ai materialului folcloric și etnografic al zonei, domnii Gheorghe Pavelescu și Ilie Moise, domnișoara Amalia Pavelescu, făceau considerații pertinente asupra repertoriului cîntat, asupra pieselor de port popular reprezentative. Interpretul ascultă cu atenție, intervine în discuție și-și argumentează punctele de vedere, dată fiind cunoașterea și o anumită experiență proprie. Ține să subțiinieze, și toată lumea este de acord, că autenticitatea repertoriului, a stilului de interpretare și a costumului sînt condiții ce trebuiesc obligatoriu respectate. Toată lumea este de acord cu această cerință. Numai că asupra interpretului se fac presiuni dăunătoare. Din partea celor ce-l ascultă în primul rînd și care-i cer să cînte și altceva, să facă deci rabat și de la principiul pe care și l-a impus și de la calitatea cîntecului și a interpretării. Același rabat i-l cer și alții, adică unii dintre cei însărcinați cu „valorificarea" folclorului cîntat. Refuzul înseamnă eliminare. Este și motivul pentru care cîntecul lui Ionică Oltean se propagă cu atîta greutate prin mijloacele de informare.

Ascultîndu-i pe sibieni, gîndul m-a dus la mai vechile colaborări ale unor folcloriști cu vestiți interpreți ai cîntecului popular românesc : Constantin Brăiloiu, Hary Brauner, Al. I. Amzulescu — Maria Tănase, Tudor Gheorghe. Poate Ionică Oltean să nu întrunească geniul și calitățile celor doi înaintași, dar colaborarea în această manieră deja verificată, a specialiștilor și interpreților de cîntec popular s-a dovedit și se va dovedi întotdeauna benefică pentru toată lumea și în primul rînd pentru păstrarea, în ceea ce are el mai autentic, a spiritului cîntecului popular.

Este și motivul pentru care am socotit util să consemnăm dialogul la care am fost martori și pe care l-am urmărit cu toată atenția. (*A. D.*).

● **Copiii — continuatorii meșteșugurilor tradiționale**

Puternicul impact cu noile realități sociale a produs transformări profunde în viața satului, în arta populară românească, contribuind la dispariția unor categorii de obiecte de artă tradițională și la apariția altora noi nespecifice adesori făcînd loc Kitsch-ului.

Acest fapt a impus apariția unui cadru organizatoric, stimulativ, eficient în procesul promovării și menținerii valorilor autentice.

Muzeul Civilizației Populare „ASTRA" — continuator și păstrător al patrimoniului și ideilor generoase ale Muzeului ASTREI, simbol al unității etno-culturale a tuturor românilor —, din dorința înlăturării nonvalorilor, a inițiat organizarea anuală, în preajma zilei de 1 iunie a *„Tîrgului copiilor meșteșugari din Romania"*.

Prima ediție a acestei manifestări, desfășurată între 31 mai — 2 iunie 1992 în *Dumbrava Sibiului*, într-un peisaj armonizat cu monumentele provenite din aproape toate zonele etnografice ale țării, a reușit pe deplin să ne transpună în universul mirific al satului românesc, la acest lucru contribuind și amplasarea micilor meșteșugari în gospodăriile aduse din satul sau zona lor de origine.

Gospodăriile nu se mai prezentau publicului tăcute, parcă stinghere că stăpînul lor nu-și poate întîmpina oaspeții, ci, dimpotrivă, în aceste zile, au împrumutat voioșia micilor artizani care, în frumoase costume populare, își primeau oaspeții cu o bucurie nedisimulată. O simplă întrebare referitoare la meșteșugul practicat declanșa o cascadă de explicații din partea „gazdelor". Nu ne mai aflam într-un muzeu , ci, într-un sat viu, nu din Transilvania, nici din Moldova, Oltenia sau Muntenia, ci în SATUL ROMÂNESC. Și nu în oricare zi de peste an, ci într-o zi de tîrg, în care satul își revarsă toată horhota de lucruri făcute peste an pentru împlinirea unor nevoi sau, simplu, pentru bucurarea ochilor.

Cei peste 200 de copii participanți, stăpînind — în ciuda vîrstei lor fragede — tainele meșteșugurilor populare (ceramică, sculptură în lemn, pictură pe sticlă și lemn, ouă încondeiate, țesături, broderii, prelucrarea metalului și a osului, confecționarea de măști și jucării, împletituri din papură), nu numai că au adus o parte din comoara sufletească a străbunilor, dar prin demonstrarea „în actu" a tehnicilor de lucru, au dezvăluit privitorilor taine ascunse, nebănuite, păstrate cu sfințenie și transmise celor talentați din generație în generație.

https://biblioteca-digitala.ro

Privind micuțele mîini, harnice și îndeminatice totodată, am asistat la un real miracol, la un adevărat „mit al creației" prin care acești mici „demiurgi" au reușit să dea viață, în forme nebănuite, lutului amorf, materializînd nuanțele cele mai profunde, mai subtile ale spiritului.

Degete fără astîmpăr, sprințare, au ales pentru țesăturile de casă „flori", „frunze", „boboci", „ochișori", „brăduți", „puișori", „dinți de lup", „soare", „stele", „spirale" realizate geometrizant, în spiritul tradiției artei textile românești.

Copiii din Tălmăcel — Jud. Sibiu.

Încă o dată, „pe viu", s-a putut verifica o caracteristică a artei noastre populare: gama cromatică bogată, bazată pe armonie, pe o trecere calmă, graduală, imperceptibilă, de la un ton la altul.

Este nu numai acel simț al armoniei, dar și al echilibrului, al bunului gust specific țăranului nostru.

Roșul puternic, la care se adaugă complementar accente de galben, albastru și negru, predominant la țesăturile din Avrig, era ponderat de sobrietatea costumului alb-negru al micilor țesătoare din zonă, la fel cum și costumele în culori vii ale „coconilor" din Maramureș au fost armonizate cu pastelurile calde, domoale, discrete, ale țesăturilor din Botiza, tonuri obținute prin miracolul coloranților vegetali.

Privind fetele îmbrăcate în costumele din Pădurenii Hunedoarei, am călătorit cu gîndul spre timpuri arhaice, avînd în fața noastră adevărate domnițe împodobite la gît cu salbe din monede sau încinse la brîu cu „balț" confecționat din mărunte ținte de cositor fixate pe fîșii de piele, încheiate în față cu „cătărame". De „balț" erau prinse lănțișoare din zale cu cheițe, avînd incizate ornamente cu semnificații străvechi, apotropaice.

Tradiția realizării balțului nu a fost uitată, copiii din Deva demonstrînd, în cadrul tîrgului, tehnica de lucru de o vechime imemorială.

Pictura pe lemn sau pe *sticlă*, o adevărată simfonie vizuală, a atras atenția prin simțul ascuțit al observației, contraste, amestecuri complementare, lumină, umbră, respectarea ermiliilor (la icoane), sinceritatea exprimării, demonstrînd acea nedezmințită armonie între produsul creației și sufletul care i-a dat naștere.

Aflați la vîrsta în care jocul primează, copiii și-au creat *jucării din lemn, papură* și *lut* materializînd ideile fantastice care au populat și vor popula universul miraculos al copilăriei.

https://biblioteca-digitala.ro

În totalitatea ei, manifestarea s-a dovedit a fi un mijloc de păstrare a contactului cu valorile autentice ale artei populare, dar și un excepțional prilej de destindere.

„Tîrgul copiilor meșteșugari din România", cu o semnificație formativă și informativă deosebită, a inițiat un dialog intim cu muzeul, ce se dorește continuu, al micilor creatori populari și publicul larg de toate vîrstele, unii dornici de a dezvălui comori ale spiritualității românești, alții de a cunoaște universul artei noastre populare caracterizat încă de la origine prin utilitate, sinceritate, simplitate, bun gust, ritm și armonie și, nu în ultimul rînd, prin frumusețe și altruism.

Tîrgul s-a constituit și într-un aliat al școlii în dezvoltarea sensibilității estetice a copiilor, a capacității lor de a înțelege esteticul, de a aprecia frumosul, de a dezvolta aptitudinile de creație, de a realiza o educație profundă privind identitatea noastră etno-culturală; a apropiat mai mult această categorie de public de muzeu.

Din „puii tîrgului" oferiți în dar instituției organizatoare, se vor organiza pe viitor expoziții ale artei populare din țara noastră care vor contribui la popularizarea adevăratelor talente, la cunoașterea tradițiilor artei populare, vor încuraja micii meșteșugari în strădania lor și vor incita, sperăm, și pe alții să participe la viitoarele ediții (*Aurelia Marcu*).

● **Un fiu vrednic al Bucovinei — Adrian Fochi**

Un loc de frunte în patrimoniul culturii noastre naționale le revine scriitorilor, compozitorilor, pictorilor și savanților bucovineni, care, în pofida vicisitudinilor istorici, au afirmat spiritualitatea românească în acest ținut. Unul dintre aceștia a fost, și fără îndoială va rămîne pentru totdeauna, folcloristul Adrian Fochi, cunoscut specialiștilor ca autor al multor lucrări fundamentale în domeniul studierii poeziei populare românești.

S-a născut la 26 octombrie 1920 la Cernăuți într-o familie de modești funcționari. Pînă la vîrsta de 20 de ani s-a aflat în orașul natal, urmînd aici școala primară de aplicație de pe lîngă școala normală, director al căreia era Laurențiu Tomoiagă, cunoscut prin traducerile poeziei lui M. Eminescu în limba germană. Și-a continuat studiile la liceul de aplicație „Dr. C. Angelescu" al seminarului pedagogic universitar (1930—1938). Printre profesorii lui A. Fochi au fost distinșii cărturari și pedagogi: Emilian Țopa (șt. naturale), Ipolit Tarnavschi (limba română), Arcadie Dugan (limbile latină, elină și germană), Simion Reli (istorie)ș. a. Cunoscutul demograf și istoric, profesorul Vl. Trebici (actualmente președinte de onoare al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, cu sediul la Gălănești, jud. Suceava) își amintește că Ad. Fochi îi impresiona adînc pe colegii săi „prin seriozitate, cultură și competență, calități care l-au însoțit de-a lungul întregii sale vieți" (Revista de etnografie și folclor", 1986, nr. 1, p. 77).

În anii 1938—1940 viitorul savant folclorist cu renume mondial își face studiile la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității cernăuțene, secția de filologie romanică, unde îi are ca profesori pe renumitul istoric literar și folclorist Leca Morariu, care i-a fost prima călăuză în domeniul studierii culturii populare, pe Ilie Bacinschi, titularul catedrei de filologie romanică, fost asistent al celebrului romanist Meyer-Lübcke, pe Grigore Nandriș, reputat slavist, pe atunci președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina. Își urmează apoi cursurile de filologie modernă la Facultatea de Litere a Universității din București, precum și cele ale Seminarului Pedagogic „T. Maiorescu" din Capitală, după care este cîțiva ani profesor de limbile franceză și română în învățămîntul mediu. Abia în 1957 îmbrățișează cariera mult rîvnită și binemeritată de colaborator al Institutului de Folclor al Academiei Române. Ca documentarist (la început) organizează și conduce lucrările la *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*. Totodată, colaborează foarte activ și asigură participarea folcloriștilor români la unele publicații internaționale, în special la „Demos" (Berlin), fiind membru în redacția acestei prestigioase reviste de specialitate.

Ca cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București (1964—1975) doctorul în filologie Adrian Fochi (susține lucrarea de doctorat *G. Coșbuc și cultura populară* în 1970) realizează lucrări importante de folcloristică comparată, pe care le continuă și după ce revine la Institutul de Etnografie și Folclor (1975—1982). În special însă este preocupat de aspecte esențiale ale patrimoniului folcloric românesc.

Se stinge din viață la 5 octombrie 1985, lăsînd posterității o operă deosebit de vastă și complexă — peste 300 de lucrări științifice, dintre care 10 monografii și numeroase studii care se înscriu printre realizările majore ale folcloristicii contemporane.

Domeniul principal de studiu al laboriosului și eruditului nostru păminteau a fost cîntecul bătrînesc ce constituie unul dintre compartimentele fundamentale ale folclorului românesc. Remarcabilă rămîne monografia sa *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte* (1964) — amplă exegeză consacrată „celei mai frumoase epopei păstorești din lume" (Alecu Russo), publicate

https://biblioteca-digitala.ro

pentru prima dată în ziarul „Bucovina" din Cernăuți la 1850. Această mare investigație a lui Ad. Fochi a fost distinsă cu Premiul „B. P. Hasdeu" al Academiei Române, s-a bucurat de aprecieri elogioase atît în țară cît și peste hotare; ea rămîne pînă astăzi „o mostră de ceea ce înseamnă cercetare științifică a folclorului" (O. Birlea) și o carte de referință pentru cei mai versați și mai exigenți cercetători ai culturii noastre populare. Astfel, unul dintre marii filozofi români, Mircea Eliade, în exegezele sale despre *Mioriţa* pornește în bună parte de la monografia lui A. Fochi, care cuprinde cele mai complete informații privind sursele materialului documentar (cele aproape o mie de variante și versiuni), morfologia tematică, formulele de expresie, procedeele de compoziție, circulație, viața actuală a versiunilor baladă și colind, variantele externe, geneza acestei capodopere a poeziei noastre populare.

O deosebită importanță au investigațiile sale de profunzime în sistemul complex de elemente străvechi ale baladei, dintre care cele mai constante sînt anterioare diferențierii dialectale a românilor (nunta mioritică, testamentul ciobanului ș.a.). Cercetătorul încearcă să reconstituie actul genezei *Mioriței* prin acumularea treptată pe parcurs de secole a componentelor tematice și poetice. El își spune cuvîntul autorizat și pe marginea unor încercări de a atribui apariția imaginii nupțiale (moartea - nuntă) unui împrumut din folclorul popoarelor slave de răsărit, arătînd că metafora aceasta a avut o bază etnografică proprie.

Marele corpus de texte al monografiei include și materiale „externe", în particular din nordul Bucovinei, extrase, mai ales, din colecția *Datinile și creațiile poporului român* de E. Niculiță-Voronca (1903). La acestea am mai adăuga o versiune cu adevărat „externă", descoperită de noi în 1964 la unii locuitori ruși ai satului Grubna, raionul Secureni (textul a fost publicat integral pentru prima dată în colecția *Poezia populară a obiceiurilor calendarice*, 1975, p. 137—138 din seria „Creația populară moldovenească").

Un alt capitol preponderent al preocupărilor lui A. Fochi a fost studierea comparată a cîntecului epic românesc. Principiile metodologice ale investigațiilor, expuse de cercetător în monografia *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești* (1975) vin să extindă diapazonul folcloristicii contemporane. A. Fochi consideră, pe bună dreptate, că este foarte importantă anume problema vieții specifice a unui subiect sau motiv în cadrul repertoriului național. „Ceea ce se poate detecta cu precizie și cu maximum de rigoare — scrie exegetul — este originalitatea... unui popor, exprimată nu numai în ecuații etnopsihologice, ci și în ecuații estetice și aceasta trebuie să constituie dobînda principală a cercetării". Astfel, desigur, se poate ajunge la definirea „matricei stilistice" proprii spiritualității fiecărui popor.

Pornind de la aceste concepte, A. Fochi caută să evidențieze în ce constă aportul poporului nostru și al altor popoare învecinate la tratarea artistică a subiectelor baladelor și poemelor epice și care este ponderea elementelor specific-naționale în context internațional (vezi și *Paralele folclorice. Coordonatele culturii carpatice*, 1984, ; *Cîntecul epic tradițional al românilor. Încercare de sinteză*, 1985). În centrul atenției savantului se află întreg repertoriul cîntecului nostru bătrînesc — cele 401 de subiecte (conform catalogului alcătuit de Al. Amzulescu), dintre care doar 39 (9,72%) există și la popoarele din zona nordică (unguri, ucraineni, slovaci, lituanieni, ruși ș.a.) și ceva mai mult — circa 47 (12,90%)—la cele din sud-estul Europei (bulgari, sîrbi, neogreci, albanezi, macedoneni ș.a.) Desigur, dacă ținem cont de faptul că și aceste subiecte comune sînt atît de individualizate (poetic și stilistic) la români (ca și la alte popoare) atunci ne dăm seama de marea capacitate creatoare a poporului, de vechimea și originalitatea poeziei noastre epice în context european.

Cunoașterea limbilor străine, în special a celor slave, face ca A. Fochi de cele mai multe ori să apeleze la versiuni originale ale textelor, ceea ce îi ajută să releve cu mai multă siguranță particularitățile comune și specific-naționale ale baladelor și poemelor eroice.

Într-o amplă lucrare teoretică, *Estetica oralității* (1980), A. Fochi studiază cîntecul epic sub aspectele structurale ale genului, ale funcționării formelor epice, contribuind alături de alți cunoscuți folcloriști europeni și americani la elucidarea unor probleme complexe ce țin de estetica oralității.

În fine, ținem să mai menționăm două laturi ale activității lui A. Fochi — istoria folcloristicii și corelația folclor-literatura cultă (suita de studii D. Cantemir, N. Iorga, A. D. Xenopol, G. Coșbuc și creația populară). Sub îngrijirea sa au apărut unele dintre cele mai documentate ediții critice de materiale etnografice și folclorice: *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu* (1976), *Doine și strigături din Ardeal* (1968).

Opera științifică a lui A. Fochi s-a învrednicit de o înaltă apreciere atît în țară, cît și peste hotare, fiind parțial publicată și recenzată în Germania, Cehoslovacia, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Ungaria, URSS ș.a.

Sperăm că nu numai specialiștii, ci și toți cititorii vor reține vrednicul nume al folcloristului Adrian Fochi, se vor apropia tot mai mult de opera sa, consacrată marelui tezaur al culturii noastre spirituale.

https://biblioteca-digitala.ro

P.S. Autorul îi aduce sincere mulţumiri d-lui inginer Eusebie Fochi din Iaşi pentru bunăvoinţa de a-i pune la dispoziţie unele informaţii şi materiale despre ilustrul său frate.

Grigore Bostan,
Membru de onoare al Academiei Române (Reprodus din „Zorile Bucovinei", Cernăuţi, nr. 216 (11815), marţi 13 noiembrie 1990, p. 3.).

● **„Memoriile Comisiei de Folclor", Tomul III (1989)**

În curînd urmează să apară, la Editura Academiei Române, un nou volum din această publicaţie academică pe care o dorim cît mai larg difuzată

În sumar:

Centenar **Mihai Eminescu** (Alexandru Dobre)
ADRIANA RUJAN, *Mihai Eminescu:* **„A lumii paranimfă..."**
AL. I. AMZULESCU, *Pseudovariante ale* **Mioriţei**
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Fidelitatea memoriei sociale a basmului contemporan*
PETRE FLOREA, *Contribuţii biobibliografice:* **Aleesandri necunoscut**
PETRE FLOREA, *Un nedreptăţit:* **Ion Voinescu II**
ALEXANDRU DOBRE, *Primele incercări de institufionalizare a cercetărilor în domeniul culturii populare la Academia Română*
ALEXANDRU DOBRE, *Comisia de Folclor a Academiei Române. 1946—1948*
ILIE MOISE, *Instituţia tradiţională a cetei de feciori şi cercetătorii ei*
ELENA MAXIM, *Ţesăturile de interior din zona Tg. Neamţ* (II)
TANCRED BĂNĂŢEANU, HEDVIG FORMAGIU, **Gluga** — *piesă de costum popular românesc — o problemă de paleo-etnologie şi de supravieţuire etno-culturală*

Rubrică organizată de
Al. Dobre

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

https://biblioteca-digitala.ro

CALENDAR 1993

IANUARIE

12 ianuarie. A murit I. Urban Jarník (1923)
14 ianuarie. A murit G. F. Ciaușanu (1963).
18 ianuarie. A murit Mihai Costăchescu (1953).
20 ianuarie. A murit Pericle Papahagi (1943).
29 ianuarie. S-a născut Marțian Negrea (1893).

FEBRUARIE

5 februarie. A murit N. I. Dumitrașcu (1963).
6 februarie. S-a născut Ioan R. Nicola (1913).
20 februarie. S-a născut Al. Lambrior (1883).
23 februarie. S-a născut Traian Mîrza (1923).
26 februarie. S-a născut Octav Păun (1928).
28 februarie. S-a născut Emilia Comișel (1913).

MARTIE

14 martie. S-a născut Teodor Onișor (1913).
18 martie. S-a născut George Marcu (1913).
26 martie. S-a născut Mihai Coman (1953).
30 martie. S-a născut Viorel Cosma (1923).

APRILIE

8 aprilie. S-a născut Gheorghe Vrabie (1908).
19 aprilie. A murit Gheorghe Cardaș (1983).
20 aprilie/2 mai. A murit George Bariț (1893).
29 aprilie. A murit Barbu Delavrancea (1918).

MAI

9 mai. A murit George Coșbuc (1918).
22 mai. S-a născut I. C. Chițimia (1908).
27 mai. A murit Teofil Frîncu (1903).
31 mai. S-a născut Onisifor Ghibu (1883).

IUNIE

8 iunie. S-a născut János Jagamas (1913).
10 iunie. S-a născut Ion Pop Reteganul (1853).
10 iunie. S-a născut Iordan Datcu (1933).
11 iunie. S-a născut Tudor Pamfile (1883).
13 iunie. S-a născut Ion Micu Moldovanu (1833).
22 iunie. S-a născut Petru Rezuș (1913).

IULIE

2 iulie. A murit Romulus Vuia (1963).
23 iulie. S-a născut Stanca Ciobanu (1943).
25 iulie. S-a născut Anca Goția (1943).

AUGUST

9 august. S-a născut N. D. Popescu (1843).
13 august. S-a născut Constantin Brăiloiu (1893).
21 august. A murit Dimitrie Cantemir (1723).
21 august. S-a născut Constantin Mohanu (1933).

SEPTEMBRIE

24 septembrie. S-a născut Ion Diaconu (1903).
24 septembrie. A murit August Émile Picot (1918).
27 septembrie. S-a născut Ion Nijloveanu (1913).

OCTOMBRIE

1 octombrie. A murit Mihai Canianu (1933).
16 octombrie. S-a născut Mihail Robea (1928).
31 octombrie. A murit Petre Dulfu (1953).

NOIEMBRIE

6 noiembrie. S-a născut Constantin Catrina (1933).
9/21 noiembrie. S-a născut Ion Codru Drăgușanu (1818).

DECEMBRIE

15 decembrie. A murit Leca Morariu (1963).
17/30 decembrie. S-a născut Ovid Densusianu (1873).
20 decembrie. S-a născut Lucia Cireș (1943).
25 decembrie. S-a născut Ștefan Cacoveanu (1843)

În 1993 se împlinește un secol de la apariția lucrărilor : T.T. Burada, *Românii din Asia Mică. Relațiune de călătorie* ; I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania* ; S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri* și *Satire poporane române*. Se împlinesc 50 de ani de la apariția lucrărilor : Mircea Eliade, *Comentarii la legenda Meșterului Manole* și Ion I. Ionică, *Dealu Mohului*.

Întocmit de *IORDAN DATCU*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

A apărut:

Academia Română

MEMORIILE COMISIEI DE FOLCLOR

Tomul II(1988)

București, Editura Academiei Române, 1992, 204 p., 60 lei

În sumar:

- Mihai Pop, *Evocarea primului curs de folclor ținut la Universitatea din București*
- Al. I. Amzulescu, *Cîntecul „propriu-zis" în Muscel. Aspecte actuale* (II)
- Nicolae Constantinescu, *Tipologia relațiilor familiale în poveștile lui Ispirescu și Creangă*
- Iordan Datcu, *Balade populare din Teleorman în răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu*
- Mihail M. Robea, *Vechi texte folclorice din Nord-Vestul Munteniei*
- Constantin Costea, *Geneza și evoluția dansului de perechi în spațiul folcloristic transilvănean*
- Elena Maxim, *Țesăturile de interior din zona Târgu-Neamț (I)*
- Alexandru Dobre, *Ion Mușlea și chestionarele Arhivei de Folclor a Academiei Române*
- Marin, Marian *Textul popular cîntat. Introducere în logica constructivă a arhitecturii de ansamblu melopoetic*

Publicația se difuzează, în principal, prin Comisia de Folclor a Academiei Române și prin colegiul de redacție al „Revistei de Etnografie și Folclor" (tel. 6200543).

ISSN 1220—5370

REF, tom 38, nr. 1—2, p. 1—190, București, 1993

S.C. UNIVERSUL S.A c. 3701

43 356

Lei 200 pentru persoane fizice
Lei 500 pentru persoane juridice

https://biblioteca-digitala.ro